

Artur Andrzejuk

GERTRUDA  
MIESZKÓWNA  
I JEJ  
MODLITEWNIK

Gertruda



Artur Andrzejuk

# GERTRUDA MIESZKÓWNA I JEJ MODLITEWNIK



Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego  
Warszawa 2006

© Copyright by Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2006

Redakcja i korekta: *Elżbieta Pachciarek*

Projekt okładki: *Stanisław Stosiek*

Ilustracje na okładce:

1 strona okładki: *Ukrzyżowanie* z manuskryptu Gertrudy

4 strona okładki: *Bogurodzica* z manuskryptu Gertrudy

U dołu okładki: autograf Gertrudy

**ISBN 83 – 7072 – 385 – 3**

*Skład tekstu:*

Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 01-815 Warszawa, ul. Dewajtis 5, tel. (0-22) 561-89-23; fax (0-22) 561-89-11

*e.mail: [wydawnictwo@uksw.edu.pl](mailto:wydawnictwo@uksw.edu.pl); [www.ika.edu.pl](http://www.ika.edu.pl)*

*[www.wydawnictwo.uksw.edu.pl](http://www.wydawnictwo.uksw.edu.pl)*

*Druk:*

„Adam” Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna i Reklamowo-Handlowa, ul. Rolna 191/193, 02-729 Warszawa  
tel./fax 843-20-52, tel. 843-08-79, 843-37-23, 843-47-91

# SPIS TREŚCI

## Część pierwsza

### **Kultura religijna w *Modlitewniku* Gertrudy Mieszkówny**

WSTĘP .....	11
Rozdział I. <i>CURRICULUM VITAE</i> GERTRUDY MIESZKÓWNY .....	21
1. Lata 1025-1068: Dzieciństwo i młodość – w Polsce i Nadrenii. Małżeństwo z Izjasławem Jarosławowiczem .....	21
2. lata 1068-1076: Ucieczki z Kijowa – tułaczka po krajach dzieciństwa i młodości .....	24
3. Rok 1077: Interwencja Grzegorza VII – ponowny powrót na tron kijowski .....	31
4. Lata 1078-1086: Z ukochanym synem Jaropełkiem-Piotrem we Włodzimierzu Wołyńskim .....	35
5. Lata 1086-1108: Spokojna starość ze Światopełkiem-Michałem w Nowogrodzie, Turowie i Kijowie ..	40

---

Rozdział II. CHRONOLOGIA I TREŚĆ MODLITW GERTRUDY MIESZKÓWNY .....	43
1. Rok 1075. Rzymska misja Jaropełka-Piotra .....	44
2. Rok 1076. Pobyt na terenie Cesarstwa .....	51
3. Lata 1077-1078. Powrót na stolicę książęcą do Kijowa .....	57
4. Lata 1078-1086. Z Jaropełkiem-Piotrem we Włodzimierzu Wołyńskim. Lata 1086-1108. Ze Światopełkiem-Michałem w Kijowie .....	60
Rozdział III. BÓG W MODLITEWNIKU GERTRUDY MIESZKÓWNY .....	67
Rozdział IV. ŚWIĘCI PAŃSCY W <i>MODLITEWNIKU</i> .....	81
Rozdział V. CZŁOWIEK <i>IN VIA</i> W <i>MODLITEWNIKU</i> .....	95
Rozdział VI. RELACJA BÓG – CZŁOWIEK W ŚWIETLE <i>MODLITEWNIKA</i> .....	109
Rozdział VII. RELIGIJNOŚĆ W <i>MODLITEWNIKU</i> GERTRUDY .....	121
1. Typ duchowości modlitewnika .....	124
2. Osobista religijność Gertrudy Mieszkówny .....	128
ZAKOŃCZENIE .....	133

## Część druga

### Modlitwy Gertrudy Mieszkówny

Manuskrypt Gertrudy jako zabytek kultury religijnej (wprowadzenie do przekładu) . . . . .	139
Wstęp . . . . .	139
1. Kodykologia manuskryptu Gertrudy . . . . .	142
1) Bibliologia kodeksu Gertrudy . . . . .	142
2) <i>Folia Gertrudiana</i> . . . . .	143
3) Ikonografia miniatur . . . . .	144
4. „Odyseja kodeksu” . . . . .	149
3. Filologia <i>Modlitewnika</i> Gertrudy . . . . .	157
5. Uwagi translatorskie . . . . .	161
Zakończenie . . . . .	164
Zestawienie numeracji modlitw . . . . .	171
Modlitwy Gertrudy Mieszkówny (w <i>oryginale i przekładzie na język polski</i> ) . . . . .	183
Wykaz źródeł i opracowań . . . . .	367
Posłowie . . . . .	373

**Streszczenia**

Gertrude, daughter of Mieszko II, and her <i>Prayer-Book</i> . . . . .	379
Gertrud, Tochter von Mieszko II. und ihr <i>Gebetbuch</i> . . . . .	395
Gertrude, figlia di Mieszko II, e il suo <i>Libro di preghiere</i> . . . . .	413
Gertrude, fille de Mieszko et son <i>Livre de prières</i> . . . . .	429
Гертруда Мешкувна і її <i>Молитобник</i> . . . . .	445

Część pierwsza

Kultura religijna w *Modlitewniku* Gertrudy Mieszkówny





## WSTĘP

W drugiej połowie XI wieku w Europie na dobre rozgorzał konflikt o to, kto ma przewodzić chrześcijaństwu, a w Polsce – po tragicznym panowaniu Mieszka II i kryzysie 1038 roku – rządził energiczny Bolesław II, który przez sojusz z papieżem Grzegorzem VII usiłował określić miejsce swego królestwa w europejskiej *Christianitas*. Nic wtedy jeszcze nie zapowiadało konfliktu Bolesława ze Stanisławem Szczepanowskim, w wyniku którego biskup krakowski stracił życie, a król – tron. Walka Henryka IV z papieżem była wówczas na tyle wyrównana, że nic nie przepowiadało błyskotliwego zwycięstwa papieża w Canossie zimą 1077 roku i druzgocącej klęski wiosną 1084 roku. W tym właśnie czasie Gertruda, żona księcia kijowskiego Izjasława Jarosławowicza, a córka króla polskiego Mieszka II i Ryczezy (a więc wnuczka Bolesława Chrobrego, a prawnuczka cesarza Ottona II i cesarzowej Theophano), na doszytych kartach oraz marginesach, otrzymanego najprawdopodobniej od matki, *Kodeksu Egberta* zapisywała strofy, którymi modliła się do Boga i Jego świętych, ujawniając przy tym swoje troski, kłopoty, radości, lecz także erudycję teologiczną i filozoficzną, rozumienie prawd wiary oraz klasę własnego życia duchowego. Te właśnie treści zawarte w *Modlitewniku* Gertrudy Mieszkówny stanowią przedmiot niniejszego opracowania.

Już sam czas powstania manuskryptu Gertrudy – druga połowa XI wieku – czyni zeń dokument niezwyklej wagi; gdy doda się, że jest to pierwszy tekst pisany przez członka narodu polskiego, który to naród sto lat wcześniej wraz z chrześcijaństwem otrzymał także pismo i całą ówczesną kulturę – to *Modlitewnik* jest

pomnikiem i chrześcijaństwa, i pisma, i kultury polskiej. Konstatacja tych faktów wystarczy za powód do zainteresowania się tym tak ważnym i tak zapoznanym zabytkiem pierwocin naszej narodowej tożsamości.

Manuskrypt Gertrudy Mieszkówny długo nie był traktowany jako poważne źródło historyczne. Przez cały XX wiek nie znalazło się nań miejsce w Monumenta Poloniae Historica ani w żadnych tego rodzaju „pomnikowych” wydawnictwach źródeł, mimo że jest pierwszym tekstem pisanym przez Polaka (właściwie: „polską ręką” – jak można sparafrazować słownictwo paleograficzne) i to przez królową i księżną kijowską. Dopiero w ostatnich czasach (2002 r.) jego krytyczna edycja ukazała się w należytym mu formie – II tomie Monumenta Sacra Polonorum.

W niniejszym studium traktuje się *Modlitewnik* właśnie jako źródło historyczne, pozwalające poznać kulturę religijną jego autorki.

Przez termin kultura rozumie się tu wszystko, co człowiek wytwarza w wyniku swej aktywności intelektualnej. W kulturze tak rozumianej musimy wyróżnić kulturę zewnętrzną lub przedmiotową, którą stanowi wszystko, co człowiek wytwarza wokół siebie. Kulturę wewnętrzną lub podmiotową stanowią wewnętrzne osiągnięcia człowieka. *Modlitewnik* jest świadectwem zarówno kultury zewnętrznej, jako twór ówczesnej techniki i dzieło sztuki, jak też stanowi zabytek kultury wewnętrznej, ujawniając wiedzę teologiczną, filozoficzną, filologiczną, charakter i poziom powiązań autorki z Bogiem.

Religię stanowi zespół nadprzyrodzonych powiązań człowieka z Bogiem. Tak rozumiana religia nie należy do kultury, ale owocuje w człowieku przekształcaniem całej jego osobowości, określanym jako rozwój religijny. Jest to więc kultura religijna w sensie podmiotowym. Gdy kulturę religijną zastaną we wnętrzu człowieka utrwali on w jakimś fizycznym materiale, to mamy do czynienia z kulturą religijną w sensie przedmiotowym, jak dzieła teologiczne, budownictwo sakralne, sztuka religijna. *Modlitewnik* stanowi przedmiot naszych badań jako pomnik kultury religijnej głównie w jej wewnętrznym aspekcie i w prostym odniesieniu do jego autorki.

Historia badań nad *Kodeksem Egberta* jest znacznie dłuższa niż dzieje zainteresowań *Modlitewnikiem Gertrudy*. Tę historię opracowała dokładnie Dorota Leśniewska (1995)<sup>1</sup>.

Zainteresowanie manuskrytem Gertrudy, najpierw polskich potem także rosyjskich badaczy, zainicjowało opracowanie na przełomie XIX i XX stulecia przez Heinricha Volberta Sauerlanda i Artura Haseloffa edycji krytycznej *Psalterza Egberta*<sup>2</sup>. Już w trakcie swych prac niemieccy uczeni korzystali z pomocy Stanisława Kętrzyńskiego. W swojej edycji zamieścili te modlitwy Gertrudy, które znajdowały się na kartach *Psalterza Egberta* (np. jako noty marginalne). Ustalili też tożsamość Gertrudy.

Polscy historycy po raz pierwszy o *Modlitewniku Gertrudy* usłyszeli z ust Władysława Abrahama 3 marca 1900 roku na posiedzeniu Towarzystwa Historycznego<sup>3</sup> i w lutym następnego roku na posiedzeniu Akademii Umiejętności<sup>4</sup>. Gdy w 1901 roku ukazała się edycja trewirska *Psalterza*, W. Abraham napisał jej dość krytyczną recenzję<sup>5</sup>. Edycję tę recenzował też Adam Darowski, który znał *Kodeks* z autopsji i w swojej recenzji uzupełnił niektóre wywody A. Haseloffa, odnośnie do miniatur w stylu bizantyjskim<sup>6</sup>.

<sup>1</sup> D. Leśniewska: *Kodeks Gertrudy. Stan i perspektywy badań*, „Roczniki Historyczne” 61(1995), 141-170.

<sup>2</sup> *Der Psalter Erzbischof Egberts von Trier (Codex Gertrudianus in Cividale)*, red. H. V. Sauerland i A. Haseloff, Trier 1901.

<sup>3</sup> [Abraham W.]: *Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Historycznego* [Streszcz. II wykładu W. Abrahama 9 III 1900], „Kwartalnik Historyczny” 15(1901), 181-182.

<sup>4</sup> W. Abraham: *Rękopis miniatury w muzeum królewskim w Cividale*. „Sprawozdania PAU” 6(1901) 2, 90-101.

<sup>5</sup> Rec. W. Abraham: H. V. Sauerland i A. Haseloff: *Der Psalter...*, „Kwartalnik Historyczny” 16(1902), 90-101.

<sup>6</sup> Rec. A. Darowski: *Modlitwy księżnej Gertrudy. Kalendarz i nekrologium z XII wieku* [Rec. H. V. Sauerland i A. Haseloff: *Der Psalter...*], „Biblioteka Warszawska” 3(1902), 148-153.

Przed wybuchem II wojny światowej, S. Kętrzyński przygotował edycję krytyczną *Modlitewnika* i stosowne jego opracowanie. Książka Kętrzyńskiego spłonęła już w szpaltach podczas bombardowania Warszawy we wrześniu 1939 roku mieszkanie profesora spłonęło w Powstaniu Warszawskim, a on sam – po przebyciu obozu koncentracyjnego – zdołał po wojnie napisać tylko krótki artykuł, który stał się podstawą do opracowania hasła w *Polskim słowniku biograficznym*<sup>7</sup>.

W 1955 roku ks. Walerian Meysztowicz, b. radca kanoniczny Ambasady RP przy Stolicy Apostolskiej, przygotował i opublikował w „Antemurale” (czasopismo Polskiego Instytutu Historycznego w Rzymie) edycję krytyczną manuskryptu Gertrudy<sup>8</sup>. Po jej ukazaniu się, krajowi historycy wprost prześcigali się w negowaniu pracy wileńskiego księdza. Sygnał do tych krytyk dała (zasłużona skądinąd) Zofia Kozłowska-Budkowa pisząc aż dwie negatywne recenzje edycji<sup>9</sup>. Jej ocenę podzielił w swej recenzji, nie wnosząc przy tym nic w tym zakresie nowego, (także zasłużony historyk – benedyktyn tyniecki) Paweł Sczaniecki<sup>10</sup>. W tej sytuacji inni już tylko powtarzali zarzuty autorytetów<sup>11</sup>. Tej atmosferze nie poddał się jedynie niestrudzony badacz dziejów duchowości polskiej, Karol Górski, który oparł swe ustalenia na skrytykowanym wydaniu. Należy też dodać,

---

<sup>7</sup> S. Kętrzyński: *Gertruda*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 7/5 z. 35, 405-406.

<sup>8</sup> *Manuscriptum Gertrudae filiae Mesconis II, regis Poloniae*, cura V. Meysztowicz editum. „Antemurale” 2(1955), 105-157.

<sup>9</sup> Z. Kozłowska-Budkowa: Rec. *Manuscriptum Gertrudae...*, „Nasza Przeszłość” 6 (1957), 379-384, oraz Z. Kozłowska-Budkowa: Rec. *Manuscriptum Gertrudae...* „Studia Źródłoznawcze” 3(1958), 271-273.

<sup>10</sup> Rec. Sczaniecki P.: Rec. *Manuscriptum Gertrudae...* , „Ruch Biblijno-Liturgiczny” 13(1960), 183-185.

<sup>11</sup> Np. D. Leśniewska: *Kodeks Gertrudy*, 154. Ta opinia nieco dziwi, gdyż w 1995 r. już można się było zorientować, że edycja Meysztowicza nie jest aż tak niepoprawna, jak można by wnioskować na podstawie wspomnianych recenzji.

że edycja w „Antemurale” poprzedzona została łacińskim wstępem przynoszącym – jak na ówczesny stan badań – ustalenia nowatorskie, nie tylko zbierającym nieliczne wypowiedzi historyków na temat *Modlitewnika*, lecz zawierającym propozycje chronologii tak życia Gertrudy, jak i powstawania poszczególnych modlitw.

W 1959 roku K. Górski opublikował w „Rocznikach Teologiczno-Kanonicznych” po raz pierwszy swe studium, dotyczące duchowości Gertrudy<sup>12</sup>. Stawiał w nim, długo dyskutowaną potem tezę, że *Modlitewnik* jest pomnikiem duchowości benedyktyńskiej. Swoje studium prof. Górski ogłosił jeszcze kilka razy z niewielkimi tylko zmianami<sup>13</sup>; niestrudzenie także popularyzował wiedzę o Gertrudzie i jej modlitwach<sup>14</sup>.

Rok 1972 przynosi pierwsze obszernie opracowanie kodykologiczne, bibliologiczne i historiograficzne manuskryptu Gertrudy. Wyszło ono spod pióra Małgorzaty Hanny Malewicz i jest do dziś najpełniejszym opracowaniem *Modlitewnika* w tym zakresie<sup>15</sup>. Autorka zapowiedziała w swoim tekście przygotowanie nowej edycji krytycznej tekstu Gertrudy.

Pod koniec lat siedemdziesiątych *Modlitewnikiem* Gertrudy zainteresowała się Brygida Kürbis. W swoich opracowaniach podzielała wątpliwości co do autorstwa Gertrudy i wartości tego dokumentu dla dziejów

---

<sup>12</sup> 6(1959) 1-2; poprawiona i udoskonalona wersja: K. Górski: *Od religijności do mistyki. Zarys dziejów życia wewnętrznego w Polsce*, cz. 1. Lublin 1962.

<sup>13</sup> K. Górski: *Modlitewnik Gertrudy Mieszkówny*, w: *Studia i materiały z dziejów duchowości*, Warszawa 1980, 111-121; *Duchowość chrześcijańska*, Wrocław 1978; *Zarys dziejów duchowości w Polsce*, Kraków 1986.

<sup>14</sup> Np. K. Górski: *Gertruda Mieszkówna*, „List” (Pismo wewnętrzne Duszpasterstwa Kobiet) nr 10 z kwietnia 1986, 4-2.

<sup>15</sup> M. H. Malewicz: *Rękopis Gertrudy Piastówny*, „Materiały do historii filozofii średniowiecznej w Polsce” 5(1972), 23-70.

kultury polskiej<sup>16</sup>. W swoim środowisku naukowym wywołała spore zainteresowanie *Kodeksem Gertrudy*, owocujące m.in. powstaniem ciekawych prac dyplomowych (D. Leśniewska, Paweł Stróżyk).

Odąd opracowania, hasła encyklopedyczne i leksykalne, wzmianki w podręcznikach noszą piętno oddziaływania albo „entuzjastów” *Modlitewnika* (K. Górski, M. H. Malewicz), albo „sceptyków” (Z. Kozłowska-Budkowa, B. Kürbis)<sup>17</sup>.

W 1995 roku ukazały się dwa artykuły Bogusława Nadolskiego, profesora liturgiki na Akademii Teologii Katolickiej, ukazujące teologiczne treści *Modlitewnika* oraz jego inspiracje liturgiczne<sup>18</sup>. B. Nadolski wykazywał wysoką teologiczną klasę tego tekstu i postulował dalsze badania nad jego treściową zawartością. Szkoda – w tym kontekście, że uczony ten nie dotarł do opracowania M. H. Malewicz, która zidentyfikowała cytowania biblijne i liturgiczne w manuskrypcie Gertrudy, oraz do rozprawy z 1989 roku, autorstwa piszącego te słowa (znajdującej się w bibliotece ATK pod sygn. 111431), traktującej o kulturze religijnej w *Modlitewniku*<sup>19</sup>.

---

<sup>16</sup> Np. B. Kürbis: *Modlitwy księżnej Gertrudy z Psalterium Egberti. Przyczynek do dziejów kultury dworu panującego w Polsce i na Rusi...* „Sprawozdania” [Wydział Nauk o Sztuce. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk] nr 96 za 1978 r. [Poznań 1979], 3-11.

<sup>17</sup> Np. G. Labuda: *Gertrud*, w: *Lexicon des Mittelalters*, t. IV, München 1988, kol. 1357; G. Labuda: *Gertrudianus Codex*, w: *Lexicon des Mittelalters*, t. IV, München 1988, kol. 1357; A. Wędzki: *Gertruda*, w: *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 2, Wrocław 1964, 101; J. Kopeć: *Gertrudy kodeks*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 5, R. 1989, kol. 1026- 1027; Z. Kozłowska-Budkowa, W. Molè: *Gertrudy kodeks*, w: *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 2. R. 1964, 101-102; J. Bazydło: *Gertruda*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 5. R. 1989, kol.1024; M. Elżanowska: *Modlitewnik Gertrudy Mieszkówny*, w: *Pisarki polskie epok dawnych*, Praca zbior., red. K. Stasiewicz. Olsztyn 1998, 47-56.

<sup>18</sup> B. Nadolski: *Inspiracja liturgiczna w Modlitewniku księżnej Gertrudy*, w: *Tekst sakralny – tekst inspirowany liturgicznie*, red. G. Habrajska. Łódź 1997, 175-180; Tenże: *Teologiczne treści w modlitewniku Gertrudy*, „*Studia Theologica Varsaviensia*” 33(1995) 1, 44-56.

<sup>19</sup> Inna sprawa, to bałagan w warstwie faktograficznej, szczególnie tekstu o inspiracjach liturgicznych w *Modlitewniku*: pozmieniane są tam niemal wszystkie cytowane nazwiska badaczy, a manuskrypt Gertrudy utożsamiony z kartami Gertrudy.

W 1996 roku ukazał się wybór z przekładu modlitw Gertrudy, dokonanego przez autora niniejszego tekstu<sup>20</sup>, a w 1998 roku – pełny przekład, dokonany przez B. Kürbis<sup>21</sup>. Cztery lata później ukazała się, dawno zapowiadana, edycja krytyczna, sygnowana przez M. H. Malewicz i B. Kürbis<sup>22</sup>. Niestety, publikacja ta nie dała w wyniku rezultatów, jakich można było się spodziewać z połączenia tak wiedzy, jak i nastawień badawczych obydwu uczonych. B. Kürbis zrezygnowała z poprzedzenia edycji *Wstępem edytorskim* M. H. Malewicz<sup>23</sup>, kompilując zamiast niego *Opracowanie* na podstawie swojego *Wstępu* do przekładu. Zdecydowano się też na bezkrytyczne skopiowanie przypisów z przekładu, stojących niekiedy w jawnej sprzeczności z przypisami edytorskimi, opracowanymi – jak się wydaje – przez M. H. Malewicz<sup>24</sup>.

<sup>20</sup> *Modlitwy Gertrudy Mieszkówny* [wybór], tł. A. Andrzejuk, „Cenobium” 9(1996), 31-41.

<sup>21</sup> *Modlitwy Księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta w Cividale*, tł. B. Kürbis, Kraków 1998.

<sup>22</sup> *Liber precum Gertrudae ducissae e Psalterio Egberti cum Kalendario*, ed. M. H. Malewicz et B. Kürbis, Commentavit B. Kürbis, w: Monumenta Sacra Polonorum, t. II, Academia Scientiarum et Litterarum Polona, Cracoviae 2002, 201 p. [*Modlitwy księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta z Kalendarzem*, wyd. M. H. Malewicz i B. Kürbis, Opracowanie B. Kürbis, w: Monumenta Sacra Polonorum, t. II, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2002, 201 s]. Dalej pracę tę będę cytował w łacińskiej wersji jej tytułu dla odróżnienia od analogicznie zatytułowanego przekładu.

<sup>23</sup> Znajdującym się jedynie w maszynopisie, lecz dostępnym badaczom, zob. T. Michałowska: *Ego Gertruda*, 53.

<sup>24</sup> Przykładem mogą być dwa przypisy dotyczące tekstu 81. Najpierw, w przypisie 1 na s. 137 czytamy, że cechy paleograficzne tej modlitwy – różne od ręki Gertrudy – zdają się wskazywać na pisarza *Prognostyków* i *Kalendarza*. Jednakże już na s. 157 w przypisie 1 (przepisanym ze s. 199 przekładu *Modlitw*) dowiadujemy się, że – po pewnym wahaniu – zaliczono ten tekst do zbioru, stanowiącego *Modlitewnik* Gertrudy. Omówiłem to szerzej w rec.: *Liber precum Gertrudae ducissae e Psalterio Egberti cum Kalendario*, edid. M. H. Malewicz et, Commentarit B. Kürbis, Academia Scientiarum et Litterarum Polonia, Cracoviae 2002, p. 201. „Saeculum Christianum” 11(2004) 1, 247-255.



Wcześniej, w 2001 roku, Teresa Michałowska, autorka monumentalnego podręcznika *Wielkiej historii literatury polskiej*, zatytułowanego *Średniowiecze*<sup>25</sup>, ogłosiła monograficzne studium historycznoliterackie, zatytułowane *Ego Gertruda*. Opracowanie to – nie mające dotychczas równego sobie – przynosi nie tylko zebranie dotychczasowych ustaleń na temat Gertrudy i jej manuskryptu, ale także najpełniejsze opracowanie życiorysu księżnej oraz szereg odkrywczych ustaleń na temat samego *Modlitewnika*. Za szczególnie cenną i trafną uznać należy zaproponowaną chronologię modlitw Gertrudy. Ustalenia T. Michałowskiej wzmacniają w sposób znakomity poglądy broniące autorstwa Gertrudy w odniesieniu do manuskryptu oraz przyznające wysoką klasę temu zabytkowi, jeśli idzie o teologiczny i literacki jego poziom<sup>26</sup>.

Nawet tak skrótowy przegląd stanu badań nad *Modlitewnikiem* księżnej Gertrudy ukazuje, że największe luki w naszej wiedzy o tym tekście dotyczą jego treściowej zawartości. Wprawdzie prace K. Górskiego i B. Nadolskiego rzucają pewne światło na teologiczną warstwę tekstu – jednakże obydwaj autorzy postulują dalsze badania nad tym tematem. Dlatego też – po ukazaniu się nowej edycji krytycznej oraz obszernego studium historycznoliterackiego – przyszedł czas na bardziej systematyczne opracowanie teologicznego i filozoficznego, a także religijnego przesłania tego tekstu.

Realizując postawiony cel badawczy, przeanalizowano kolejno wizje Boga, Jego świętych oraz człowieka *in via* w *Modlitewniku*. Na ich podstawie starano się zrekonstruować tak filozoficzną, jak i teologiczną teorię Boga i człowieka oraz koncepcję relacji religijnych (w tym teorię pośredniczenia świętych), jakie miała

<sup>25</sup> T. Michałowska: *średniowiecze*, wyd. 7, Warszawa 2002 [w ramach serii: Wielka historia literatury polskiej], 95-98.

<sup>26</sup> Zob. też wywiad prasowy: *Pierwszy polski pisarz – Gertruda. Modlitewnik intymny*, z prof. dr Teresą Michałowską rozmawia Magdalena Bajer, „Tygodnik Powszechny”, R. 31 nr 2769 z 4 sierpnia 2002.

Gertruda. Poczynione ustalenia, pozwoliły na zestawienie podstawowych cech duchowości samej Gertrudy i zarysowanie rozwoju jej osobistego życia religijnego. Przeprowadzone analizy umożliwiły zajęcie stanowiska w sporach toczących się wokół manuskryptu Gertrudy z punktu widzenia jego wewnętrznej zawartości ideowej. Wnioski rozprawy podsumowano w *Zakończeniu*, natomiast zasadnicze analizy poprzedzono przedstawieniem swego *curriculum vitae* Gertrudy oraz przeglądem treści jej modlitw w skojarzeniu z ich chronologią.

Zasadniczy trzon pracy realizowany jest metodą analizy tekstów, właściwą dla historii filozofii i historii teologii. Za podstawę źródłową przyjęto ich wydania krytyczne. Przeprowadzone analizy pozwoliły na postawienie kilku syntetycznych wniosków. Wspomniane analizy wymagały dwojakiego rodzaju lektury: najpierw należało prześledzić – biorąc za podstawę cały tekst manuskryptu – główne wątki, problemy i myśli autorki. Na ich podstawie udało się wskazać te rozumienia i idee, które stanowią podstawę ujmowania szczegółowych problemów. Zreferowanie tych analiz stanowi drugi rozdział rozprawy. W rozdziałach kolejnych podjęto wymienione wyżej tematy, analizowane w świetle ustaleń, dotyczących całości tekstu. W ten sposób – jak się wydaje – udało się uniknąć werbalizmu w stosunku do podejmowanych tematów, wrywania z kontekstu, czy jednostronności. Świadomie przy tym zdecydowano się na pewne powtórzenia, w szczególności niektórych przytaczanych fragmentów modlitw Gertrudy, gdy wymagały tego przeprowadzane analizy. Za każdym bowiem razem inny był aspekt tych analiz.

Integralną częścią książki uczyniono modlitwy Gertrudy Mieszkówny w oryginale i przekładzie na język polski. W pracy cytowana jest właśnie ta wersja zarówno tekstu łacińskiego, jak i polskiego tłumaczenia. Dla ułatwienia porównania ich z edycjami krytycznymi i opracowaniami, gdzie rozmaicie dzieli się i numeruje modlitwy Gertrudy, sporządzono ich zestawienie. Z kolei wszystkie te edycje, wraz z ich recenzjami, przekłady oraz opracowania zestawiono w stosownym wykazie. Przyjęto zasadę, że wymienia się jedynie osobne teksty,

poświęcone Gertrudzie i jej manuskryptowi, a nie wzmianki lub nawet szersze omówienia w podręcznikach<sup>27</sup>. Inne teksty na bieżąco przywołuje się w przypisach.

Podstawowe zadanie badawcze dysertacji wynikało z jej tytułu i polegało na naszkicowaniu obrazu kultury religijnej w *Modlitewniku* Gertrudy Mieszkówny. Szczegółowe cele badawcze wynikały z pytań, jakie rodzi sam tekst Gertrudy oraz narosła na jego temat literatura. Dotyczą one tak wykształcenia teologicznego autorki, jak i stopnia intelektualnej samodzielności w formułowaniu swych własnych modlitw. Dało to podstawy do zajęcia stanowiska w kwestii, czy modlitwy Gertrudy są wyłącznie wyrazem kościelnego nauczania tamtych czasów (B. Kürbis), czy stanowią oprócz tego świadectwo religijnej i kulturalnej indywidualności księżnej kijowskiej (T. Michałowska). Interesującą też kwestią stało się prześledzenie drogi duchowego rozwoju Gertrudy. Wiele pytań, jakie nasuwa lektura manuskryptu, uzyskało swe – wydaje się, że zadowalające – odpowiedzi w świetle tych ustaleń. Odnosi się to chociażby do przerażających spowiedzi Gertrudy: czy są one wyznaniem rzeczywistych win księżnej (co dopuszczał K. Górski), czy też stanowią przejaw poczucia grzeszności człowieka mającego świadomość doskonałości Boga i wielkości jego daru łaski, którego człowiek nie czuje się godzien (B. Nadolski). Niejako przy okazji spróbujemy też zweryfikować pogląd o „benedyktyńskim” charakterze *Modlitewnika* (przy którym obstawał K. Górski, a którego nie podzielali inni historycy z B. Kürbis na czele). Wszystkie te ustalenia pozwalają na sformułowanie ostrożnych hipotez dotyczących miejsca *Modlitewnika* księżnej Gertrudy w dziejach teologii, filozofii i duchowości.

---

<sup>27</sup> Pewnym wyjątkiem może być książka K. Górskiego, ale rozdział poświęcony Gertrudzie był wcześniej samoistnym artykułem; wymieniono też szersze opracowania encyklopedyczne, ale tylko wtedy, gdy stanowią podpisane artykuły.

## Rozdział I

### *CURRICULUM VITAE GERTRUDY MIESZKÓWNY*

Gertruda jawi się na kartach *Modlitewnika* jako osoba głęboko religijna i władca zarazem. Tekst zdradza staranne wykształcenie teologiczne, wysoką kulturę literacką i nawet wyrobienie estetyczne. Poszczególne modlitwy reprezentują rozmaity stan ducha księżnej i są związane z różnymi kolejami jej życia. A życie to nie było ani łatwe, ani bezpieczne. Pierwsza jego znaczna część naznaczona była uciezkami i tułaczką.

#### **1. Lata 1025-1068: Dzieciństwo i młodość – w Polsce i Nadrenii. Małżeństwo z Izjasławem Jarosławowiczem**

Gertruda urodziła się w okresie od 1014 do 1025 roku, czyli pomiędzy zawarciem małżeństwa przez Bolesławowego syna Mieszka z niemiecką księżniczką, Rychezą, a śmiercią Chrobrego, po której stosunki

między małżonkami zaczęły się najwyraźniej psuć (podobno Mieszko po ojcu odziedziczył także skłonność do rozwiązłości). Wydaje się, że należy się jednak skłaniać bardziej ku końcowej cezurze tego okresu. Jeszcze przed śmiercią ojca w 1034 roku, kilkuletnia Gertruda musiała wraz z matką uciekać z Polski. Stało się to pod koniec 1031 roku. Rycheza zatrzymała się w swym rodzinnym mieście – Kolonii. Tam też, w którymś z klasztorów, Gertruda pobierała nauki. Nie wiemy dziś, który to był klasztor. Wiemy jednak, że liczne siostry Rychezy były przełożonymi klasztorów benedyktynek w samej Kolonii i całej Nadrenii<sup>1</sup>. Wiemy też, że wszystkie ciotki Gertrudy były starannie wykształcone, a ich aspiracje intelektualne i literackie były wysokie.<sup>2</sup> W 1043 roku około osiemnastoletnia Gertruda wyszła za mąż za rok od niej starszego Izjasława<sup>3</sup>, syna Jarosława zwanego Mądrym, księcia kijowskiego. Było to typowy mariaż dynastyczny, jednakże – jak można się domyślać – sama Gertruda była mu rada<sup>4</sup>.

---

<sup>1</sup> Por. T. Michałowska: *Ego Gertruda. Studium historycznoliterackie*, Warszawa 2001, 113.

<sup>2</sup> Gertruda otrzymała za patronkę wraz z imieniem św. Gertrudę z Nivelles w Brabancji, księżniczkę z dynastii Merowingów. Ksienią opactwa w Nivelles była ciotka Gertrudy Adelajda, (stąd imię to przyjęło się w dynastii piastowskiej).

<sup>3</sup> Nie ma zgody wśród autorów piszący po polsku co do transkrypcji imienia małżonka Gertrudy. Spotykamy formę Izasław (K. Górski), Iziasław (T. Michałowska w *Ego Gertruda*) oraz najczęściej występującą formę Izjasław (S. Kętrzyński, M. H. Malewicz, B. Kürbis, T. Michałowska w *Średniowiecze*, wyd. 7, Warszawa 2002). Zachowujemy tę ostatnią pisownię tak z racji jej najpowszechniejszego występowania, jak i dlatego, że najbardziej jest ona zbliżona do ruskiego brzemienia imienia najstarszego Jarosławowicza.

<sup>4</sup> Zapewne to brat Kazimierz wydał w 1043 r. (W. Meysztowicz przyjmuje datę 1039. Zob. *Manuscriptum Gertrudae filiae Mesconis II, regis Poloniae*, cura V. Meysztowicz editum, „Antemurale” 2(1955), 108) Gertrudę za mąż za bratanka swej żony Dobronegi-Marii, Izjasława Jarosławowicza, księcia na Turowie, potem na Nowogrodzie, a od 1054 r. – księcia zwierzchniego w Kijowie. Mąż Gertrudy był więc synem Jarosława zwanego Mądrym i wnukiem Włodzimierza Wielkiego, którego dziełem był chrzest Rusi, dokonany w 988 r.

Wśród odpowiedniego dla królewskiej córki wiana, znajdował się też, liczący już ponad pół wieku, psalterz, który był pierwotnie własnością arcybiskupa trewirskiego Egberta<sup>5</sup>. To zapewne z niego Gertruda modliła się przybywszy na Ruś, gdzie w liturgii używany był język grecki bądź cerkiewnosłowiański. W stołecznym Kijowie, w otoczeniu Jarosława, gdzie panowała głęboka religijność i umiłowanie ksiąg, Gertruda musiała się czuć dobrze. Podobnie później – u boku swego również wykształconego małżonka – uposażonego na Turowie, a potem także – na Nowogrodzie Wielkim, księżna nie miała zbyt wielu powodów do zmartwień. W tym czasie urodzili się trzej synowie Gertrudy i Izjasława: Mścisław, światopełk-Michał i Jaropełk-Piotr. Prawdopodobnie była też jedna córka. Z początkiem roku 1054, po śmierci ojca, Izjasław został księciem zwierzchnim w Kijowie. W 1068 r. Izjasławowie po raz pierwszy musieli salwować się ucieczką z Kijowa, z powodu buntu mieszkańców.

---

Babką Izjasława była bizantyjska cesarzówna, Anna. Dr Małgorzata H. Malewicz – autorka pierwszego obszernego opracowania na temat *Modlitewnika* – sądzi, że „małżeństwo to nie było chyba zawarte pod przymusem. Izjasław był partią wcale interesującą”. Potwierdza to podana przez ruskiego „latopisarza” Nestora charakterystyka Izjasława: „Był zaś Izasław mąż piękny licem, wzrostem wielki, obyczajów nienaganych, krzywdy nienawidził, miłował sprawiedliwość, nie było w nim ani obłudy, ani chytryści, lecz był dobroduszny i złem za zło nie oddawał”. Wydaje się, że wychowana w klasztorze Gertruda musiała poczuć się dobrze na kijowskim dworze, w atmosferze umiłowania ksiąg i sztuki. Zob. M. H. Malewicz.: *Rękopis Gertrudy Piastówny*, „Materiały do historii filozofii średniowiecznej w Polsce” 5(1972), 33-34.

<sup>5</sup> Jego pontyfikat datowany jest na lata 977-993.

## 2. Lata 1068-1076: Ucieczki z Kijowa – tułaczka po krajach dzieciństwa i młodości

W Krakowie, który stał się celem ucieczki kijowskiej rodziny książęcej, panował od dziesięciu lat ambitny Bolesław II, który przeszedł do historii jako „Śmiały” zabójca biskupa krakowskiego Stanisława Szczepanowskiego. Bez większych problemów Bolesław zdecydował się udzielić pomocy ciotce i wiosną 1069 roku wyprawił się do Kijowa z oddziałem interwencyjnym. Gdy oddział ów – na czele z Bolesławem i Izjasławem – zbliżył się do Kijowa, wywołało to takie wrażenie, że miasto podało się bez walki, a wyprzedzający główne siły, najstarszy syn Izjasława i Gertrudy, Mścisław, „przygotowował teren” pod wkroczenie „prawowitego kniazia”, dokonując rzezi buntowników.

Możemy domyślać się politycznej roli Gertrudy, podczas negocjacji w Krakowie. Możemy też wyobrazić sobie, co czuła Gertruda, gdy jej syn – jak to ujął ruski latopisarz – „wyciął” winnych, „innych zaś bez winy potracił”<sup>6</sup>, a mąż powrócił na tron kijowski dzięki obcej interwencji, upokarzany raz po raz przez polskiego Bolesława wobec swoich ruskich poddanych.

Otwierająca zbiór, modlitwa *Do świętego Piotra*<sup>7</sup> zdaje się zawierać reminiscencje tych wydarzeń:

---

<sup>6</sup> *Powieść minionych lat*, t. I i oprac. F. Sieklicki, Wrocław-Warszawa-Kraków 1999, 136.

<sup>7</sup> Jest to tekst nr [1] w edycji krytycznej (*Liber precum Gertrudae ducissae e Psauterio Egberti cum Calendario*, edit. M. H. Malewicz et B. Kürbis, commentavit B. Kürbis, w: *Monumenta Sacra Polonorum*, t. II, Academia Scientiarum et Litterarum Polona, Cracoviae 2002 i stanowi modl. I według numeracji, zaproponowanej w przekładzie poniżej. Dalej będziemy korzystali z tej numeracji, podając niekiedy numer z edycji krytycznej w nawiasie [kwadratowym]. W odróżnieniu od obydwu edycji, stosujemy – poza nielicznymi

*Boże,  
który ze względu na swą łaskawość  
wejrzałeś na błogosławionego Piotra, apostoła swojego,  
by potrójny grzech zaparcia się  
obmył najbardziej gorzkimi łzami,  
– przez wylanie Ducha Świętego,  
dla starcia naszych grzechów  
ześlij nam łzy pokuty,  
abyśmy gorzko oplakiwali to,  
co niegodziwie uczyniliśmy  
i zarazem aby moc naszej prośby zjawiała się owocna przed Twoim obliczem,  
a także [aby] przez Niego godziło nam się mieć nadzieję  
na odpuszczenie [od Tego],  
który wydany został za nasze grzechy,  
by nas wykupić swoją krwią,*

---

wyjątkami, gdzie chodzi o odwzorowanie pisowni Gertrudy – aktualnie przyjętą ortografię i gramatykę łacińską; wersję polską podajemy we własnym tłumaczeniu. Oto tekst oryginału: Deus qui beatum Petrum, apostolum tuum, pietatis tuae respexisti intuitu, ut negationis trin[a]e peccatum amarissimis dilueret lacrimis, per infusionem Sancti Spiritus pro peccatorum nostrorum venia lacrimas nobis elide paenitentiae, ut amare defleamus quae inique gessimus, quatenus fructuosus in conspectu tuae pietatis nostrae petitionis perveniat affectus, atque per eum nobis remissionem sperare liceat, qui traditus est pro delictis nostris ut nos redimere[t] sanguine suo Ihesus Christus dominus noster. Qui vivis.



*Jezusa Chrystusa, Pana naszego.  
„Który żyje [i króluje na wieki wieków. Amen]”.*

Fragment modlitwy 38 jest jak gdyby upomnieniem, być może skierowanym do samego Mściława<sup>8</sup>:

*Po pojedynczych psalmach oddaj chwałę Bogu zginając kolana i kładąc głowę na ziemi,  
bijąc się w piersi, w sercu powiedz:  
Zgrzeszyłem Panie, zgrzeszyłem; zmiłuj się nade mną,  
a ponieważ ciężar grzechów mnie przygniata,  
nie zdołam powstać, chyba że Ty pomożesz.  
„Powstań, Panie, ratuj mnie i wyzwól mnie [dla Twojego imienia]”<sup>9</sup>.*

Wiosną 1073 roku Izjasław wraz z rodziną zmuszony jest ponownie uchodzić do Krakowa, tym razem w obliczu buntu swoich młodszych braci. Wiadomo, że Bolesław otrzymał (albo zagarnął) część mienia Izjasława i być może obiecał pomoc. Tymczasem wojnę Bolesławowi wydał król niemiecki Henryk IV, pragnąc „po drodze” zdławić separatystyczne nastroje w Saksonii, z którą od dawna miał kłopoty. W tym samym czasie nastąpiła zmiana na Stolicy Piotrowej w Rzymie. Oto papieżem zostaje archidiakon Hildebrand, nieprzejednany zwolennik niezależności papieżstwa, który przyjął imię Grzegorza VII. Niebawem cały

---

<sup>8</sup> Modl. XLVII, 59-63; *Liber precum...* [38]: Post singulos psalmos dans gratias genua flectendo cum capite devoluto in terra percuciens pectus in corde dicens: Peccavi Domine peccavi miserere mei et quia pondera peccatorum me gravant. Et non valeo surgere, nisi Tu iuveris. Exsurge Domine adiuva me et libera me.

<sup>9</sup> Parafraza Ps 43,26.

ówczesny świat chrześcijański podzielił się na dwie opcje: gregoriańską i antygregoriańską. Tak zwany spór o inwestyturę przybierze swój najbardziej dramatyczny obrót.

Gertruda i Izjasław zostali mimowolnie wciągnięci w wir światowej polityki. Nie mogą bowiem liczyć na pomoc Bolesława (który prawdopodobnie – zabezpieczając sobie flankę wschodnią – zawarł tajne porozumienie ze zwycięzcami na Rusi), Izjasławowie udali się latem 1074 roku po pomoc do śmiertelnego wroga Bolesława – Henryka IV. Gościńcą jednak – o czym przesądziły względy rodzinne – znaleźli na terenie, zbuntowanej wobec Henryka, Saksonii. Rok 1074 był jednakże czasem „zawieszenia broni” między królem i „Saksonami”, co ułatwiło Izjasławowi dotarcie do Henryka w styczniu 1075 roku. Ten wysłał poselstwo na Ruś, którego już sam jego skład nie wróżył Izjasławom nic dobrego (przewodniczył mu Burhard – szwagier, władającego wówczas Kijowem, Światosława). Wygnańcy przebywali nadal w Saksonii, czekając na powrót posłów. Tymczasem atmosfera polityczna między „Saksonami” i królem zaczęła się „zagęszczać”, co dodatkowo utrudniało i tak już niełatwe położenie Izjasławów. Wtedy właśnie – najprawdopodobniej – Gertruda wpadła na pomysł zwrócenia się o pomoc do papieża Grzegorza VII. Oznaczało to więc przerzucenie się książąt kijowskich z obozu Henryka do obediencji gregoriańskiej (a więc do obozu, w którym byli zarówno zbuntowani „Saksończycy”, jak i polski Bolesław II). Z poselstwem do Rzymu wyprawiony został najmłodszy Izjasławowicz, ukochany syn Gertrudy, Jaropełk-Piotr. Według najlepiej udokumentowanej tezy to właśnie wtedy Gertruda rozpoczęła układanie swych modlitw, zapisując je zrazu na specjalnie przygotowanych kartach, doszytych potem do *Psalterza Egberta*<sup>10</sup>. Treści

---

<sup>10</sup> Najpełniejszą i – w naszym mniemaniu – najlepszą „chronologię” modlitw Gertrudy zaproponowała prof. Teresa Michałowska w swojej monografii, zatytułowanej *Ego Gertruda*. Według tej propozycji, księżna rozpoczęła układanie modlitw podczas pobytu na

bowiem pierwszych modlitw odzwierciedlają nadzieje i tworgi Izjasławów, oczekujących na terenie ogarniętych wojną domową Niemiec na jakieś rozwiązanie swego położenia.

Najbardziej znamienna w tym względzie jest modlitwa (a właściwie jej fragment), zaczynająca się od słów: *Odwróć serce króla od nienawiści*. Długo zastanawiano się o jakiego króla tu chodzi: czy Izjasława (W. Meysztowicz)<sup>11</sup>, czy polskiego Bolesława II (B. Kürbis)<sup>12</sup>. Najprawdopodobniej jednak Gertruda modli się tu o odwrócenie „niegodziwości i gniewu” Henryka IV (który w interesującym nas okresie nie był jeszcze cesarzem). Właściwym przedmiotem próśb Gertrudy nie jest jednak Henryk IV, lecz „sługa Boży N”, pod którym najprawdopodobniej kryje się Izjasław.

Oto ocalały tekst tej pięknej modlitwy<sup>13</sup>:

---

terenie Saksonii w 1075 r. Oczekując na powrót Jaropełka-Piotra z Rzymu, zrozumiałe jest kierowanie próśb do św. Piotra i wiązanie swego losu z jego wstawiennictwem. Dalsze partie *Modlitewnika* dają się – dzięki tej tezie – jakoś „dopasować” do znanych nam danych biograficznych Gertrudy. Śmierć Jaropełka-Piotra na pewno przerywa układanie modlitw. Zob. *Ego Gertruda*, 209.

<sup>11</sup> *Manuscriptum...*, 130.

<sup>12</sup> Zob. *Modlitwy Księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta w Cividale*, tł. B. Kürbis, Kraków 1998, 90 przypis 1.

<sup>13</sup> Modl. VII; *Liber precum*, nr [7]. *Averte cor regis ab odio ab indignatione et ira, et converte eum ad clementiam et pacem et bonitatem, ut clemens et misericors et propitius fiat famulo tuo N. Domine Ihesu Christe defende eum tuo adiutorio, ut nec hostis antiquus, nec malus homo, nec inimici eius praevaleant adversus eum, da illi Domine veram humilitatem et veram karitatem, confirma in eo divinam veritatem, ut incolumis et salvus omnium inimicorum suorum possit superare nequitias. Ne permittas eum Domine in manus inimicorum eius, sed fac eum fortem et stabilem contra omnes inimicos eius visibiles et invisibiles, ut tua protectione munitus mereatur tibi famulari salvatus. Omnipotens Pater, ut regem et cunctum principatum servo tuo [...] mitem ac misericordem et mansuetum facere digneris, te rogo audi me. Ut eorum iram et indignationem servo tuo in mansuetudinem convertere digneris, te rogo. Ut omnium inimicorum eius*

*Odwróć serce króla od nienawiści, od niegodziwości i gniewu,  
a zwróć je ku łagodności i pokojowi oraz dobroci,  
aby stał się łaskawy i miłosierny, i przychylny słudze swojemu N<sup>14</sup>.*

*Panie Jezu Chryste, broń go swą pomocą,  
aby ani odwieczny wróg<sup>15</sup>, ani zły człowiek,  
ani jego wrogowie nie przemogli go.*

*Daj mu, Panie, prawdziwą pokorę i prawdziwą miłość.  
Utwierdź w nim Bożą prawdę,  
aby nietknięty i ocalony mógł pokonać niegodziwość  
wszystkich swoich wrogów.*

---

nequitiam et invidiam comprimere digneris, te rogo audi me. Ut omnes qui eum adversari cupiunt dextera tuae potentiae comprimere digneris, te rogo. Ut quicquid inimici fraudulenta conspiratione adversus eum machinantur ad nichilum redigere digneris, te rogo audi me. Ut famulum tuum ab omni tibi contrario avertere digneris, te rogo audi me. Ut veram et fraternam karitatem et bonam concordiam in eo confirmare digneris, te rogo audi me. Ut eum ab omnibus insidiis inimicorum suorum visibilium et invisibilium clementer liberare digneris. Ut ei gratiam tuam et bonum finem et gaudium aeternum habere concedere digneris, te rogo audi [me]. Mitte domine sanctum angelum tuum cum eo qui custodiat et defendat [eum], ab omni periculo animae et corporis tueatur et pedes eius in viam pacis et salutis semper dirigat, ut cum gaudio et pace nobiscum sit, et quoquam profectus sit felix fiat ei ad nos reversionis aditus. Deus Abraham esto ei arma virtutis. AMEN. Deus Ysaac esto ei galea salutis. Deus Iacob esto ei scutum inexpugnabile contra omnes inimicos eius visibiles et invisibiles. AMEN.

<sup>14</sup> Chodzi zapewne o Izjasława.

<sup>15</sup> Czyli Szatan.

*Nie wydaj go, Panie, w ręce jego nieprzyjaciół,  
lecz uczyn go mężnym i stałym przeciwko wszystkim jego wrogom, widzialnym i niewidzialnym,  
aby uzbrojony Twoją opieką zasłużył sobie służyć Ci jako zbawiony.*

*Wszchemogący Ojcze,  
abyś króla i całe księstwo dla sługi Twego łagodnym i miłosiernym, i laskawym uczynić raczył  
– błagam Cię, wysłuchaj mnie!*

*Abyś ich gniew i niegodziwość wobec sługi Twojego, zamienić na łagodność raczył  
– błagam Cię!*

*Abyś niegodziwość i zazdrość wszystkich jego nieprzyjaciół pogłębić raczył  
– błagam Cię, wysłuchaj mnie!*

*Abyś wszystkich, którzy chcą mu się sprzeciwić, prawicą swojej mocy pogłębić raczył  
– błagam Cię!*

*Abyś wszystko, cokolwiek nieprzyjaciele podstępными spiskami przeciwko niemu knują, w niwecz obrócić raczył  
– błagam Cię, wysłuchaj mnie!*

*Abyś sługę Twojego od wszystkiego, co jest Ci przeciwne, odwrócić raczył  
– błagam Cię, wysłuchaj mnie!*

*Abyś prawdziwą i braterską miłość oraz dobrą zgodę umocnić w nim raczył  
– błagam Cię, wysłuchaj mnie!*

*Abyś go od wszelkich zasadzek nieprzyjaciół jego, widzialnych i niewidzialnych,  
łaskawie wyzwolić raczył.*

*Abyś mu łaskę swoją oraz dobry koniec, i radość wieczną, zgodził się udzielić.  
– błagam Cię, wysłuchaj!*

*Wyślij Panie z nim swojego świętego anioła, aby go strzegł i bronił,  
od wszelkich niebezpieczeństw duszy i ciała go zachował,  
a jego stopy zawsze skierowywał na drogę pokoju i zbawienia,  
aby przebywał z nami z radością i pokojem,  
a gdziekolwiek się uda, niech będzie miał dany szczęśliwy do nas powrót.*

*Boże Abrahama – bądź mu bronią cnoty!*

*Boże Izaaka – bądź mu hełmem zbawienia!*

*Boże Jakuba – bądź mu tarczą niezwyciężoną,*

*przeciwko wszystkim nieprzyjaciołom jego, widzialnym i niewidzialnym!*

### **3. Rok 1077: Interwencja Grzegorza VII – ponowny powrót na tron kijowski**

Poselstwo do Rzymu zakończyło się pełnym sukcesem. Papież zareagował bardzo energicznie. Izjasław i Gertruda otrzymali uprzejmy list papieski, deklarujący poparcie, a Bolesław II – pismo zalecające udzielenie pomocy Izjasławowi i zwrócenie mu zabranych pieniędzy.

Do Izjasławów Grzegorz VII pisał:

Grzegorz, biskup [Rzymu], sługa sług Bożych, Dymitrowi, królowi Rusi, i królowej, jego małżonce [śle] pozdrowienie i apostolskie błogosławieństwo.

Syn Wasz, zawitawszy w progi Stolicy Apostolskiej, przybył do Nas i po oddaniu należnej czci świętemu Piotrowi, księciu apostołów, pokornie prosząc, oznajmił Nam, że pragnąłby przyjąć z Naszych rąk władzę królewską [regnum] jako dar świętego Piotra. Zapewniał też gorliwie, że jego prośba uzyska Waszą zgodę i przyzwolenie, jeśli tylko spotka się z życzliwością i poparciem Stolicy Apostolskiej. W końcu, biorąc pod uwagę już to Waszą zgodę, już to pobożność błagalnika, przychyliliśmy się do jego próśb, zwłaszcza że wydawały się Nam zgodne z prawem, i przekazaliśmy mu w imieniu świętego Piotra stery Waszego królestwa [regni vestri gubernacula]. Uczyniliśmy to dla miłości [bliźniego] i z tym pragnieniem, aby święty Piotr, przez wstawiennictwo u Boga, strzegł Was, Waszego królestwa i wszelkich waszych dóbr, i aby sprawił, iżbyście do końca Waszego życia władali tym królestwem z całym pokojem, w szacunku i sławie, a także, aby uzyskał dla Was wieczną chwałę u Najwyższego Króla, gdy dobiegnie końca czas [Waszej ziemskiej] służby. Niech wie również Wasza Dostojna Łaskawość, że w każdej chwili gotowi jesteśmy Jej pomóc; ilekroć w jakiejś słusznej sprawie, będąc w potrzebie poprosi o poparcie [Stolicę Apostolską], bez wątpienia Jej prośby szybko zostaną spełnione.

Chcąc, abyście te sprawy i wiele innych, które nie zostały poruszone w liście, mocniej wzięli sobie do serca, wysłaliśmy naszych posłów, z których jeden jest Waszym znajomym i wiernym przyjacielem. Oni objaśnią Wam starannie to, co znajduje się w liście, a to, co w mniejszym stopniu zostało uwzględnione, dopowiedzą własnymi słowami. Przez szacunek dla świętego Piotra, którego są wysłannikami, bądźcie dla nich łaskawi i życzliwi, a cokolwiek wam powiedzą, wysłuchajcie cierpliwie z uwagi na Nas i uwierzcie w to bez wahania. Gdyby w imieniu Stolicy

Apostolskiej chcieli jakieś sprawy zbadać i rozporządzić nimi, nie pozwólcie, aby przeszkodziła im czyjaś zła wola, lecz raczej wspierajcie ich, otaczając szczerą miłością.

Niech Bóg Wszechmocny oświeci Wasze umysły i sprawi, abyście z doczesnej szczęśliwości zostali przeniesieni do wiecznej chwały.

Dan w Rzymie [17 kwietnia 1075 r.]<sup>16</sup>

Do Bolesława papież napisał m.in. tak:

We wszystkim należy kierować się miłosierdziem, którego Wy nie okazaliście (niechętnie o tym wspominam), zagarniając pieniądze króla Rusi. Dlatego ubolewając nad Waszym postępkami, bardzo Was prosimy i napominamy, abyście przez miłość do Boga i do św. Piotra zadbali, iżby zwrócono mu [tj. Iziasławowi – T. M.] wszystko, co zostało zagrabione czy to przez Was, czy to przez Waszych ludzi. Wiemy bowiem dobrze, że nie można mieć nawet cienia nadziei na to, by ci, którzy bezprawnie przywłaszczają sobie cudze dobra, weszli do Królestwa Chrystusa i Boga, jeśli nie skorzystają z możliwości zadośćuczynienia i nie naprawią wyrządzonej krzywdy. Domagamy się, abyście to wypełnili, bo mamy nad Wami takie samo miłosierdzie, o jakim mówiliśmy i pragniemy zbawienia Waszej duszy.

Dan w Rzymie [20 kwietnia] 1075 r.<sup>17</sup>

W międzyczasie powróciło z niczym (dla Izjasławów, lecz z pieniędzmi dla Henryka) poselstwo z Kijowa. Niebawem też Henryk najechał na Saksonię, a upojony zwycięstwem przystąpił do rozprawy z papieżem. Doprowadziło to do znanych powszechnie wydarzeń: ekskomuniki króla w lutym 1076 roku, wznowienia

<sup>16</sup> MPH, t. 1, s. 371. Cyt. za: *Ego Gertruda*, 158-159 (tł. D. Dacka).

<sup>17</sup> MPH, t. 1, s. 368. Cyt. za: *Ego Gertruda*, 160 (tł. D. Dacka).



powstania w Saksonii i wrzenia przeciwko królowi w całych Niemczech, oraz upokorzenia w Canossie na Boże Narodzenie tegoż roku. Dokładnie w tym samym czasie, gdy Henryk IV w pokutnym worze kołatał do bram zamku margrabiny toskańskiej, Matyldy, u której Grzegorz VII spędzał Boże Narodzenie, Bolesław II z woli papieża został koronowany w Gnieźnie na króla Polski. Najpóźniej wczesną wiosną 1077 roku Izjasławowie zjawili się w Krakowie ponownie<sup>18</sup>; tym razem Bolesław nie zwlekał. Już 15 lipca tego roku Izjasław zasiadł ponownie na tronie w Kijowie. Niedługo nacieszył się odzyskaną ojcowizną; 3 października następnego roku zginął w czasie kolejnej bratobójczej wojny. „Ojcze, Ojcze mój! Cożeś pożył bez utrapień na świecie tym, tak wiele przykrości doznawszy od ludzi i od braci swoich?” – miał zawołać Jaropełk-Piotr, idąc za zwłokami swego ojca<sup>19</sup>.

W modlitewniku Gertrudy brak jest tekstów bezpośrednio związanych ze śmiercią męża. Zwraca się jednak uwagę na brak jednej składki w miejscu, w którym – według wspomnianej, najbardziej prawdopodobnej – chronologii modlitw mógł być ten fakt odnotowany. Zaraz po tym następują modlitwy za zmarłych, pisane jednak już z pewnego dystansu czasowego<sup>20</sup>:

---

<sup>18</sup> Niektórzy historycy przypuszczają, że Izjasławowie mogli uczestniczyć w królewskiej koronacji Bolesława w Gnieźnie. Wiąże się to ze sprawą napisu na paliuszu z XI w. Zob. na ten temat: *Ego Gertruda*, 96.

<sup>19</sup> *Powieść minionych lat*, 156-157.

<sup>20</sup> Modl. XLVIII; *Liber precum*, nr [39]: [...] et quorum anniversarius obitus vel tricesimus hodierna die celebratur, vel quorum memoria in hoc seculo oblita est, et animabus omnium fidelium defunctorum, libera eas ab omni ira, et indignatione tua, ab aeterna dampnatione, et de principibus tenebrarum ac locis paenarum, et perduc eas ad gaudia paradisi: Domine Deus noster.

*... i których rocznica śmierci lub trzydziesty dzień  
w dniu dzisiejszym jest obchodzony,  
lub których wspomnienie w tym czasie jest zaniedbane,  
i dusze wszystkich wiernych zmarłych:*

*Wybaw ich od wszelkiego gniewu i oburzenia Twojego,  
od wiecznego potępienia i od ksiąg ciemności, a także od miejsca kar,  
i doprowadź do radości raju – Panie, Boże nasz.*

#### **4. Lata 1078-1086: Z ukochanym synem Jaropełkiem-Piotrem we Włodzimierzu Wołyńskim**

Po śmierci Izjasława Jaropełk-Piotr został księciem na Włodzimierzu i Turowie, a Gertruda pozostała z nim rezydując w stołecznym Włodzimierzu. Wydaje się, że wyłączona z głównego nurtu życia politycznego Rusi, księżna-wdowa, miała teraz wyjątkowo dużo czasu na modlitwę, wspomnienia, rozpamiętywanie. Spisywane teraz modlitwy są refleksyjne, pełne zadumy i niemal pozbawione aluzji do bieżących wydarzeń<sup>21</sup>:

*Panie Jezu Chryste, Odkupicielu Dobry,  
pozwól mi na to wyznanie w godzinę mojego zejścia,  
na które pozwoliłeś łotrowi,*

---

<sup>21</sup> Np. modlitwa nr LXXI [63].

*i spraw, Najłaskawszy Panie,  
aby w godzinę mojego zejścia nie przyszła na mnie Boża pomsta,  
[i aby] moc ciemności mnie nie spotkała [i] nie zaszkodziła [mi],  
lecz taką niech odda mnie dzień sądu, jaką wydał źródło odrodzenia<sup>22</sup>.*

*Proszę, Panie,  
abyś w godzinę mojego zejścia nie odmówił mi komunii  
Twojego Najświętszego Ciała i Krwi,  
lecz z prawdziwą wiarą i pewną nadzieją, i szczerą miłością  
pozwól mi ją przyjąć i do wiecznej chwały dojść.  
„Przez [Chrystusa Pana naszego. Amen]”.*

Tekst ten to jakby odbicie dosyć spokojnej egzystencji w oddalonym od Kijowa Włodzimierzu. Błogostan ten trwał do początku 1084 roku, kiedy to dwaj synowie zmarłego w 1076 roku księcia Roścysława „przyszedłszy, przegnali Jaropełka”<sup>23</sup>. (który zresztą świętował w tym czasie Wielkanoc w Kijowie). Księżę zwierzchni Wsiewołod (ostatni żyjący syn Jarosława Mądrego i brat Izjasława) wyprawił wraz z Jaropełkiem swego syna Włodzimierza Monomacha, który z kolei „wygnał Roścysławowiczów i posadził Jaropełka we Włodzimierzu”<sup>24</sup>. Świadczyć by to mogło o bardzo dobrych kontaktach młodego księcia ze stryjcem-seniorem. Jednakże pamiętać należy, że Izjasław i Gertruda właśnie Jaropełka-Piotra przewidywali na sukcesora Izjasława, co zdawał się

<sup>22</sup> Chodzi o odrodzenie z wody i Ducha Świętego na chrzcie św.

<sup>23</sup> *Powieść minionych lat*, 159.

<sup>24</sup> *Tamże*.

potwierdzać w swym liście z 1075 roku papież Grzegorz VII, a co dobitnie zdają się wyrażać miniatury, namalowane na polecenie Gertrudy w jej *Modlitewniku*<sup>25</sup>. Latopisarz nie pozostawia wątpliwości, notując pod datą 1085: „Jaropek tedy chciał iść na Wsiewołoda, posłuchawszy złych doradców”. (...) Dowiedziawszy się o tym, Wsiewołod posłał przeciw niemu syna swojego, Włodzimierza”<sup>26</sup>. Jaropek liczył zapewne na zaskoczenie Wsiewołoda w Kijowie; absolutnie nie miał ochoty na walkę z tak sprawnym wojem, jak Włodzimierz Monomach. Pozostawił więc matkę i rodzinę w Łucku i – podobnie jak ojciec – utartym niejako szlakiem zbiegł do Polski. Liczył może, że uda mu się ściągnąć z odsieczą przed przybyciem Włodzimierza pod wały Łucka. Tymczasem Łuczanie nie mieli ochoty na obronę miasta; poddali je więc bez walki. Gertruda i Irena wraz z dziećmi stały się jeńcami Monomacha, który zresztą niezwłocznie odesłał je do Kijowa. Wsiewołod i Włodzimierz czekali teraz na Jaropeka, który miał przyjąć i się ukorzyć.

W tym czasie – przebywająca prawdopodobnie w którymś z kijowskich klasztorów – Gertruda układała najbardziej osobiste i żarliwe modlitwy ze wszystkich zawartych w zbiorze<sup>27</sup>:

*„Panie Ojczy Świety,  
wszechmogący, wieczny Boże”  
– racz być łaskawy naszym błaganiom*

<sup>25</sup> I to niezależnie od rozbieżności odnośnie do ich interpretacji.

<sup>26</sup> *Powieść minionych lat*, 159.

<sup>27</sup> Modl. XXXV [27]: Domine Sancte Pater Omnipotens, Aeternus Deus propiciare digneris supplicationibus nostris; et mitte angelum tuum sanctum cum Petro et exercitu eius, qui eos ab omnibus adversitatibus protegat, et in servitio Sancti Nominis tui ubique custodiat: ut nullus eum et suos, in itinere inimicus decipiat, sed mereatur ab hoste omni triumphum et tuae semper miserationis subsidium quatinus tua iussa complens sospes cum suis ad te redeat.

*i wyślij swojego anioła świętego z Piotrem i jego wojskiem,  
który by ich chronił we wszelkich przeciwnościach  
i wszędzie strzegł w służbie Twojego świętego imienia;  
aby żaden nieprzyjaciel nie zwiódł w drodze jego i jego [ludzi],  
ale aby zasłużył na zwycięstwo nad wszelkim wrogiem,  
i na wsparcie Twego zmiłowania zawsze wtedy,  
gdy wypełniając Twoje rozkazy,  
pomyślnie będzie wracał ze swoimi do Ciebie.*

Jaropełk niezwłocznie zjawił się w Krakowie. Sytuacja polityczna w Polsce była już jednak diametralnie różna od tej, jaką zastawali podczas swych ucieczek Izjasław i Gertruda; o interwencji zbrojnej na Rusi nie mogło być nawet mowy. W 1079 roku król Bolesław został wygnany z kraju, jego młodszy brat i w tej sytuacji sukcesor tronu, utrzymał się na nim za cenę wielu ustępstw i znacznego osłabienia swej pozycji, szczególnie wobec Niemców. Henryk IV, po pokonaniu Grzegorza VII i cesarskiej koronacji w Rzymie w 1084 roku rozprawił się ze zbuntowanymi „Saksonami” i podporządkował sobie także Polskę.

Prawdopodobnie około połowy 1086 roku, Jaropełk nie uzyskawszy pomocy od Władysława Hermana, przyjechał do Kijowa i za cenę upokorzenia się przed stryjem i stryjecznym bratem, odzyskał rodzinę oraz dzielnicę. Wróciwszy do Włodzimierza, Jaropełk postanowił rozprawić się z braćmi Rościsławowiczami, którzy po nieudanej napaści w 1084 roku „rozsiedli się” na ziemi przemysko-trembowelskiej (wchodzącej przed 1084 rokiem w skład dzielnicy Jaropełka), zagrażając od południa Włodzimierzowi Wołyńskiemu.

Jaropek ruszył w listopadzie 1086 roku. Niebawem został skrytobójczo zamordowany przez niejakiego Nieradca, nasłanego prawdopodobnie przez Rościsławowiczów.

Uroczysty pogrzeb Jaropeka odbył się w Kijowie: „I wyszedł naprzeciw niemu prawowierny książę Wsiewołod ze swoimi synami, z Włodzimierzem i Rościsławem, i wszyscy bojarowie, i błogosławiony metropolita Jan z mnichami i z prezbiterami. I wszyscy Kijowianie wielki płacz uczynili nad nim, z psalmami i pieśniami odprowadzili go do [klasztoru] Świętego Dymitra, a ubrawszy ciało jego, ze czcią położyli je w trumnie marmurowej w cerkwi Świętego Apostoła Piotra, którą sam począł był budować przedtem [...]”<sup>28</sup>. Śmierć Jaropeka-Piotra nie została w żaden sposób odnotowana w *Modlitewniku*, dlatego większość badaczy przyjmuje 1086 rok jako *terminus ad quem* spisywania modlitw przez Gertrudę<sup>29</sup>. Jednakże można także przyjąć, że śmierć ta była dla Gertrudy zbyt bolesna, by o niej pisać, zwłaszcza, że po ostatniej modlitwie w intencji żyjącego jeszcze Jaropeka-Piotra, w zbiorze znajdujemy dwie – znacznie odmienne w stylu – modlitwy za zmarłych<sup>30</sup>.

---

<sup>28</sup> *Powieść minionych lat*, 160.

<sup>29</sup> W starszych opracowaniach podaje się 1087 rok jako datę śmierci Jaropeka (W. Meysztowicz, M. H. Malewicz).

<sup>30</sup> T. Michałowska, autorka tezy chronologizacyjnej modlitw Gertrudy, której ustaleń trzymamy się w tym tekście, przypuszcza, że dwa ostatnie teksty *Modlitewnika* powstały w Kijowie, już po śmierci Jaropeka-Piotra. Zob. *Ego Gertruda*, 209.

## 5. Lata 1086 – 1108: Spokojna starość ze Światopełkiem-Michałem w Nowogrodzie, Turowie i Kijowie

W dniu 5 grudnia 1086 roku. Włodzimierz Wołyński przeszedł w ręce Dawida Igorowicza. Żona Jaropełka, Kunegunda-Irena, wróciła do swej ojczystej Saksonii, pozostawiając troje dzieci na Rusi. Opiekę nad Gertrudą przejął ostatni żyjący syn, „średni”, Światopełk-Michał, będący wówczas kniazem na Nowogrodzie, a od 1088 roku w dobrze znanym Gertrudzie – Turowie. Wtedy też konsekrowano w Kijowie kościół Świętego Michała. Wiązać się z tym może przedostatnia w zbiorze Gertrudy modlitwa *Do świętego Michała za wiernych zmarłych*<sup>31</sup>:

*Święty Michale i wszyscy święci Boga  
wstawcie się za dusze wszystkich wiernych zmarłych,  
a mnie grzeszną, za nich modlącą się, raczcie wysłuchać.*

Książę zwierzchni Wsiewołod zmarł wiosną 1093 roku. Jego sukcesorem został Światopełk-Michał, jako ostatni żyjący syn najstarszego Jarosławowicza (Włodzimierz Monomach usunął się do Czernihowa). Od tego momentu Gertruda żyła jeszcze piętnaście lat. Wydaje się, że był to najbardziej spokojny okres jej życia, choć nie pozbawiony osobistych dramatów. Oto przeżyła Gertruda obydwu synów Jaropełka, którymi opiekowała w dzieciństwie. Wydaje się też, że księżna-matka ogrywała jakąś rolę podczas rokowań w Brześciu między

<sup>31</sup> Modl. CIX [94]: Oratio ad sanctum Michaellem pro fidelibus defunctis. Sancte Michael et omnes sancti Dei intercedite pro animabus omnium fidelium defunctorum. Et me peccatricem pro eis orantem exaudire digneris.

Światopełkiem-Michałem i Władysławem Hermanem, a pewnie brała także udział w swataniu córki Światopełka, Zbysławy, synowi Władysława Hermana, Bolesławowi Krzywoustemu w 1103 roku. Pięć lat później w zapisku dotyczącym 1108 roku *Powieść minionych lat* podaje: „Tegoż roku zmarła kniahini, Światopełkowa matka, miesiąca stycznia 4 dnia”<sup>32</sup>. Ostatnia modlitwa w manuskrypcie Gertrudy ma wyraźnie eschatologiczny charakter<sup>33</sup>.

Księgę, jeszcze za swego życia, Gertruda ofiarowała wnuczce Zbysławie, córce Światopełka, z okazji jej małżeństwa z polskim księciem Bolesławem Krzywoustym w 1103 roku. Zbysława zmarła bezdziećmi po dziesięciu latach małżeństwa, a Bolesław jeszcze w tym samym 1113 roku<sup>34</sup> poślubił Salomeę hrabiankę Bergu. Z małżeństwa tego – oprócz szeregu synów, którzy przeszli do historii Polski – urodziło się także kilka córek, z których jedna, też Gertruda, około 1140 roku wstąpiła do opactwa benedyktynek w Zwiefalten, zabierając ze sobą *Kodeks* jako wiano. Po śmierci mniszki Gertrudy Bolesławówny w 1160 roku w Zwiefalten, poszerzono *Kodeks* o noty nekrologiczne w kalendarzu znajdującym się na kartach Gertrudy. Pretensje do *Kodeksu* zgłosili członkowie rodu Bergów. Wtedy to zapewne *Kodeks* przeszedł na własność Gizeli Andechs-Meran, żony seniora rodu Bergów, a wuja Gertrudy Bolesławówny, hrabiego Diepolda. Gizela

<sup>32</sup> *Powieść minionych lat*, 221.

<sup>33</sup> Modl. CX [95]: Christe Filii Dei vivi, miserere animae famuli tui Adae et animae famulae tuae Evae, et animabus famulorum famularumque tuarum, et nostrae congregationis fratrum et sororum, et omnium parentum nostrorum, omniumque hic et ubique in Christo quiescentium et mihi indignae famulae tuae Gertrudae et qui bona mihi fecerint propter nomen tuum, et pro quibus iussa aut debita sum, sive ipsa decrevi orare.

<sup>34</sup> B. Ziętara podaje 1115 rok. Zob. B. Ziętara: *Władysław II Wygnaniec*, w: *Poczet królów i książąt polskich*, red. A. Garlicki, Warszawa 1987, 91.



ofiarowała go niebawem córce swojego brata Bertolda IV Andechs-Meran, także Gertrudzie małżonce Andrzeja II, króla Węgier. Po niej odziedziczyła *Kodeks* jej córka, św. Elżbieta Węgierska (lub Turyngska). Ona to, w 1229 roku ofiarowała *Kodeks* katedrze w Cividale<sup>35</sup>. Dziś *Kodeks* jest własnością Museo Archeologico Nazionale di Cividale del Friuli<sup>36</sup>.

---

<sup>35</sup> Dzieje *Kodeksu* ustalono głównie na podstawie not nekrologicznych w kalendarzu. Ustalenie nazwisk wymienionych tam członków rodziny Berg zawdzięczamy H. V. Sauerlandowi.

<sup>36</sup> Warto zwrócić uwagę i na ten fakt, że tak ważny pomnik naszej literatury istnieje fizycznie po dziś dzień. Wagę tego faktu warto sobie uzmysłwić, pamiętając, że najstarsze odpisy naszej pierwszej kroniki, napisanej w XII w. przez Galla Anonima, pochodzą dopiero z XIV i XV w.

## Rozdział II

### CHRONOLOGIA I TREŚĆ MODLITW GERTRUDY MIESZKÓWNY

W sprawie chronologii powstawania modlitw przyjmowano narzucającą się tezę, że najpierw Gertruda uzupełniała swoimi tekstami puste miejsca w *Kodeksie Egberta*, a dopiero, gdy ich zabrakło – kazała doszyć nowe składki<sup>1</sup>. Wynikałoby z tego, że jako pierwsza mogła być wpisana modlitwa 43 i kolejne, aż do sto piątej, a dopiero potem powstałyby modlitwy od 1 do 42. Kłóci się to z tezą, że *terminum ad quem* powstawania

---

<sup>1</sup> Taki pogląd głosi M. H. Malewicz pisząc: „Gertruda mogła otrzymać kodeks od Ryczezy w momencie swego zamążpójścia, czyli w 1043 roku. Początkowo dopisywała zapewne w wolnych miejscach kodeksu modlitwy zapamiętane z pobytu w klasztorze, stąd wśród modlitw zapisanych w początkowych partiach kodeksu przeważają teksty o charakterze liturgicznym, mało osobistym, głównie modlitwy błagalne, pokutne i modlitwy w czasie mszy świętej. Stopniowo wśród modlitw pojawiają się teksty o charakterze niejako »prywatnym«. Są to coraz częściej rozmyślenia autorki transponowane na formy liturgiczne ... . Gdy zabrakło kart, Gertruda poleciła wszyć na początku kodeksu dodatkowe karty, tzw. obecnie Folia Gertrudiana”. M. H. Malewicz: *Rękopis Gertrudy Piastówny*, „Materiały do historii filozofii średniowiecznej w Polsce”, 5(1972), 41.

modlitw była data śmierci Jaropełka-Piotra, gdyż modlitwy w jego intencji to 67 (o pokutę i żal za grzechy) oraz 99 i 101 (o ocalenie podczas wojny). Tymczasem przy modlitwie nr 1 (znajdującej się na *Folia Gertrudiana*) widnieje żywy Jaropełek wraz ze swoją żoną Ireną<sup>2</sup>.

Wszystko to wskazuje, że inna była w rzeczywistości chronologia powstania modlitw Gertrudy i że inaczej należy ustalać i czas, w którym Gertruda spisywała swoje modły, i ich kolejność w modlitewniku. Próbę taką podjęła – o czym już wspomiano – T. Michałowska w swojej monografii, poświęconej Gertrudzie. Z jej ustaleń wynika, że można wyróżnić pięć okresów, w których Gertruda spisywała swój *Modlitewnik*.<sup>3</sup>

### 1. Rok 1075. Rzymska misja Jaropełka-Piotra

*Liber precum* Gertrudy Mieszkówny otwierają dwie uroczyste modlitwy do św. Piotra, wpisane wokół podobizny Apostoła na pierwszej miniaturze (druga z nich kończy się już na następnej karcie). Są to modlitwy przebłagalno-błagalne, gdyż Gertruda prosi w nich o odpuszczenie grzechów (wszak św. Piotr jest symbolem Bożego przebaczenia i pokuty) oraz (w modlitwie drugiej) o potrzebne łaski, tak duchowe, jak i ziemskie. Obie modlitwy zbudowane są na wzór kolekty (modlitwy rzymskiej): najpierw jest wezwanie – samego Boga w modlitwie pierwszej i Księcia Apostołów w drugiej – następnie przez zaimiek *qui* przywoływane są określone

---

<sup>2</sup> I to bez względu na to, czy miniatura ta „od początku” przedstawiała młodego księcia z żoną, czy też później nadano ich tożsamość za pomocą inskrypcji, namalowanym wcześniej postaciom Izjasława i Gertrudy.

<sup>3</sup> T. Michałowska: *Ego Gertruda. Studium historycznoliterackie*, Warszawa 2001, 209.

wydarzenia historiozbawcze, by potem za pomocą zaimka *per* wprowadzić konkretne prośby orantki. Pierwsza z modlitw kończy się chrystologiczną konkluzją *qui vivit*, co w XI w. stanowi pewną nowość<sup>4</sup>. Modlitwa druga ma charakterystyczne dla poezji łacińskiej rymy, nazywane *homoiooteleuta*, i rytmy:

*Sancte Petre, princeps apostolorum,  
qui tenes claves regni caelorum,*

Według M. H. Malewicz był to własny Gertrudy sposób indywidualizowania tekstów przejętych skądinąd<sup>5</sup>. Odnosić się to może także do omawianych dwóch modlitw, gdyż podejrzewa się, że mogły one zostać przepisane z jakiegoś kodeksu<sup>6</sup>, wskazywać na to mogą spotykane często w średniowieczu incipity tych modlitw. Zwraca się też uwagę, że pierwsza modlitwa jest bardziej „oficjalna” – Gertruda przemawia w niej w imieniu pewnej zbiorowości; w następnej modlitwie prośby dotyczą już jej samej.

T. Michałowska w swojej monografii przekonuje, że tymi tekstami Gertruda otwiera swój *Modlitewnik* i że powstały one podczas rzymskiej misji Jaropełka, i dlatego księżna zdecydowała się na naruszenie istniejącego już wtedy schematu kompozycyjnego prywatnych modlitewników, wszak od ówczesnego papieża Izjasławowie oczekiwali wyratowania z dramatycznej sytuacji, w jakiej znajdowali się w 1075 roku. Ponadto Księżę Apostołów był patronem najmłodszego syna, którego – zapewne z inicjatywy Gertrudy – wyprawiono

<sup>4</sup> Por. B. Nadolski: *Teologiczne treści w modlitewniku Gertrudy*, „Studia Theologica Varsaviensia” 33(1995) 1, 48.

<sup>5</sup> *Rękopis...*, 55.

<sup>6</sup> *Ego Gertruda*, 162.

w trudną i niebezpieczną misję do Rzymu. Należy jednak zauważyć, że obydwie omawiane modlitwy nie noszą żadnych nawet śladów aluzji do tych wydarzeń; pełna jednak tych aluzji jest miniatura, którą modlitwy okalają.

Kolejne modlitwy zdają się świadczyć, że Gertruda pragnęła respektować konwencjonalny schemat prywatnego *Liber precum*. Jako trzeci tekst mamy rzymski *introit* (modlitwa na wejście kapłana na początku sprawowania Mszy św.). Łączność teologiczną z poprzednimi modlitwami zapewnia temat Kościoła. W modlitwie tej, mającej także charakter przebłagalno-błagalny, znajdujemy wezwania Trójcy Świętej, Matki Bożej, św. Michała Archanioła i wszystkich świętych. Kolejne modlitwy zachowują ten plan: *Do świętego Michała* (IV), *Do wszystkich aniołów* (V), *Do apostołów, ewangelistów i uczniów Chrystusa* (VI). Tradycyjne są także prośby kierowane do wszystkich tych osób. I tak, św. Michała Gertruda prosi o wstawiennictwo za sobą i tymi, którzy jej coś zawinili, o dobrą śmierć oraz o otwarcie bramy raju w chwili śmierci. Jest to zgodne z pobożnym przekonaniem, że Księżę Aniołów stoi na straży nieba. Do wszystkich aniołów (nie wyłączając archaniołów ze św. Michałem) księżna prosi o opiekę na ziemi. W drugiej części modlitwa przybiera formę bardziej dramatyczną; Gertruda błaga w niej o obronę przed szatańską złośliwością i przeciwnością ludzi. Podobny charakter ma cała kolejna modlitwa – mowa jest w niej o nieszczęściach, udrękach i nieprzyjaciołach.

W tym miejscu tekst się urywa, gdyż brakuje dwóch kart, mogących pomieścić ok. 90 linijek tekstu; dałoby to kilka modlitw przeciętnej długości. Na najbliższej ocalałej karcie (7r) cytowany już tekst (VII) rozpoczyna się od słów: *averte cor regis...* Jest to – przypomnijmy – tekst bardziej osobisty, dość chaotyczny, pełny zagadkowych aluzji, a prośby do Boga kierowane są z dramatyczną natarczywością. Pierwsze pytanie, jakie się tu pojawia, dotyczy tożsamości króla, dla którego Gertruda prosi o odwrócenie serca od nienawiści, niechęci i gniewu oraz o przychylność dla nieznanego sługi Bożego. Gdy chodzi o króla, często myślano o polskim

Bolesławie Śmiałym, który od 1076 roku był królem (B. Kürbis<sup>7</sup>) lub o Izjasławie, niekiedy tytułowanym królem, np. w liście Grzegorza VII (W. Meysztowicz<sup>8</sup>). Jednakże, jak przekonująco udowadnia T. Michałowska, „królem, którego w pierwszej połowie 1075 roku mogła obawiać się Gertruda i który mógł zagrażać Jaropełkowi-Piotrowi, był natomiast Henryk IV”<sup>9</sup>. Otóż w 1075 roku Henryk był „tylko” królem niemieckim, i tak go tytułują niemieccy kronikarze z Lambertem na czele – na cesarza koronował go antypapież Klemens III w 1084 roku, już po usunięciu Grzegorza VII. „Sługą Bożym N” był najpewniej Izjasław, który miał stanąć przed Henrykiem w związku z poselstwem Burharda na Ruś<sup>10</sup>. Niewykluczone też, że Gertruda myślała tu o Jaropełku, którego rzymska misja mogła być odczytana przez Henryka jako akt zdrady.

<sup>7</sup> *Modlitwy Księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta w Cividale*, tł. B. Kürbis, Kraków 1998, 90, przypis 1.

<sup>8</sup> *Manuscriptum Gertrudae filiae Mesconis II, regis Poloniae*, cura V. Meysztowicz editum. „Antemurale” 2(1955), 130. Warto zauważyć, że sama Gertruda (o ile to ona jest autorką modlitwy na szacie liturgicznej) tytułuje męża: dux.

<sup>9</sup> *Ego Gertruda*, 168.

<sup>10</sup> Przypuszczenie to potwierdza, zaproponowana przez T. Michałowską, interpretacja krótkiej modlitwy XXVI: Oro te Domine ut qui cor regis manu tenere probaris, cor famulae tuae [famuli tui – TM] pietate repleas caelesti quatenus mitem ac mansuetem accipiat dum in conspectu eius incedam. Per [Dominum nostrum Ihesum Christum. Amen]. (Podaję w tłumaczeniu autorki.)

„Proszę Cię, Panie,

który doświadczyłeś serce króla powściągnając je swą ręką,

napełnij serce służebnicy swojej [sługi Twojego – TM] niebieską miłością, skoro tylko mnie przyjmie łagodną i wyciszoną, gdy stanę przed jego obliczem.

Przez [Pana naszego Jezusa Chrystusa. Amen]”. *Ego Gertruda*, 167. Interpretacja ta polega na uznaniu za poprawki Gertrudy nadpisane „i” nad „e” (odpowiednik w manuskrypcie dyftongu „ae”), zmieniające rodzaj z żeńskiego na męski.

Kolejne modlitwy zawarte na *Folia Gertrudiana* zdają się już wyraźnie odnosić do samej Gertrudy, Jaropełka-Piotra i ich wzajemnych relacji. Wszystkie teksty przenika atmosfera poczucia zagrożenia i osaczenia przez wrogów. Oprócz zrozumiałego lęku o syna, Gertruda obawia się także o jego posłuszeństwo względem siebie. Wyraźnie o tym mówi w modlitwach do św. Heleny – pragnie bowiem, aby Jaropełk był jej równie uległy, jak cesarz Konstantyn (według pobożnej legendy) był posłuszny swej świętej matce.

W tej grupie modlitw (VIII – XIII), wyróżniających się kompozycją osnutą wokół za każdym razem tych samych wersetów psalmów (3,2; 12,1; 122,1), zwracają też uwagę pewne ważne akcenty teologiczne. Oto w omawianej już modlitwie VII mamy wezwanie Boga Abrahama, Izaaka i Jakuba. Wskazuje to, jak pisze B. Nadolski, na anamnetyczny charakter modlitwy, podobnie jak charakterystyczne dla liturgii rzymskiej kausalne *qui*, i służy przypomnieniu działania Boga w historii zbawienia i niejako prowokuje miłosierdzie Boże do działania „tu i teraz”<sup>11</sup>. W modlitwie następnej aklamacja *Święty, Święty, Święty mocny, Święty a nieśmiertelny* (pochodząca z tzw. *Trishagionu* lub prefacji mszalnej) jest wyraźnie usytuowana chrystologicznie, na co wskazuje dodanie słów: *qui tollis peccata mundi (Agnus Dei – Chrystus)*. Wiadomo bowiem, że *Trishagion* może być interpretowany zarówno trynitarnie, jak i chrystologicznie<sup>12</sup>. Chrystologiczna jest zresztą wymowa wszystkich wymienionych tekstów: w modl. IX jest mowa o pięknie oblicza Chrystusa, w modl. XI wspomina się mękę Pańską, w modl. VII zawarta jest prośba – na której niezwykłość zwracano już uwagę – *cogita de me* – „pomyśl o mnie”. Warto też zwrócić uwagę, że często anamnetyczna cześć modlitw (wprowadzana zaimkiem „który”), odnosi do Jezusa Chrystusa figury pochodzące z Księgi Psalmów.

<sup>11</sup> B. Nadolski: *Teologiczne treści...*, 45.

<sup>12</sup> *Tamże*, 46.

Po tej grupie tekstów – przebłagalnych i błagalnych – następuje cały szereg modlitw w intencji Jaropełka-Piotra (XV – XVIII). Swoiście pośredni, jeśli chodzi o formę, jest tekst nr XIV; nie ma już w konkluzji wymienionych psalmów, lecz najbardziej tradycyjne *Per [Dominum nostrum Ihesum Christum]*. Podobnie zaś jak w pozostałych modlitwach tej grupy, Gertruda prosi o odpuszczenie win i usunięcie udręk, lecz zwraca uwagę cel prośby – *ut exulta ab omnibus malis semper delecter exultare* (abym uwolniona od wszelkiego zła zawsze przyjemnie się wesoła). Modlitwy „Jaropełkowe” (XV – XVIII), w których Gertruda prosi – przypomnijmy – o opiekę nad synem w czasie jego poselstwa do Rzymu oraz o posłuszeństwo syna wobec siebie, zawierają także szereg ważnych akcentów teologicznych i filozoficznych. Przede wszystkim znów zwraca uwagę znakomita chrystologia księżnej kijowskiej. B. Nadolski pisze, że obok mocnego podkreślenia *deitas* Syna Bożego, co jest zgodne z dotychczasową tradycją teologiczną, w której podkreślano (przeciwstawiając się herezji ariańskiej) wielkość i moc Chrystusa-Pantokratora, w modlitwach Gertrudy „znajdujemy drugi trend, podkreślający *humanitas* Jezusa Chrystusa, nurt, który tak silny wyraz znajdzie w działalności św. Franciszka z Asyżu”<sup>13</sup>. Znajdująca się w tej grupie seria modlitw do św. Heleny (XVI, XVII, XVIII), matki cesarza Konstantyna Wielkiego, wskazuje ponadto na znajomość przez naszą autorkę legend, podobnych do tych, jakie zamieścił Jakub de Voragine w swojej *Złotej legendzie*, chodzi więc o nawrócenie cesarza Konstantyna, o znalezienie drzewa Krzyża świętego, o jedną z wersji legendy o św. Cyriaku (lub Kyriaku).

O dramatyczności sytuacji Gertrudy podczas spisywania tych modlitw, oprócz samej ich treści (np. modl. XIX i XX), świadczyć może ich styl: uderza niestaranność i chaotyczność zapisu pobawiona dbałości

---

<sup>13</sup> *Tamże*, 47.



o kaligrafię i czytelność – w tekście roi się od skreśleń i poprawek. Dotyczy to może szczególnie ostatniego (według Wydawców) tekstu tej części *Folia Gertrudiana* (składki II i III), zawartego na odwrocie karty 8. Słusznie jednak T. Michałowska dostrzega w nim szereg osobnych modlitw<sup>14</sup>. Modlitwy te zawierają wiele problematycznych aluzji odnoszących się do różnych osób. Wydawcy modlitewnika obstają przy żeńskiej formie licznych sformułowań, informując jedynie w przypisach o nadpisanym „i” nad „ę”. Jeśli – tak jak T. Michałowska – uznamy to za poprawki Gertrudy, wtedy aluzje zawarte w modl. XXI, 5-6; XXII, 10-11; XXIII, 5-6; XXIV, 8; XXV, 8; XXVI, odnoszą się będą do Henryka IV, Izjasława lub Jaropełka. Zdani jesteśmy na domysły proponowane przez T. Michałowską w jej książce o Gertrudzie<sup>15</sup>. Jeśli pozostaniemy przy formie żeńskiej, wtedy będziemy zmuszeni szukać takich rozwiązań jak te, które zaproponował W. Meysztowicz<sup>16</sup> (i podzielał je K. Górski<sup>17</sup>), widząc np. w tych modlitwach echo konfliktów Gertrudy z matką Izjasława, szwedzką księżniczką Ingridą, zmarłą w 1050 roku. Przy takim założeniu jednak należałoby przyjąć, że modlitwy te powstały znacznie wcześniej – wtedy jednak nie znajdziemy uzasadnienia dla tak dramatycznych próśb w intencji Jaropełka. Zbyt mało jednak mamy danych, aby rozstrzygnąć tę kontrowersję.

<sup>14</sup> Chodzi o tekst nr 21 zarówno w edycji ks. Meysztowicza, jak i pani Malewicz. Por. *Ego Gertruda*, 246.

<sup>15</sup> Zob. *Ego Gertruda*, 175 – 178.

<sup>16</sup> *Manuscriptum...*, 130, przypis 1 pod modl. 21.

<sup>17</sup> K. Górski: *Zarys dziejów duchowości w Polsce*, Kraków 1986, 34. K. Górski niesłusznie uznał Ingridę za wdowę po Jarosławie, gdyż to książę przeżył swoją żonę.

## 2. Rok 1076. Pobyt na terenie Cesarstwa

Powstanie zewnętrznych składek (I i IV) *Folia Gertrudiana* jest dość trudne do ustalenia, podobnie jak los Izjasławów w czasie od powrotu Jaropełka z Rzymu (koniec 1075 r.) do wyjazdu do Krakowa (koniec 1076 r.). Okres ten stanowi „białą plamę”<sup>18</sup> w dziejach Gertrudy i Izjasława. Można przypuszczać, że czas wojny domowej w Niemczech przeczekali w ufundowanym przez Rychezę klasztorze Brauweiler w Nadrenii. Wskazywać na to może treść wymienionych składek; oprócz modlitw, pisanych niewątpliwie ręką Gertrudy, znajdują się tu też inne teksty, zapewne skopiowane skądinąd (i – być może – pisane innymi rękami): *Kalendarz* wraz z notami komemoracyjnymi (f.2r – 4v) oraz *Prognostyki* księżycowy i pogodowy (f.11r – 12r). Na temat *Kalendarza* wyczerpująco pisze B. Kürbis, wiążąc go z pobytem Gertrudy w Krakowie<sup>19</sup>. Dociekania tej autorki na temat *Prognostyków*<sup>20</sup> zdają się potwierdzać przypuszczenia T. Michałowskiej o skopiowaniu ich w klasztorze Świętego Mikołaja w Brauweiler. Składka IV (f.12r – 14v), na której wpisane są modlitwy (XXII – XLVII) jest niekompletna – brakuje tu karty, albo nawet kilku kart. Znajdujące się tu modlitwy wiążą się treściowo z późniejszym okresem w życiu Gertrudy – zapewne powstały już po powrocie na Ruś.

<sup>18</sup> Wyrażenie T. Michałowskiej: *Ego Gertruda*, 51.

<sup>19</sup> *Liber precum...*, 18-33.

<sup>20</sup> *Tamże*, 34-40.

Jednakże w początkowych partiach *Kodeksu Egberta* znajdujemy szereg modlitw (LI – LXV), wpisanych ręką Gertrudy, lecz skopiowanych zapewne z jakiegoś innego *Liber precum*<sup>21</sup>. Pismo tych modlitw jest staranne i spokojne, dostrzegalna jest dbałość o kaligrafię i zdobnictwo. Modlitwy te musiały zapewne zostać wpisane w jakiś skryptorium z dobrze zaopatrzoną biblioteką. Zdaniem T. Michałowskiej, mogło to być właśnie skryptorium Świętego Mikołaja w Brauweiler<sup>22</sup>.

---

<sup>21</sup> T. Michałowska, która ponad wszelką wątpliwość udowadnia skopiowanie niektórych modlitw z tej grupy, zestawiając je z tekstami z innych jedenastowiecznych *Libelli precum* (zob. *Ego Gertruda*, 249-251), pisze, że ta grupa modlitw podważa domysł o chronologicznej ciągłości zapisów. Ostatecznie autorka wiąże te modlitwy z pobytem Gertrudy na terenie Cesarstwa w 1076 r. (por. s. 209). Wydaje się, że trudność tę można wyjaśnić biorąc pod uwagę fakt, iż *Kodeks Gertrudy* zyskał oprawę później, zapewne już podczas pobytu księżnej na Rusi. Przedtem poszczególne składki foliów Gertrudy występowały luzem, sam zaś *Kodeks Egberta* funkcjonował niezależnie od tych składek. Gdy się ponadto przyjmie, że pierwotny zamysł Gertrudy polegał na stworzeniu niewielkiego *Libellum precum*, stanowiącego całość wraz z miniaturami, to niewątpliwie obejmował on wyłącznie środkowe (II i III) składki foliów Gertrudy. Składki I i IV, z nieco lepszego pergaminu, otrzymać mogła Gertruda później, wraz z zawartymi na nich tekstami *Prognostyków*. W międzyczasie kopiowała i kompilowała modlitwy, wpisując je na marginesach początkowych kart *Kodeksu Egberta*. Domysł ten zdaje się potwierdzać graficzne wyodrębnienie tych modlitw. Na otrzymanych składkach – będąc już w Krakowie – mogła Gertruda uzyskać wpisanie *Kalendarza*, i w takiej postaci dotarły one na Ruś, gdzie doszyto je do *Kodeksu* wraz z pierwotnym *Libellum precum*. W tym momencie, kolejne swoje modlitwy wpisała Gertruda na wolnych miejscach w doszytych składkach, aby następnie je kontynuować w dalszych partiach *Kodeksu Egberta*.

<sup>22</sup> Problemem jest jednak pochodzenie skopiowanych tekstów, które znajdujemy w innych częściach manuskryptu Gertrudy. Taką przepisaną skądinąd modlitwę znajdujemy na IV składce foliów Gertrudy (XLVI), co można by łączyć z pobytem w Niemczech, choć treściowo większość modlitw tej składki skłonni jesteśmy łączyć z powrotem do Kijowa. Teksty skopiowane znajdujemy także w dalszych częściach *Kodeksu* – są to chociażby *Credo* i *Gloria*, choć te teksty Gertruda mogła znać na pamięć.

Tę grupę modlitw otwiera długa modlitwa przebłagalna (LI), wyróżniająca się nie tylko silnym zaangażowaniem emocjonalnym, lecz także niezwykłą urodą literacką<sup>23</sup>:

*Pognębiły mnie bowiem grzechy, nieszczęśliwie upadłam,  
całą młodość moją splątałam<sup>24</sup>,  
całe życie swoje zgubiłam;*

---

<sup>23</sup> Perii enim peccatis, miserabiliter lapsa sum,  
omnem iuventutem meam confudi,  
omnem vitam meam perdididi,  
fruebar semper presentis vitae voluptatibus,  
duxi cor meum [in] inanem laeticiam et in vanam gloriam, quia carnalibus desideriis consentiebam.  
Nunc igitur fac me assueta mala derelinquere  
et Tibi placita opera agere,  
quatinus te adiuvante diabolicas possim persuasiones devitare,  
et in Tuo sancto famulatu firmiter atque constanter in perpetuum valeam perserverare.  
Amplius lava [me ab iniquitate mea  
et a peccato meo munda me].  
Novi peccata mea maxima,  
Tu pie Deus, vel parvam penitentiam ac confessionem concede mihi ante diem mortis meae.  
Da oculis meis cordis verae compunctionis lacrimas,  
ut per singulos dies plangere possim terribilia peccata mea, que prae multitudine numerari non possunt.  
Quoniam iniquitatem [meam ego cognosco  
et peccatum meum contra me est semper].

<sup>24</sup> Może znaczyć też: ośmieszyłam.

*używałam zawsze rozkoszy tego życia,  
skierowywałam moje serce do czczych radości, do próżnej chwały, ponieważ przyzwalałam na pragnienia cielesne.  
Teraz zatem daj, abym porzuciła zło, do którego przywykłam,  
i czyniła dzieła podobające się Tobie,  
aż gdy przy Twojej pomocy będę mogła odrzucić pokusy diabelskie  
i w Twojej świętej służbie mocno i stale na wieki zdołam wytrwać.  
„Jeszcze więcej obmyj mię [z nieprawości mojej  
i z grzechu mojego oczyść mię!]”<sup>25</sup>.  
Poznałam moje największe grzechy  
Ty, łaskawy Boże, udziel mi przed dniem mojej śmierci chociaż małej pokuty i spowiedzi.  
Daj oczom moim lzy prawdziwie skruszonego serca,  
abym przez kolejne dni mogła oplakiwać moje straszne grzechy, których mnogości nawet nie mogę policzyć.  
„Albowiem ja znam nieprawość [moją  
i grzech mój jest zawsze przeciwko mnie]”<sup>26</sup>.*

Modlitwa ta, zbudowana według innego planu niż kolekta rzymska, w pierwszej swej części jest wezwaniem miłosierdzia Chrystusowego i przypomnieniem wydarzeń biblijnych, potwierdzających to miłosierdzie. W tym fragmencie jest jakby streszczona cała chrystologia Gertrudy, o której już pisano,

---

<sup>25</sup> Ps 50,4.

<sup>26</sup> Ps 50,5.

polegająca na umiejętnym połączeniu wizji Syna Bożego, Stworzyciela świata, z wizją Syna Człowieczego, Dobrego Odkupiciela. W drugiej części Gertruda zwraca się do Chrystusa o odpuszczenie swoich grzechów, by w ostatniej – zacytowanej wyżej – wyznać swoje winy i raz jeszcze prosić o łaskę pokuty i spowiedzi. Podobną wymowę ma, skądś skopiowana przez Gertrudę, piękna modlitwa skierowana do Boga jako Łaskawego Lekarza<sup>27</sup>. Wyraża ona przekonanie, że jak zabiegi medyczne uzdrawiają ciało, tak spowiedź i pokuta stanowią lekarstwo dla duszy<sup>28</sup>. Następne modlitwy, nadal zdominowane dojmującym poczuciem grzeszności, stanowią prośby o cnoty i dary niezbędne do prawdziwej pokuty: miłość, pamięć grzechów, pamięć dobroci Bożej, żal za grzechy, światło Ducha Świętego. Modlitwa LVIII to spowiedź Gertrudy, w której przyznaje się ona do popełniania wszelkich najgorszych grzechów. K. Górski zastanawiał się na ile prawdziwa jest ta spowiedź: „jeśli to byłoby wyznanie, byłoby ono wstrząsające” – pisał<sup>29</sup>. Tekst ten jednak jest kopią modlitwy, którą T. Michałowska odnalazła w zbiorze rękopisów Biblioteki Watykańskiej<sup>30</sup>; jednakże obawy K. Górskiego nie do końca są płonne, gdyż katalog grzechów własnych w *Modlitewniku* Gertrudy jest znacznie rozszerzony w stosunku do manuskryptu z Watykanu. Oto wyznanie Gertrudy:

---

<sup>27</sup> LII. Tekst ten zbudowano z porównań ze sztuką lekarską. B. Kürbis zwraca uwagę na fachowość użytych w niej terminów medycznych (*Modlitwy księżnej Gertrudy*, 146, przypis 1).

<sup>28</sup> Ten tytuł Chrystusa ma niewątpliwie źródła biblijne (Mt 9,12; Łk 5,31; Mk 2,17). Warto też zauważyć, że podobną myśli wyrażał Mateusz z Krakowa na przełomie XIV i XV w.

<sup>29</sup> *Zarys...*, s. 35.

<sup>30</sup> Por. *Ego Gertruda*, 250-251.

*albowiem od mojego dzieciństwa aż do tej pory  
zawsze byłam skąpa, pyszna, nieposłuszna,  
cudzołożna, złodziejka, zwodnicza,  
obludna, jawnogrzesznica, mężobójczyni,  
zazdrosna, wpadająca w gniew,  
uparta, nienawidząca, złośliwa,  
pełna nieprawości, niesprawiedliwa,  
nieczysta, splamiona krwią,  
moje dobra zbyt kownie trwoniąca,  
prześladująca i niszcząca Twoich wiernych moim złym przykładem*

Odpowiedź na pytanie o autentyczność tej spowiedzi jest złożona i wymaga szerszej analizy życia religijnego autorki, co będziemy się starali na kartach tej książki przeprowadzić.

Wszystkie modlitwy tej grupy (poza dwiema ostatnimi) połączone są ciekawym akcentem: oto kolejne teksty zawierają przytoczenia kolejnych wersetów Psalmu 50 (zwanym *miserere*) tak, że cały ten psalm jest w nich zawarty. Należy też podkreślić, że we wszystkich tych modlitwach Gertruda konsekwentnie stosuje rodzaj żeński (poza nielicznymi przeoczeniami). Omawianą grupę modlitw, zasadniczo przebłagalnych, zamyka piękny hymn *Gloria Patris*, skompilowany z różnych tekstów liturgicznych<sup>31</sup>.

---

<sup>31</sup> Zob. B. Kürbis: *Modlitwy księżnej Gertrudy*, 165, przypis 2.

### 3. Lata 1077-1078. Powrót na stolicę książęcą do Kijowa

Wypada nam teraz wrócić do modlitw ocalałych na składce IV *folia Gertrudiana* (XXVII-XLVIII wraz z kontynuacją na pierwszej karcie *Psalterza Egberta*, obejmującą zakończenie modl. XLIX oraz modl. L). Ta grupa tekstów osnuta jest wyraźnie wokół liturgii Mszy św. oraz Liturgii Godzin. Otwierają ją dwie modlitwy za kapłana, mającego odprawiać Mszę. Następnie znajdujemy szereg modlitw o Najświętszym Sakramencie. W tekstach tych na uwagę zasługuje konsekwentne ujmowanie Eucharystii jako Ciała Chrystusa ukrzyżowanego za nasze grzechy. Oto reprezentatywny fragment (XXXI):

*Ja, niegodna służebnica Twoja,  
błagam Cię, przez miłość Twojego świętego Ciała,  
które jest teraz przez kapłana błogosławione,  
i przez miłość świętego Krzyża, na którym zostało Ono umęczone,  
abyś mnie – niegodnej służebnicy Twojej  
raczył odpuścić wszystkie moje grzechy,  
które popełniłam od początku mego życia aż do dnia dzisiejszego.  
„Ojcze nasz...”*



Mamy tu nie tylko umiejętne operowanie tematami teologicznymi Trójcy Świętej, Eucharystii, Ciała Chrystusa, męki Pańskiej, zbawienia i odkupienia<sup>32</sup>, lecz i swoistą antycypację spraw, które swój dojrzały wyraz znajdują dopiero w XIII stuleciu, np. kult Bożego Ciała, związany z postacią św. Tomasza z Akwinu, czy kult męki Pańskiej, wiążący się z imieniem św. Franciszka z Asyżu<sup>33</sup>.

Ponadto, w omawianej grupie modlitw, znajdujemy teksty liturgiczne: *Gloria in excelsis Deo* oraz *Credo in Deum*. Zwraca się uwagę, że w tym symbolu w wersji nicejsko-konstantynopolitańskiej Gertruda stosuje *filioque*, wprowadzone do tego wyznania wiary przez teologów karolińskich, jakby podkreślając swą rzymskokatolicką orientację. Na uwagę zasługuje też piękna modlitwa do Matki Bożej (XXXIV), zbudowana być może na wzór akatystu, wschodniego hymnu maryjnego, śpiewanego na stojąco. Drugą część tej modlitwy w manuskrypcie Gertrudy stanowi kompilacja wersetów psalmów, niekoniecznie odnoszących się treściowo do osoby Matki Bożej. Następujące potem modlitwy mają wyraźnie „breviarzowy” charakter z charakterystycznymi rubrycelami, instruującymi modlącego się co do sposobu odmawiania modlitwy. Ten charakter wzmacnia jeszcze wyjątkowo obfite nasycenie tych modlitw wersetami psalmów. Wszystko wskazuje na to, że Gertruda mogła chcieć opracować formę breviarza, niekoniecznie wyłącznie na własne potrzeby. Niektóre z tych tekstów mogły być śpiewane (wspomina o tym Gertruda dwukrotnie w dalszych częściach manuskryptu)

---

<sup>32</sup> B. Nadolski zastanawia się, czy w XI-wiecznej teologii znano już rozróżnienie między Odkupicielem i Zbawicielem. *Teologiczne treści...*, 47 przypis 1. Jakkolwiek było, nic nie usprawiedliwia zabiegu utożsamienia tych terminów, zastosowanego w przekładzie B. Kürbis.

<sup>33</sup> Warto może zauważyć, że jedna z miniatur „gertrudiańskich”, przedstawiająca narodzenie Pańskie, jest typowym obrazem jasełek, które w kulturze europejskiej wiążą się także z działalnością uczniów św. Franciszka.

wspólnie z domownikami dworu książęcego. Być może, to na potrzeby tego „chóru” powstała ta partia tekstów<sup>34</sup>.

Akcenty biograficzne, pozwalające na jako taką datację tej grupy tekstów, zawiera modl. XXXV. W niej Gertruda prosi Boga:

*wyślij Twojego anioła świętego z Piotrem i jego wojskiem,  
który by ich chronił we wszelkich przeciwnościach  
i wszędzie strzegł w służbie Twojego świętego imienia;  
aby żaden nieprzyjaciel nie zwiódł w drodze jego i jego [ludzi],*

Modlitwa ta musiała powstać już na Rusi, podczas którejś z wypraw wojennych najmłodszego Izjasławowicza. Zwraca uwagę brak odnotowania w modlitewniku śmierci Izjasława. Jednakże w tym miejscu (według przyjętej datacji) brakuje sporej partii testu, po czym następuje końcówka modlitwy za zmarłych, a po niej jeszcze jedna modlitwa za zmarłych, dokończona już na pierwszej karcie *Psalterza Egberta*. Teksty te – jak zauważyła to trafnie T. Michałowska – pisane są już z pewnego dystansu czasowego, jednakże wymieniany jest w nich sługa Boży N, za którego Gertruda modli się szczególnie. Dlatego można się domyślać, że modlitwy bardziej bezpośrednio odnoszące się do śmierci męża mogły znajdować się na zaginionych kartach<sup>35</sup>.

<sup>34</sup> K. Górski proponuje w tym celu zbadanie metryki niektórych modlitw. *Zarys...*, 32.

<sup>35</sup> *Ego Gertruda*, 191.

#### **4. Lata 1078-1086. Z Jaropełkiem-Piotrem we Włodzimierzu Wołyńskim. Lata 1086-1108. Ze Światopełkiem-Michałem w Kijowie**

W omawianym okresie powstało najwięcej tekstów (LXVI – CVIII). Początkowo są to modlitwy spokojne, niekiedy nawet pogodne (LXVI – XCVIII). Było to – jak pisze T. Michałowska – odbicie spokojnej (i może nawet nudnej dla Gertrudy) egzystencji w prowincjonalnym Włodzimierzu<sup>36</sup>. Sytuacja zmienia się gwałtownie z nadejściem wiosny 1084 roku, kiedy to do Włodzimierza „przyszli Rościśławowicze”.

Pierwsza grupa modlitw stanowić może kontynuację kijowskiego pomysłu na brewiarz dla dwórek. W modlitwie LXXIII Gertruda wspomina o śpiewaniu psalmów. Tematyka modlitw osnuta jest wokół tematu pokuty, dobrej śmierci, odpuszczenia grzechów. Są to zazwyczaj modlitwy przebłagalne. Dobrym przykładem może być fragment tekstu nr LXXIV:

*Zmiłuj się nade mną Panie Jezu Chryste,  
i podnieś mnie z grzechów moich,  
i daj mi prawdziwą pokutę za wszystkie moje grzechy,  
i prawdziwą pokorę w sercu moim,  
i zmysł słuszny, nadzieję mocną,  
i dobry koniec,  
i łagodność w wiecznym królestwie z wybranymi Twoimi.*

---

<sup>36</sup> Tamże, 195.

Gertruda zanosi swe błagania zasadniczo we własnej intencji, raz kieruje prośbę „do świętego Piotra za Piotra” (LXVII). W tej części znajdujemy też kilka modlitw za zmarłych.

Najwięcej uwagi zwracano na następną grupę modlitw, kierowanych zazwyczaj do Matki Bożej, a zanoszonych w intencji Jaropełka-Piotra. Pierwsza z tych modlitw (XCIX), w której syn nazwany jest przyjacielem, jest prośbą o łaskę wiary dla Jaropełka-Piotra. Druga – podobnie skierowana do świętej Maryi – nie zawiera żadnych elementów biograficznych, ale stanowi piękną litanie, zbudowaną na kanwie pozdrowienia anielskiego (Łk 1,29). Znaczący dostrzegają w niej, kolejną już w *Modlitewniku*, inspirację greckim akatystem, przetłumaczonym ok. 800 roku na łacinę<sup>37</sup>. Najdłuższym tekstem w całym zbiorze jest modlitwa do Matki Bożej kierowana *expressis verbis* w intencji Jaropełka-Piotra (CI). Tekst – dość chaotyczny i raczej gwałtowny – zdradza duże emocjonalne napięcie piszącej, wyraźnie niepokojącej się o los zagrożonego syna, którego imię jest w tekście graficznie wyróżnione. Oto te prośby:

*Święta Maryjo, ... módl się za jedynego syna mojego, Piotra.  
... wspieraj go i wstaw się za nim,  
aby Bóg go uwolnił i strzegł od wszelkiego zła,  
i od wszelkiego niebezpieczeństwa,  
i od wszelkich trudności i ucisków.  
... wspieraj go i módl się za jego grzechy i zaniedbania.  
... aby mój jedyny syn odczuł Twą pomoc,  
on, który ucieka się do Twojego wsparcia.*

<sup>37</sup> B. Kürbis: *Modlitwy księżnej Gertrudy*, 207, przypis 1.

*... Uciekam się pod Twoją opiekę  
i powierzam Tobie wiernej duszę i ciało jedyne syna mego, Piotra,  
i wszystkie potrzeby duszy i ciała,  
i wszystkie boleści i uciski serca jedyne syna mego, Piotra,  
i całe jego życie, i koniec jego życia,  
jak i to, co ma robić, albo myśleć, albo mówić,  
by łaskawie był kierowany według woli Twego Syna.*

*... Abyś służył Twojemu, Piotra, poddanego Ci myślą i ciałem,  
raczyła polecić swemu Synowi, który niczego Ci nie chce odmawiać,  
... i niech raczy go osłaniać od zasadzek i pokus diabła,  
i wszystkich nieprzyjaciół, widzialnych i niewidzialnych,  
i od wszelkiej nieczystości umysłu i ciała,  
i od wszelkiej zgody i upodobania w spełnianiu występków,...*

*Wiem, Pani moja, że stał się bardzo niegodny towarzystwa świętych,  
którzy służą w wiekuistej ojczyźnie,  
ale nie tracę ufności.*

*Wszystko, czego chcesz, możesz uzyskać u Twojego Syna,  
który po to z Ciebie wziął ciało, by wybawić grzeszników i dać im życie wieczne.  
Dlatego proszę Cię, by za Twą przyczyną, Piotr uzyskał przebaczenie,  
do którego nie wystarczą jego [własne] zasługi.*

*...wstaw się ... za całym wojskiem Piotra, jedynego syna mego;  
i za całą jego rodziną;  
i za samym sługą Twoim;  
... oraz za wszystkie opuszczenia i zaniedbania moje i Piotra;  
i za wszystkimi potrzebami i niebezpieczeństwami jego wojska;  
... aby, za Twym wstawiennictwem, mógł przewyciężyć pożądania ciała  
i uniknąć najgorszych sidła diabelskich;  
oraz dojść do życia wiecznego.*

Oprócz wątku biograficznego, warto zwrócić uwagę w tych modlitwach na mariologię Getrudy. Jest ona nie tylko bardzo prawidłowa (wbudowana w chrystologię), lecz świetnie powiązana z ascetycznym aspektem relacji do Matki Jezusa Chrystusa. Maryja w modlitwach Gertrudy zawsze wskazuje na swego Syna, kieruje ludzi do Niego i wyprasza u Chrystusa potrzebne ludziom łaski. Jednakże to Chrystus jest źródłem mocy swej Matki. Z Jego woli Maryja zajmuje pozycję Matki wszystkich ludzi i jak Matka wzbudza ich ufność.

W intencji Jaropełka-Piotra układa ponadto Gertruda litanię do Pana Jezusa (CVIII). Prosi w niej – oprócz łaski nawrócenia i pokuty – o uwolnienie z kłopotów, w których się znalazł:

*Abyś prawdziwą pokutę  
nędznemu słudze Twemu, Piotrowi, dać raczył.*

*Abyś złość wszystkich jego nieprzyjaciół,  
widzialnych i niewidzialnych, stłumić raczył.*

*Abyś nigdy nie pozwolił, aby ich zawiść szkodziła mu.*

*Panie Jezu, proszę Cię – wysłuchaj mnie.*

*Abyś jego nieprzyjaciół, którzy mu w czymkolwiek pragną się sprzeciwić, prawicą swojej mocy pognębić raczył.*

*Proszę Cię – wysłuchaj mnie.*

*... Abyś mu zwycięstwo dać raczył.*

*Aby z wszystkich sidła przeciwników z Twoją pomocą zasłużył wymknąć się nietknięty.*

*Panie Jezu, proszę Cię – wysłuchaj mnie.*

*Aby ten, który szuka z nim w czymś zwady został pognębiony przez prawicę Twoją.*

*Panie Jezu, proszę Cię.*

*... Abyś mu nie pozwolił ulec zemście nieprzyjaciół.*

*Jezu, Ciebie błagam.*

*Aby jego nieprzyjaciele nie mogli więcej cieszyć się z jego upadku,*

*Panie Jezu.*

*... Abyś murem Twym niezdobytym otoczyć go raczył i orężem Twej mocy wspomagać.*

*Panie Jezu, Ciebie proszę – wysłuchaj mnie.*

Po tych tak bezpośrednich i zdecydowanych natarczywych naleganiach w manuskrypcie pojawiają się jeszcze dwie modlitwy za zmarłych. T. Michałowska słusznie – jak się wydaje – wiąże je z ostatnim okresem w życiu księżnej. Przedtem jednak Gertruda musiała przeżyć śmierć Jaropełka-Piotra i wszystkie tej śmierci konsekwencje.

Jak już sygnalizowano, sporą trudność sprawia badaczom brak odnotowania w manuskrypcie najbardziej tragicznych dla Gertrudy wydarzeń: śmierci Izjasława w 1078 roku i Jaropełka w 1084 roku. Na ich zgony wskazują jedynie modlitwy za zmarłych. Podano już różne możliwe wyjaśnienia tych faktów. Warto jednak zwrócić uwagę na jeszcze jedno: skoro – jak chce T. Michałowska – prawzorem chrześcijańskiej autobiografii duchowej są *Wyznania* św. Augustyna<sup>38</sup>, to biskup Hippony w swoim dziele kwitował niezwykle lakonicznie najbardziej bolesne dla siebie wydarzenia (np. śmierć syna). Być może Gertruda nawiązywała do tego wzoru. Faktem jest, co często umykało uwadze badaczy, że Gertruda równie żarliwie modli się o bezpieczeństwo Jaropełka-Piotra, jak i o jego nawrócenie. Oznacza to, że matczyna miłość, o której tyle już napisano, była miłością osoby głęboko religijnej, drżącej w równym, albo nawet większym stopniu, o zbawienie wieczne ukochanego syna, co o jego wybawienie od doczesnych kłopotów.

Najmniej wiemy o ostatnich kilkunastu latach życia Gertrudy (1086 – 1108). Najmniej też okres ten odnotowany jest w manuskrypcie; wskazują nań najwyżej dwie ostatnie modlitwy, z których pierwsza – skierowana do św. Michała – być może powstała z okazji konsekracji kościoła Świętego Michała w Kijowie, która miała miejsce w 1088 r. Ostatni tekst manuskryptu stanowi modlitwę za zmarłych, potraktowanych bardzo uniwersalnie, z dużym dystansem i wyraźnie dostrzegalnym spokojem ducha:

*Chryste, Synu Boga żywego,  
zmiłuj się nad duszą sługi Twojego, Adama  
i nad duszą służebnicy Twojej, Ewy,*

---

<sup>38</sup> *Ego Gertruda*, 11-16.



*i nad duszami sług i służebnic Twoich,  
i nad [duszami] braci i sióstr naszego zgromadzenia,  
i nad [duszami] wszystkich naszych przodków, tu i wszędzie, spoczywających w Chrystusie,  
i nade mną, niegodną służebnicą Twoją, Gertrudą,  
i nad tymi, którzy wyświadczyli mi dobro dla Twojego imienia,...*

W perspektywie życia Gertrudy Mieszkówny, a jej życia religijnego w szczególności, *Modlitewnik* był pewnym etapem tego życia – nie pierwszym, gdyż zaczęła go spisywać już jako dojrzała, pięćdziesięcioletnia kobieta, mająca dorosłe dzieci i zapewne już także wnuki. *Kodeks Egberta* był jej własnością już od ponad trzydziestu lat. Manuskrypt powstał przez kilkanaście lat (dokładnie trzynaście – jeśli przyjmie się, że dwie ostatnie modlitwy pochodzą z 1088 r.). Praca nad *Modlitewnikiem* nie stanowiła także ostatniego etapu w życiu Gertrudy; po wpisaniu ostatniej modlitwy księżna żyła jeszcze dwadzieścia lat. Pięć lat przed śmiercią, w 1103 roku pozbyła się *Kodeksu*, przekazując go wnuczce, Zbysławie Światopełkównie.

Wydaje się, że na podstawie analiz religijnego rozwoju autorki modlitw, można powiedzieć, iż Gertruda przestała odczuwać potrzebę przelewania na pergamin swojego dialogu z Bogiem, gdyż dialog ten uzyskał lepszą, może nawet pozbawioną słów, formę modlitwy kontemplacyjnej. Jeśli – jak się przypuszcza – Gertruda w omawianym okresie wstąpiła, lub tylko zamieszkała, w ufundowanym przez siebie klasztorze Świętego Mikołaja w Kijowie, to tym bardziej hipoteza ta wydaje się prawdopodobna, gdyż wtedy księżna nie musiała sama organizować sobie *officium divinum*, było ono bowiem integralnym elementem życia klasztorowego.

## Rozdział III

### **BÓG W *MODLITEWNIKU* GERTRUDY MIESZKÓWNY**

Bóg zajmuje najważniejsze miejsce w modlitewniku Gertrudy Mieszkówny. Do Boga odnoszą się wszystkie, bez wyjątku, jej modlitwy.

Kim jest Bóg dla Gertrudy? Jak rozumie ona Jego działanie?

Wszystko to spróbujemy najpierw odczytać z tytułów jakie autorka odnosi do Boga. Są to głównie zwroty zaczerpnięte z Pisma Świętego i liturgii, ale ich charakterystyczny dobór dobitnie świadczy o obrazie Boga, jaki miała autorka modlitw.

Najbardziej eksponowane przez Gertrudę tytuły Boga to: *Pan Święty, Ojciec Wszechmogący, Wieczny Bóg*<sup>1</sup>, a także wielokrotnie określa Boga przymiotnikiem *mocny*<sup>2</sup>. Mówi też o Stwórcy: *Najmiłsierniejszy Pan*<sup>3</sup>, *Król królów, Pan panowań, moja Ucieczka, Wyzwoliciel, Ojciec i Władca życia człowieka*<sup>4</sup>, który znajduje się *ponad tronami, na świętym tronie* i z niego *gładzi grzechy świata oraz zmiłowuje się nad nami*<sup>5</sup>. Już z samych tych określeń rysuje się nam swoiście podwójny obraz Boga w pismach Gertrudy. Bóg bowiem – z jednej strony – to właśnie *Król aniołów i Król królów*<sup>6</sup>, ale zarazem to *Pasterz wszystkich sierot*<sup>7</sup>. Ta druga strona obrazu Boga jest ściśle związana z Jego relacją do ludzi. W ramach tej relacji, Bóg jest *sędzią i orędownikiem*, który jest *miłosierny i łaskawy*<sup>8</sup>. W stosunku do człowieka Bóg jest *życiem żywych i zmartwychwstaniem umarłych*<sup>9</sup>. Właśnie dla człowieka Bóg ma *najsłodsza i niezmierną łaskawość*<sup>10</sup>.

<sup>1</sup> Por. np. modlitwy XXXV 1-2: Domine, sancte Pater, omnipotens, eterne Deus; VII 14: Omnipotens Pater.

<sup>2</sup> Np. modl. VIII 8, XXIX 12 i CVI 3; suplikacje.

<sup>3</sup> Modl. III 14: Misericordissimus Dominus.

<sup>4</sup> Modl. XCII: Rex regum, Dominus dominatum, refugium meum, Liberator, Pater et dominator... Cała modlitwa zbudowana jest z reminiscencji i aluzji skrypturystycznych, por. np. 1 Tm 6, 15.

<sup>5</sup> Modl. XXIX 6-13: Deus qui es super tronos... de sede sancta... tollis peccata mundi miserere nobis.

<sup>6</sup> Modl. XXX 2: Rex angelorum et rex regum. Ten ostatni tytuł pochodzi z Dn 2,37, a powtórzony został w Ap 17,14 i 1Tm 6,15.

<sup>7</sup> *Tamże*, 3: Pastor omnium pupillorum. W *Manuscriptum Gertrudae filiae Mesconis II, regis Poloniae*, cura V. Meysztowicz editum, „Antemurale” 2(1955) jest: Pater omnium pupillorum (dalej lekcje Meysztowicza będą oznaczane literą M).

<sup>8</sup> Por. modl. LII.

<sup>9</sup> Modl. LXXXVII 7-8: ...tu est vita vivorum et resurrectio mortuorum.

<sup>10</sup> Modl. III: pietatis dulcissima, pietatis immensa.

Wydaje się zatem, że Bóg w *Modlitewniku* ujmowany jest dwutorowo: sam w sobie (*quo ad se*), i wtedy Gertruda mówi, że jest świętym i wszechmogącym, wiecznym i potężnym Panem, a także Królem i Władcą. Drugie ujęcie Boga przez autorkę, polega na opisywaniu Go i odnoszeniu się do Niego z pozycji Jego odniesienia do człowieka (*quo ad nos*). I z tego punktu widzenia Gertruda ośmiela się nazwać Boga Pasterzem wszystkich sierot, Ucieczką grzeszników, Wyzwolicielem pełnym najśłodszej łaskawości. Warto dodać, że obiema tymi perspektywami patrzenia na Boga Gertruda operuje z dużą łatwością i ani razu nie popada w jakieś niezręczności w tej materii.

Oprócz tego podstawowego opisu Boga, przekazuje Gertruda w swoich modlitwach pewne informacje teologiczne. Wskazują one na dość wysoki stopień znajomości przez nią przede wszystkim dogmatyki<sup>11</sup>. Obok eminentnych tytułów, którymi nazywa Boga, mówi też o Jego troistości. Na przykład w modlitwie LXV obok sformułowań, że Bóg Ojciec jest *niezrodzony*, Bóg Syn *jednorodzony*, a Bóg Duch Święty *przychodzi do ludzi*, Gertruda mówi: *Chwała Tobie Trójco, równa, jedna Boskości*<sup>12</sup>. Można się zastanawiać, w jakim stopniu Gertruda rozumie tę formułę, i na ile stanowi ona jedynie werbalne powtórzenie liturgicznej antyfony ku czci Trójcy Przenajświętszej. Samą tę Trójcę Gertruda opisuje jednak dokładniej: Oto Ojciec – według jej tekstu –

---

<sup>11</sup> Na fakt ten badacze zwracali już uwagę. Pisali o tym S. Kętrzyński i K. Górski. Najdobitniej przekonanie o wysokim wykształceniu teologicznym Gertrudy wyraził B. Nadolski, pisząc o ponadprzeciętnej wiedzy i doświadczeniu religijnym Gertrudy (*Teologiczne treści w modlitewniku Gertrudy*, „*Studia Theologica Varsaviensia*” 33(1995) 1, 44). Jako raczej banalną treść modlitw księżnej zdaje się postrzegać B. Kürbis, która zresztą uważa, że nie są one osobistym dziełem Piastówny.

<sup>12</sup> Modl. LXV 26: Gloria tibi Trinitas, equalis una deitas. Antyfona używana w liturgii ku czci Trójcy Przenajświętszej.

*nas uczynił, Syn – nas zbawił, a Duch Święty – nas odnowił*<sup>13</sup>. W innym miejscu następuje formuła, nad której znaczeniem zastanawia się nawet Wydawca *Modlitewnika*<sup>14</sup>. Mówi bowiem Gertruda:

*Daj nam, miłosierny Boże,  
abyśmy – jak w imieniu Ojca i Syna Boskiego rodzaju rozumiemy prawdę -  
tak w Duchu Świętym poznali istotę całego [Boga]*<sup>15</sup>.

Wydaje się, że chodzi tu o tzw. posłania Osób Trójcy Świętej, o wiarę ze słyszenia i o dary Ducha Świętego. Słyszając o Ojcu i Synu rozumiemy prawdę, że Bóg jest właśnie Ojcem, Synem i Duchem Świętym. A Duch Święty ma nam pomóc w zrozumieniu istoty jedyne Boga. Gertruda sądzi, że bez pomocy Ducha Świętego – dodajmy, że bez daru rozumu – nie można pojąć Boga Jedyne i będącego zarazem Trzema Osobami Boskimi. Ponadto Gertruda wypowiada się na temat chwały Bożej sądząc, że w sposób pełny dokonuje się ona *w niebie*<sup>16</sup>. W tym aspekcie Bóg jest *nadzieją wyznawców, a chwałą zmartwychwstałych*<sup>17</sup>.

<sup>13</sup> *Tamże*, 1-3: Gloria Patri qui fecit nos, gloria Filio qui sanavit (M: salvavit) nos, gloria Spiritui Sancto qui renovavit nos.

<sup>14</sup> *Manuscriptum...* s. 150. Natomiast B. Kürbis uważa (*Modlitwy Księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta w Cividale*, tł. B. Kürbis, Kraków 1998, 197), że tekst modlitwy nie przystaje do Gertrudy. Jeśli jednak weźmie się pod uwagę to, co już w tej pracy powiedziano na temat intelektualnej formacji Gertrudy – to inkryminowany tekst jest mniej zadziwiający. W tym kontekście warto też zob. zakończenie modlitwy XCVII, gdzie Gertruda modli się o zrozumienie praw wiary.

<sup>15</sup> Modl. XCIV 1-3: Concede nobis misericors Deus: ut sicut nomine Patris et Filii divini generis intelligimus veritatem, sit in Spiritu Sancto totius cognoscamus substantiam.

<sup>16</sup> Modl. IV 14, XXI 8, CI 30.

<sup>17</sup> Modl. XCVI 9-10: ...spes credentibus, gloria resurgentibus.

Kolejnym ciekawym zagadnieniem są działania, które Gertruda w swoich modlitwach przypisuje Bogu. Odczytać je możemy w tekstach modlitw dwojako: albo autorka *expressis verbis* mówi na przykład, że *Bóg jest zawsze i wszędzie, i wszystko wypełnia* lub że *tych, którzy nie wiedzą i tych, którzy nie chcą miłosiernie do siebie nawraca*<sup>18</sup>; albo też, gdy o coś prosi, to ufa, że Bóg może to uczynić, jak na przykład modląc się za zmarłych błaga Boga: *wybaw ich od wszelkiego gniewu i Twojego oburzenia, od potępienia wiecznego, od książąt ciemności,... od miejsca kary, i doprowadź do radości raj*<sup>19</sup>. Sygnalizujemy w tym miejscu jedynie ten aspekt zagadnienia, gdyż prośby Gertrudy zanalizowane zostaną w osobnym rozdziale, co z kolei uwypukli cechy jej religijności. Przedstawimy tu zatem tylko te działania Boga, które Gertruda przypisuje Mu wprost. Otóż autorka nasza korzysta w tej mierze często z Pisma Świętego. Na przykład w modlitwie pięćdziesiątej zamieszcza opis inspirowany niewątpliwie przez Księgę Rodzaju i Apokalipsę św. Jana, pisze bowiem tak:

*Panie Boże,  
który siedzisz ponad tronami Cherubinów  
i spoglądasz w Otchłanie i sprawiasz, że ziemia drży,  
który zsyłasz deszcz na prawych i nieprawych<sup>20</sup>,  
który doprowadzasz do bram śmierci i odprowadzasz [od nich].*

<sup>18</sup> Modl. LI 7: ...qui semper et ubique es, et omnia replens.

<sup>19</sup> Modl. XLVIII 5-8: ...libera eas ab omnia ira et indigatione Tua, ab aeterna dampnatione, et de principibus tenebrarum, ac locis poenarum et perduc eas ad gaudia paradisi.

<sup>20</sup> Por. Mt 5,45.

I tu podobnie, jak w przypadku, gdy opisywano rozumienie Boga przez Gertrudę, można ułożyć materiał według schematu: najpierw działania Boga w ogóle, potem Jego poczynania wobec człowieka. Otóż pierwszym przymiotem Boga, najbardziej przez Gertrudę eksponowanym, jest Jego wszechmoc, którą autorka rozumie absolutnie. W modlitwie LIII mówi wprost: *...wszystko możesz, jeśli chcesz*,<sup>21</sup>. Echo takiego rozumienia wszechmocy Boga odbija się w większości modlitw Gertrudy. Najbardziej czytelne jest ono we wspomnianej modlitwie LIII, ale znajdziemy je także w modlitwach LXI, LXV i LXXXIII. W modlitwie LXXXIII pojawia się wielki temat średniowiecza i renesansu, mianowicie *futuribilia* i ich poznawalność przez Boga, pisze bowiem Gertruda:

*...zmiłujowujesz się nad tymi, których – w wierze i uczynkach – jako swoich przewidujesz*<sup>22</sup>.

I znów nie wiemy, czy Gertruda знаła całą, związaną z tym tematem, problematykę. Jeśli jednak zagadnienie to nie było jej zupełnie obce, to śmiało możemy stwierdzić, że polska królewna nie ustępowała pod względem wykształcenia słynnym w tym czasie uczonym mniszkom.

Bóg w odniesieniu do swych stworzeń ma *niewypowiedzianą łagodność i wielkie miłosierdzie*<sup>23</sup>, a *oczy Jego są nad sprawiedliwym i uszy otwarte na jego prośby*<sup>24</sup>. Bóg stanowi dla swych stworzeń cel jako *pragnienie serca* i dążenie życia<sup>25</sup>.

---

<sup>21</sup> Werset 8: *...omnia potes, si vis...* .

<sup>22</sup> Werset 3-4: *...misereris quos Tuos fide et opere futuros esse prenocis.*

<sup>23</sup> Modl. LX 3: *...inenarrabilis clementia...*, 5: *...magna misericordia...* .

<sup>24</sup> Modl. XXXVI 31-32: *Oculi Domini super iustos* (Ps 33,16).

<sup>25</sup> *Tamże*, 27: *Desiderium cordis* (Ps 20,3), (*Vitam petiit...*Ps 20,5). Podaję wg Wulgaty iuxta LXX.

Najbardziej eksponowanym odniesieniem Boga do człowieka – w porządku nadprzyrodzonym – zbawienie człowieka i odpuszczanie mu grzechów, w porządku zaś doczesnym – ochrona człowieka przed nieszczęściami i obrona przed prześladowaniami. Obie te płaszczyzny w modlitwach Gertrudy wzajemnie się łączą i przenikają. Wszystkie bowiem nieszczęścia i prześladowania są – zdaniem *Modlitewnika* – albo skutkiem grzechu, albo dziełem szatana. Ale Bóg chroni człowieka, ma bowiem moc *łamania sztuki diabelskiej*<sup>26</sup>. Łamie też *moce nieprzyjaciół*, *wyrywa z niebezpieczeństw* oraz *broni od wszystkich win*<sup>27</sup>. Bóg *raczy zmiłowywać się nad wszystkimi, którzy się do niego uciekają*<sup>28</sup>, Jego miłosierdzie jest bowiem *wspólną przystanią grzeszników*<sup>29</sup>. Gertruda szczegółowo wyjaśnia zasady udzielania przez Boga rozmaitych łask, Bóg bowiem – jej zdaniem – *pociesza pokornych i wspomaga wierzących*<sup>30</sup> oraz *zbawia tych, którzy pokładają w Nim nadzieję*<sup>31</sup>.

Narzędziami w rękę Boga są – według *Modlitewnika* – aniołowie. To oni są wykonawcami poleceń Bożych. Bóg bowiem pomaga ludziom za pośrednictwem aniołów. W modlitwie XLVI autorka prosi wszechmogącego Boga: *Wyślij, Panie, proszę, świętego anioła swego na moje manowce i uwolnij mnie od bezbożników*<sup>32</sup>.

<sup>26</sup> Modl. XXXVIII 6: Frange Domine artem diaboli.

<sup>27</sup> Modl. XXXIX 5-8: Frange Domine contra me inimicorum potestates, erue me de periculis, tuere me de omnibus causis et in criminatione defende aegram et iacentem.

<sup>28</sup> Modl. LI 22: ...qui omnibus ad Te confugentibus miserere digneris.

<sup>29</sup> Modl. LVIII 1: curro... ad communem peccantium portum.

<sup>30</sup> Modl. LXXIII 1-2: Qui es humilium Consolator, et fidelium Adiutor.

<sup>31</sup> Tamże 5: qui salvos facis sperantes in Te.

<sup>32</sup> Werset 8-9: Inmitte Domine quaeso sanctum angelum Tuum in circuito meo, et eripe me ab impiis... .



Niebagatelną też sprawą – w świetle modlitw księżnej kijowskiej – jest wstawiennictwo świętych Pańskich, a przede wszystkim Najświętszej Maryi Panny, którą nazywa zwykle błogosławioną Maryją. Bóg, dzięki poparciu świętych, chętnie wysłuchuje ludzkich modlitw zanoszonych z ziemi<sup>33</sup>.

Kolejnym zagadnieniem, które należy omówić, są poszczególne Osoby Boskie. Prezentowane już było to, co Gertruda mówi o Trójcy Świętej w ogóle, teraz więc jest kolej na przedstawienie jej rozumienia poszczególnych Osób Trójcy Przenajświętszej. I tu jest rzecz ciekawa: tylko jedna modlitwa (LXIX) została skierowana wprost do Boga Ojca (zakończona wszak – co jest oczywiście zrozumiałe – doksologią chrystologiczną); w innych znajdujemy tylko krótkie wzmianki o Nim. Nie da się ponadto uzasadnić twierdzenia, że gdy Gertruda mówi „Bóg” to chce powiedzieć „Bóg Ojciec”. Mówiąc bowiem „Bóg” autorka nasza ma na myśli całą Trójcę Świętą. Modlitwy Gertrudy mają bowiem charakter trynitarny, co potwierdza jej odniesienie do Drugiej Osoby Trójcy Świętej.

Modlitwy skierowane do Jezusa Chrystusa stanowią w *Modlitewniku* Mieszkówny zdecydowaną większość. Zarazem właśnie w problematyce chrystologicznej ujawnia Gertruda swoją dużą znajomość teologii. Prezentację Osoby Jezusa Chrystusa w *Modlitewniku* ułożono tak jak poprzednie: najpierw spróbujemy zbadać, kim dla naszej autorki jest Jezus Chrystus, a następnie w jaki sposób odnosi się ona do Jego Osoby.

---

<sup>33</sup> Modl. CIII 35-36: ...per merita sanctae Mariae et omnium sanctorum Tuorum digneris mihi Adiutor, et Consolator, et Gubernator in omni tempore.

*O Panie Jezu Chryste, Boże dobry i łaskawy* pisze Gertruda na początku modlitwy LIII, a w modlitwie LI znajdujemy wyraźny ślad prologu Ewangelii św. Jana, Chrystus bowiem jest *Słowem na początku, Synem Bożym, Stwórcą świata*<sup>34</sup>. A w innym miejscu nazywa Chrystusa *najwyższą mocą Boga*, któremu przysługuje *jedna i nierozdzielona dostojność*<sup>35</sup>. Chrystus jest także *prawdziwym Dawcą i Przewodnikiem wiekuistej światłości*<sup>36</sup>. Do Chrystusa odnosi Gertruda wiele określeń, które wcześniej przypisywała Bogu w ogóle, np. to, że jest wszechmocny<sup>37</sup>. Widać też wyraźnie, że do Chrystusa Gertruda zwraca się bardziej ufnie, niż do innych Osób Trójcy Świętej, wiąże się to niewątpliwie z człowieczeństwem Drugiej Osoby. Mówi np., że Chrystus jest *łaskawy i dobrotliwy*<sup>38</sup>, że ma *najpiękniejsze oblicze, którym wszystko ogląda*<sup>39</sup>. Zagadnienie człowieczeństwa Chrystusa wyjaśnia Gertruda jeszcze dokładniej: Chrystus jest *Synem Człowieczym – ze względu na uniżenie i Synem Boga – w majestacie. Stał się człowiekiem między ludźmi*<sup>40</sup>; Ciało Chrystusa jednak, w odróżnieniu od naszych ciał, jest – zdaniem Gertrudy – święte. Charakterystyczne jest dla niej też i to, że mówiąc o Ciele Chrystusa mówi zarazem o ciele Chrystusa historycznego i o Eucharystii., np. w modlitwie XXXI pisze:

<sup>34</sup> W. 4: ... Tu Creator universitatis, Filius Dei et Verbum in principio... .

<sup>35</sup> Modl. XXXVIII 1-2: Christe summa Dei virtus una et indiscreta maiestatis.

<sup>36</sup> Modl. CVI 13-14: Christe, qui es verus Largitor et Indultor (M: Inductor) lucis aeternae.

<sup>37</sup> Np. modl. XCVI 1.

<sup>38</sup> Modl. II 10: Pius et benignus.

<sup>39</sup> Modl. IX 2: ...pulcherrima tua facie omnia conspicias. Jest to echo Ps 44.

<sup>40</sup> Modl. LVII 2-4: ...qui Filius hominis propter humilitatem, et Filius Dei, in maiestate, homo inter homines conversatus [es],...

*blagam Cię przez miłość Twojego świętego Ciała,  
które jest teraz przez kapłana błogosławione,  
i przez miłość świętego Krzyża, na którym zostało Ono umęczone,<sup>41</sup>.*

Ten sam motyw powtarza się w modlitwach następnych (XXXII i XXXIII), a w modlitwie XX Gertruda utożsamia Ciało Chrystusa z Kościołem, którego odnowionymi przez chrzest członkami są wszyscy chrześcijanie. Często Gertruda nazywa Chrystusa *Dobrym Odkupicielem*<sup>42</sup> i wyjaśnia, że Jezus, wszechmogący Bóg i Odkupiciel świata, *dla zbawienia rodzaju ludzkiego raczył przyjść na ten świat i wykupić grzeszników swoją najdroższą Krwią*<sup>43</sup>. Przenosi nas już to zagadnienie do tematu czynów Jezusa i Jego stosunku do człowieka.

Gertruda sądzi, że Chrystus z *Ojcem i współdziałającym Duchem Świętym* stworzył świat, dobrze go we wszystko zaopatrzył i wszystkich napełnił łaską<sup>44</sup>. Jezus Chrystus bowiem najpierw raczył stworzyć człowieka *na swój obraz*, a potem odkupić go *swój świętą Krwią*<sup>45</sup>. Chrystus z własnej woli z *całym światem był pogrążony w grzechu, ... uniżony na świat raczył przyjść i wziąć na siebie źródło grzechu, aby nikt nie zwątpił*

<sup>41</sup> Modl. XXXI 2-4: obsecro Te per amorem Tui Sancti Corporis quod a presbitero nunc benedicitur, et per Sanctae Crucis amorem, in qua ipse passus es.

<sup>42</sup> Np. modl. LXXI.

<sup>43</sup> Modl. XCVI 1-2: Deus Omnipotens Redemptor mundi, qui pro salute humani generis in hunc mundum venire dignatus es peccatores redimere preciosissimo Tuo sanguine.

<sup>44</sup> Modl. LI.

<sup>45</sup> Modl. XCI 1-3: Domine Ihesu Christe qui dignatus fuisti ad imagem Tuam creare et Tuo sanguine sancto redimere.

w zbawienie<sup>46</sup>. Motywem odkupienia była – według Gertrudy – wielka miłość Chrystusa do człowieka, *skoro – jak zwraca się do Chrystusa – Ty sam przywdziałeś jego postać i dla jego miłości przyjąłeś na siebie śmierć Krzyża*<sup>47</sup>. Można było już zauważyć, że wielokrotnie podkreśla Gertruda, że zostaliśmy odkupieni przez Krew Chrystusa<sup>48</sup>. W modlitwie LVII zamieszcza zaś ewangeliczny opis życia Jezusa na ziemi. Mówi mianowicie: *stałeś się człowiekiem między ludźmi, został Ci przez prześladowców nadany przydomek przyjaciela celników i grzeszników, [który] przyjąłeś jako konieczny z powodu naszej niedoli, ponieważ wielu, przez słodycz Twego łagodnego ducha od błędu do siebie, najłaskawszy Panie, nawróciłeś*. Charakter pasyjny ma modlitwa XI, XX i szereg innych. Męka Pańska, na co już zwrócili uwagę badacze tego tekstu, jest dość szeroko kultywowana w *Modlitewniku* Mieszkówny. Autorka porusza wiele aspektów samej męki jak i całego odkupieńczego dzieła Chrystusa. Wszystko, o czym mówi Gertruda, odnosi zaraz do własnej osoby. Píše bowiem w incipicie modlitwy XI: *Panie Jezu Chryste, który dla mnie i dla chrześcijan raczyłeś cierpieć*. Chrystus ma – w związku z odkupieniem – moc bronienia człowieka przed *odwiecznym wrogiem* [szatanem], *złym człowiekiem i wrogami osobistymi*<sup>49</sup>. Niekiedy używa tu autorka apokaliptycznych przenośni (inspirowanych wszakże psalmami), np., że Chrystus *po wężach i bazyliškach stapać będzie oraz zdepcze*

---

<sup>46</sup> Modl. LI 3, 8-10: Cum omnis mundus conclusus esset in peccatis,... humilis in mundum venire dignatus es, et principia peccantium ad te vocasti, ut nullus per modum desperaret salutem.

<sup>47</sup> Modl. XV 5-6: ...cum formam eius induisti te, et propter eius amorem crucis mortem subisti.

<sup>48</sup> Np. modl. I 14.

<sup>49</sup> Modl. VII 5-6.

smoka i lwa<sup>50</sup>. Gertruda ufa w *miłosierdzie Chrystusa*, które jest *ponad piasek morza* i podkreśla skuteczność Jego ofiary, kierując wiele swych prośb i błagań *przez mękę* albo *przez moc świętego Krzyża*<sup>51</sup>.

Duch Święty jest mniej eksponowaną przez Gertrudę Osobą Boską. W skierowanej do Niego modlitwie XXXIII nazywa Go „Parakletem” [Pocieszycielem] i przypisuje Mu *odnawianie nas*.

W innym miejscu modli się następująco:

*Chwała...Duchowi Świętemu,  
który przychodzi do ludzi w językach ognistych,  
aby oświecić cały rodzaj ludzki i zwrócić do prawdziwego światła*<sup>52</sup>.

W modlitwie tej wskazane są dwa działania Ducha Świętego wobec ludzi. Po pierwsze Duch Święty nas oświeca, a po drugie – skierowuje do Boga. I tak w modlitwie XCIV autorka pisze, że Duch Święty pomaga nam w zrozumieniu istoty Jedyne Boga w Trzech Osobach. Uważa w tej modlitwie, że bez pomocy Ducha Świętego w ogóle nie można tej prawdy pojąć. A Maria Magdalena dopiero *zapalona łaską Ducha Świętego przyszła do Źródła Żywego Słowa*, czyli do Chrystusa<sup>53</sup>. Zresztą Gertruda mówi wprost, że *Bóg odpuszcza nam grzechy przez wpływ Ducha Świętego* i dlatego w modlitwie XXXIII wzywa szczególnie Trzecią Osobę Boską,

<sup>50</sup> Modl. XIII 2-3, por. Ps 90,13.

<sup>51</sup> Np. modl. XIX.

<sup>52</sup> Modl. LXV 3, 10-11: gloria Spiritu Sancto qui renovavit nos;... qui in linguis igneis in homines venit totium humanus genus illustrare et ad veram lucem convertere.

<sup>53</sup> Modl. CV 2.

aby ze względu na miłość Krzyża Chrystusowego odpuściła jej wszystkie grzechy. Nasza autorka dodaje ponadto, że to sam Chrystus posyła Ducha Świętego do ludzi, aby oświecił ich serca i skierował je na drogi służby Bożej<sup>54</sup>.

Formułując historyczne uwagi na temat ujęcia Boga w *Modlitewniku* Gertrudy Mieszkówny, trzeba przede wszystkim wskazać na trynitarny i chrystologiczny charakter jej modlitw. Opis relacji między poszczególnymi Osobami Trójcy Świętej jest tak precyzyjny, że należy podkreślać już nie tyle łacińską ortodoksyjność księżnej kijowskiej, ile podziwiać jej znakomitą znajomość teologii trynitarniej. Autorka *Modlitewnika* ujawnia dobrą znajomość teologii, nazywanej dziś teologią dogmatyczną, ale sam jej stosunek do Boga buduje się wprost na Piśmie Świętym. Gertruda wielokrotnie akcentuje miłosierdzie Boże. Wskazują na to biblijne przykłady miłosierdzia Bożego, np. wobec łotra na krzyżu, wobec Piotra, Marii Magdaleny<sup>55</sup>, Kananejki czy celnika<sup>56</sup>. Jest to akcent nie eksponowany w panującej wtedy teologii ascetycznej. Piekło dla Gertrudy nie jest przedmiotem lęku, lecz jest miejscem, z którego nie wznosi się chwała Boża i dlatego Gertruda nie chce iść do piekła<sup>57</sup>.

Wszystko to wskazuje, że uczono naszą autorkę teologii św. Pawła, zawartej w jego listach apostoelskich. Ponadto znajomość teologii darów Ducha Świętego wskazuje, że w klasztorach benedyktyńskich, w których kształciła się polska królowa, dominowała własna, a nie augustyńska, tradycja teologiczna.

---

<sup>54</sup> Modl. LVII 10-11, 14-15.

<sup>55</sup> Modl. XC 5-8.

<sup>56</sup> Modl. LXXXV 9.

<sup>57</sup> Modl. IV 18-19. Gertruda wykorzystuje tu werset z pieśni Ezechiasza (Iz 38,18). Pieśń ta należy do Psalterza, a cytowany werset ma kilka miejsc paralelnych w psalmach.



## Rozdział IV

### ŚWIĘCI PAŃSCY W *MODLITEWNIKU*

Z poprzedniego rozdziału wiemy, że Bóg wysłuchuje modlitw także przez wstawiennictwo świętych. Święci aniołowie natomiast są – zdaniem Gertrudy – wprost narzędziami w ręku Boga. To przez nich Bóg dokonuje rozmaitych dzieł na ziemi. Zobaczmy teraz dokładniej, co Gertruda mówi o świętych.

*Święci i wybrani Boga*<sup>1</sup> – zdaniem naszej autorki – przebywają wraz z Bogiem w niebie. Wylicza ich ona w swoistej hierarchii, mianowicie najpierw apostołów, potem ewangelistów i uczniów Chrystusa<sup>2</sup>. Wszyscy oni *dla miłości Pana naszego Jezusa Chrystusa* przybywają z pomocą ludziom na ziemi<sup>3</sup>. Dlatego człowiek,

---

<sup>1</sup> Modl. XXVII 1: Sancti et electi Dei.

<sup>2</sup> Inc. modl. VI: Omnes sancti apostoli et evangelistae et discipuli Christi.

<sup>3</sup> Dalszy ciąg modl. VI: ..per (M: propter) amorem Domini nostri Ihesu Christi venite in adiutorium mihi.



oddając się im w opiekę, może ufnie oczekiwać od Boga przebaczenia grzechów<sup>4</sup>. W tym celu – zdaniem *Modlitewnika* – apostołowie, ewangeliści i uczniowie Chrystusa dysponują odpowiednią *władzą, nieograniczoną łagodnością i laskawością wiary, i (...) dobrocią*<sup>5</sup>. Ich działanie wobec ludzi polega głównie na tym, że są *pomocnikami we wszystkich udrękach..., obrońcami przeciw wszystkim nieprzyjaciołom..., widzialnym i niewidzialnym, orędownikami przed Sędzią Sprawiedliwym, Odkupicielem świata*<sup>6</sup>.

Omawiając poszczególnych świętych, musimy zacząć od Najświętszej Maryi Panny, którą Gertruda nazywa zwykle świętą lub błogosławioną Maryją i pisze zwracając się do Niej w modlitwie XCIX: *Po Bogu, w Twojej miłości mam największe zawierzenie*<sup>7</sup>. Nasza autorka nazywa Matkę Bożą chwalebna i pełną łaski Bogurodzicą Dziewicą, cytując pozdrowienie anielskie<sup>8</sup>. Maryja jest – zdaniem Gertrudy – *godna wiecznej chwały i którą słusznie wszyscy ludzie mają czcić jako Matkę Pana*<sup>9</sup>. W incipicie *Modlitwy do świętej Maryi za przyjaciela i samą siebie* podaje tytuły Matki Bożej według znanego nam już schematu: najpierw tytuły Matki Bożej ze względu na Nią samą, następnie – ze względu na Jej odniesienie do nas. Oto ten incipit:

<sup>4</sup> Modl. III 2-3: ...ad pignora sanctorum Tuorum prostrata indulgenti am peto.

<sup>5</sup> Kolejny werset modl. VI: In manus potentiae vestrae immensae clementiae, et pietatis fidei et benignitatis vestrae commendo... .

<sup>6</sup> Modl. VI 5-9: ...et precor vos, ut sitis mihi adiutores in cunctis tribulationibus meis, defensores contra omnes inimicos meos visibiles et invisibiles, interventores apud Iudicem iustum, Salvatorem mundi.

<sup>7</sup> W. 4: Post Deum in Tua caritate maximam fiduciam habeo.

<sup>8</sup> Np. modl. XXXVI 1-5, C 1, cyt. Łk 1,28 i 42.

<sup>9</sup> Modl. XXXVI 17-18: eterna laude digna et omnibus hominis merito adorata ut mater Domini.

*Chwalebna Bogarodzico, zawsze Dziewico, najlaskawsza Maryjo,  
Pani moja, jedyna moja nadziejo,  
sama moja słodyczy, święte moje całe pocieszenie<sup>10</sup>.*

W modlitwie tej pojawia się też tytuł „niepokalana” i Gertruda podkreśla kilkakrotnie, że Maryja stanowi nadzieję i ucieczkę grzeszników. W litanii do Matki Bożej<sup>11</sup> mówi, że jest Ona wieczną (wieczystą, wiekuistą) Dziewicą<sup>12</sup>, wyniesioną przez Chrystusa ponad chóry anielskie, świętą i chwalebnią, najmilszą Bogu, najpiękniejszą i nienaruszoną Matką niezamężną Stworzyciela, mającą w niebie szczęśliwość, przysługującą Matce Boga, większą niż wszyscy inni święci. Gertruda także mówi, że Chrystus niczego nie odmawia swej Matce, skoro ze względu na *uwielbienia godną dziewiczość* obrał ją na Matkę, a rodząc się *nie naruszył niepokniętej chwały dziewiczości*. I dlatego – zwracając się do Matki Bożej – Gertruda mówi: *wszystko, co chcesz możesz uzyskać u Twego Syna, który po to z Ciebie wziął ciało, aby wybawić grzeszników i dać im życie wieczne. (...) O Rodzicielko naszego Odkupiciela, o nadziejo i pociecho rodzaju ludzkiego<sup>13</sup>*. W pięknej, inspirowanej akatystem, litanii (tekst numer sto) znajdujemy ewangeliczny opis życia Najświętszej Maryi Panny. Natrafiamy tam też na pewne dodatkowe komentarze, np. informacje o niezwykłej urodzie Dziewicy

<sup>10</sup> Modl. XCIX 1-3: *Gloriosa Dei genitrix, virgo semper, Maria piissima (M: purissima), Domina mea, unica spes, sola dulcedo mea, sancta solatio mea tota.*

<sup>11</sup> Modl. CI.

<sup>12</sup> *Virgo perpetua, virgo perhennis.*

<sup>13</sup> *Tamże*, 104-105, 106-109: *omne, quod vis, a Filio tuo, potes impetrare, qui ideo carnem ex Te sumpsit ut peccatores salvos faceret et vita aeternae donaret... O Parens nostri Redemptoris! O Spes et Solatium humani generis. Zob. też wersety: 85, 88-91.*

z Nazaretu. Cały opis jest poglądem na życie Matki Bożej z pozycji chrystologii i historii zbawienia. Otóż Gertruda pisze: *Zdrowaś Mario, łaski pełna, Pan z Tobą, która... jesteś piękniejsza nad słońce, której wyglądu pożądał Król nieba i ziemi..., pozdrowiona przez anioła..., zacieniona Duchem Świętym..., brzemienna Bogiem..., zasłużyłaś ze swego łona porodzić Syna Bożego..., owinęłaś [Go] w pieluszki..., włożyłaś do kąpieli..., ułożyłaś w żłóbku..., ofiarowałaś w świątyni..., Syna Bożego zrodziłaś wedle ciała..., słyszałaś [Go] głoszącego nasze zbawienie..., widziałaś zawieszzonego na Krzyżu dla naszego odkupienia..., powstałego z martwych dla chwały Ojca..., wstępującego na niebiosy, w tym ciele, które otrzymał od Ciebie. I wymienia w tej modlitwie na zakończenie tytuły Matki Bożej, wskazujące na jej pozycję i rolę po odkupieniu: *Święta i niepokalana Dziewica, Pani aniołów, Królowa niebios, Chwała wszystkich świętych, Uwielbienie sprawiedliwych, Odzyskanie utraconych, Nadzieja nasza, nasze Uzdrawienie, chwalebna Matka Pana, najgodniejsza czci i przez wszystkich czczona.**

Podsumowując mariologię *Modlitewnika*, trzeba raz jeszcze podkreślić jej charakter chrystologiczny. Autorka pisze bowiem, że Ta, która *urodziła radość światu, jest naszą nadzieją [oraz] uzdrowieniem*<sup>14</sup> i może wziąć na siebie każdą nieprawość i grzech, ponieważ – jak pamiętamy – Syn niczego Matce nie odmawia<sup>15</sup>. W modlitwie XCIX (13-15) prosi w intencji swego syna zwracając się do Matki Bożej: *polecam go Tobie, aby przez Ciebie uwielbiony i oczyszczony zasłużył na dojście do łaski Twojego najświętszego Syna.* Albo w podobny sposób w modlitwie CI: *...powierzam Tobie wiernej duszę i ciało jedyne syna mojego, Piotra..., (67) by łaskawie był kierowany według woli Twojego Syna..., (72) abyś raczyła polecić [go] swojemu*

<sup>14</sup> Modl. XXXVI 14-15.

<sup>15</sup> Modl. CI 87, 104.

*Synowi* (87). Wyznacza zatem Gertruda Matce Bożej dwie role: po pierwsze, opiekę w sprawach doczesnych, poleca bowiem Maryi (w tej samej modlitwie CI) *wszystkie potrzeby ciała i duszy, i wszystkie boleści i uciski serca jedynego syna mojego, Piotra i całe jego życie, i koniec jego życia, jak i to, co ma robić albo myśleć, albo mówić* (68-71); po drugie, skierowywanie do Chrystusa, ukazywanie Jego zbawienia, orędowanie i wstawianie się za grzesznikami.

W swojej mariologii Gertruda szczególnie akcentuje dziewictwo i czystość Matki Najświętszej do tego stopnia, że odmawia Jej związkowi ze św. Józefem miana małżeństwa, nazywając Marię niezamężną Matką Chrystusa<sup>16</sup>. Zauważyć także należy, że Gertruda kieruje do Matki Bożej modlitwy w intencji swego syna Jaropełka-Piotra. Wszyscy, zajmujący się *Modlitewnikiem*, podkreślają niezwykłą urodę tych modlitw.

Jak pamiętamy, księżna kijowska najbardziej ceni sobie wstawiennictwo Najświętszej Marii Panny, a potem św. Michała Archanioła, św. Piotra i wszystkich pozostałych świętych Pańskich<sup>17</sup>. Należy więc z kolei omówić cześć św. Michała i w ogóle aniołów w *Modlitewniku*. Otóż Gertruda uważa, że łaska Boża spływa na człowieka także ze względu na zasługi aniołów<sup>18</sup>. Wśród samych aniołów autorka szczególnie wyróżnia św. Michała, obdarowując Go tytułem *najświętszy Archaniele*, a także mówiąc o Nim *nasz księżę, łaskawy odzwrotny bram raj*<sup>19</sup>. I Gertruda ufa, że św. Michał wykorzystuje swoje możliwości do ratowania grzeszników. Wstawia się bowiem u Boga za grzesznikami. Także i inni aniołowie – według tej samej

<sup>16</sup> *Tamże*, 81: Mater innupta Creatoris.

<sup>17</sup> Modl. III.

<sup>18</sup> Modl. IV.

<sup>19</sup> *Tamże*. Cała prezentacja kultu św. Michała jest analizą tej modlitwy.

modlitwy – *otaczają nas opieką, łaskawością i strażą*. Aniołowie też kierują ludźmi, Gertruda wzywa zatem w swej modlitwie św. Michała, św. Gabriela, św. Rafała *i tysiące tysięcy oraz dziesiątki setek tysięcy* i mówi, że nad człowiekiem czuwa anielskie *błogosławieństwo, a łaskawa opieka aniołów wyprzedza człowieka i mu towarzyszy*. Świętemu Michałowi Gertruda przypisuje jednak największą rolę. On to mianowicie powstrzymuje *rękę diabła*. Wszystkim aniołom zaś powierza: *duszę... i ciało..., zmysły..., i wszystkie... rzeczy wewnętrzne oraz zewnętrzne, wszystkie... biedy i wszystkie kłopoty duszy... i ciała...* Charakterystyczne jest także i to, że do św. Michała zanosí Gertruda błagania za zmarłych, prosząc Go o wstawiennictwo u Boga. W tej intencji zanoszona jest krótka modlitwa CIX oraz fragmenty w innych tekstach<sup>20</sup>.

Pozostali aniołowie, których są *tysiące tysięcy* oraz *dziesiątki setek tysięcy* ustawia Gertruda w dziewięć chórów, wprost za Pseudo-Dionizym Areopagitą. Te chóry to: *Serafini i Cherubini, Trony, a także Panowania, Księstwa, Moce, ...Aniołowie i Archaniołowie*<sup>21</sup>. Motywem odniesienia Gertrudy do aniołów jest jej wiara, że pomagają oni ludziom w ich ludzkich sprawach. Oto w modlitwie XXXV prosi, aby wysłany przez Boga anioł osłaniał jej syna Piotra i jego wojsko. Zgodne jest to z myślą przewodnią modlitwy V, że aniołowie bronią przed złośliwością szatana i ludzką wrogością w imię Jezusa Chrystusa, oraz wstawiają się za nami u Boga, modląc się w naszej intencji i orędując w naszych sprawach. Gertruda bowiem prosi:

*Błagam Cię, najświętszy archaniele Chrystusa, Michale,  
racz wstawić się za mną grzeszną do Pana*

<sup>20</sup> Np. w cytowanej modl. IV.

<sup>21</sup> Modl. XXVIII 1-3: Seraphin et cherubin, troni queque dominationesque, principatus, potestates, virtutes omnes angeli et archangeli...

*i za wszystkich moich winowajców, żywych i umarłych,...*<sup>22</sup>  
*Wszyscy aniołowie i archaniołowie, błagam was...*  
*abyście byli przy mnie ku pomocy duszy i ciała.*  
*Chrońcie mnie proszę,*  
*czy to stojącą, czy siedzącą...*  
*czy gdy jakkolwiek drogą będę kierowana.*  
*A waszej opiece i łaskawości, a także straży*  
*polecam duszę moją i ciało moje,*  
*i wszystkie moje rzeczy wewnętrzne oraz zewnętrzne,*  
*i wszystkie biedy moje,*  
*i wszystkie kłopoty duszy mojej i ciała mojego,*  
*i wszystkich winowajców moich żywych i umarłych*<sup>23</sup>.

Żywy kult aniołów i ich księcia w *Modlitewniku*, oraz teologia Pseudo-Dionizego, to wyraz z jednej strony tej benedyktyńskiej tradycji, która swą kulminację uzyskała w XII wieku w pismach św. Hildegardy z Bingen, z drugiej zaś strony należy tu wskazać na tradycje dworu Ottonów, w której przecież nasza autorka musiała być

---

<sup>22</sup> Modl. IV 1-3: Obsecro te, sanctissime archangele Christi Michael intercedere digneris pro me peccatrice ad Dominum, et pro cunctis debitoribus meis vivis et defunctis,...

<sup>23</sup> Modl. V. Fragmenty: 1-3, 9-17: Omnes angeli et archangeli, vobis supplico... ut sitis mihi in adiutorium animae et corporis... sive quacumque via directa fuero; et in vestram protectionem et clementiam atque custodiam commendo animam meam et corpus meum ...et omnia interiora et exteriora mea,... et omnes debitores meos vivos et defunctos.

kształtowana. Tradycja ta bowiem, właśnie za Ottona II i Ottona III oraz Theophano, odwoływała się do czasów i idei cesarza Karola Wielkiego, który państwo swoje ofiarował w opiekę św. Michałowi Archaniołowi. Zresztą przez całe średniowiecze kult aniołów był bardzo popularny. *Modlitewnik* koresponduje więc ze wszystkimi tymi tradycjami.

Przechodząc do omówienia czci pozostałych świętych, należy zauważyć, że pierwsze miejsce wśród nich zajmuje w *Modlitewniku* św. Piotr Apostoł i od niego trzeba zacząć omówienie tej grupy świętych. To wysunięcie na czoło Księcia Apostołów wiąże się nie tylko – jak się wydaje – z łacińskim charakterem chrześcijaństwa Gertrudy, w którym św. Piotr odgrywa przecież bardzo ważną rolę, lecz i z faktem, że patronem syna Jaropełka jest właśnie pierwszy biskup Rzymu<sup>24</sup>. Jak wiemy, Jaropek-Piotr jest głównym przedmiotem troski księżnej kijowskiej i często w jego intencji wznosi ona do Boga swe modły. Do św. Piotra skierowuje Gertruda trzy modlitwy (nr I, II, LXVII). W pierwszej z nich prosi Boga – który wyróżnił Świętego taką łaską, że spowodowała ona, iż grzech potrójnego zaparcia się Pana opłakiwał gorzkimi łzami – aby zesłał łzy pokuty ludziom, a przez wstawiennictwo Świętego Rybaka, by odpuścił ludziom grzechy. Druga z modlitw

---

<sup>24</sup> Nabożeństwo do św. Piotra niekoniecznie wskazuje – jak zdaje się sugerować (w nawiasie) M. H. Malewicz – na lojalność w stosunku do zwierzchników Kościoła (*Rękopis Gertrudy Piastówny*, „Materiały do historii filozofii średniowiecznej w Polsce”, 5(1972), 44). Pamiętać bowiem należy, że Gertruda z Izjasławem najpierw szukali pomocy u antypapieskiego cesarza. Nie o zwykłą lojalność więc tu chodzi, lecz o coś więcej: średniowieczna *Christianitas* bowiem polegała między innymi i na tym, że wszystkie kwestie rozstrzygała teologia, a nie prawo, jak to się później stało. W związku z tym – i zgodnie z teologią – właściwym przedstawicielem Chrystusa na ziemi jest papież. Tu – oprócz patronatu nad synem – należy szukać przyczyn szczególnego kultu Księcia Apostołów. Można zatem mówić o rzymskiej ortodoksji Gertrudy; ona sama ją akcentuje i podkreśla. Mówienie jednak o lojalności, w dzisiejszym rozumieniu tego słowa, byłoby chyba zbyt daleko posuniętym uproszczeniem.

skierowana jest wprost do św. Piotra. Zasadniczym i pierwszym stwierdzeniem, odnoszącym się do niego, jest tytuł *Księcia Apostołów* i to, że *dzierży* on klucze królestwa niebieskiego. Jest to z jednej strony wskazanie na ewangeliczny fakt przekazania św. Piotrowi kluczy królestwa niebieskiego, z drugiej – jest wskazaniem na szczególną rolę w chrześcijaństwie Piotra i każdego późniejszego biskupa Rzymu. Ciekawe jest również, że Piotr wyjednuje u Jezusa to, co w teologii nazywa się cnotami, o czym między innymi traktuje Gertruda w modlitwie II:

*Święty Piotrze,...*  
*wejrzyj litościwie na mnie,...*  
*uzyskaj dla mnie od Jezusa łaskawego i dobrotliwego prawdziwą pokorę,*  
*miłość Boga i bliźniego, dobroć nie udawaną, łagodność,*  
*obyczaje dobre i uczciwe, czystość*  
*oraz zdrowie duszy i ciała,*  
*i dobry koniec oraz łaskę Trójcy Świętej bez końca*<sup>25</sup>.

Tekst nr LXVII jest modlitwą za syna. Gertruda wskazuje w nim wyraźnie na szczególną rolę św. Piotra w Kościele, mówiąc, że to on na Chrystusie, jako fundamencie, zbudował *Kościół Pana*. Odnosi do św. Piotra zarazem tytuły Chrystusa i papieża: *Dobry Pasterz* (Chrystus), *najwyższy kapłan* (papież), dlatego prof. Karol

---

<sup>25</sup> Sancte Petre... clementer respice... impera mihi a pio et benigno Ihesu veram humilitatem, caritatem Dei et proximi non fictam benignitatem, mansuetudinem, bonos mores et honestos, castitatem et animae corporis sanitatem et bonum finem et gratiam Sanctae Trinitatis sine fine.



Górski sądził, że Gertruda zwraca się w tej modlitwie do papieża<sup>26</sup>. Jest to modlitwa przebłagalna, mająca charakter spowiedzi (*Tobie Piotr wyznaje wszystkie swoje grzechy*). Po wyznaniu win syna, Gertruda prosi zwracając się do Księcia Apostołów, nazywając go właśnie *dobrym pasterzem*: *A ponieważ dana jest ci od Pana władza wiązania i rozwiązywania na niebie i na ziemi – rozwiąż więzy jego grzechów...*<sup>27</sup>.

Dużo uwagi w swoim *Modlitewniku* Gertruda poświęca również św. Helenie, matce cesarza Konstantyna Wielkiego. Zauważmy też, że nie występuje w nim ani razu postać patronki jego autorki – św. Gertrudy z Nivelles. Zwracali już na to uwagę badacze *Modlitewnika*. Wyjaśnienie tego faktu wydaje się proste; otóż właśnie św. Helenę Gertruda uważała za swą osobistą patronkę, w dziejach bowiem życia świętej cesarzowej, które Gertruda znała w szczególności, widziała odbicie swego losu jako polskiej królowej i księżnej kijowskiej, żony i matki suwerena. Wyraźnie nie przemawiała do Gertrudy postać świętej mniszki z Nivelles. Święta Helena zaś była niewątpliwie wzorem osobowym dla Gertrudy, a w jej roli wobec Konstantyna widziała z pewnością siebie w stosunku do Jaropełka-Piotra, a może i wcześniej w stosunku do Izjasława. Powątpiewać należy w istnienie ostrego sporu między katolicyzmem i prawosławiem na Rusi Kijowskiej w XI wieku, ale jeśli istniała jakaś konkurencja między obrządkiem greckim i łacińskim, to Gertruda mogła się uważać za apostołkę tego ostatniego, podobnie jak św. Helenie przypisywano apostołowanie na rzecz chrześcijaństwa w pogańskim Cesarstwie Rzymskim. Z tych i innych powodów nazywa Gertruda św. Helenę *najbardziej*

---

<sup>26</sup> K. Górski: *Zarys dziejów duchowości w Polsce*, Kraków 1986, 34.

<sup>27</sup> Modl. LXVII 22-26: *Pastor bonae, ...et quia a Domino data est Tibi potestas ligandi atque solvendi in caelo et in terra, absolvas vincula peccatorum suorum...*

*chrześcijańską królową*<sup>28</sup> i przypisuje jej nawrócenie cesarza Konstantyna oraz – zgodnie ze znaną legendą – odnalezienie relikwii Krzyża świętego. Poza wspomnianą modlitwą XVII, do tejże świętej skierowuje Gertruda jeszcze dwie modlitwy, mianowicie XVI i XVIII. Pierwsza z nich jest modlitwą za syna. Gertruda prosi świętą, aby podobnie jak uzyskała u Boga wysłanie anioła z upomnieniem do Konstantyna, wyjednała wysłanie anioła do Jaropełka-Piotra, *żeby – pisze – nie sprzeciwił się mojej woli... i aby chciał wypełnić moją wolę, tak jak twój Konstantyn*. Modlitwa XVIII jest dość obszerna; stanowi pochwałę cnót św. Heleny oraz zawiera szereg aluzji do przekazu o znalezieniu przez nią drzewa Krzyża świętego. Powtarza się i tutaj prośba w intencji syna z aluzją do roli świętej w życiu cesarza Konstantyna. A cytowana modlitwa XVII jest prośbą o wstawiennictwo do Boga, *abyś serce sług Twoich z pokojem i z miłością... ku mnie obrócić raczyła*.

Dwa razy występuje w *Modlitewniku* postać św. Cyriaka<sup>29</sup>. Zawsze wraz ze św. Heleną i w związku ze znalezieniem przez nią drzewa Krzyża świętego. W modlitwie XV pisze Gertruda, że św. Cyriak został jeszcze przed chrztem oświecony łaską Ducha Świętego. Zarazem wiąże znalezienie relikwii Krzyża świętego przez św. Helenę z modlitewnym wsparciem św. Cyriaka. W modlitwie XVIII potwierdza rolę tego świętego w odnalezieniu Krzyża Chrystusowego oraz dodaje, że św. Cyriak przez zasługi św. Heleny stał się *wierzącym i ochrzczonym*. Wszystko to świadczy o znajomości przez Gertrudę legend o znalezieniu Krzyża świętego oraz o św. Cyriaku Męczenniku. Ciekawa jest także w *Modlitewniku* kompilacja tych dwu legend.

---

<sup>28</sup> Modl. XVII: *Christianissima regina*.

<sup>29</sup> Modl. 15 i 18. Por. Jakub de Voragine: *Złota Legenda*, wybór i tł. Janina Pleziowa, wstęp i przypisy Marian Plezia, Warszawa 1955, 413-414.

Jedną modlitwę kieruje Gertruda do św. Marii Magdaleny (tekst nr CV oraz wzmianka w tekście XC). Jest to modlitwa przebłagalna. Autorka prosi w niej świętą o modlitewne wsparcie. Uważa, że – jak już wspomniano – Maria Magdalena po otrzymaniu łaski Ducha Świętego nawróciła się do Chrystusa, zmieniając się z wroga w *najsłodsza przyjaciółkę* Jezusa, przez co zasłużyła sobie na Jego *obecność*. Cała fabuła zawarta w modlitwie pochodzi z Ewangelii i nie zdradza żadnych apokryficznych źródeł.

Akcydentalnie wymieniani są obaj święci Janowie: Chrzcziciel i Ewangelista. Pierwszy, nazwany *poprzednikiem Chrystusa*, wymieniany jest wśród czcicieli Najświętszej Maryi Panny, w modlitwie do niej skierowanej<sup>30</sup>. święty Jan Ewangelista przywoływany jest w prośbie o ochronę przed jadami, truciznami i zaklęciami<sup>31</sup>.

Inni święci wymieniani są tylko całymi grupami, jak w cytowanej na początku modlitwie VI, czy modlitwie XXVIII, gdzie najpierw wzywa się wszystkich aniołów, a potem mówi: *patriarchowie, prorocy, apostołowie, męczennicy, wyznawcy, dziewice, ci i wszyscy wybrani Boga – wstawcie się za mną grzeszną i całym ludem chrześcijańskim u miłosierdzia Bożego, aby dało nam przebaczenie naszych win i uczyniło nas posłusznymi swoim przykazaniom*.

---

<sup>30</sup> Modl. CI 22.

<sup>31</sup> Modl. XCV. Są wątpliwości (o których wspomniano we *Wstępie*, a które szerzej omówione będą przy tekście tej modlitwy, w drugiej części książki), czy ten tekst należy do manuskryptu Gertrudy. W. Meysztowicz nie zamieścił go w swojej edycji. Nie rozstrzygając sprawy ostatecznie (potrzebna byłaby też analiza paleograficzna), należy zauważyć, że za przynależnością tekstu do *Modlitewnika* Gertrudy przemawiać może jednak jego zdecydowanie religijny (i modlitewny) charakter.

Prośby, które Gertruda kieruje do świętych są trojakiemu rodzaju:

1. Prosi o modlitwę do Boga o odpuszczenie grzechów, o dołączenie do ich wspólnoty (*wstawcie się..., aby [Boże miłosierdzie] dało nam przebaczenie naszych win*<sup>32</sup>).

2. Prosi też o to, co teologia nazywa łaską uczynkową i cnotami wlanymi (*wstawcie się..., aby [Bóg]... uczynił nas posłusznymi swoim przykazaniom*<sup>33</sup> oraz *święty Piotrze..., uzyskaj dla mnie od Jezusa... prawdziwą pokorę, miłość Boga i bliźniego...*<sup>34</sup>).

3. Prosi także o rozmaite szczegółowe łaski; wiele jest tych prośb w litanii do Matki Bożej<sup>35</sup>, w modlitwach do aniołów i świętych.

Dogmat o obcowaniu świętych był Gertrudzie szczególnie bliski. Potwierdzają to także modlitwy za zmarłych. Księżna traktuje Matkę Bożą, aniołów i świętych jak osoby bardzo bliskie, na których niezawodnie można polegać w różnych swoich troskach i kłopotach. Wiara w życzliwość świętych wobec nas, nawet wtedy, gdy obciążają nas najbardziej odrażające grzechy, jest tak niewzruszona, że możemy tu mówić o klasycznie rozumianej przyjaźni.

---

<sup>32</sup> Modl. XXVIII 8, 11.

<sup>33</sup> *Tamże*, 8, 12.

<sup>34</sup> Modl. II 1, 10-11.

<sup>35</sup> Modl. CI.

Kult świętych w *Modlitewniku* uwyrażnia chwałę Bożą<sup>36</sup>. To Bóg bowiem jest źródłem doskonałości świętych oraz celem ich działań wobec człowieka. Odniesienie Gertrudy do świętych realizuje się w Kościele, jako wspólnocie chrześcijan: znajdujących się *in via*, zmarłych i zbawionych. Problematyka więc czci świętych Pańskich w *Modlitewniku* Gertrudy sytuuje się w eklezjologii.

---

<sup>36</sup> Niektórzy historycy dostrzegali w średniowiecznym kulcie świętych swoistą reminiscencję politeizmu: czci oddawanej bohaterom, herosom, czy demonom. W *Modlitewniku* Gertrudy nie znajdujemy nawet najmniejszych poszlak takiego traktowania świętych Pańskich.

## Rozdział V

### CZŁOWIEK *IN VIA* W *MODLITEWNIKU*

To, co Gertruda w swoim *Modlitewniku* mówi o ludziach, podzielić możemy na kilka grup zagadnień: po pierwsze – na temat istoty człowieka, po drugie – na temat oblicza moralnego człowieka; przy czym można od razu zauważyć, że ludzie w *Modlitewniku* dzielą się na dobrych (chodzi tu o pewien ideał człowieka) oraz ludzi grzesznych (my wszyscy), dla których jedynym ratunkiem jest Jezus Chrystus; po trzecie wreszcie – Gertruda mówi o sobie samej, co zwykle robi subiektywnie i z nienaturalną przesadą. Informacje te mogą być jedynie punktem wyjścia analizy jej rzeczywistej osobowości.

O istocie człowieka Gertruda wypowiada się z teologicznego punktu widzenia. Powierza Bogu, w szczególności Chrystusowi, oraz aniołom – istotne w jej rozumieniu – części człowieka. Poleca więc Bogu kolejno: *duszę, ciało, zmysły, postanowienie, ... życie, ... zawsze i w każdym czasie*<sup>1</sup>. Są tu wskazane podmioty działań człowieka. Same działania i czynności autorka zdaje się powierzać Jezusowi, poleca bowiem Jego opiece

---

<sup>1</sup> Modl. CIII 12-13, 15: Tibi comendo animam meam, corpus et sensus meum, consilium meum et vitam meam... semper et omni tempore..

swego ducha, swoje myśli, zmysły, słowa, dzieła i wszystko<sup>2</sup>. Aniołom, z kolei, oddaje w opiekę po części jedno i drugie, mianowicie: *duszę... i ciało...*, *i zmysły...*, *i wszystkie rzeczy wewnętrzne i zewnętrzne, i wszystkie kłopoty duszy... i ciała...*, a także prosi o ochronę we wszystkich sytuacjach, w jakich się w życiu znajduje: *czy stojącą, czy siedzącą, leżącą, czy chodzącą, czy czuwającą, czy śpiącą, czy odpoczywającą, czy działającą, czy gdy jakąkolwiek drogą będę kierowana*<sup>3</sup>.

Dla Gertrudy człowiek to dusza i ciało. W kompozycji tej wymienia także zmysły. Jest to platońska antropologia, być może augustyńskiej proveniencji. Tak zbudowany człowiek podmiotuje rozmaite działania: myśli, mówi, postępuje. Rzeczy dotyczące człowieka dzieli Gertruda na wewnętrzne i zewnętrzne. Być może to, co zewnętrzne dotyczy ciała, to zaś, co wewnętrzne – duszy. Sugestie te zdaje się potwierdzać podział kłopotów na duchowe i cielesne<sup>4</sup>.

Człowieka dobrego pod względem moralnym charakteryzuje – według *Modlitewnika* – prawdziwa pokora oraz miłość Boga i bliźniego. Człowiek dobry nie udaje swej dobroci, gdyż jest rzeczywiście dobry. Jest on ponadto łagodny, jego obyczaje są dobre i uczciwe, a dusza i ciało mają swoistą słodycz<sup>5</sup>. O wszystkie te cechy

---

<sup>2</sup> Modl. XLV 4-6: *commendo spiritum meum et cogitationes meas, sensus, sermones et opera, et omnia.*

<sup>3</sup> Modl.V 5-9.

<sup>4</sup> *Tamże.*

<sup>5</sup> Augustynizm Gertrudy, co już podkreślano, nie tylko nie ma nic wspólnego z manicheizmem, ale także daleki jest od przesadnego ascetyzmu, jaskrawie występującego u neoplatonizujących Ojców wschodnich, lecz też nieobcego zachodniej ascetyce, wyrosłej na antropologii biskupa Hippony.

prosi Gertruda dla siebie<sup>6</sup>. Uważa ona bowiem, że ludzie powinni się odnosić do siebie z pokojem, dobrocią i miłością – i o to błaga w modlitwie XVII, aby św. Helena *serce sług Twoich z pokojem i miłością, ... ku mnie obrócić raczyła*. Wśród cech charakterologicznych podkreśla Gertruda prawość; prosi bowiem o *prawe odczucie, prawą wiarę, prawy umysł* (Meysztowicz: *prawe dążenie*)<sup>7</sup>. Często ponadto akcentuje pokorę i litość, szczególnie gdy myśli o sprawujących jakąś władzę. W modlitwie za króla mówi:

*Odwróć serce króla od nienawiści, od niechęci i gniewu,  
a zwróć je ku litości i pokojowi oraz dobroci, ...  
Daj mu Panie prawdziwą pokorę i prawdziwą miłość.  
Utwierdź w nim prawdę Bożą, ...  
uczyn go mężnym i stałym przeciwko wszystkim jego wrogom, widzialnym i niewidzialnym,  
aby uzbrojony Twoją opieką zasłużył sobie służyć Ci jako zbawiony*<sup>8</sup>.

I dodaje:

*...abyś króla i całe księstwo dla sługi Twojego łagodnym i miłosiernym, ... uczynić raczył, ... .  
Abyś ich gniew i niechęć... zamienić na łagodność raczył, ...*

---

<sup>6</sup> Modl. II.

<sup>7</sup> Modl. III 11: *rectum sensum, rectam fidem, rectam mentem*, (Meysztowicz: *rectam intentionem*). Akcent na zmysły zdradza wpływ myśli kosmologicznej, która rozwinęła się w XII w. w szkole w Chartres (oraz w filozofii arabskiej przenikającej od końca XII w. do Europy).

<sup>8</sup> Modl. VII 1-2, 7-8, 12-13.



*Abyś prawdziwą i braterską miłość oraz dobrą zgodę umocnić w nim raczył,...  
Wyślij Panie z nim swojego świętego anioła, aby go strzegł i bronił,...  
a jego stopy zawsze skierowywał na drogę pokoju i zbawienia,  
aby żył z nami z radością i pokojem<sup>9</sup>.*

Człowiekowi złemu obca jest znajomość grzechów i występków; nie chce on przyznać się do swoich nieprawości<sup>10</sup>. Człowiek grzeszny w tym życiu zawsze zażywa rozkoszy, serce jego kieruje się do czczych radości i próżnej chwały, ponieważ odczuwa pragnienia cielesne, przez które kusi go szatan. Człowiek potrzebuje wtedy pomocy Boga, by odrzucić diabelskie pokusy<sup>11</sup>. Najważniejsze jest tu przede wszystkim odpuszczenie przez Boga grzechów, o co księżna usilnie prosi, gdyż grzechy „przygnębiają” człowieka<sup>12</sup>.

W modlitwie LI zestawia Gertruda swoisty katalog grzeszników w następującej hierarchii: najpierw idą *bezbożnicy*, wszelkiego autoramentu, a potem kolejno: *jawnogrzesznicy (celnicy)*, *nieczyste nierządnice*, *mordercy*, *zbójcy*, *klamcy i bluźniercy...*<sup>13</sup>. Jeśli można potraktować tę listę rzeczywiście jako pewną hierarchizację, to warto zauważyć, że ludzie wykraczający przeciwko szóstemu przykazaniu są przed tymi,

<sup>9</sup> *Tamże*, 15, 17, 27, 32-33, 35-36.

<sup>10</sup> Modl. XXXVIII, XC.

<sup>11</sup> Modl. LI 28-36.

<sup>12</sup> Modl. LVIII 31-37.

<sup>13</sup> W. 11-12: Impios et publicanos, immudos meratrices, homicidas, latrones, negantes atque blasphemantes Te, (Inc. ut nullus per modum desperaret salutem:..).

którzy łamią przykazanie piąte, natomiast winni naruszenia przykazania ósmego są, w tym wypadku zgodnie z dekalogiem, na końcu, o ile „błuzniących” nie potraktuje się jako winnych łamania przykazania drugiego.

W modlitwie XC wymienia Gertruda dziedziny ludzkiej działalności, w których zdarza się człowiekowi grzech, oraz podaje grupy grzechów głównych i te, które są wystąpieniem przeciw szóstemu i ósmemu przykazaniu Bożemu. Oto ta lista: *grzechy... są... w słowach, w czynach, w myśli, w mowie, w działaniu, w nierządzie, w nieczystości, w pożądlivości, w fałszywym świadczeniu, w bluźnierstwie, w pysze, w próżnej chwale i we wszystkich złych czynach*<sup>14</sup>.

Katalog samych grzechów, jaki możemy zrekonstruować na podstawie modlitw księżnej kijowskiej, jest jeszcze bardziej imponujący. W modlitwie LVIII wymienia Gertruda swoje grzechy: skąpstwo, pychę, nieposłuszeństwo, cudzołóstwo, kradzież, hipokryzję i obłudę, zdzierstwo (nazywa siebie „jawnogrzesznicą [celnicą]”) zabójstwo, zazdrość, gniew, upór, nienawiść, złośliwość, rozpustę, niesprawiedliwość, nieczystość, rozrzutność, prześladowanie i niszczenie wiernych Bożych<sup>15</sup>. Grzechy syna wymienia w modlitwie LXVII: kuszony był – zdaniem swej matki – *odchłaniami łakomstwa i rozpusty, pychą i samochwalstwem, oszczerstwem i skąpstwem, zarozumiałością, niecierpliwością i kłamstwem oraz mężobójstwem i fałszywym świadectwem, przez grabież i wiarołomstwa, i przez inne liczne winy*<sup>16</sup>.

<sup>14</sup> W. 14-15: *Multa sunt... peccata mea: in verbis, in factis, in cogitatione, in locutione, in actione, in fornicatione, in pallutione, in libidine, in falso testimonio, in blasphemia, in superbia, in vana gloria, in ira, in consensu et in omnibus operibus malis.*

<sup>15</sup> W. 9-15: *...semper fui avara, superba, inobediens, adultera, fur, hypocrita, simulatrix, publicana, homicida, invidiosa, iracunda, contumax, odiosa, maliciosa, nequicia plena, iniqua, immunda,...*

<sup>16</sup> W. 11-16: *Voraginibus gulae atque luxuriae, per superbiam et iactantiam, per detractionem et avaritiam atque cenodatiā, per inpacientiam et mendatium ac homicidium et falsum testimonium, per furta et periuria, et per alias culpas plurimas.*

Gertruda wymienia także wady różnych „stanów”: otóż wrogowie króla grzeszą *niegodziwością i zazdrością*, i przygotowują przeciw niemu *podstępne spiski*<sup>17</sup>. *Serce króla* jednak też nie jest wolne od wad. Oto w tej samej modlitwie VII prosi – przypomnijmy – o odwrócenie tego serca *od nienawiści, od niechęci i gniewu*.

Także w modlitwie VII wymienia Gertruda przeciwników człowieka w dobru. Są to: *odwieczny wróg*, czyli szatan, *zły człowiek* oraz wrogowie osoby. *Odwiecznym wrogiem* zajmujemy się osobno. W tym miejscu warto zauważyć, że odróżnia Gertruda człowieka złego *w ogóle*, czyli takiego, który szkodzi innym z zasady oraz wroga osobistego, który może być w ogóle człowiekiem dobrym, a kierować się niechęcią tylko wobec swoich przeciwników.

Przyczyną jednak zła na ziemi jest szatan. Nie znajdujemy w *Modlitewniku* dziewięciowiecznej teorii *contemptus mundi*, Bóg bowiem – zdaniem Gertrudy – uwolnił cały świat od winy<sup>18</sup>. A Chrystus właśnie po to stał się człowiekiem, *aby nieszczęsnej naturze ludzkiej otworzyć poznanie swego miłosierdzia*<sup>19</sup>. Dlatego w jakimś stopniu słuszny wydaje się sąd prof. Karola Górskiego, że Gertruda pozostawała pod wrażeniem nauki o opętaniu<sup>20</sup>. Szatan – według niej – *łudzi bowiem, podsuwając ustom co innego i zniewala samą modlitwę*<sup>21</sup> oraz *rani wszelkie ciało*<sup>22</sup> i stąd pochodzi oskarżenie ciała o skłonność do grzechu<sup>23</sup>. Nie ma w tym nic z manicheizmu, gdyż Gertruda prosi Boga także o opiekę nad ciałem i błaga o nieoddawanie jej pod władzę

<sup>17</sup> Modl. VII 19, 23.

<sup>18</sup> Modl. XIV 4.

<sup>19</sup> Modl. LIII 2-3.

<sup>20</sup> K. Górski: *Zarys dziejów duchowości w Polsce*, Kraków 1986, 36.

<sup>21</sup> Modl. XXXVIII 6.

<sup>22</sup> Modl. XLVII 6.

<sup>23</sup> Por. modl. LI 32, LXIV 5, LXVIII 13.

diabła<sup>24</sup>, o usunięcie możliwości szatańskiego zwodzenia<sup>25</sup>. *Broń mnie Panie, Boże mój* – prosi Gertruda – *przed zakusami diabła i przeciw aniołowi piekielnemu, podpowiadającemu i uczącemu rozmaitego zła...*<sup>26</sup>, *złam, Panie, sztukę diabelską...*<sup>27</sup>.

Ratunkiem człowieka jest Chrystus. W sensie finalnym – dzięki wcieleniu i odkupieniu (*raczyłeś stać się człowiekiem, aby nędzną naturę ludzką przyłączyć do swej dobrotliwości* – modlitwa LVIII 3-4) i w sensie aktualnym – ciągle wspierając człowieka łaską uświęcającą, uczynkową, cnotami włanymi, obecnością Ducha Świętego. Człowiek musi się jednak zwrócić do Chrystusa. Jest to więc więcej niż w teologii św. Augustyna, w której wystarczyło, aby człowiek nie zamykał się na działania Boga. W *Modlitewniku* natomiast jest niemal odwrotnie: Gertruda gwałtownie, namiętnie i z uporem prosi Chrystusa o ratunek; np. w modlitwie LXXXIV błaga:

*Proszę Cię, Panie,  
abyś... udzielił mi przebaczenia wszystkich moich przestępstw  
i czyny moje w dobru udoskonalił.  
Przebaczenie i swoją łaskę mi okaż,  
wiarą, nadzieją, miłością mnie napelnij,  
umysł mój do niebieskiego pragnienia skieruj,*

<sup>24</sup> Modl. LXI 11: *ne des potestatem diabolo super me.*

<sup>25</sup> Modl. LXIII 10 i LXVIII 15.

<sup>26</sup> Modl. XCVII 14-16.

<sup>27</sup> Modl. XXXVIII 6: *frange Domine arte diaboli.* Owa *ars diabolica* wydaje się potwierdzać znajomość przez Gertrudę nauki o opętaniu. Szatan bowiem dysponując odpowiednią „sztuką” jest w stanie zwieść człowieka.

*byś od wszelkich przeciwności mnie obronił  
i do dobrej wytrwałości doprowadził*<sup>28</sup>.

Możemy wyróżnić tu pewną kolejność prośb Gertrudy. Otóż najpierw prosi ona o odpuszczenie grzechów, a następnie o łaskę uczynkową. W kolejnym wersecie ponawia tę prośbę w krótszej wersji<sup>29</sup>. Następnie prosi o tzw. cnoty Boskie lub teologiczne, czyli o wiarę, nadzieję, miłość i wyraża sugestię, że pochodzą one od Boga. Dalsza prośba dotyczy albo znowu łaski uczynkowej, albo raczej darów Ducha Świętego: daru rozumu, daru mądrości lub daru rady<sup>30</sup>. Chociaż nasze *przestępstwa są ponad piasek morza*<sup>31</sup> i *choć ciągle należy się grzesznikom ustawiczna kara, i zasługujemy na wieczne odrzucenie*<sup>32</sup>, to jednak *większe jest miłosierdzie Twoje*

---

<sup>28</sup> W. 1, 5-11: W modlitwie tej – po raz drugi w *Modlitewniku* (przedtem w modl. III) pojawia się termin *mens* – „umysł”. Przypisuje mu Gertruda w tym tekście dość znaczącą rolę, skoro może obronić od wszystkich przeciwności i doprowadzić do „dobra nieprzemijającego”. Sam termin jest augustyński, ale prośba o „skierowanie” go nie sugeruje teorii iluminacji, lecz raczej chodzi o łaskę uczynkową lub jakiś dar Ducha Świętego.

<sup>29</sup> Jest to tzw. paralelizm syntetyczny, przykład właściwego poezji biblijnej *paralelismus membrorum*.

<sup>30</sup> Samego „umysłu” dotyczy dar rozumu, ale Gertruda wspomina o pragnieniu - można więc mówić o darze mądrości lub rady. Jeśli jednak „pragnienie” potraktowałoby się jako właściwą czynność umysłu, to oznaczałoby, że Gertruda rozumie *mens* nie tak jak św. Augustyn, lecz jak św. Tomasz w XIII w., u którego *mens* to zarówno *intellectus*, podmiotujący poznanie, jak i *voluntas*, podmiotująca pragnienie poznanej przedmiotu.

<sup>31</sup> Modl. LXXVIII 3.

<sup>32</sup> Modl. LXXXII 2.

[Panie Jezu Chryste] od wszelkich rzeczy, które są na ziemi<sup>33</sup>. Dlatego Gertruda prosi w modlitwie CIII o pomoc:

*I daj mi Panie,  
abym przez czystą spowiedź i przez prawdziwą pokutę, i przez skruchę serca, i przez źródło płaczu, i dzięki przebaczeniu nieprzyjaciół, i przez słuszną jałmużnę, i przez post mogła zasłużyć na odpuszczenie wszystkich win, a dobrze czyniąc zasłużyła na dojsie do odpuszczenia moich grzechów<sup>34</sup>.*

W prośbie tej znajdujemy wiele elementów tradycyjnego katechizmu, mianowicie „warunki sakramentu pokuty” i tzw. najważniejsze dobre uczynki. Te warunki, to: „Rachunek sumienia” ujawnia sam fakt modlitw, będących wyznaniem grzechów (np. modlitwa LVIII), „żał za grzechy” wyrażony jest prośbą o *skrucę serca* i *źródło płaczu*, „postanowienie poprawy” – to przedostatni werset cytowanego fragmentu, „szczerą spowiedź” jest zaś *implicite* przedmiotem błagań, a „zadośćuczynienia” można się dopatrywać w sugestii wyrażającej konieczność przebaczenia ze strony nieprzyjaciół. W sprawie drugiej Gertruda szczególnie akcentuje *modlitwę*, ale wymienia także *jałmużnę* i *post*.

Człowiek w każdym momencie swego życia potrzebuje tego, o co Gertruda prosi w modlitwie o prawdziwą pokutę:

<sup>33</sup> Modl. LXXVIII 4-5.

<sup>34</sup> W. 3-10: ...et presta mihi Domine, ut per puram confessionem, et per veram penitentiam, et per compunctionem cordis, et per fontem lacrimarum, et per indulgentiam inimicorum, et per elemosinam rectam, et per abstinentiam omnia malam possim dimittere, et cum bonis operibus merear ad remissionem peccatorum meorum pervenire.

*i daj mi prawdziwą pokutę za wszystkie moje grzechy,  
i prawdziwą pokorę w sercu moim,  
i zmysł słuszny, nadzieję mocną,  
i dobry koniec,  
i łagodność w wiecznym królestwie z wybranymi Twoimi<sup>35</sup>.*

*Słuszny zmysł* oznacza prawidłowe rozeznanie w otaczających człowieka rzeczach. *Mocna nadzieja* jest bez wątpienia odniesieniem do *dobrego końca* i dotyczy *wiecznego królestwa*. Samo to *królestwo* polega na *cieszeniu się* Bogiem *bez końca* i stanowi wspólnotę ze *świętymi i wybranymi* Boga<sup>36</sup>. Każdy człowiek może dostąpić zbawienia dzięki odkupieniu i łasce w nagrodę za dobre życie. Dotyczy to zarówno króla, jak i poddanych<sup>37</sup>.

Na samą Gertrudę, w świetle jej *Modlitewnika*, możemy patrzeć dwojako. Najpierw oczyma jej samej; obraz ten nie wypadłby zbyt pozytywnie dla autorki, ale i byłby to obraz fałszywy, bo o sobie wprost mówi ona tylko w modlitwach, mających charakter konfesji. Nie jest zaś dobrym spowiednikiem ten, kto o penitencie wnioskuje *explicite* z jego oskarżenia się na spowiedzi. Dlatego musimy postarać się o zrekonstruowanie zasadniczych cech osobowości księżnej Gertrudy, opierając się nie tylko na jej wyznaniach.

---

<sup>35</sup> Modl. LXXIV 3-7.

<sup>36</sup> Modl. III.

<sup>37</sup> Modl. VII.

Przytaczaliśmy już katalog grzechów własnych Gertrudy z modlitwy LVIII<sup>38</sup>. W jego świetle Gertruda nie jawi się nam najkorzystniej, podobne wyznanie w modlitwie XC wskazuje raczej na używanie przez autorkę jakiegoś formularza rachunku sumienia, skoro wyznanie kończy się słowami: *grzeszyłam... i we wszystkich złych czynach*. Faktem jest jednak, że w wielu tekstach Gertruda nazywa siebie *niegodną i grzeszną*<sup>39</sup>.

Z drugiej strony, już w początkowych modlitwach manuskryptu jawi się nam Gertruda zupełnie inaczej; oto w modlitwie VI zwraca się do apostołów, ewangelistów i uczniów Chrystusa:

*...polecam siebie nieszczęsną i upraszam Was,  
abyście byli mi pomocnikami we wszystkich udrękach moich,  
obrońcami przeciw wszystkim nieprzyjaciółom moim, widzialnym i niewidzialnym*<sup>40</sup>.

A w modlitwie VIII wzywa Boga słowami:

*Otwórz oczy swoje i ujrzyj moje udręczenie*<sup>41</sup>.

---

<sup>38</sup> Modl. LVIII i XC. K. Górski zastanawia się, czy są to spowiedzi autentyczne, czy są po prostu przepisane z jakiegoś formularza, może wschodnich formuł spowiedzi. Z drugiej strony lista grzechów nie jest zgodna z wykazem grzechów głównych, nie ma w nich ani grabieży, ani kłamstwa, czy oszczerstwa, ani lenistwa. Jeśli to było wyznanie, byłoby ono wstrząsające (*Zarys...*, 35.) Treść modl. LVIII zdaje się jednak zaprzeczać tej tezie. Nazywa siebie Gertruda złodziejką i celnicą, co odpowiadałoby grabieży, mówi też, że jest obłudna i udająca, co byłoby odpowiednikiem kłamstwa. Natomiast trudno rzeczywiście dopatrzeć się tu lenistwa.

<sup>39</sup> Np. modl. IV 2, XCVI 4.

<sup>40</sup> W: 5-8.

<sup>41</sup> W: 6.



W modlitwie IX jest podobnie:

*Panie Jezu Chryste,...*

– spójrz na mnie biedną w dniu mojego zasmucenia  
i wyzwól mnie ze wszystkich udreń moich<sup>42</sup>.

Podobne prośby znajdują się w modlitwach X, XI i XII, a w modlitwie XIII Gertruda błaga:

*Panie Jezu Chryste,...*

– racz podeptać tych, którzy w niecznej nienawiści mnie mają  
i uwolnij mnie od zasadzek nieprzyjaciół moich<sup>43</sup>.

Gertruda pisząc te słowa musiała czuć się osamotniona i wręcz osaczona, zaszczuta przez wrogów i bezradna wobec wiszących nad nią klęsk.

Jaka więc była naprawdę Gertruda Mieszkówna? W trakcie lektury jej modlitw jawi się nam przecież jeszcze inny obraz ich autorki; prof. Karol Górski zauważa, że „była naturą władcą”<sup>44</sup>, „wola jej jest wyraźna i chciałaby ją narzucić Bogu przez swe modły”<sup>45</sup>, jej „religijność [była] gwałtowna i uczuciowa, transponująca na formy liturgiczne najgłębsze przeżycia”<sup>46</sup>. Można wskazać w manuskrypcie na fragmenty potwierdzające poglądy prof. Górskiego. Oto fragment z modlitwy XVI, gdzie prosi w intencji syna: *uczyn, żeby nie*

---

<sup>42</sup> W: 1, 3-4.

<sup>43</sup> W: 1, 4-5.

<sup>44</sup> *Zarys...* s. 33.

<sup>45</sup> *Tamże*, s. 35.

<sup>46</sup> *Tamże*, s. 36.

sprzeciwiał się mojej woli,... i aby chciał wypełnić moją wolę. W stosunku do samego Boga często było podobnie; oto fragment modlitwy XCII:

*Uwolnij mnie, proszę, łaskawy Ojcze,  
od osaczających i prześladujących mnie<sup>47</sup>.  
Nie opuszczaj mnie<sup>48</sup>, Panie, Ojcze i Władco mego życia,  
abym nie upadła na oczach moich przeciwników,  
...lecz uczyni ze mnie, Panie, znak dobra,  
aby widzieli ci, którzy mnie nienawidzą i zawstydzili się<sup>49</sup>.  
...pospiesz mi z pomocą.*

Niekiedy błagania te są jeszcze bardziej natarczywe:

*Abyś ich gniew i oburzenie dla sługi Twojego zamienić na łagodność raczył,  
– błagam Cię.  
Abyś niegodziwość i zawiść wszystkich jego nieprzyjaciół pogłębić raczył,  
– błagam Cię, wysłuchaj mnie<sup>50</sup>.*

---

<sup>47</sup> Por. Ps 31, 7.

<sup>48</sup> Por. Ps 37, 22.

<sup>49</sup> Ps 85,17.

<sup>50</sup> Modl. VII, 17-18, 19-20.

Jaka więc naprawdę była Gertruda? Czy była złą kobietą, obciążoną wszystkimi możliwymi grzechami, czy raczej nieszczęsną żoną i matką, przejętą strachem o syna i osaczoną przez wrogów, czy też „naturą władczą”, „gwałtowną i uczuciową”? Może uda nam się zbliżyć do odpowiedzi na te pytania po dokładniejszym zastanowieniu się nad osobistą religijnością Gertrudy.

Jeśli chodzi o Gertrudy wizję człowieka w ogóle – to jest ona raczej augustyńska z wyraźnym jednak rysem moralistyki, mającej swą proveniencję w *Regule* św. Benedykta. Gertrudę mniej zajmuje filozoficzna wizja istoty człowieka; raczej skupia się na tym, co jest w człowieku źródłem jego moralnej działalności. Tym – jak się zdaje – należy tłumaczyć umieszczenie „w jednym szeregu” w modl. CIII istotnych elementów człowieka (dusza i ciało) oraz podmiotów poznania i decyzji (zmysły, postanowienie).

W literaturze przedmiotu znajdujemy szereg dywagacji przede wszystkim na temat katalogów cnót i wad, z których mogła korzystać Gertruda, a także problem autentyczności zawartych w zbiorze wyznań. Z jakichkolwiek jednak katalogów nasza autorka by nie korzystała – trudno nie zauważyć, że ujęcia Gertrudy w tej materii noszą jej silnie zaznaczone, indywidualne piętno. Akcent położony na cnocie pokory wskazuje ponadto na benedyktyńską inspirację modlitw. Pokora u Gertrudy jest wyraźnie ujmowana jako odniesienie człowieka do Boga. W relacjach międzyludzkich autorka nasza akcentuje dobroć, miłość, pokój i prawość. Jest to więc typowo „katolicki” zespół cnót człowieka, z właściwym tradycji benedyktyńskiej umiarem. Warto podkreślić, że jak w dziedzinie uczuć Gertruda jest gwałtowna i niekiedy niecierpliwa, tak w dziedzinie poglądów charakteryzuje ją mądry umiar i niekiedy nawet swoista powściągliwość.

## Rozdział VI

### RELACJA BÓG – CZŁOWIEK W ŚWIETLE *MODLITEWNIKA*

Bóg jest miłującym człowieka Ojcem. Dobroć i miłosierdzie wyznaczają Boże odniesienia do nas<sup>1</sup>. Z tego powodu Bóg nie *czyni* nam według naszych grzechów, gdyż wtedy zasługivalibyśmy tylko na karę. Tymczasem człowiek powołany został nie tylko do bojaźni Bożej, lecz i do miłości Boga. Bóg zaś – będąc ucieczką grzesznych – pochyla się nad każdym człowiekiem, wysłuchuje go i odpuszcza mu grzechy. Człowiek, dla swojej poprawy, otrzymuje od Boga prawdziwą pokorę i prawdziwą miłość.

Gertruda prosi o cnoty teologiczne, dary Ducha Świętego oraz łaskę uczynkową. Właśnie w ramach tej łaski Bóg pomaga człowiekowi w walce z wrogami, wśród których największy jest *wróg odwieczny*, czyli szatan. Bóg może także uczynić człowieka *mężnym i stałym* wobec nieprzyjaciół, a ich *knowania w niwecz obrócić*; może usunąć zasadzki, utrapienia i uciski, w skutek czego *rozwesela* serce człowieka.

---

<sup>1</sup> Modl. II.

Człowiek *rodzi się dobry*, grzech jednak naruszył naturę ludzką, czyniąc ją *nieszczęśliwą*. Chrystus jednak pochyła się nad człowiekiem i wynosi go do chwały. Dlatego człowiek – żałując za grzechy i wyznając je Bogu – zasługuje na obecność Chrystusa

Gertruda – wiedząc, że grzechy oddalają od Chrystusa – z żalem wyznaje:

*Odrzuciłam bowiem, Panie, słodkie jarzmo Twoje,  
a nałożyłam na kark swój twarde i żelazne łańcuchy grzeszników;  
„Odrzuciłam ciężar Twój lekki”<sup>2</sup>,  
a zamiast niego ośli kamień na swojej nieszczęsnej szyi uwiesiłam<sup>3</sup>.*

Ponadto Gertruda wierzy, że grzechy osłabiają człowieka, a także, iż wrogowie ranią człowieka ze względu na jego grzechy. Człowiek między innymi dlatego pragnie wyzwolić się z grzechów, których już samo wspomnienie pali *prawdziwym ogniem*. Do tego wszystkiego ludzie potrzebują pomocy Boga i Bóg tej pomocy nie odmawia. Rozpoczyna się wtedy współpraca człowieka z Bogiem, której dokonywanie się w człowieku będziemy śledzili.

Rozważmy modlitwy księżnej kijowskiej z punktu widzenia jej odnoszenia się do Boga. Zastosujemy do tego tradycyjny podział na modlitwy uwielbienia, dziękczynienia, prześlągania i prośby. Zwracano już uwagę na samą formę modlitw Gertrudy: zwykle *incipit* modlitwy, mający postać wezwania osób Boskich lub świętych, ma charakter uwielbienia. W przypadku Boga uwielbienie to wyrażone jest jakimś tytułem;

<sup>2</sup> Por. Mt 11,30.

<sup>3</sup> Modl. LVIII, 31-34.

w przypadku świętych autorka zwykle opisuje jakieś wydarzenie, związane z osobą świętego, i do tego wydarzenia nawiązuje w swojej prośbie. Z tego powodu w modlitewniku znajdujemy tylko trzy teksty, które są w całości modlitwami uwielbienia, przy czym dwa z nich stanowią pochwałę Matki Bożej.

Charakter modlitwy uwielbienia ma więc stosowana w *Modlitewniku* suplikacja (trishagion): *Święty Boże, Święty mocny, Święty a nieśmiertelny*, czy wezwanie: *Panie Święty, Ojcie wszechmogący, wieczny Boże*. Reprezentatywny dla tego rodzaju modlitwy jest w manuskrypcie tekst nr LXV:

*Chwała Ojcu, który nas uczynił,  
Chwała Synowi, który nas uzdrowił,  
Chwała Duchowi Świętemu, który nas odnowił.  
Chwała Ojcu niezrodzonemu,  
który swojego własnego Syna nie oszczędził  
wydając [Go] za nas, grzeszników.  
I Synowi Jego Jednorodzonemu,  
który był posłuszny Ojcu aż do śmierci.  
I Duchowi Świętemu,  
który przychodzi do ludzi w językach ognistych,  
aby oświecić cały rodzaj ludzki i zwrócić do prawdziwego światła,  
Bogu niech będą dzięki,  
chwała i wesele,  
sława i dziękczynienie,  
cześć i władanie nie mające końca,*

*Świętej Trójcy i niepodzielnej jedności:  
Bogu wielkiemu,  
niezmierzonemu,  
wiecznemu i niebieskiemu,  
który jest wszechmocny i cudowny,  
sławny oraz chwalebny,  
dobry i łaskawy  
oraz godny wszelkiej chwały.  
„Jak było na początku  
[teraz, i zawsze, i na wieki wieków].  
Chwała Tobie, Trójco, równa, jedna Boskości,  
przed wszystkimi wiekami teraz i na wieki wieków<sup>4</sup>. Amen”.*

Zwróćmy uwagę na budowę modlitwy. Najpierw jest wstęp, zapowiadający jej charakter, potem swoiste uzasadnienie chwały osób Trójcy Świętej. Część środkowa stanowi rozbudowaną pochwałę Trójcy Świętej, a akapit zamykający modlitwę jest jakby podsumowaniem całego tekstu.

Najbardziej uwielbianą osobą Trójcy Świętej jest Jezus Chrystus, tak jak np. w modlitwie LVII:

*Panie Jezu Chryste!  
który [jesteś] i Synem Człowieczym – ze względu na uniżenie,*

---

<sup>4</sup> Antyfony używana w liturgii ku czci Trójcy Przenajświętszej.

*i Synem Boga – w majestacie;  
stałeś się człowiekiem między ludźmi,  
został Ci przez prześladowców nadany przydomek przyjaciela celników i grzeszników,  
[który] przyjąłeś jako konieczny z powodu naszej niedoli,  
ponieważ wielu, przez słodycz Twojego łagodnego ducha,  
od błędu do siebie, najlaskawszy Panie, nawróciłeś.*

W modlitwie LI jest jeszcze bardziej podkreślane człowieczeństwo Chrystusa.

Matka Boża uwielbiana jest najbardziej wszechstronnie. Zasadą jej chwały w *Modlitewniku* jest Chrystus. Fakt ten najbardziej czytelny jest w litanii (tekst nr CI). Oto jej fragment:

*Święta i chwalebna, ... najmiłsza Bogu ze wszystkich niewiast.  
Chwalą Cię wszystkie duchy anielskie,  
których Króla zrodziłaś z Twego dziewiczego łona.  
Chwali Cię poprzednik Chrystusa,  
ze wszystkimi patriarchami i prorokami,  
i niewinnymi męczennikami  
i innymi sprawiedliwymi,  
których Syn Twój odwiedził w Otchłani,  
i stamtąd uwolnił swoją Boską mocą.  
Tobie składają dzięki wszyscy święci,  
którzy przez chwalebną śmierć Twojego Syna wybawieni od śmierci wiecznej*



*już doznają szczęścia wiekuistej niebieskiej ojczyzny. (...)  
Ten, którego świat nie ogarnia objęło Twoje łono  
i który świat ogarnia ogarnięty był Twoim łonem.  
A panujący nad niebem i ziemią  
przez trzydzieści lat – jako syn – poddany był posłusznie Matce.*

Podkreślano już, że dla Gertrudy, źródłem chwały Matki Bożej jest Chrystus. Warte uwagi są też biblijne inspiracje tych modlitw. „Wstęp” modlitwy XXXVI jest przywołaniem pozdrowienia anielskiego (Łk 1,28; 42), a cytowana modlitwa setna stanowi opis życia Maryi przetykany anielskim pozdrowieniem *zdrowaś*. Brygida Kürbis widzi tu inspirację akatystem – greckim hymnem o Bogurodzicy<sup>5</sup>. W przypadku innych świętych Gertruda daje jeszcze dłuższe uzasadnienie ich chwały. Możemy się z tego zorientować w znajomości przez autorkę ówczesnej hagiografii.

Najrzadziej pojawia się na kartach modlitewnika dziękczynienie. Jest nim wprost tylko fragment modlitwy XLVI:

*Dzięki Ci składam, wszechmogący Boże Ojczy, który byłeś laskaw strzec mnie tej nocy<sup>6</sup>.*

Jest to podziękowanie za opiekę opatrności Bożej. W modlitwie LXV Gertruda dziękuje za dzieło stworzenia i odkupienia oraz za zesłanie Ducha Świętego, a w przytoczonej modlitwie do Matki Bożej mówi, że wszyscy

<sup>5</sup> *Modlitwy Księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta w Cividale*, tł. B. Kürbis, Kraków 1998, 207.

<sup>6</sup> W: 1-2.

święci dziękują Maryi za to, że stała się Matką Odkupiciela. Wydaje się, że Gertruda uważała za rzecz niestosowną dziękować Bogu za to, za co Go wysławia lub jedno i drugie utożsamiała.

Modlitwy prześlania wyrażają żal za grzechy i stanowią prośby o odpuszczenie własnych i cudzych win. Odwołuje się Gertruda w tej sprawie do miłosierdzia Bożego, do łagodności Chrystusa oraz powołuje się na wstawiennictwo świętych. Motywem odpuszczenia grzechów – nawet wtedy, gdy prosi o to całą Trójcę Świętą, a szczególnie Ducha Świętego – jest *miłość Twojego świętego Ciała [Panie Jezu Chryste], które jest tu przez prezbitera błogosławione oraz miłość świętego Krzyża, na którym zostało ono umęczone*<sup>7</sup>. Najczęściej jednak Gertruda wprost prosi samego Chrystusa o odpuszczenie grzechów. Modlitwy te są też często prośbami o jakieś szczegółowe łaski, związane ogólnie z sakramentem pokuty. Np. w modlitwach LIV i LV prosi o *pamięć grzechów*. Teksty LVI i LXXII to prośby o *dobry koniec*. Prosi więc w nich autorka o łaskę uświęcającą i łaski uczynkowe, związane z tzw. warunkami sakramentu pokuty. Oprócz modlitw za siebie, Gertruda błaga też *za tych, za których postanowiliśmy znosić modły, których obecny świat dotąd zatrzymuje w ciele albo przyszły przyjął już jako pozbawionych ciał*<sup>8</sup>.

Tekst nr LXVII jest piękną modlitwą prześlalną za syna. Znajdujemy też w manuskrypcie kilka modlitw za zmarłych. A wszystkie z wymienionych tu elementów modlitwy prześlalnej znajdujemy w tekście nr 71<sup>9</sup>.

<sup>7</sup> Modl. XXXI, 2-4.

<sup>8</sup> Modl. LXXXIII 6-8.

<sup>9</sup> Według numeracji z edycji M. H. Malewicz i B. Kürbis. Ten tekst jednak obejmuje – jak się wydaje – kilka modlitw: LXXXI, LXXXII, LXXXIII, LXXXIV, LXXXV.

Większa część modlitw księżnej Gertrudy to modlitwy błagalne. Przedmioty próśb można ująć w kilka grup, a same prośby podzielić na te, które są skierowane wprost do Boga oraz te, które też wprawdzie kierują się do Boga, lecz przez pośrednictwo aniołów i świętych. Bardziej nas jednak w tym miejscu interesują rzeczy, o które autorka prosi:

1) Opieka opatrności Bożej jest bardzo często przedmiotem próśb Gertrudy; albo więc w sposób ogólny poleca Bogu siebie samą, albo wszystko, co jej dotyczy, albo też prosi o jakieś szczegółowe łaski, np. o obronę. Za przykład takiej prośby może służyć modlitwa XIX:

*Panie Jezu Chryste,  
„w cieniu Twych skrzydeł chroń mnie przed obliczem nieprzyjaciół,  
którzy mnie ranią”<sup>10</sup> ze względu na moje grzechy.  
Chroń mnie, Panie, od nich wszystkich,...<sup>11</sup>.*

Gertruda prosi też o pokój z bliźnimi, o zjednoczenie całej ludzkości. Błaga o opiekę nad synem; uważa, że opiekę tę mogą także sprawować aniołowie i święci.

2) Łaska uświęcająca niezbędna jest do zbawienia, dlatego autorka *Modlitewnika* prosi o wyznaczenie celu życia tak, aby to życie *podobało się* Bogu. Prosi o pomoc w dokonaniu *dzieła* godnego tytułu *chrześcijanki* albo mówi wprost: *otwórz wargi moje, kieruj czynami, słowami, myślami, abym spędziła dzień w Twojej woli.*

---

<sup>10</sup> Ps 16,8; 9.

<sup>11</sup> W: 1-3.

W modlitwie XXVIII mówi zaś: *uczyn nas posłusznymi Twoim przykazaniom*<sup>12</sup>. Prosi ponadto o rozmaite szczegółowe łaski: o złagodzenie złych skłonności, o przeżycie dnia w świętej służbie Bożej, o czas pokuty i o dobry koniec. Gertruda często błaga Boga o różne łaski doczesne, takie jak zdrowie, zwycięstwo syna, ochronę dla króla, pokój i dobroć wśród bliźnich, uwolnienie od udęk i nieszczęść. W wielu modlitwach pojawia się też prośba o odsunięcie szatana i niedopuszczenie kuszenia diabelskiego.

3) Autorka *Modlitewnika* bardzo często prosi o dary Ducha Świętego. Prośby o cztery z nich można w jej tekstach wyraźnie zidentyfikować.

O dar bojaźni Bożej Gertruda prosi wprost: *Błagam Cię, Panie Boże wszechmogący, abyś umieścił we mnie Twoją miłość i bojaźń Bożą*<sup>13</sup>. Jednocześnie prosi o owoce tego daru: *Wzbudź we mnie pokutę i oplakiwanie moich grzechów*<sup>14</sup>. Owocem tego daru jest także pokora, tak często i mocno akcentowana na kartach manuskryptu księżnej kijowskiej. Gertruda zna też wady, przeciwstawiające się darowi bojaźni Bożej. Prosi na przykład w modlitwie LXI: *niech mnie nie unosi grzech pychy*<sup>15</sup>. Owocem tego daru jest też żal za grzechy – niezbędny warunek sakramentu pokuty. Gertruda prosi o ten żal, błagając w licznych modlitwach o *zmiękczenie serca, o krynicy łez*. Wiąże się to zawsze z sakramentem pokuty.

---

<sup>12</sup> W. 12.

<sup>13</sup> Modl. XCVII 1-2.

<sup>14</sup> *Tamże*, 3.

<sup>15</sup> W. 15: Ne me spiritus superbi extollat.

Prośbę o dar umiejętności ujawnia modlitwa XLIII:

*Gdy rano wstanę, spiesz do mnie Panie  
i kieruj czynami moimi, i moimi słowami, i moimi myślami,  
abym dzień przeżyła w Twojej woli<sup>16</sup>.*

Podobna prośba zawarta jest w modlitwie LXVI: *skieruj codzienne czyny moje do dobra<sup>17</sup>*. Gertruda prosi też o owoce tego daru, czyli *dobroć i łagodność oraz dobre i uczciwe obyczaje*. Prosi też o owoce tego daru, jak *słuszny zmysł, mocna nadzieja, prawość*.

O dar męstwa zdaje się nasza autorka błagać Boga w dwóch modlitwach. W modlitwie LXI uprasza, aby Bóg uczynił ją wytrwałą w spełnianiu Jego woli, a w modlitwie VI wstawia się o *męstwo i stałość* dla króla.

Dar rozumu jest najbardziej pożądanym przez Gertrudę darem Ducha Świętego. Prosi ona wprost:

*...daj mi..., abym po umartwieniu wad i rozkoszy oraz pragnień ciała  
nauczyła się pobożnie, czysto i trzeźwo, szczerze i pokornie  
żyć w lekkim jarzmie Twej najłagodniejszej i najspokojniejszej służby,...<sup>18</sup>.*

---

<sup>16</sup> W. 8-10.

<sup>17</sup> W. 3: ...et dirige actus meos cotidie in bono.

<sup>18</sup> Modl. LXIV 4-7: ...ut mortificatis viciis et voluptatibus et desideriiis carnis discam pie, caste, sobrie, sincere et humiliter vivere sub leni iugo Tuae pacatissimae et quietissimae servitutis;

Błaga też o łaskę zrozumienia istoty Boga. Nie ma wątpliwości, że chodzi tu o dar Ducha Świętego, gdyż Gertruda pisze:

*Panie Jezu Chryste,  
...oświeć serce moje światłem Twojego Ducha Świętego,  
abym przez Twoją łaskawość zasłużyła stać się uczestnikiem tych, co służą Tobie właściwie<sup>19</sup>.*

Dar ten ma spowodować to, aby autorka chętnie i dobrze służyła Bogu, pamiętała naukę Bożą, pamiętała też swoje grzechy i wielkość Boga, czyniła wolę Najwyższego i aby w końcu została doprowadzona do raj.

4) Gertruda prosi też o konieczne cnoty:

*Boże Abrahama – bądź mu bronią cnoty! AMEN  
Boże Izaaka – bądź mu hełmem zbawienia!  
Boże Jakuba – bądź mu tarczą niezwyciężoną,  
przeciwko wszystkim nieprzyjaciółom jego, widzialnym i niewidzialnym!<sup>20</sup>*

Błaga o roztropność, mówiąc do Boga: *ucz mnie, co powinnam czynić albo co dobrego powiedzieć, co przemilczeć<sup>21</sup>*. Najczęściej jednak prosi o cnotę łagodności i pokój (uważany za skutek cnoty i daru mądrości). W modlitwie VII łączy łagodność z miłosierdziem, a pokój ze zbawieniem. W modlitwie LXI zaś mówi:

---

<sup>19</sup> LVII 1,10-11.

<sup>20</sup> Modl. VII 38-41.

<sup>21</sup> Modl. XCVII 12-13.

*Błagam niezmierną łagodność Twoją, Panie Boże wszechmogący,  
abyś we mnie biednej raczył przygotować coś jako miłą Tobie ofiarę<sup>22</sup>.*

5) Gertruda prosi także o obecność samego Chrystusa, co nazywa się łaską uświęcającą. Na znajomość przez nią tej problematyki wskazuje prośba o *łaskę Trójcy Świętej*<sup>23</sup> lub wprost *Święty Boże, uświęć mnie*<sup>24</sup>. Obecność Boga w istocie duszy ludzkiej sprawia posiadanie przez człowieka cnót teologicznych, które są cnotami wlanymi. Nasza autorka prosi o *pragnienie prawdziwej miłości, o prawdziwą wiarę, słuszną nadzieję i czystą miłość*<sup>25</sup>. W innym miejscu prosi o mocną nadzieję, *słuszny zmysł i nadzieję mocną*<sup>26</sup>. Często także prosi tylko o miłość względem Boga i bliźniego.

Relacja Gertrudy do Boga buduje się na łaśce Bożej. Gertruda nie ma nawet cienia wątpliwości, że człowiek o własnych siłach nie jest w stanie nawet westchnąć do swego Stwórcy i Zbawiciela. Nasza Autorka więc prosi o wszystko Boga i zdaje się mieć świadomość, że otrzymuje łaski, o które się zwraca. Jej dialog z Bogiem zdradza duże zaprzyjaźnienie, niemal współzycie z Bogiem. Tym można tłumaczyć niezwykłą bezpośredniość Gertrudy, niekiedy natarczywość, sprawiającą wrażenie, że chce ona narzucić swoją wolę Bogu.

---

<sup>22</sup> Modl. LXI 1-2.

<sup>23</sup> Modl. II 14.

<sup>24</sup> Modl. XLVII 21.

<sup>25</sup> Modl. CVIII 32.

<sup>26</sup> Modl. LXXIV 5.

## Rozdział VII

### RELIGIJNOŚĆ W *MODLITEWNIKU* GERTRUDY

Profesor Karol Górski napisał, że „religijność polska urabiana była na modłę benedyktyńską w X i XI w.” oraz że *Modlitewnik* Gertrudy jest „pomnikiem polskiej religijności benedyktyńskiej”<sup>1</sup>. Od tej pory różni badacze przeciwstawiają się tezie Górskiego pisząc, tak jak np. B. Kürbis: „Nie ośmieliłabym się nazwać tego «duchowością benedyktyńską» za K. Górskim (...). Jest to sprawa szersza, mieści się w kulturze religijnej i praktykach kultowych Kościoła tej epoki”<sup>2</sup>. Adwersarze Górskiego nie podają jednak żadnego alternatywnego rozwiązania. B. Kürbis na przykład nie wyjaśnia, na czym polegałaby owa „szersza kultura religijna wraz z praktykami kultowymi Kościoła” w XI wieku. Wydaje się więc, że należy zwrócić uwagę, iż okres historii

---

<sup>1</sup> K. Górski: *Zarys dziejów duchowości w Polsce*, Kraków 1986, 24-25.

<sup>2</sup> *Modlitwy Księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta w Cividale*, tł. B. Kürbis, Kraków 1998, 76, przypis 100 oraz *Liber precum Gertrudae ducissae e Psalterio Egberti cum Calendario*, edit. M. H. Malewicz et B. Kürbis, commentavit B. Kürbis, w: *Monumenta Sacra Polonorum*, t. II, Academia Scientiarum et Litterarum Polona, Cracoviae 2002, p. 201, 93, przypis 318.



Europy pomiędzy śmiercią św. Benedykta z Nursji w 548 roku i śmiercią św. Bernarda z Clairvaux w 1153 roku zwykło się określać jako „wieki benedyktyńskie” (względnie „epoka monastyczna”), a sam św. Benedykt nazwany został Ojcem Europy, rozumianej jako *Christanitas*. Tak ostrożny historyk jak Dawid Knowles uważa, że określenia te, choć mogą wydawać się przesadne, to jednak „są dopuszczalne, gdyż trafnie wyrażają prawdę historyczną”<sup>3</sup>. Wszak już 590 roku papieżem zostaje benedyktyn, Grzegorz Wielki – pierwszy nauczyciel Europy – promotor „mądrości chrześcijańskiej”. Od tego czasu benedyktyni – mając monopol na wykształcenie i dyscyplinę duchową – urobili charakter i kierowali rozwojem życia duchowego, intelektualnego, liturgicznego, artystycznego, administracyjnego i ekonomicznego. Benedyktyni wiele ze swych monastycznych praktyk zaszczepili całemu chrześcijaństwu zachodniemu. Tak ma się sprawa z Liturgią Godzin, czego odbicie w *Modlitewniku* Gertrudy uznaje się za koronny argument za benedyktyńskim charakterem tego tekstu.

W Niemczech, gdzie Gertruda uzyskała swoją duchową i intelektualną formację, wraz z wstąpieniem na tron Ottona I w 912 roku rozpoczyna się okres nazywany może też przesadnie „renesansem ottońskim”. Renesans ten trwa przez całe panowanie Ottona II (955-983) i Ottona III (980-1002) i był niemal wyłącznym dziełem benedyktynów. Niezwykłą rolę w tym dziele odgrywały kobiety: żona Ottona I, Francuzka, Adelajda († 999) oraz jej synowa, żona Ottona II, a matka Ottona III, bizantyjska księżniczka, Theophano († 991). U boku niepiśmiennych małżonków obydwie były rzeczywistymi architektami ich polityki oświatowej. Cesarzowa Theophano oddziaływała ponadto przez swojego syna Ottona III.

Ożywiają wówczas swoją działalność stare szkoły, jak np. w Reichenau, które zasłynęło w tym okresie z twórczości literackiej i muzycznej. Arthur Haseloff właśnie Reichenau uznał za miejsce powstania *Psalterza*

<sup>3</sup> M. D. Knowles, D. Obolensky: *Historia Kościoła*, t. 2 (l. 600-1500), tł. R. Turzyński, Warszawa 1988, 93.

*Egberta*, jednego z najpiękniejszych – jego zdaniem – zabytków sztuki ottońskiej. Pamiętać też należy, że reformom Ottonów sprzyjała wielka reforma benedyktynów, zainicjowana przez księcia Akwitanii, Wilhelma Pobożnego, ufundowaniem opactwa Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Cluny. Dzięki przywilejom papieskim (Jan XI – 910 r. egzempcja, 931 r. kongregacja) i wybitnym opatom: Bernon (910-927), Odon (927-942), Aymard (942-965), Majol (965-994), Odilon (994-1049), Hugon (1049-1109), reforma objęła wiele innych opactw tworząc tzw. kongregację kluniacką, liczącą za ostatniego z wymienionych opatów 1450 klasztorów. Gertruda przebywa w Nadrenii w latach 1031-1043, korzysta więc w pełni z tego, co niosły „renesans ottoński” i reforma kluniacka. Skoro więc całe chrześcijaństwo zachodnie było w XI wieku po prostu i zwyczajnie „benedyktyńskie”, to prawdą więc jest, że *Modlitewnik* jest „pomnikiem” duchowości benedyktyńskiej; prawdą jest też, że odzwierciedla kulturę religijną i praktyki kościelne swojej epoki. Nieprawdą jest natomiast, że są to dwie różne sprawy; przynajmniej nie w drugiej połowie XI wieku.

Wydaje się, że *Modlitewnik* Gertrudy świetnie tę prawdę obrazuje. W celu zilustrowania tego na podstawie *Reguły* św. Benedykta i literatury przedmiotu<sup>4</sup> ustalono zasadnicze akcenty duchowości benedyktyńskiej.

---

<sup>4</sup> św. Benedykt z Nursji: *Reguła* [tekst łaciński i polski oraz] Św. Grzegorz Wielki: *Dialogi. Księga Druga* [tekst polski], tł. A. Świderkówna, Tyniec 1994. Z opracowań przede wszystkim: B. Turowicz: *Duchowość benedyktyńska*, w: W nurcie zagadnień posoborowych, t. 14, *Chrześcijańska duchowość*, red. B. Bejze, Warszawa 1981, 295-321. Ojciec Turowicz otwiera swój tekst znamienym stwierdzeniem, które warto zacytować w kontekście naszych rozważań. Oto ono: „Zażądano ode mnie artykułu pod powyższym tytułem. Benedyktyni przeważnie niechętnie mówią o duchowości benedyktyńskiej z dwóch powodów: po pierwsze św. Benedykt żadnej nowej duchowości nie wymyślił, był po prostu wybitnym przedstawicielem duchowości Kościoła pierwszych wieków; następnie benedyktyni nowych elementów duchowości też nie wprowadzili do swej praktyki, w każdym razie w ciągu tysiąc pięćset lat swego istnienia, uczynili w tej mierze znacznie mniej niż inne później powstałe zakony i zgromadzenia zakonne”. Naszą

Następnym etapem tej pracy było ustalenie w *Modlitewniku* cech, odpowiadających zasadom duchowości benedyktyńskiej. Wynik porównania jest – w naszym mniemaniu – egzemplifikacją wyłożonej wyżej tezy.

W drugiej części rozdziału usiłowano określić poziom osobistej religijności Gertrudy Mieszkówny, korzystając z najstarszej teorii życia religijnego, polegającej na wyróżnieniu w nim trzech okresów<sup>5</sup>. Wydaje się, że obydwa paragrafy wzajemnie się uzupełniają, ukazując możliwie pełny obraz religijności Gertrudy Mieszkówny, zarówno w zakresie jego typu, jak i intensywności odniesień do Boga.

### 1. Typ duchowości *Modlitewnika*

Najważniejsze rysy duchowości benedyktyńskiej są następujące.

Nowicjusz, przychodząc do klasztoru, musi:

- 1) Wyrzec się przywiązania do dóbr tego świata, nawet jeśli byłyby one czymś dobrym. Bóg jest bowiem pierwszym, ale i jedynym dobrem mnicha.
- 2) Wyrzec się przywiązania do przyjemności i radości tego świata, nawet tych dozwolonych i godziwych. Jedyną radością mnicha jest Bóg.
- 3) Zrezygnować z własnej woli. Mnich uznaje w poleceniach opata rozkazy samego Boga.

---

prezentację oparto głównie na tekście o. Turowicza, niemniej warto zwrócić też uwagę na inne pozycje: M-G. Dubois: *Szczęście w Bogu. Wspomnienia i refleksje opata trapistów z opactwa La Trappe*, tł. M. Czarnecka i J. Kokowska, Kraków 2000; A. Jankowski: *Życie mnisze*, t. 1-2, Kraków 1994; P. Miquel, *La vie monastique selon saint Benoît*, Paris 1980.

<sup>5</sup> Autorem tego wyróżnienia jest Ewagriusz z Pontu, żyjący w latach 345-399.

Ze ślubów wynikają dalsze cechy duchowe, charakterystyczne dla benedyktynów:

4) Ślub stałości zobowiązuje mnicha, aby całe życie pozostawał w tym samym miejscu. Wynika to z eschatologicznego charakteru życia benedyktynów.

5) Ślub nawrócenia zobowiązuje do wzięcia na serio zapisu Ewangelii o potrzebie *metanoi* (por. zwł. Mt 4,17). Mnich ma całe życie pracować nad swym doskonaleniem.

6) Ślub posłuszeństwa polega na rezygnacji z własnej woli (o czym była mowa w pkt. 3) i wymaga cnoty pokory (o której szerzej w pkt. 10).

Pozostałe charakterystyczne cechy wspólnot benedyktyńskich wynikają z poleceń zawartych w *Regule*. Oto najważniejsze z nich:

7) *Officium divinum*. Stanowi je modlitwa wspólna, polegająca na odmawianiu psalmów, lekturze tekstów Nowego Testamentu oraz czytaniu pism Ojców Kościoła, czyli po prostu brewiarz. Obok modlitwy wspólnej występuje też modlitwa prywatna.

8) *Lectio divina*. Stanowi przygotowanie do modlitwy. Jest to więc czytanie Pisma Świętego i dzieł teologicznych.

9) Praca. Mnisi utrzymują się – zgodnie z zaleceniem św. Pawła (2 Tes 3,8-12) z pracy własnych rąk. Charakteryzuje jednak mnicha ubóstwo.

Ponadto św. Benedykt wymienia następujące cnoty:

10) Pokorę akcentuje szczególnie. Łączy się ona z posłuszeństwem i ma cel ascetyczny: posłuszeństwo woli Boga.

11) Nakaz milczenia jest wezwaniem do roztropności w wymienianiu informacji.

12) Umartwienie zalecane jest jako środek do doskonalenia duchowego. Mnich całe życie walczy ze swoimi wadami i złymi skłonnościami.

13) Święty Benedykt wymienia w *Regule* 73 „dobre uczynki”. Uważa się, że to wskazanie jest najcenniejszą spuścizną Świętego z Nursji.

Z pierwszych trzech, „nowicjackich”, zasad duchowości benedyktyńskiej trudno cokolwiek znaleźć w *Modlitewniku* Gertrudy. Wręcz przeciwnie: prośby o dobra doczesne świadczą o przywiązaniu autorki do niektórych z nich. Gertruda ceni także zwykłą, ludzką radość, skoro w modlitwie *za króla* prosi, aby, po przewyciężeniu kłopotów, ów *król* był z nią *z radością i pokojem*. A już najmniej znajdujemy u Gertrudy rezygnacji z własnej woli; Gertruda szczegółowo wylicza, o co prosi Boga, jakby chciała narzucić mu swoją wolę<sup>6</sup>, lecz zazwyczaj dodaje: *tak jak chcesz i jak wiesz, co jest mi konieczne*<sup>7</sup>. Wszystkie te różnice pochodzą z zasadniczo odmiennej sytuacji życiowej i społecznej nowicjusza benedyktyńskiego i księżnej kijowskiej w XI wieku.

Niewiele też w *Modlitewniku* znajdziemy ze ślubów benedyktyńskich w ich literalnym znaczeniu. Wyczuwa się jednak w *Modlitewniku* silny akcent eschatologiczny, o którym świadczą modlitwy przebłagalne oraz prośby o *dobry koniec*. Elementy te wskazują też na stałą u Gertrudy potrzebę nawrócenia; poświadczają tę potrzebę także teksty, będące wyznaniem grzechów.

---

<sup>6</sup> Zwraca na to uwagę K. Górski. Zob. *Zarys...*, 35.

<sup>7</sup> Np. modl. IX 5, X 6, XI 5, XIII 7.

Znajdujemy w *Modlitewniku* wyraźny ślad *officium divinum*<sup>8</sup>. Modlitwy Gertrudy zbudowane są na wzór psalmów. Kilka tekstów skompilowanych jest z samych wersetów psalmów, jak na przykład modlitwa sto druga. Wiele modlitw kończy się inicjacjami psalmów oraz zakończeniami (doksologiami) zaczerpniętymi z tekstów liturgicznych. *Modlitewnik* zawiera ponadto liczne cytowania i parafrazy z Nowego Testamentu. Wydaje się, że wiele z tych modlitw Gertruda odmawiała wspólnie ze swoją służbą. Biskup Filip z Turrus jest tego pewny, a prof. Górski podejrzewa, że niektóre modlitwy mogły być śpiewane. Sama Gertruda trzy razy wspomina o śpiewaniu modlitw, które nazywa *psalmami* (sic). Jest prawie pewne, że tylko część modlitw mogła być odmawiana wspólnie ze służbą; niektóre z nich są bowiem tak osobiste, że musiały stanowić modlitwę prywatną księżnej.

Także *lectio divina* jest ujawniana w manuskrypcie w imponującej rozciągłości. Gertruda zna Pismo Święte, a szczególnie Księgę Psalmów i Nowy Testament. Ujawnia ponadto wyśmienitą znajomość ówczesnej teologii. Da się wyraźnie wskazać na lekturę św. Augustyna i Pseudo-Dionizego Areopagity. Zna ponadto żywoty świętych i to zarówno ewangelicznych (Najświętsza Maryja Panna, św. Jan Chrzciciel, św. Piotr Apostoł, św. Jan Ewangelista, św. Maria Magdalena), jak i późniejszych (św. Helena, św. Cyriak).

Trudno natomiast cokolwiek powiedzieć o stosunku Gertrudy do pracy.

Z cnót akcentowanych przez św. Benedykta rzeczywiście pokora wysuwa się w *Modlitewniku* na pierwsze miejsce. Samo milczenie nie jest wspomniane, prosi jednak Gertruda o roztropność w mowie. Teksty naszej autorki ujawniają jej wysiłek w kierunku duchowego doskonalenia się. Gertruda sama podejmuje umartwienia,

---

<sup>8</sup> Fakt ten był najmocniejszym argumentem za „benedyktyńskością” *Modlitewnika*.

a także prosi o to, co teologia nazywa oczyszczeniami biernymi. Wysoka wartość dobrego postępowania jest także w *Modlitewniku* wielokrotnie podkreślana.

Brak jest zatem w manuskrypcie cech właściwych duchowości monastycznej, gdyż autorka nie była mniszka, lecz księżną, ale też *Modlitewnik* zawiera elementy duchowości benedyktyńskiej i można go zaliczać do *pomników* tej duchowości. Modlitwy Gertrudy nie odbiegają od pobożności ogólnochrześcijańskiej w XI w., lecz należy pamiętać, że wiele elementów tej pobożności, aż do naszych czasów, pochodzi z praktyk monastycznych: Liturgia Godzin, brewiarz, spowiedź uszna, niektóre nabożeństwa (np. nieszpory), niektóre obrzędy paraliturgiczne. Potwierdza to tezę o „benedyktyńskim” charakterze całego zachodniego chrześcijaństwa pomiędzy VI i XII stuleciem.

## 2. Osobista religijność Gertrudy Mieszkówny

Poniższe rozważania będą próbą ustalenia poziomu życia religijnego autorki modlitw. Według tradycji teologicznej poziom ten bowiem przejawia właśnie modlitwa. Zadanie więc ustalenia poziomu powiązań z Bogiem – w przypadku kogoś, kto przelewał swoje modlitwy na pergamin – nie jest zbyt trudne. Zwłaszcza, że z treści modlitw, a także z charakteru wyrażonych w nich próśb, możemy pokusić się o zbadanie poziomu cnót, które także mogą wskazywać na stopień intensywności życia religijnego. Dzięki poprzedniemu paragrafowi pracy tej nie musimy wykonywać „po omacku”. Zastosowano w tym paragrafie zabieg badawczy

polegający na ustaleniu głównych cech religijności Gertrudy, a następnie porównano je z opisem poszczególnych okresów życia religijnego<sup>9</sup>.

Na podstawie modlitw Gertrudy Mieszkówny można zestawić następujące cechy jej osobistej pobożności:

1) Dominuje w niej poczucie grzeszności. Autorka nasza, zwykle po wymienieniu swego imienia dodaje: *niegodna i grzeszna*. Często błaga o odpuszczenie grzechów, niekiedy spowiada się na kartach manuskryptu oraz prosi o usunięcie pokus szatańskich.

2) Modlitwy ujawniają ogrom cierpień autorki. Ich przyczyną jest najpierw poczucie głębokiego osamotnienia. Samotność ta jest może mniej czytelna w tekstach Gertrudy, bo zdominowana wyrazami poczucia zagrożenia, niemniej jednak jest ona faktem. Samo poczucie zagrożenia jest aż nadto czytelne na kartach manuskryptu. Motywem tu dominującym – często nawet przejaskrawianym przez badaczy – jest lęk o syna. Czytelne jest to przede wszystkim w modlitwach w jego intencji. I nie zawsze chodzi tu o lęk o zbawienie, jak w modlitwie LXVII, lecz najczęściej o zwyczajne bezpieczeństwo w tym życiu.

3) Sam *Modlitewnik* ujawnia pragnienie kontaktu z Bogiem przez modlitwę. Gertruda starannie dobiera formę i treść modlitw. Zauważono przy tym, że wtedy, gdy wkłada w tekst większy ładunek uczucia, to dbałość o formę schodzi na dalszy plan.

4) Gertruda nie tylko bardzo dobrze zna prawdy wiary, lecz i doskonale je rozumie oraz wyraża ze znakomitą jasnością. Wynikać to może i ze starannego wykształcenia, i z funkcjonowania daru rozumu.

---

<sup>9</sup> Korzystamy przy tym z teorii życia religijnego, wyłożonej w podręczniku prof. Mieczysława Gogacza: *Modlitwa i mistyka*, Kraków-Warszawa/Struga 1987. Szerzej na ten temat pisze w swym monumentalnym podręczniku R. Garrigou-Lagrange: *Trzy okresy życia wewnętrznego wstępem do życia w niebie*, tł. T. Landy, wyd. 2, Niepokalanów 1998.



5) Do samego Boga Gertruda odnosi się z wyraźnie wyczuwalnym ładunkiem tęsknoty. Jest to rys eschatologiczny jej duchowości. Znamienne jest, że spośród psalmów najczęściej cytuje *Miserere* (Ps 50). Tęsknota do Boga jednak ujawnia się nie tylko w sensie eschatologicznym, lecz i doczesnym.

6) W ramach stosunku do bliźnich na czoło wysuwa się w *Modlitewniku* miłość do syna. Jest ona silna i głęboka, napełniona lękiem o życie Jaropełka-Piotra.

7) Wszystkie sprawy doczesne – głównie wszystko, co dotyczy Jaropełka-Piotra – a także sprawy wieczne pragnie Gertruda ułożyć według własnej woli. Usiłuje swoje decyzje narzucić Bogu. Ujawnia to pewien brak zaufania do Boga i wskazuje na niepełne przejawianie się cnoty nadziei. Rozum Gertrudy zgadzał się z wyrokami Boga – jej wola nie mogła ich do końca zaakceptować.

Wszystkie te cechy wskazują, że Gertruda w czasie pisania modlitw znajdowała się w swoim życiu religijnym w okresie modlitwy prostego zjednoczenia. Modlitwa ta ujawnia ostatni etap kryzysu religijnego, który św. Jan od Krzyża nazwał *ciemną nocą duszy*. To dlatego tyle bólu i cierpienia znajdujemy na kartach manuskryptu księżnej kijowskiej. Tę odmianę modlitwy charakteryzują cechy, które łatwo odnajdujemy w tekstach *Modlitewnika*.

1) Człowiek zgadza się już w swoim życiu na wolę Boga, ale jeszcze jej zbyt nie rozumie. Potrzebny jest więc mu w tym okresie dar rady.

2) Funkcjonują już owoce daru rozumu. Człowiek z jasnością i prostotą wyraża prawdy wiary. Kieruje go to zarazem ku temu, co nastąpi w życiu wiecznym.

3) Modlitwa prostego zjednoczenia przejawia się w pragnieniu doznawania i widzenia Boga. Nie jest to jednak człowiekowi w tym życiu dostępne i dlatego pojawia się tęsknota. Pocięchę stanowi tylko modlitwa, którą człowiek chętnie podejmuje.

4) Samą modlitwę w tym okresie wypełniają akty skruchy. Człowiek żałuje, że popełnia grzechy i chce się z nich wycofać, zarazem pragnie przestrzec innych przed popadnięciem w grzech. Ten stan cechuje podejmowanie tematu odkupienia i rozważanie cierpień Chrystusa.

5) Modlitwa prostego zjednoczenia może realizować się na wiele sposobów. Człowiek stosuje w niej słowa i rozmyślenia, akty strzeliste i kontemplacyjne trwanie przy Bogu. W okresie pełnej *nocy ciemnej* modlitwa ustna i medytacja są zwykle niemożliwe.

6) Kolejną, wymienianą cechą tego okresu życia religijnego jest tzw. *stan oschłości*, brak zadowolenia z siebie i ze wszystkich swoich działań, także brak radości z powodu zaprzyjaźnienia z Bogiem. W tym wszystkim jednak człowiek ciągle pamięta o Bogu i uważa, że sam niczego nie jest w stanie osiągnąć. Wszystko pragnie otrzymywać od Boga.

7) Sygnalizowany już brak zrozumienia działań Boga w swym życiu religijnym przeżywa się jako „odrzucenie” przez Boga. Człowiek oskarża swoją grzeszność o powodowanie tego odrzucenia. To przeżycie stanowi jeden z dominujących akcentów *ciemnej nocy*. Zarazem nierealizowanie przez Boga próśb, mimo usilnego błagania, swoiście potwierdza ludzką opinię o odrzuceniu przez Boga. Jest tu duże zagrożenie życia religijnego w okresie modlitwy prostego zjednoczenia.

Musimy zatem zauważyć, że Gertruda Mieszkówna osiągnęła dość wysoki poziom intensywności swych powiązań z Bogiem. Według najstarszego podziału życia religijnego, dokonanego przez Ewagriusza Pontyjskiego w IV wieku<sup>10</sup>, modlitwa prostego zjednoczenia znajduje się u kresu drogi oświecenia i jest jakby przedmurzem drogi zjednoczenia.

---

<sup>10</sup> Te drogi są następujące: droga oczyszczenia, droga oświecenia i droga zjednoczenia. W ujęciu Jana od Krzyża, droga oczyszczenia pokrywa się z okresem oczyszczeń czynnych, drogę oświecenia wypełnia *ciemna noc*, w drodze zjednoczenia dominują oczyszczenia bierno.

Pamiętając o zagrożeniach życia religijnego w okresie modlitwy prostego zjednoczenia obawą o dalszy rozwój tego życia, w przypadku Gertrudy napawają dwa zbiegające się w czasie fakty: śmierć syna i przerwanie spisywania modlitw. Co mogła spowodować śmierć Jaropełka-Piotra, o którego bezpieczeństwo Gertruda tak drżała i bezustannie błagała Boga. Jeśli – wbrew prośbom i błaganiom – ukochany syn zginął, to czy nie pogłębiło to u matki poczucia odrzucenia przez Boga? Jeśli ponadto poczucie odrzucenia nie zostało przezwyciężone przez zaufanie do Boga, które nie jest w *Modlitewniku* stuprocentowe, to czy Gertruda nie wycofała się z życia religijnego, uznając swe powiązania z Bogiem za sprawę przegraną?

Być może spisywanie modlitw przerwała jakaś inna okoliczność, psychiczne lub nawet fizyczne zmęczenie tą czynnością (jesteśmy przecież w XI wieku!); może też Gertuda, przechodząc do okresu zjednoczenia, wyrażającego się modlitwą zjednoczenia bolesnego lub oschłego, zaniechała kontynuowania tej formy modlitwy, którą wcześniej utrzymywała na pergaminie<sup>11</sup>.

Nie znamy okoliczności śmierci Gertrudy, ani nawet dokładnych jej losów po śmierci Jaropełka-Piotra. Postawione wyżej pytania pozostaną na zawsze otwarte, tak jak otwarta pozostanie kwestia rozwoju życia religijnego księżnej i jego stanu *w dniu jej zejścia z tego obecnego życia i w tej godzinie, w której dusza jej wychodziła z ciała*<sup>12</sup>.

<sup>11</sup> Dr Malewicz przypuszcza, że Gertruda mogła nie mieć dostępu do skryptorium po śmierci Jaropełka-Piotra.

<sup>12</sup> Parafraza modl. III, 9-10.

## ZAKOŃCZENIE

Pytania badawcze, zasygnalizowane we *Wstępie* tej dysertacji, a dotyczące – na co wskazuje jej tytuł – obrazu kultury religijnej w *Modlitewniku* Gertrudy Mieszkówny, w trakcie przeprowadzonych analiz uzyskały – jak się zdaje – przynajmniej częściowe rozwiązanie. Przede wszystkim – jak sądzymy – udało się wykazać, że Gertruda bardzo dobrze znała teologię swoich czasów. Autorka nasza znała teologię Trójcy Świętej i chrystologię, wypracowane w IV i V wieku. Zetknęła się z pismami św. Augustyna z przełomu IV i V wieku oraz dziełem „Hierarchia Niebieska” Pseudo-Dionizego Areopagity z VI wieku. Orientuje się także dobrze w dyskusjach teologicznych na dworze Karola Wielkiego (*filioque*) oraz w tematach sporów w IX wieku (*futuribilia*). W tej ostatniej sprawie interesująca jest formuła problemu u naszej autorki, która przypomina zarówno dziewięciowieczne rozstrzygnięcia sporu o przeznaczenie, jak i piętnastowieczne dyskusje na temat przedwiedzy Boga. A już zupełnie zaskakuje fakt, że znajdujemy w *Modlitewniku* wiele akcentów, które w religijnej kulturze Europy pojawiają się znacznie później. Otóż mamy tam problem „stworzenia” i „odnowienia” (w modlitwie LXV), który został dopiero podjęty przez uczonych z klasztoru Świętego Wiktora w XII wieku. Kult Jezusa, z podkreśleniem Jego człowieczeństwa, oraz akcentowanie pokory i łagodności wiążą się z imieniem św. Bernarda z Clairvaux, także z XII wieku. Kult św. Marii Magdaleny, reprezentowany przez modlitwę CV, pojawił się dopiero w XIII wieku, a męki Pańskiej – dość szeroko kultywowanej w *Modlitewniku* – to w kulturze europejskiej zasługa franciszkanów,

działających w XIII i XIV wieku, podobnie jak kult Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny. Szczególna cześć Gertrudy dla Ciała Chrystusa – umęczonego na krzyżu i dostępnego w Eucharystii – stanowi echo sporów o Eucharystię w IX wieku, a zarazem antycypację kultu Bożego Ciała, związanego z imieniem św. Tomasza z Akwinu w XIII wieku. Te zaskakujące fakty zdają się potwierdzać pozornie wątpliwą tezę É. Gilsona, że tzw. wielkie systemy są zwykle syntezami i podsumowaniami tego, co już wcześniej było w kulturze. (Dlatego – zdaniem tego mediewisty – historię myśli ludzkiej tworzą „mali autorzy”).

Niejednokrotnie pisze się i mówi, że Gertruda swoje kłopoty i radości ujęła w formę modlitw, sugerując, że modlitwa jest dla niej tylko formą wyrazu i przekazu myśli, czy informacji. (Jak na ironię tak piszą najwybitniejsi znawcy *Modlitewnika*: K. Górski<sup>1</sup> i M. H. Malewicz<sup>2</sup>). Wydaje się jednak, że teksty Gertrudy są modlitwami *par excellence*. Teksty te bowiem są rozmowami z Bogiem, którego autorka traktuje na serio, zawierając mu najważniejsze sprawy swego życia. Profesor Mieczysław Gogacz, po lekturze modlitw Gertrudy powiedział, że „Bóg jest dla niej rzeczywistością realną. Gertruda w niej przebywa i w niej szuka pomocy. Chrześcijaństwo dla Gertrudy to nie tylko chrześcijański kult, ale właściwa rzeczywistość człowieka, który ma kłopoty z powodu wrogów Boga”.

Rozprawa starała się ukazywać to, że pierwszy tekst napisany przez Polaka ma nie tylko „formę modlitewnika”, ale stanowią go modlitwy głębokie, autentyczne, w których problemem rzeczywistym jest

---

<sup>1</sup> K. Górski: *Gertruda Mieszkówna*. „List” (Pismo wewnętrzne Duszpasterstwa Kobiet) nr 10 z kwietnia 1986, 2.

<sup>2</sup> M. H. Malewicz: *Rękopis Gertrudy Piastówny*, „Materiały do historii filozofii średniowiecznej w Polsce”, 5(1972), 55.

obecność Chrystusa<sup>3</sup>. Obok trynitarnego i chrystologicznego charakteru modlitw znajdujemy w nich wiele akcentów biblijnych, np. podkreślanie miłosierdzia Bożego. Orientacja teologiczna tekstu Gertrudy ujawnia, że w teologii XI wieku, której *Modlitewnik* jest niewątpliwym „pomnikiem”, funkcjonowała głębsza i bogatsza myśl teologiczna niż sam tylko augustynizm, jakby można było się tego spodziewać studiując historię teologii. Wydaje się, że źródła tej myśli należałoby szukać w listach św. Pawła.

Praca nie wyczerpuje wszystkich możliwości badań nad *Modlitewnikiem* Gertrudy Mieszkówny. Bardzo pożyteczne byłyby badania porównawcze, dokonane przez kogoś dobrze zorientowanego w historii teologii i dziejach duchowości. Szkoda, że nie kontynuowano zapoczątkowanych przez M. H. Malewicz badań nad formalną stroną modlitw księżnej kijowskiej. Ujawniłyby one nie tylko – co już wiadomo – dobre opanowanie przez naszą autorkę języka łacińskiego, lecz i ukazały stosowane przez nią figury retoryczne, rymy i rytmy. Łatwiej byłoby wtedy ustalić przeznaczenie układanych przez Gertrudę modlitw oraz tradycję literacką, w której została ukształtowana. Te luki w jakimś tylko stopniu wypełnia znakomita książka T. Michałowskiej. Pożyteczne byłoby także dokładne zbadanie posługiwania się przez Gertrudę Pismem Świętym; być może pozwoliłoby to bliżej scharakteryzować stan refleksji skryptyrystycznej w XI wieku. Podobnie zbadać byłoby można szczegółowe tematy teologiczne w manuskrypcie, np. eklezjologię, która – jak się wydaje – jawi się w *Modlitewniku* interesująco.

Te i inne problemy związane z tekstem polskiej królowny ciągle jeszcze czekają na opracowanie. To, co napisano ma na celu, choćby w niewielkim stopniu, wyjście naprzeciw temu oczekiwaniu.

---

<sup>3</sup> Przypomnijmy, że Gertruda używa wprost takiego sformułowania: „Christi presentiam” w modl. CV 10.



Część druga

Modlitwy Gertrudy Mieszkówny





# Manuskrypt Gertrudy jako zabytek kultury religijnej

(wprowadzenie do przekładu)

## Wstęp

Proponując przekład dzieła z XI w. tłumacz jest winien Czytelnikowi kilka, choćby skrótowych, informacji na temat opracowywanego tekstu, jego dziejów, autora, struktury, słownictwa itp. Można, oczywiście, odesłać Czytelnika do specjalistycznych opracowań, ale też nic nie stoi na przeszkodzie, aby dać jakąś formę *résumé* tego, co ustalili paleografowie, historycy tekstów, czy badacze dziejów piśmiennictwa, przygotowaną pod kątem potrzeb związanych z lekturą zamieszczonego przekładu i zaproponować ją jako wprowadzenie do przekładu.

Zwłaszcza, że dokładna lektura powstałych w ostatnim czasie niemal równocześnie obszernych i wnikliwych opracowań *Modlitewnika* Gertrudy (B. Kürbis i T. Michałowskiej) – przygotowywanych osobno, bez naukowego kontaktu autorek – mimo zasadniczych rozbieżności w sprawach niemalże podstawowych, pozwoliła, paradoksalnie, na swoiste wzajemne uzupełnienie argumentacji „chronologizacyjnej” (T. Michałowska) i nowych hipotez na temat miniatur (B. Kürbis). Okazało się ponadto, że nadal aktualne i niezastąpione jest pierwsze obszerne opracowanie manuskryptu, opublikowane już ponad 30 lat temu (M. H. Malewicz).

Opierając się zatem na pracach wymienionych autorek (oraz innych uczonych), zestawiono najważniejsze dane dotyczące kodykologii manuskryptu (szczególną uwagę poświęcając poszytowi Gertrudy i miniaturom w stylu bizantyjskim), zarysowano dzieje kodeksu oraz przedstawiono najważniejsze cechy pisma i słownictwa Gertrudy.

Pomimo skromnych celów niniejszego opracowania od razu pojawił się problem badawczy, wynikający z zasadniczej rozbieżności poglądów na temat Gertrudy i jej *Modlitewnika* u wymienionych badaczek. Albowiem:

1. B. Kürbis pisze: „Gertruda, córka królewska Mieszka II i Ryczezy, nie była ich [tj. modlitw] autorką. Nie jest to – dodaje – jakby chcieli niektórzy historycy i pisarze, jedno z najstarszych ogniw literatury polsko-łacińskiej”<sup>1</sup>.

2. Warto też przypomnieć, że już wcześniej Z. Kozłowska-Budkowa – nie kwestionując wyraźnie autorstwa Gertrudy – nie podziela entuzjazmu (np. W. Meysztowicza i K. Górskiego) dla oryginalności, wykształcenia i duchowej klasy autora *Modlitewnika*. Uczona podkreśla kompilacyjność tekstu i pisze, że „nie zbadano dotąd, w jakiej części można je [tj. modlitwy Gertrudy] uważać za oryginalne”<sup>2</sup>.

---

<sup>1</sup> *Modlitwy Księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta w Cividale*, tł. B. Kürbis, Kraków 1998, 7. Podobnie brzmi ostatni, „sentencyjny” akapit *Opracowania* w edycji *Modlitewnika (Liber precum Gertrudae ducissae e Psalterio Egberti cum Calendario*, edit. M. H. Malewicz et B. Kürbis, commentavit B. Kürbis, w: *Monumenta Sacra Polonorum*, t. II, Academia Scientiarum et Litterarum Polona, Cracoviae 2002, 94), przepisany zresztą ze *Wstępu* do przekładu, gdzie jest też ostatnim akapitem owego *Wstępu* (s. 57-58). Podobnie jak ostatni przypis, kwestionujący ustalenia T. Michałowskiej – nr 100 we *Wstępie* (s.76-77) oraz nr 318 w *Opracowaniu* (s. 93-94).

<sup>2</sup> Z. Kozłowska-Budkowa: *Gertrudy kodeks*, w: *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 2, 1964, 101.

3. T. Michałowska – nie rozstrzygając definitywnie, czy manuskrypt jest autografem księżnej – zdecydowanie obstaje za przypisaniem jej autorstwa modlitw, dodając, że Gertruda „z dużym prawdopodobieństwem” uchodzi „za pierwszą w dziejach naszego piśmiennictwa pisarkę”<sup>3</sup>. W swoim podręczniku historii polskiej literatury średniowiecznej kreśli bogaty obraz psychologiczny Mieszkówny, kwestionowany potem przez B. Kürbis.

4. M. H. Malewicz ostrożnie przypuszcza, „że to Gertruda osobiście pisała swoje modlitwy”. „Styl i kompozycja modlitewnika – dodaje – oraz głęboko osobiste treści transponowane na formy liturgiczne wskazują również na Gertrudę jako autorkę modlitw”<sup>4</sup>.

Na podstawie analiz treści modlitw, przeprowadzonych w przedstawionym studium, trudne wydaje się do zakwestionowania autorstwo Gertrudy w odniesieniu do omawianego *Modlitewnika*. Biorąc pod uwagę zarówno zewnętrzne okoliczności powstania manuskryptu (okres kilkunastu lat, wygnanie, uprowadzenie, częste zmiany miejsca rezydowania), jak i uwarunkowania wewnętrzne (niezwykle osobiste, czy wręcz intymne, modlitwy i wyznania) można postawić roboczą hipotezę, że mamy do czynienia z autografem księżnej. W trakcie pracy będziemy się starali zweryfikować tę hipotezę opierając się na różnych danych.

---

<sup>3</sup> Por. T. Michałowska: *Średniowiecze*, wyd. 7, Warszawa 2002 [w ramach serii: Wielka historia literatury polskiej], 95-98.

<sup>4</sup> M. H. Malewicz.: *Rękopis Gertrudy Piastówny*, „Materiały do historii filozofii średniowiecznej w Polsce”, 5(1972), 55.

## 1. Kodykologia manuskryptu Gertrudy

### 1) Bibliologia kodeksu Gertrudy

Opis bibliologiczny kodeksu został podany w wydaniu trewirskim *Psalterza Egberta*. Opis ten przytoczył W. Meysztowicz. M. H. Malewicz ponownie opisała cały kodeks<sup>5</sup>. Podobne opisy, lecz już z nową sygnaturą, zamieściły w swych pracach B. Kürbis i T. Michałowska<sup>6</sup>. Z wymienionych opisów wynika, że najstarszą częścią kodeksu jest psalterz, sporządzony dla arcybiskupa trewirskiego Egberta pod koniec X w. Tylko tę

---

<sup>5</sup> *Rękopis...*, 36- 40; *Manuscriptum Gertrudae filiae Mesconis II, regis Poloniae*, cura V. Meysztowicz editum, „Antemurale” 2 (1955), 105-107. Oto skrócony opis:

Rkp. Cividale, sygn. Cod. cap. CXXXVI Inv.1545 (dawniej: sygn. Codici sacri 6). Łacina X – XI w., pergamin, 23, 8 x 18,8 cm, ff. 233 + 1 karta ochronna nie zapisana, minuskuła ottońska i romańska, 23 miniatury (w tym 5 ruskich), liczne ozdobne inicjały (w tym 14 całostronicowych), oprawa z XVIII w.

Części kodeksu:

- I) 2r – 15v: *Folia Gertrudiana*
- II) 16r – 208v: *Psalterz Egberta*
- III) 209r – 213v: *Litania universalis*
- IV) 214r – 228v: *Confessiones*
- V) 229r – 233v: *Ordinationes*.

Kodeks złożony jest z bifoliów. Foliacja w prawym górnym rogu kart na stronie *recto*. Widoczne są także ślady foliacji w lewym górnym rogu – przekreślone. Pochodzą one przypuszczalnie z końca XVI lub początku XVII w. Foliacja ciągła nie uwzględnia braku kart; brak ten sygnalizuje w głosach marginalnych tzw. *Glossator Modernus* z XVI w. (prawdopodobnie był to Roch Scarsabursa).

<sup>6</sup> *Liber precum...*, 3-4; T. Michałowska: *Ego Gertruda. Studium historycznoliterackie*, Warszawa 2001, 45-54.

część nazywać wypada *Psalterzem Egberta*. Do owego psalterza dołączono *Litanie do wszystkich świętych* (z imionami świętych biskupów trewirskich, poprzedników właściciela kodeksu), *Confessiones* (spowiedzi lub wzory spowiedzi) oraz *Ordinationes* (określenie czasu i sposobu odmawiania psalmów), i to stanowiło pierwotną księgę, którą z powiedzeniem nazwać można *Kodeksem Egberta*. Ten to *Kodeks* otrzymała Gertruda prawdopodobnie od swojej matki, królowej Rychyzy (lub Ryksy) z okazji swego zamążpójścia w 1043 roku. *Kodeks*, gdy był w rękach Gertrudy, poszerzono o składki (tzw. poszyt), na których namalowano cztery (z pięciu znajdujących się w księdze) miniatur w stylu bizantyjskim oraz wpisano modlitwy. Owe składki dość zgodnie nazywane bywają kartami Gertrudy – *Folia Gertrudiana*. Gertruda jednak, gdy skończyło się miejsce na doszytych kartach, wpisywała swe modlitwy w wolnych miejscach *Kodeksu Egberta* (np. na marginesach). To, co napisała księżna nazwać można manuskryptem Gertrudy – „szerszym” od *Modlitewnika*, gdyż stanowią go nie tylko modlitwy. Jak się bowiem wydaje, *Pronostica* oraz *Kalendarz* zostały wpisane do *Kodeksu* także przez Gertrudę. Nową oprawę księga uzyskała już w czasach nowożytnych; znalazły się w niej jeszcze dodatkowe zapiski, z których najważniejsza jest – pochodząca z XVII w. – interpolacja Filipa z Turris, biskupa Adrii. W tym stanie rzeczy nazwę *Kodeks Gertrudy* należy zarezerwować dla całej księgi.

## 2) *Folia Gertrudiana*

Na potrzeby naszego tematu przydatny jest dokładniejszy opis *foliów Gertrudy*. Karty Gertrudy składają się z bifoliów (choć niektórzy dostrzegają w nich pierwotny kwaternion). Stanowią ją zatem 4 składki po 2 karty, przy czym pierwsza z nich nie jest zapisana i została potraktowana jako karta ochronna. Składki pierwsza i czwarta, czyli karty 2-4 (jednej brak) i 11-14 składają się z pergaminu trochę gorszego niż *Psalterz Egberta* i grubiej wyprawionego. Między te składki włożono składki drugą i trzecią, czyli karty 5-10 (w składce II brak

2 kart). Te składki są z jeszcze gorszego pergaminu niż składki I i II. Wszystkie te karty są nieco dłuższe i szersze niż pozostałe karty kodeksu.

Oto części foliów Gertrudy:

- 1) 2r – 4v: *Kalendarium*
- 2) 5v – 8v: *Modlitwy Gertrudy i pierwsza z „ruskich” miniatur*
- 3) 9r: *Interpolacja Filipa z Turris*
- 4) 9v – 10v: *kolejne trzy „ruskie” miniatury*
- 5) 11r – 12r: *Prognostyki – księżycowy i pogodowy* (ed. Meysztowicza: *Speculum astrologicum*)
- 6) 12r – 15v: *Modlitwy Gertrudy*.

Warto w tym miejscu zatrzymać się chwilę przy pięciu ruskich miniaturach. Cztery z nich są całostronicowe (f. 9v 10v). Pierwsza miniatura jest mniejsza, a wokół niej wpisane są modlitwy I i II. Ostatnia z tych miniatur znajduje się na kartach *Psalterza Egberta* (f. 41).

### 3) Ikonografia miniatur

*Kodeks* zawiera szereg miniatur już w swej części trewirskiej. Pierwsza z nich przedstawia pisarza Ruodprehta, wręczającego księgę arcybiskupowi Egbertowi. Na następnej miniaturze Egbert przekazuje księgę św. Piotrowi. Na kolejnych przedstawiono króla Dawida i 14 biskupów trewirskich, poprzedników właściciela *Kodeksu*. Ponadto co dziesiąty psalm rozpoczyna ozdobny, całostronicowy inicjał. W sumie w *corpus codicis* znajdują się 34 malowidła, zdobiąc główną część rękopisu z Trewiru<sup>7</sup>.

<sup>7</sup> Rec. Abraham W.: Rec. H. V. Sauerland i A. Haseloff: *Der Psalter...* „Kwartalnik Historyczny” 16(1902), 91-92.

Interesują nas bardziej te miniatury, które należą do manuskryptu Gertrudy. Jest ich 5, przy czym 4 z nich znajdują się na foliach Gertrudy, a piąta została namalowana na jednej z pustych stron *Psalterza Egberta*. Malowidła te są skomponowane symetrycznie, z wyraźnie zaznaczonym punktem centralnym. Ornamentyka geometryczna dominuje nad roślinną, co stanowi przeciwieństwo w stosunku do miniatur z *Psalterza Egberta*. Ponadto miniatury „Gertrudiańskie” przedstawiają grupy osób, podczas gdy na malowidłach z *Psalterza Egberta* wyobrażone są wyłącznie pojedyncze osoby. Miniatury z rękopisu Gertrudy zaopatrzone są w inskrypcje, wykonane białą farbą w języku ruskim (starsłowiańskim), w czym przypominają ikony. W *Psalterzu Egberta* tylko 4 miniatury zaopatrzone w łacińskie inskrypcje<sup>8</sup>. Z tych powodów badacze *Kodeksu* nazywają malowidła, należące do rękopisu Gertrudy, bizantyjskimi lub ruskimi.

Pierwsza z tych miniatur (f. 5v) wyobraża św. Piotra z rodziną książęcą. Święty Piotr stoi, zajmując całą wysokość karty. Jest ubrany w niebieską szatę, ozdobioną złotem. Na nogach ma sandały, a nad głową – złotą aureolę; w ręku trzyma klucze. Po lewej stronie Świętego znajdują się trzy mniejsze postacie, ubrane w królewskie stroje. Dwie z nich: męska i kobieca stoją. Kobieta wznosi ręce do modlitwy. Trzecia postać, również kobieca, głęboko pochylona, klęczy u stóp Księcia Apostołów w akcie *prostratio*. Ubrana jest także

---

<sup>8</sup> M. H. Malewicz: *Rękopis...*, 37-38. Zarówno edycja manuskryptu przynosi barwne reprodukcje tych miniatur (*Liber precum...*, pomiędzy 186 i 187), jak i książka T. Michałowskiej (*Ego Gertruda*, między 48 i 49). Wydaje się jednak, że w tej drugiej publikacji wyciągi barwne są lepszej jakości. Reprodukcje opisanych miniatur można obejrzeć też na cytowanych stronach wydania W. Meysztowicza. Są one tam czarno-białe i silnie zmniejszone. Dr Małgorzata Malewicz, znająca *Kodeks* z autopsji, twierdzi, że dopiero na kolorowych reprodukcjach można dostrzec charakterystyczne cechy wyobrażonych postaci. W przypadku Gertrudy, której niewątpliwym portret mamy na pierwszej miniaturze, są to duże czerwone kolczyki lub klipsy. Dzięki temu szczegółowi możemy znaleźć jeszcze kilka portretów księżnej np. wśród aniołów.



w królewski strój: czerwone buty, tunikę, ciemno-szarą suknię i złoty płaszcz. Na głowie ma niebieski welon i złotą koronę, wysadzaną szlachetnymi kamieniami. Przykryta złotym, wzorzystym płaszczem przypomina postać żółwia. Według T. Michałowskiej jest to nieprzypadkowe, gdyż żółw symbolizował głęboką przemianę życia człowieka, dokonującą się pod wpływem łaski Bożej<sup>9</sup>. Z prawej strony św. Piotra, wzdłuż całej postaci, a z lewej, nad głowami członków rodziny książęcej, wpisane są modlitwy I i II<sup>10</sup>. Figura św. Piotra podpisana jest: Ο`ΑΓΙΟC ΠΙΕΤΡΟC, stojący mężczyzna to ΙΑΡΟΠΟΙΙΚ, czyli Jaropełk- Piotr, syn Gertrudy i Izjasława. Figura kobieca, stojąca obok Jaropełka-Piotra nie została podpisana. Przypuszcza się, że jest to jego żona Irena. Postać kobiecą, korzącą się u stóp św. Piotra podpisano jako ΜΡ ΙΑΡΟΠΟΙΙΚ, co znaczy: matka Jaropełka. Jest to więc Gertruda<sup>11</sup>. Charakterystycznym elementem jej stroju są – według M. H. Malewicz – duże czerwone klipsy lub kolczyki.

Nową, interesującą interpretację ikonograficzną tej miniatury znajdujemy we wstępie B. Kürbis do edycji *Modlitewnika*<sup>12</sup>. Otóż zwrócono tam uwagę, że postać Gertrudy jest jakby domalowana na wcześniej istniejącej kompozycji – świadczy o tym swoiste „wciśnięcie” jej postaci między stopy św. Piotra i Jaropełka oraz kłopoty z proporcjami. Zastanawiające są też podpisy, sporządzone według innego klucza niż na czwartej miniaturze:

<sup>9</sup> T. Michałowska: *Ego Gertruda*, 85.

<sup>10</sup> Zob. interesujące uwagi Eufemii Cichockiej: *Rekopis Gertrudy – dokument kultury religijnej i teologicznej XI wieku*, „Ateneum Kapłańskie” 82 (1974), 122.

<sup>11</sup> *Manuscriptum...*, 124. Są to ustalenia Sauerlanda przytaczane przez Meysztowicza. Uczni rosyjscy, a także M. H. Malewicz, nieco dokładniej odczytują te inskrypcje. Por. *Liber precum...*, 50-62. Korzystam dalej z rzeczowych i syntetycznych opisów W. Meysztowicza.

<sup>12</sup> *Liber precum...*, 53-55.

tu bowiem podpisane są postacie księcia i jego matki; na tamtej – podpisano tylko świętych patronów. Z tych powodów zaproponowano „rozciągnięcie” w czasie powstania tej miniatury i przyjęcie, że pierwotnie przedstawiała ona Izjasława i Gertrudę. Noszą oni strój, wzorowany na Bizancjum, przysługujący wyłącznie księciu kijowskiemu – istotnym elementem tego stroju są czerwone buty. Jaropełk-Piotr nigdy nie miał prawa do takiego ubioru. Miniatura w tej wersji mogła powstać podczas pobytu na terenie Niemiec w 1075 roku. Był to czas rzymskiej misji Jaropełka-Piotra. Powstanie jej zbiegłoby się w czasie z wpisaniem pierwszych modlitw, okalających to malowidło. Potem, już po śmierci Izjasława, być może we Włodzimierzu, za pomocą podpisu zmieniono identyfikację wyobrażonych na miniaturze osób, a Gertrudę „uhonorowano” domalowaniem w akcie *prostratio* u stóp św. Piotra. Za tą interpretacją przemawiać może też dostrzegalny brak fizycznego podobieństwa między postaciami na pierwszej miniaturze oraz Jaropełkiem i Ireną, namalowanymi na miniaturze czwartej.

Druga z miniatur jest całostronicowa (f. 9v) i przedstawia świątynię z trzema wieżami, budowanymi na sposób bizantyjski (kopuły). W krzyże zaopatrzone skrajne wieże; środkowa zaś jest pozbawiona krzyża. We wnętrzu budowli wyobrażono scenę narodzenia Pańskiego. Na tym malowidle nie ma inskrypcji<sup>13</sup>. W jednej z kobiet kąpiących dziecię Jezus dostrzec można księżną Gertrudę.

Trzecia miniatura, też całostronicowa (f. 10r), w centrum strony, w stylizowanym krzyżu, przedstawia scenę ukrzyżowania. Obok krzyża Pańskiego znajduje się sześć postaci, z których trzy mają aureole. Są to: Najświętsza Maryja Panna, św. Jan Ewangelista oraz św. Longin. Dwie postacie bez aureol mają korony. Jedna z nich trzyma kielich, do którego splywa krew z przebitego boku Jezusa. To także prawdopodobnie księżna

<sup>13</sup> *Manuscriptum...*, 131-132.

Gertruda. Wokół tego wyobrażenia, w rogach karty namalowano postacie ewangelistów. Całość ogranicza bogaty ornament o motywach roślinnych. Malowidło to ma dwie inskrypcje, mianowicie ewangeliści podpisani są imionami, a ukrzyżowanie zatytułowano jako CTAV-POCC<sup>14</sup>.

Malowidło czwarte (f. 10v) przedstawia siedzącego na tronie Chrystusa (Χριστοζ Παντοκρατωρ), który prawą ręką koronuje księcia Jaropełka-Piotra, lewą zaś – jego żonę księżną Kunegundę-Irenę. Przy koronacji tej asystują po prawej stronie św. Piotr i po lewej św. Irena. O tym wszystkim informują stosowne napisy: Chrystus podpisany zastał jako IC. XC., a św. Piotr i św. Irena – imionami: `A ΠΙΕΤΡΟC `A ΙΡΕΝΕ. Uroczystości przyglądają się z góry czterej ewangeliści, wyobrażeni w swoich symbolach, od dołu zaś wydarzenie obserwują cherubini, wśród których znajdujemy podobiznę Gertrudy (sic!). Malowidło to zajmuje również całą stronę i obramowane jest bogatym, tym razem o motywach geometrycznych, kolorowym ornamentem<sup>15</sup>. W literaturze przedmiotu miniaturę tę wiązano jednoznacznie z „koronacyjnymi” aspiracjami Jaropełka i jego rodziny. Tymczasem B. Kürbis słusznie przypomina, że na Wschodzie objęcie władzy nie wiązało się z koronacją, lecz „posadzeniem” na tronie, i taką też symbolikę miała stosowna uroczystość. Koronacja miała miejsce przy obrzędzie zaślubin; miniatura ta mogła więc powstać zaraz po zawarciu małżeństwa przez Jaropełka i Irenę (1073 r.) lub niedługo potem, ale za życia Izjasława – Jaropełk ma na nogach czarne buty (czerwone przysługiwały tylko Izjasławowi).

<sup>14</sup> *Manuscriptum...*, 132.

<sup>15</sup> *Manuscriptum...*, 133. Reprodukcję tej miniatury można znaleźć też w: K. Górski: *Zarys dziejów duchowości w Polsce*, Kraków 1986, ilustracja 1.

Miniatura piąta (f.41r) wyobraża Matkę Bożą, siedzącą na tronie i trzymającą na rękach Dzieciątka Jezus. Jezus przedstawiony jest w konwencji Pantokratora<sup>16</sup>. Miniatura ta, podobnie jak trzy poprzednie, jest całostronicowa i także, podobnie jak pozostałe, ma bogatą ornamentykę (geometryczną) oraz inskrypcję: MP – ΘΥ.

Wszystkie te malowidła, oprócz niewątpliwych walorów artystycznych, istotnych dla historii sztuki, mają też znaczenie dla historii *Kodeksu*. Wskazują bowiem ponad wszelką wątpliwość na autorkę modlitw – Gertrudę oraz na jeden z głównych przedmiotów jej próśb – syna Jaropełka-Piotra.

#### 4. „Odyseja Kodeksu”<sup>17</sup>

Dzieje *Kodeksu* najpełniej i najdokładniej opracował H. V. Sauerland, który – jak podaje Z. Kozłowska-Budkowa – korzystał z uwag S. Kętrzyńskiego jeszcze sprzed 1901 roku<sup>18</sup>. Ustaleniom Sauerlanda przeciwstawił się w kilku kwestiach W. Meysztowicz. Zasadnicze tezy Sauerlanda potwierdzają późniejsi badacze: M. H. Malewicz, B. Kürbis, D. Leśniewska, T. Michałowska. Otóż według niemieckiego badacza *Psalterz Egberta* wraz z następującymi po nim modlitwami, przeznaczonymi do odmawiania w chórze katedry

---

<sup>16</sup> *Manuscriptum...*, 146 – 147.

<sup>17</sup> Jest to wyrażenie W. Abrahama.

<sup>18</sup> Z. Kozłowska-Budkowa: *Rec. Manuscriptum...*, „*Studia Źródłoznawcze*” 3 (1958) 271.

trewirskiej, stanowi jedną całość<sup>19</sup>, którą wypadałoby konsekwentnie nazywać *Kodeksem Egberta*<sup>20</sup>. Na trewirską proveniencję *Kodeksu* wskazują modlitwy, a szczególnie litania, w której wymieniono świętych biskupów trewirskich, poprzedników właściciela *Kodeksu*. Ponadto zawarte w tym kodeksie miniatury są związane z Trewirem; 14 z nich stanowi portrety biskupów trewirskich.

*Psalterz Egberta* powstać musiał – co do tego zgodni są wszyscy badacze<sup>21</sup> – za pontyfikatu swego właściciela, czyli pomiędzy 977 i 993 rokiem, w którym arcybiskup Egbert umarł. *Psalterz Egberta* został sporządzony przez niejakiego Ruodprehta, którego uwieczniła pierwsza miniatura w geście wręczania księgi arcybiskupowi. Miejscem powstania psalterza była zapewne szkoła pisarska i iluminatorska w opactwie w Reichenau, aczkolwiek wielu badaczy niemieckich ma co do tego poważne wątpliwości<sup>22</sup>. *Litania*, *Confessiones* i *Ordynacja* zostały dołączone do *Psalterza Egberta* jeszcze w Trewirze, prawdopodobnie niedługo po powstaniu psalterza. Teksty te, oprócz niewątpliwych związków merytorycznych z *Psalterzem*,

---

<sup>19</sup> *Tamże*.

<sup>20</sup> Niektórzy nazwę tę stosują zastępczo z nazwą *Kodeks Gertrudy*, na określenie kodeksu w tej formie, w jakiej dotrwał on do dzisiejszych czasów. Zob. *Introductio* W. Meysztowicza (*Manuscriptum...*, 105) oraz cytowania katalogów włoskich (*tamże*, 111). W niniejszym tekście tę całość nazywać będziemy *Kodeksem Gertrudy* (i niekoniecznie Mieszkówny; jedną z ostatnich właścicielek *Kodeksu*, i to w jego ostatecznej formie, była Gertruda, królowa Węgier). Rękopisem Gertrudy nazywa się zaś to, co napisała polska królowa w różnych częściach kodeksu.

<sup>21</sup> Oto opracowania dotyczące dziejów *Kodeksu Gertrudy*: H. V. Sauerland, A. Haseloff: *Der Psalter...*, 45-173; W. Semkowicz: *Paleografia łacińska*, wyd.2, Kraków 2002, 96-98, 273-275; [V. Meysztowicz:] *Manuscriptum...*, 105-116; M. H. Malewicz: *Rękopis...*, 40-42; S. Kętrzyński: *Gertruda*. Akta S. Kętrzyńskiego w archiwum PAN w Warszawie. Poz. III – 33, nr 13; zob. też cytowane już recenzje Z. Kozłowskiej-Budkowej i W. Abrahama.

<sup>22</sup> Referuje je starannie B. Kürbis, zob. *Modlitwy książęcej Gertrudy*, 10-16.

mają ponadto wspólne z nim cechy ortograficzne i paleograficzne. Paleografowie sądzą, że wszystko to wskazuje na „jedno środowisko pisarskie”<sup>23</sup> lub nawet to samo skryptorium.

Przyjąć należy, że do rąk Gertrudy dotarł *Kodeks Egberta*, na który składały się: *Psalterz Egberta*, *Litania*, *Confessiones* i *Ordynacja*, gdyż modlitwy Gertrudy wpisane są we wszystkich tych częściach *Kodeksu Egberta*. Istnieje kilka hipotez na temat drogi *Kodeksu* z Trewiru do rąk Gertrudy. Polscy uczeni przyjmują, jako najbardziej prawdopodobną, tezę, że *Kodeks* dostał się w ręce palatyna reńskiego Henfrieda Ezzona w czasie walk o arcybiskupstwo trewirskie w początkach XI w. Następnie został przywieziony przez Rychezę do Polski i może już wtedy dołączono doń kalendarz krakowski<sup>24</sup>. Gertruda mogła otrzymać *Kodeks* od matki w momencie swego zamążpójścia w 1043 roku, choć – gdyby przyjąć tezę Wydawcy, że niektóre modlitwy

<sup>23</sup> M. H. Malewicz: *Rękopis...*, 41.

<sup>24</sup> W tej sprawie Z. Kozłowska-Budkowa powołuje się na S. Kętrzyńskiego. (Rec. *Manuscriptum...* „Stud. Źródł.”, 272-273.) H. V. Sauerland godził się z S. Kętrzyńskim, że *Kodeks* przywiozła do Polski Rycheza, wysunął wszakże i inną tezę, iż *Kodeks* trafił wprost z Nadrenii na Ruś, przywieziony tam przez prepozyta trewirskiego Burcharda, który jako poseł cesarski przebywał na Rusi w 1075 r. Według Z. Kozłowskiej-Budkowej teoria ta nie wyjaśnia, dlaczego przed miniaturami ruskimi i modlitwami Gertrudy, znalazł się w *Kodeksie* kalendarz krakowski (*tamże*, 173). Sama wysuwa tezę, że skoro biskup krakowski Zula (w roczniku kapituły krakowskiej: Zula) zmarł w 1071 r., to kalendarz musiano spisać w tym roku. Mogło to mieć miejsce w czasie pobytu Izjasława w Polsce po wyjeździe z Niemiec, a przed powrotem do Kijowa w lipcu 1077 r. W takim wypadku, sam *Kodeks* mógł przywieść ze sobą Izjasław, otrzymawszy go podczas pobytu w cesarstwie w 1075 r. Zdaniem Z. Kozłowskiej-Budkowej byłoby łatwiej wtedy wyjaśnić fakt licznych dodatków w partii „trewirskiej” i brak śladów używania przez osoby świeckie. Uważa bowiem, iż trudno uznać, że dodatki te powstały w tak krótkim czasie, jakim był okres pobytu *Kodeksu* w Trewirze (od powstania, między 977 i 993 r. do walk o arcybiskupstwo na początku XI w.). Ślady używania przez świeckich pisarzy powinny pochodzić z czasu pobytu *Kodeksu* w rodzinie Henfrieda Ezzona. Autorka ta sama jednak przyznaje, że jest to słaby argument *ex silentio*. Dla potrzeb niniejszego opracowania przyjęto poglądy S. Kętrzyńskiego,

pochodzą z czasu pobytu w klasztorze – mogło to wydarzyć się wcześniej. M. H. Malewicz uważa, że Gertruda, otrzymawszy *Kodeks* w 1043 roku, zapisywała w nim początkowo modlitwy, zapamiętane z pobytu w klasztorze<sup>25</sup>. T. Michałowska – której „chronologię” odnośnie do modlitw przyjęto w tej pracy – uważa, że pisanie własnego *Liber precum* Gertruda rozpoczęła podczas drugiego wygnania z Kijowa w 1075 roku, przebywając na terenie Saksonii<sup>26</sup>.

Problem zawarty w pytaniu: *Quo tempore scribebat Gertruda?*<sup>27</sup> nurtował niemal od początku badaczy *Modlitewnika*. Rozbieżności między ustaleniami uczonych są tu dość duże i nie powinno to dziwić skoro jedynym wyraźnym śladem wydarzeń historycznych są modlitwy zanoszone w intencji Jaropełka-Piotra podczas różnych jego wypraw wojennych. Modlitwy te (oprócz jednej wcześniejszej) mogły powstać w 1084 roku (konflikt z Rozcisławowiczami), ale najpewniej powstały w roku następnym (wyprawa na Wsiewołoda), albo jeszcze rok później, tuż przed śmiercią ukochanego syna (wyprawa na Rościsławowiczów). Ponieważ w *Modlitewniku* nie odnotowano śmierci Izjasława w 1078 roku, ani Jaropełka-Piotra (1086 r.), co

---

ponieważ akceptuje je większość badaczy. B. Kürbis zasadniczo podziela tę opinię w swoim *Opracowaniu* i starannie opisuje związaną z tym dyskusję uczonych niemieckich, czeskich i polskich, na s. 18-33.

<sup>25</sup> *Rękopis...*, 41.

<sup>26</sup> Niektórzy wcześniejsi badacze sądzą, że *folia Gertrudiana* i zawarte na nich miniatury powstały na Rusi. Ale już B. Kürbis przypuszcza, że miniatury te mogły powstać na terenie Niemiec, podczas pobytu tam Izjasławów, w pracowni iluminatorskiej, znajdującej się pod wpływem sztuki bizantyjskiej, co w tamtym okresie, ze względu na wpływ cesarzowej Theophano nie należało do rzadkości. Miejscem powstania tych malowideł mógł być też – zdaniem B. Kürbis – Kraków, co nigdy nie było brane pod uwagę z racji naszej małej wiedzy na temat roli kulturalnej stolicy Polski w XI w. Zob. *Liber precum...*, 59.

<sup>27</sup> Wyrażenie Meysztowicza z *Manuscriptum...*, s. 109.

zadziwiająco, zważywszy na wielką miłość Gertrudy do najmłodszego syna, to niemal automatycznie narzuca się uznanie śmierci Izjasława za *terminus a quo*, a mordu Jaropełka za *terminus ad quem* spisywania przez Gertrudę jej modlitw<sup>28</sup>. Wynikałoby z tego, że manuskrypt powstał w ciągu ośmiu lat, podczas pobytu jego autorki we Włodzimierzu Wołyńskim i przejściowo w Kijowie.

Proste rozwiązania niekoniecznie muszą być prawdziwe. Różnorodność modlitw, ukazująca bardzo różny stan ducha modlącej się księżnej, a także szereg innych aluzji historycznych nie pozwala zadowolić się ograniczeniem czasu spisywania modlitw do okresu włodzimierskiego<sup>29</sup>. Już Walerian Meysztowicz<sup>30</sup>

---

<sup>28</sup> Przyjmują to (ale dopuszczając „rozszerzenie”) i M. H. Malewicz (*Rękopis...*, 41) i W. Meysztowicz (*Manuscriptum...*, 109 i 116).

<sup>29</sup> Z tego punktu widzenia poza wszelką dyskusją jest propozycja Z. Kozłowskiej-Budkovej, aby czas powstania *Modlitewnika* Gertrudy zawęzić do lat 1084-1085. (Rec. *Manuscriptum...*, Stud. Zródł., 271-273).

<sup>30</sup> *Manuscriptum...*, 109. M. H. Malewicz podaje, że W. Meysztowicz sugeruje jako termin *ad quem* 1083 r. (*Rękopis...*, 67, przypis 62 – być może jest to po prostu błąd „zeczerski”, ale i Górski pisze podobnie: *Zarys...*, 26). Jest to jakieś nieporozumienie, bo Meysztowicz podsumowuje swoje wywody stwierdzeniem: *Unde liquet Manuscriptum ante annum 1083 inceptum esse*. Zarówno w cytowanej przez autorkę tablicy na s. 116, jak i w nieuwzględnionym przez nią dłuższym wywodzie na s. 109 wydawca podaje 1087 r. (22 listopada) jako datę *ad quem* spisywania modlitw przez Gertrudę. Jest to data – według niego – na tyle pewna, że podważanie jej jest dosyć trudne: Gdyby Gertruda pisała po 1087 r. to z pewnością odnotowałaby śmierć ukochanego syna, za którego tak często modli się na kartach swojego *Modlitewnika*; zwłaszcza, że zamieszcza także modlitwy za zmarłych. Gdyby skończyła pisać wcześniej, tj. w 1083 r., to nie byłoby w zbiorze tylu dramatycznych próśb za syna, zagrożonego przez wrogów. Jaropełk-Piotr bowiem dopiero w 1084 r. został pozbawiony dzielnicy i musiał uciekać do Polski przed Włodzimierzem Monomachem.



dopuszczał jako *terminus a quo* moment otrzymania przez Gertrudę *Kodeksu Egberta* z okazji – jak się przypuszcza – zamażpójścia<sup>31</sup>.

Wydaje się jednak, że zgodnie z sugestią M. H. Malewicz i K. Górskiego czas pisania modlitw przez księżnę kijowską można śmiało rozciągnąć pomiędzy lata 1043 (data ślubu z Izjasławem – termin *a quo*) i 1087 (data śmierci Jaropełka – termin *ad quem*)<sup>32</sup>. Za szczególnie cenną i trafną należy uznać chronologię modlitw Gertrudy zaproponowaną przez T. Michałowską. Słuszność tej chronologii zdaje się potwierdzać analiza rozwoju życia religijnego Gertrudy, dokonana na podstawie tekstów jej modlitw. T. Michałowska uważa mianowicie, że Gertruda rozpoczęła układanie swego *Modlitewnika*, podczas drugiego wygnania z Kijowa, gdy oboje z Izjasławem przebywali na terenach Saksonii, objętej buntem wobec Henryka IV. Teza ta pozwala na zidentyfikowanie postaci występujących w pierwszych modlitwach, a treść modlitw staje się też bardziej zrozumiała, gdy weźmie się pod uwagę szczególne położenie kijowskiej pary książęcej w tamtym czasie. Trudniejszym pytaniem jest kwestia, do kiedy Gertruda pisała. W manuskrypcie, jak już wspomniano, nie odnotowano ani śmierci Izjasława (1078), ani ukochanego syna Jaropełka-Piotra (1086), ale też te partie manuskryptu są najbardziej niekompletne, a w interesującej nas części tekstu brakuje części składki. Faktem jest jednak, że końcowe partie manuskryptu wypełniają modlitwy za zmarłych. Dlatego T. Michałowska

---

<sup>31</sup> Większość badaczy przyjmuje datę 1043 r., ale W. Meysztowicz podaje, że Gertruda wyszła za Izjasława w roku objęcia tronu polskiego przez jej brata Kazimierza, czyli w 1039 r.

<sup>32</sup> *Zarys...*, 26.

uważa, że można wyróżnić pięć chronologicznych nawarstwień w manuskrypcie Gertrudy<sup>33</sup>: pierwsza grupa modlitw powstała podczas oczekiwania na powrót Jaropełka-Piotra z poselstwa do Grzegorza VII, następna – zawierająca liczne kopie – podczas wojny domowej w Niemczech w 1076 roku. W 1077 roku w Krakowie mógł zostać skopiowany *Kalendarz* oraz (może<sup>34</sup>) *Prognostyki – księżycowy i pogodowy*. Po powrocie do Kijowa powstała grupa modlitw pokutnych oraz związanych z liturgią. W czasie pobytu z Jaropełkiem we Włodzimierzu Wołyńskim powstało najpierw kilkanaście refleksyjnych modlitw błagalnych i przebłagalnych, a następnie (być może podczas uprowadzenia do Kijowa) – szereg modlitw w intencji Jaropełka-Piotra. Ostatnie dwie modlitwy mogły powstać już po śmierci ukochanego syna.

*Kodeks Gertrudy* wrócił do Polski poprzez ruskie księżniczki, wydawane za Piastów na przełomie XI i XII w. Prawdopodobnie z rąk Gertrudy otrzymała go Zbysława Światopełkówna, która w 1103 roku została wydana za Bolesława Krzywoustego, dziesięć lat później – gdy Zbysława zmarła – Bolesław poślubił Salomeę z domu Berg, która ofiarowała *Kodeks* córce Gertrudzie, urodzonej z tego małżeństwa, mniszce w Zwiefalten. Po śmierci mniszki Gertrudy Bolesławówny w 1160 roku w Zwiefalten, poszerzono *Kodeks* o noty nekrologiczne w kalendarzu znajdującym się na kartach Gertrudy. Wtedy to zapewne *Kodeks* przeszedł na własność Gizeli Andechs-Meran, żony seniora rodu Bergów, a wuja Gertrudy Bolesławówny, hrabiego Diepolda. Gizela ofiarowała go córce swojego brata Bertolda IV Andechs-Meran, Gertrudzie, królowej Węgier, która – jak zauważa

<sup>33</sup> *Ego Gertruda*, 209.

<sup>34</sup> *Liber precum...*, 34-38.

Z. Kozłowska-Budkowa – była siostrą św. Jadwigi Śląskiej<sup>35</sup>. Po niej dziedziczyła *Kodeks* córka jej i Andrzeja II, króla Węgier, św. Elżbieta Węgierska (lub Turyngska), poślubiona w 1221 roku Ludwikowi, księciu Turynii. Ona to w 1229 roku ofiarowała *Kodeks* katedrze w Cividale<sup>36</sup>. Tam *Kodeks* znajduje się do dzisiaj.

Filip z Turris, biskup Adrii (zm.1717 r.) odtworzył pod koniec XVII w. lub na początku XVIII w. notę proveniencyjną, na której dokonano razury. Interpolacja Filipa z Turris na odwrocie 8 karty *Kodeksu*<sup>37</sup> wskazuje, że nie zna on już Gertrudy Mieszkówny. Odkrycie jej tożsamości dla współczesnej historiografii

<sup>35</sup> Rec. *Manuscriptum...* . „Nasza Przeszłość”, 383.

<sup>36</sup> Dzieje *Kodeksu* ustalono głównie na podstawie not nekrologicznych w kalendarzu. Ustalenie nazwisk wymienionych tam członów rodziny Berg zawdzięczamy H. V. Sauerlandowi.

<sup>37</sup> Tekst nr 22 w wyd. W. Meysztowicza, a w edycji H.H.Malewicz i B.Kürbis znajduje się na s. 129-130 w przypisie. Zob. też fragment u M. H. Malewicz: *Rękopis...*, 42. Oto przekład tego tekstu: *Dar św. Elżbiety, córki króla Węgier, małżonki księcia langrafa Turynii, który za radą jej wuja Petrolda, patriarchy Akwilei,... w roku 1229 dała prześwietnemu kolegium kanoników forejulenckich,...* . Uwaga: *Jest czymś godnym zauważenia, że cała modlitwa diabelską ręką została usunięta przez staranne wyskrobanie.*

*Ze słów tej nieszczęsnej wyskrobanej stronnicy, które prawie wszystkie odtworzyłem wynika, że ten święty kodeks został zapisany przez św. Elżbietę naszej kapitule forejulenckiej za radą patriarchy Petrolda, który był bratem Gertrudy z książąt Meranii, tej samej, która urodziła Elżbietę. Kodeks zaś przed dwustu i pięćdziesięciu laty został napisany dla potrzeb innej Gertrudy, której pochodzenie zakrywają ciemności; była jednak zrodzona z książąt, co wypływa z tego, że nie sama ona modli się za syna lub za syna swego jedyne go i jego wojsko. Wiek tego kodeksu wyprowadza się na podstawie strony dwunastej, na której widzimy namalowany obraz tego, który księgę spisał, ofiarowującego księgę samemu presulowi [biskupowi] Egbertowi, co [wynika] z napisanego tam wiersza: Dar dał Ryodpreht, który przyjął presul Egbert. I nie ktoś inny to jest jak Egbert, arcybiskup Trewiru, który rządził tym Kościołem od roku 979 do 993, albowiem święci, którzy pobożnymi wyobrażeniami w psalterzu oraz powiększonymi i złotymi literami są wymienieni w litanii, są również biskupami Trewiru. Otóż w wymienionych latach 977 i 993 kodeks nasz został sporządzony, i to w mieście Trewirze lub innym miejscu tej diecezji, w której także - należy podejrzewać - swoje księstwo miała Gertruda. Filip z Turris, biskup Adrii.*

zawdzięczamy Heinrichowi Volbertowi Sauerlandowi, który w opublikowanej w 1901 roku edycji krytycznej *Kodeksu Egberta* zamieścił też modlitwy Gertrudy, stanowiące noty marginalne w tym *Kodeksie* i powiązał je z jej osobą. Polscy historycy po raz pierwszy usłyszeli o *Modlitewniku* z ust Władysława Abrahama, podczas wykładu na posiedzeniu Towarzystwa Historycznego 9 marca 1900 roku.

### 3. Filologia *Modlitewnika* Gertrudy

Kaligrafia manuskryptu Gertrudy sytuuje jej pismo w grupie minuskuł romańskich, podczas gdy trewirskie partie *Kodeksu* pisane są minuskułą karolińską (w wersji „ottońskiej”). Jednakże dostrzega się wyraźnie wspólną dla nich tradycję lub nawet podobną szkołę pisarską, gdyż typy abrewiacji i ligatur w obydwu partiach tekstu są niemal identyczne<sup>38</sup>.

Pismo Gertrudy jest dość wyrobione, a charakteryzuje je zaokrąglone, wysokie „s” na końcu wyrazów. Analiza tego pisma wskazuje dość jednoznacznie na Gertrudę, jako pisarkę manuskryptu. Teza ta – co już wspomniano – nie znalazła uznania w oczach niektórych historyków, którzy – jak B. Kürbis – przypisywali autorstwo *Modlitewnika* kapelanowi lub spowiednikowi księżej. M. H. Malewicz odpierając ten zarzut słusznie zauważa, „że gdyby księżna zleciła pisanie modlitewnika pisarzowi dworskiemu lub swojemu spowiednikowi, to w okresie zamieszek na Rusi, w czasie tułaczki rodziny książęcej ani pisarz, ani spowiednik nie mógł towarzyszyć Gertrudzie stale, a przecież niektóre z tekstów można ponad wszelką wątpliwość datować na okres

<sup>38</sup> Zob. W. Semkowicz: *Paleografia łacińska*, 273-275. W. Semkowicz w swoich opiniach opierał się na ustaleniach S. Kętrzyńskiego.

pobytu pary książęcej w Niemczech i w Polsce”<sup>39</sup>. Autorka ta zauważa ponadto, że zarówno liczne barbaryzmy, jak i niekiedy kłopoty z zawilnością składni łacińskiej, a przede wszystkim głęboko osobisty charakter wielu modlitw zdaje się potwierdzać tezę, że Gertruda osobiście spisywała swoje modlitwy. Pracę pisarza dworskiego nad *Modlitewnikiem* wyklucza także – co zauważyła T. Michałowska – „nierówna, a niekiedy bardzo zła jakość zapisu”<sup>40</sup>.

Ortografię Gertrudy charakteryzuje przede wszystkim stosowane konsekwentnie *e caudatum* (e) zamiast dyftongów (w przeciwieństwie do tekstów z *Kodeksu Egberta*). Ponadto Gertruda stosuje literę „k” w wyrazach *karisma*, „karitas”. Zwraca się też uwagę na odbiegające od klasycznej łaciny formy aspirowane (*abhominare*,

---

<sup>39</sup> M. H. Malewicz: *Rękopis...*, 54-55. W późniejszych swoich pracach M. H. Malewicz wyróżniała w manuskrypcie Gertrudy, co najmniej dwie ręce pisarskie, o czym informuje T. Michałowska (chodzi o nieopublikowany *Wstęp edytorski* do wydania krytycznego *Liber precum*), w taki sposób, że „teksty uczone” (kalendarz, prognostyki i niektóre modlitwy) wpisała inna ręka niż ta, spod której wyszła większość modlitw. T. Michałowska wyraziła jednak wątpliwość, czy takie cechy jak wielkość liter, barwa inkaustu, staranność pisma mogą stanowić podstawę do wspomnianego wyróżnienia, skoro podstawowe cechy paleograficzne, takie jak kształt liter i charakterystyczne ligatury pozostają niezmiennie w całym manuskrypcie. Wspomniane różnice pisma zdają się wypływać z różnic tak zewnętrznych (materiały pisarskie, ilość miejsca) jak i wewnętrznych (stan „ducha” piszącej), zmieniających się w sposób konieczny w ciągu kilkunastu lat powstawania *Modlitewnika*. Zob. *Ego Gertruda*, 53. Przyjęcie wyróżnień M. H. Malewicz nie podważa jednak tezy o osobistym spisywaniu modlitw przez Gertrudę – nawet ją nieco wzmacnia, „uwalniając” księżną od „odpowiedzialności” za skłaniające się ku astrologii prognostyki oraz m.in. za nieco zabobonną modlitwę XCV przeciw truciznom i zaklęciom z karty 182 recto. Warto dodać, że tej opinii nie podzieliła także B. Kürbis, która w ogóle kwestionuje autorstwo Gertrudy (i poprzedziła edycję krytyczną własnym *Opracowaniem*, rezygnując ze *Wstępu* M. H. Malewicz).

<sup>40</sup> *Ego Gertruda...*, s. 53.

*hedificare, Gabrihel, habundantia, Ihesus* i in.) oraz formy anaptyktyczne (*dampnatio, hiemps*)<sup>41</sup>. Wymienione cechy ortograficzne, konsekwentnie stosowane w całym manuskrypcie Gertrudy, zdają się dodatkowo potwierdzać tezę o jej autorstwie tego tekstu. Niezależnie od tego Gertruda – zgodnie z ówczesną ortografią łacińską – stosuje ten sam zapis graficzny „u” dla dźwięków „u” i „v”.

Gramatyka łacińska Gertrudy zasadniczo nie odbiega od jej klasycznego pierwowzoru; da się jednak wyróżnić – jak skrupulatnie uczyniła to M. H. Malewicz<sup>42</sup> – cały katalog czasowników (także w konstrukcjach dopełnieniowych), rzeczowników, przymiotników, imiesłowów i kilka zaimków odbiegających znaczeniem lub formą od łaciny klasycznej.

W tym skrótowym przeglądzie chcemy zwrócić uwagę – za B. Nadolskim<sup>43</sup> – jedynie na te cechy słownictwa Gertrudy, które mają znaczenie teologiczne lub filozoficzne. I tak:

1. Gertruda używa słowa *oratio* na oznaczenie modlitwy; unika tym samym pogańskiego *preces*. Kolokwialne we wczesnym chrześcijaństwie wyrażenie *rogatio* nabiera u niej – zgodnie z zarysowującą się już tendencją – znaczenia intensywnej prośby (*supplices te rogamus*).

2. Na oznaczenie sługi Bożego Gertruda używa słowa *famulus* a nie *servus*. *Famulus* bowiem to służa (w okresie klasycznym także niewolnik), lecz należący do *familia* swego pana. Wyraz *servus* nie implikuje takiej więzi i użyty jest w manuskrypcie tylko raz (XCIX,8), podobnie jak jego żeński odpowiednik – *ancilla* (V,2).

<sup>41</sup> W. Meysztowicz, *Manuscriptum...*, 106-107; M. H. Malewicz: *Rękopis...*, 54.

<sup>42</sup> *Rękopis...*, 53-54. Zainteresowanych odsyłamy do tej naprawdę pionierskiej pracy.

<sup>43</sup> *Teologiczne treści...*, 43-50.

3. Boga Gertruda nazywa przede wszystkim *Dominus*, ale niekiedy dookreśla trudnym w tym kontekście do oddania wyrazem *pius*, a nawet *piissimus*. Dosłownie znacząłoby to „pobożny” i „najpobożniejszy” jednak w odniesieniu do Boga znaczy „łaskawy” i „najłaskawszy” (także: „miłościwy” i „najmiłościwszy”).

4. Innym ciekawym przymiotnikiem odnoszonym do Boga jest *mitissimus* – najłaskawszy, dobrotliwy, kochany. Przymiotnik ten wnosi swoistą dozę delikatności i słodyczy w znaczeniu moralnym. Przymiotnik *clementissimus* jest z kolei wyrazem nieskończonego szacunku wobec Boga.

5. Ciekawe jest także użycie w stosunku do Chrystusa (modl. CVI, 14) obok słowa *largitor* (szafarz, dawca), także wyrazu *indultor* (strażnik, opiekun)<sup>44</sup>.

6. B. Nadolski nie przywiązuje zbyt dużej wagi do spowiedzi Gertrudy. Uważa, że jej samooskarżenia są nie tyle wyrazem jej grzeszności, ile wynikają z poczucia absolutnej niegodności daru, jakim jest sam Bóg i dlatego nie radzi doszukiwać się różnic między poszczególnymi wyrażeniami Gertrudy. Trudno nie zgodzić się z nim w pierwszej sprawie, lecz – jak się wydaje – nie przeszkadza to bliższemu przyjrzeniu się słownictwu Gertrudy, dotyczącemu grzechów i przewinień. Taką analizę przedstawiono w dotyczącym obrazu człowieka w *Modlitewniku* rozdziale naszego studium.

---

<sup>44</sup> W edycji Meysztowicza (nr 90 na s. 155) jest słowo *inductor* (przewodnik) i na nie zwraca uwagę Nadolski w cytowanym tekście. Różnicy tej nie zauważyły wydawczynie (*Liber precum...*, 166, tekst nr 92).

## 5. Uwagi translatorskie

Proponowany przekład, z punktu widzenia bogactwa form stylistycznych i kompozycyjnych oryginału, jawi się nadzwyczaj ubogo. Tłumaczeniu obca była bowiem ambicja dokonania przekładu poetyckiego; starano się jednak, może niekiedy przesadnie, przełożyć wiernie treść tekstów Gertrudy. Nie oznacza to werbalizmu, czy stosowania tzw. kalek językowych. Oznacza wierność treściom zawartym w tłumaczonych tekstach. Z tego względu przy tłumaczeniu modlitw korzystano ze słownika liturgicznego, a szczególnie tego, którym tłumaczy się psalmy<sup>45</sup>.

Pierwsza, drukowana we fragmentach, wersja przekładu opierała się na edycji W. Meysztowicza konfrontowanej z przygotowywanym wówczas przez M. H. Malewicz nowym wydaniem krytycznym *Modlitewnika*<sup>46</sup>. Przyjęto zasadę, że wprowadza się poprawki do przekładu w stosunku do edycji ks. Meysztowicza tylko tam, gdzie sens

---

<sup>45</sup> Gertruda korzystała z Psalterza z Wulgaty dokonanego z Septuaginty, z nielicznymi wyjątkami, gdy wstawiała wersety zaczerpnięte z przekładu dokonanego *iuxta Hebraicum*, jak np. Ps 20,2. Łacińska wersja cytatów z psalterza jest najbardziej zgodna ze stosowanym do dziś (solesmeńskim) *Psalterzem monastycznym* (*Psautier latin-français du bréviaire monastique*, Paris-Tournai-Rome 1938 [reimpression 2003]). Wskazuje to więc na korzystanie przez Gertrudę z jakiejś tradycyjnej, benedyktyńskiej wersji psalterza. Być może ta wersja zawarta była po prostu w *Psalterzu Egberta*. W przekładzie korzystano z polskiego tłumaczenia *Psalterza* dokonanego przez ks. Jakuba Wujka (*Psalterz Dawidów* w przekładzie ks. Jakuba Wujka. Transkrypcja, słowo wstępne i komentarz ks. Janusz Frankowski. Warszawa 1993). W tekście przekładu zastosowano numerację z tej wersji psalterza (Wulgata według Septuaginty).

<sup>46</sup> Zob. fragmenty tego przekładu: *Modlitwy Gertrudy Mieszkówny* [wybór], „Cenobium” 9(1996), 31-40; Gertruda Mieszkówna: *Modlitewnik* (wybór), „Ogród” 8(2003) 1-2 (21-22), 39-53.



modlitwy zmieniony jest w sposób istotny lub tam, gdzie sam wydawca przyznaje, iż nie rozumie tekstu. Nie poprawiono całego przekładu czekając na ogłoszenie ostatecznej wersji krytycznej *Modlitewnika*.

W tzw. międzyczasie – to znaczy między dokonaniem przekładu a jego ogłoszeniem w chwili obecnej – ukazał się przekład B. Kürbis, oparty na przygotowywanej do druku, ostatecznej już wersji, edycji krytycznej (1998). Łaciński tekst oryginału ukazał się cztery lata później. W tym stanie rzeczy ogłaszanie nowego tłumaczenia zrazu wydało się bezsensowne. Jednakże po bliższym przyjrzeniu się pracy B. Kürbis, uznano, że nie tylko warto, lecz wręcz potrzeba, aby Czytelnik mógł dotrzeć do innej wersji tłumaczenia. Jak bowiem fragmentaryczne przekłady K. Górskiego wydawały się za zbyt skłaniające się ku klasycznej łacinie na niekorzyść łaciny kościelnej (a tą wszak operowała Gertruda), tak przekład poznańskiej historyczki powstał zupełnie bez liczenia się ze słownikiem łaciny kościelnej<sup>47</sup>.

W obecnym przekładzie zastosowano ponadto kilka innych rozwiązań, różniących go od wszystkich poprzednich tłumaczeń, tak całości *Modlitewnika* jak i jego fragmentów:

1. Do tłumaczenia dołączono łacińską wersję modłów Gertrudy, przygotowując ją na podstawie (obydwu) edycji krytycznych, przy czym zrezygnowano z oryginalnej ortografii tekstu, dokonując transkrypcji na dziś obowiązujące zasady ortografii łacińskiej. Chodziło o uprzyścislenie treści modlitw, odsyłając zainteresowanych ich ortografią do wydań krytycznych. Pozostawiono w tekście nieliczne znaki edytorskie, jak np. [s] (skrót od *sic*), oznaczający zazwyczaj błąd w rękopisie, przy czym błędy istotniejsze zaznaczono w przypisie.

---

<sup>47</sup> Wręcz denerwujące jest ciągle tłumaczenie *Redemptor* (Odkupiciel) jako „Zbawiciel” (*Salvator*) oraz wiele tym podobnych „rozwiązań translatorskich”. Szerzej na ten temat: A. Andrzejuk: *Gertruda Mieszkówna i jej Modlitewnik*, „Człowiek i Teologia” 4(2004), 27-49.

2. Z tych samych powodów – tzn. dla ukazania w miarę pełnego obrazu modlitw Gertrudy – dokończono psalmy – modlitwy stają się wtedy bardziej zrozumiałe. (Gertruda dodała do modlitw *incipity* psalmów, żeby je kończyć – gdy je czyta się bez zakończeń – brzmiały niezrozumiale).

3. Skorzystano z pomysłu M. H. Malewicz i nadano tytuły modlitwom – większość z nich pochodzi od tej autorki.

4. Podzielono teksty nr 21, 71 (w edycji Malewicz\Kürbis) oraz kilka innych tekstów, na szereg osobnych modlitw, idąc w tym zasadniczo za propozycjami T. Michałowskiej. Czytając bowiem modlitwy Gertrudy w ich edycjach krytycznych odnosi się wrażenie, że w treści niektórych tekstów można śmiało wyróżnić kilka osobnych modlitw. Szczególnie widoczne jest to w tekście mającym w obydwu wydaniach nr 21, gdzie wyraźnie zmienia się osoba, do której modlitwa jest kierowana. Sugestię tę podzieliła T. Michałowska, która w swojej monografii pisze<sup>48</sup>, że po ponownej analizie zbioru, wspartej autopsją rękopisu koryguje przyjęty dotychczas podział modlitw, zwiększając ich ogólną liczbę.

5. Dokonano podziału modlitw na wersety, które ponadto ponumerowano – ułatwia to nie tylko „poruszanie się po tekście”, lecz także czyni, że bardziej konkretnie można powoływać się na określone sformułowania przy dokonywaniu analiz treści modlitw.

6. Przyjęto wreszcie rzymską numerację dla poszczególnych modlitw Gertrudy, pozostawiając cyfry arabskie na oznaczanie wersetów – w ten sposób uzyskano konsekwentny i precyzyjny sposób zapisu przywołań i cytatów.

---

<sup>48</sup> *Ego Gertruda*, 64.

## Zakończenie

Podsumowując zebrane informacje nietrudno zauważyć, że powstaniu *Modlitewnika* Gertrudy towarzyszył świadomy zamysł księżnej stworzenia własnego *Libellus precum*, z jasno określoną koncepcją teologiczną, ascetyczną i poniekąd też polityczną. Zamysł ten jest wyraźnie czytelny w warstwie tekstowej i ikonograficznej środkowych składek (II i III) *Folia Gertrudiana*. Znajdują się na nich cztery pierwsze miniatury, mające wyraźny „plan” ikonograficzny oraz pierwsza grupa modlitw, wyraźnie ten plan potwierdzająca. Składka ta bez wątpienia powstała w czasie rzymskiej misji Jaropełka-Piotra i wiodący udział w jej powstaniu musiała mieć – podobnie jak w zorganizowaniu poselstwa do Rzymu – księżna kijowska. Należy bowiem pamiętać – co było niezwykle na ówczesne czasy – że Grzegorz VII zaadresował swój list do obojga małżonków. Potwierdza to wiodącą rolę Gertrudy w tym politycznym przedsięwzięciu; analogiczną rolę musiała też odgrywać przy powstaniu *Modlitewnika*.

Burzliwe koleje życia księżnej i zmieniająca się sytuacja, a co za tym idzie emocjonalna sytuacja autorki, a także – co nie jest bez znaczenia – postępujący rozwój jej własnego życia duchowego, powodowały zmianę „planów” *Modlitewnika*. Mając okazję, Gertruda kopiuje do swego *Libellum* „uczone” teksty i modlitwy, być może także *Kalendarz* i *Prognostyki*. Wróciwszy do Kijowa niejako „upublicznia” swój *Modlitewnik* czyniąc go podstawą modlitwy wspólnej. Cały ten czas – a także długo potem – modlitwy wpisywane są tą samą ręką; niezwykle osobiste prośby w intencji Jaropełka-Piotra wpisuje też ta sama osoba. Zmienia się niekiedy dukt, wielkość liter, kolor atramentu, różnie bywa ze starannością zapisów (raz bowiem teksty są bardzo staranne,

innym znów razem pismo wydaje się nie nadać za natłokiem myśli i uczuć), co zdaje się jednoznacznie wskazywać na księżną Izjasławową, jako autora i pisarza manuskryptu.

Gertruda występuje w modlitwach w pierwszej osobie, jednakże często cytowane wyrażenie: *ego Gertruda* w modlitwach nie występuje i jest skutkiem błędnego odczytanie przez W. Meysztowicza wyrazu *ergo* w modl. LVIII,1 (49 /54/<sup>49</sup>); faktem jest jednak, że Gertruda pisze o sobie, najczęściej np. tak: *ego indigna famula Tua Gertruda* – modl. CX,7 (95 /93/) lub podobnie – np. modl. CVIII,1; XVIII,16 (18 /18/; 93 /91/). W każdym razie, autor modlitw przemawia w nich w pierwszej osobie liczby pojedynczej, wymieniając przy tym swoje imię. W tej sytuacji nie trzeba nawet powoływać się na powszechnie przyjęte w metodologii historycznej zasady krytyki źródeł; wystarczy zdrowy rozsądek. Otóż nie dysponujemy świadectwem z epoki, podważającym wypowiedzi autora manuskryptu. W samym manuskrypcie nie znajdujemy jakichkolwiek nawet poszlak, mogących podważać prawdomówność jego autora. Skąpe dane historyczne (np. imię syna), zawarte w tekście, jednoznacznie wskazują na Gertrudę Izjasławową, jako na autora rękopisu.

Co więcej, dysponujemy zewnętrznymi poszlakami, zdającymi się poświadczać, że księżna kijowska układała modlitwy. Oto jeszcze w XV w. przechowywano paliusz lub jakąś inną szatę liturgiczną, będącą darem Gertrudy dla katedry w Gnieźnie (możliwe, że uczynionym z okazji królewskiej koronacji Bolesława II w 1076 r.). Na szacie tej wyhaftowana była modlitwa:

---

<sup>49</sup> Podaję numerację za edycją M. H. Malewicz dodając, w nawiasie, numer z wydania W. Meysztowicza.

*Dla modlitw św. Dymitra daj, Wszchemogący [Boże], wiele lat słuźde Twojemu Izjasławowi, księciu Rusi, a także odpuszczenie grzechów i królestwo niebieskie. Amen. Niech się to stanie w Imię Twoje Panie*<sup>50</sup>.

Jeśli prawdą jest – co przypuszczają historycy<sup>51</sup> – że szata ta jest dziełem rąk księżnej, to modlitwa mogła być jej autorstwa. B. Kürbis pisze, że modlitwy spisywał zaufany kapelan księżnej. Miał to być ten sam poseł, o którym wspomina list papieża Grzegorza VII do pary książęcej. Uczona nie przytacza ponadto żadnych innych dowodów; nie zna nawet imienia owego kapelana. Zdaje się, że argument jest tylko taki: skoro księżna mała u swego boku jakiegoś duchownego – to na pewno on pisał dla niej modlitwy. Trudno jednak wyobrazić sobie owego kapłana piszącego takie strofy, jak te<sup>52</sup>:

*Święta Maryjo, zawsze Dziewico,  
przez umiłowanie Syna Bożego, który Ciebie umiłował,  
aby Cię wynieść ponad chóry anielskie,  
wysłuchaj mnie i módl się za jedynego syna mojego, Piotra.*

*Święta Maryjo, wspieraj go i wstaw się za nim,  
aby Bóg go uwolnił i strzegł od wszelkiego zła,*

<sup>50</sup> A. Lewicki: *Napis na paliuszu z XI wieku*, „Kwartalnik Historyczny” 7(1893), 447 – 448. Oto ten tekst: *Oracionibus sancti Demetrii concedas omnipotens multos anno servo tuo Izaslaw duci Russie ob remissionem peccaminum et Regni celestis Imperium amen. Fiat Domine in nomine tuo.*

<sup>51</sup> Na czele ze Stanisławem Kętrzyńskim.

<sup>52</sup> Modl. CI.

*i od wszelkiego niebezpieczeństwa,  
i od wszelkich trudności i ucisków.*

*Święta Maryjo, Panno nad pannami<sup>53</sup>, wspieraj go!*

*Święta Maryjo, Pani i Królowo całego świata, wspieraj [go]!*

*Święta Maryjo, nadziejo biednych, módl się za niego i wspieraj go,  
Aż nadto smutnego i ogarniętego lękiem.*

*Święta Maryjo, najlaskawsza pociecho uciekających się do Ciebie,  
wspieraj go i módl się za jego grzechy i zaniedbania.*

*Święta Maryjo, wysłuchaj, proszę, mnie biednej, uciekającej się do Ciebie,  
aby mój jedyny syn odczuł Twą pomoc,  
on, który ucieka się do Twojego wsparcia.*

*(...)*

*Dlatego uciekam się pod Twoją opiekę  
i powierzam Tobie wiernej duszę i ciało jedyne syna mego, Piotra,  
i wszystkie potrzeby duszy i ciała,  
i wszystkie boleści i uciski serca jedyne syna mego, Piotra,  
i całe jego życie, i koniec jego życia,*

---

<sup>53</sup> *Virgo virginum*. Tłumaczę zgodnie z tradycją wyznaczoną przez Litanię Loretańską.

*jak i to, co ma robić albo myśleć, albo mówić,  
by łaskawie był kierowany według woli Twego Syna.*

*(...)*

*Dla Twojej czci i miłości niech udzieli mu  
miej Tobie pokory i prawdziwej prawości  
i niech raczy go osłaniać od zasadzek i pokus diabła,  
i wszystkich nieprzyjaciół, widzialnych i niewidzialnych,  
i od wszelkiej nieczystości umysłu i ciała,  
i od wszelkiej zgody i upodobania w spełnianiu występków,  
i niech uczyni, aby Piotr, jedyny mój syn,  
był dołączony na koniec do tych,  
którzy, trwając w czystości, zasłużyli wiecznie radować się w uległości Tobie.*

*Wiem, Pani moja, że stał się bardzo niegodny towarzystwa świętych,  
którzy służą w wiekuistej ojczyźnie,  
ale nie tracę ufności.*

*Wszystko, czego chcesz, możesz uzyskać u Twojego Syna,  
który po to z Ciebie wziął ciało, by wybawić grzeszników i dać im życie wieczne.  
Dlatego proszę Cię, by za Twą przyczyną, Piotr uzyskał przebaczenie,  
do którego nie wystarczą jego [własne] zasługi.*

*(...)*

*Przez Pana [naszego Jezusa Chrystusa. Amen].*

Tezę o osobistym spisywaniu modlitw przez Gertrudę potwierdza także analiza paleograficzna pisma manuskrytu<sup>54</sup>. Ponadto, warto przypomnieć, że we wczesnym średniowieczu spotykamy na terenie Niemiec kobiety nieźle władające piórem: w X w. była to mniszka Roswitha<sup>55</sup> z opactwa w Gandersheim. Wiek XII przynosi słynną św. Hildegardę z Bingen, autorkę nie tylko poezji, pieśni i mistycznych wizji, lecz także traktatów teologicznych. Nic nie stoi na przeszkodzie, aby uznać, że niewiastą piszącą własne teksty w XI w. była polska królowna, zwłaszcza, że tradycje i ambicje intelektualne jej ojca oraz rodziny ze strony matki są znane i uznane.

Inna sprawa to oryginalność tekstów Gertrudy. Wiadomo bowiem, że wiele z nich zostało po prostu skopiowanych, niektóre są przepisane z niewielkimi zmianami, inne zaś skompilowane na kanwie Liturgii Godzin. W tekstach modlitw wprost roi się od cytatów z psalmów i Nowego Testamentu. W kontekście tej kwestii pamiętać należy, że ludzi umiających pisać dzielono w średniowieczu na kilka kategorii, np. tak jak uczynił to, piszący w XIII w. św. Bonawentura. I tak więc ten, który przepisuje cudzy tekst nic od siebie nie dodając, jest kopistą, ten, który cudzy tekst przepisując skraca, jest „abrewiatorem”, ten, który łącząc cudze teksty wytwarza coś nowego, jest kompilatorem, ten zaś, który przepisując dodaje coś od siebie, jest komentatorem, wreszcie ten, który pisze zupełnie nowy tekst, jest autorem (czy autorytetem). Gertruda jest zazwyczaj kompilatorem, gdyż to jest normalny i najważniejszy (po dziś dzień) sposób pracy autora modlitw. Doskonałość owej kompilacji jest miarą doskonałości tekstów modlitewnych. Warto dodać, że modlitwy układali najwięksi mistrzowie średniowiecza, np. Tomasz z Akwinu jest autorem liturgii na Boże Ciało. A zatem kompilacyjność modlitw nie

<sup>54</sup> Najlepsza i najpełniejsza – jak do tej pory – taka analiza wyszła spod pióra M. H. Malewicz (w cytowanym artykule). Składa się na nią, oprócz identyfikacji lektur i cytowań, także analiza słownictwa i gramatyki Gertrudy, charakterystyka ortografii, stylu oraz kompozycji tekstów.

<sup>55</sup> Nazywana też: Hrōtsvit, Hrotsvitha, Hroswitha, pochodziła z Saksonii i żyła od ok. 935 r. do ok. 1000 r.



stanowi ich wady i taki sposób pracy nie czyni z nich plagiatu (ani w antycznym, ani w dzisiejszym znaczeniu tego słowa), o ile oczywiście pisarz nie przypisuje sobie autorstwa cudzych tekstów<sup>56</sup>. T. Michałowska twierdzi, że gdy chodzi o indywidualizację modlitw, to *Modlitewnik* Gertrudy w okresie od IX do XI w. nie ma sobie podobnego. Źródła tej indywidualizacji upatruje w wewnętrznym doświadczeniu religijnym Gertrudy, dla której zastane teksty i formuły jedynie pośredniczą w wyznawaniu własnej wiary<sup>57</sup>.

Wydaje się zatem, że jest dość trudno odmówić Gertrudzie, księżnej Izjasławowej, autorstwa omawianego *Modlitewnika*. B. Kürbis należała do tych badaczy, którzy z dużą nieufnością i krytycyzmem podchodzili do omawianego manuskryptu. Tendencję tę w polskiej historiografii zapoczątkowała Z. Kozłowska-Budkowa. Oczywiście, postawa ta nie tylko zaowocowała ostrożnością badaczy, podejmujących problematykę *Modlitewnika*, lecz także przerwała milczenie nad tym ważnym dokumentem. Nad wątpliwościami tych historyków – najwybitniejszych w ostatnim półwieczu paleografów – nie można przejść obojętnie. Zwłaszcza, że do tej pory na temat tego niezwyklego dokumentu wypowiadali się osobno paleografowie, osobno historycy literatury, osobno historycy sztuki, osobno historycy teologii i historycy filozofii. Tymczasem tekst ten wymaga badań interdyscyplinarnych, dlatego stosowne wydaje się podjęcie skoordynowanych zespołowych badań nad całym manuskrytem Gertrudy, które mogłyby podjąć próbę wyjaśnienia przynajmniej niektórych pytań, jakie niesie ze sobą ten szacowny dokument naszej kultury.

---

<sup>56</sup> Cyt. za: W. Seńko: *Jak rozumieć filozofię średniowieczną*, wyd. 2, Kęty 2001, 56-57. Zob. też: J. Le Goff: *Inteligencja w wiekach średnich*, tł. E. Bąkowska, Warszawa 1964; J. Domański: *Tekst jako uobecnienie. Szkic z dziejów myśli o piśmie i książce*, Warszawa 1992; E. Potkowski: *Pisarz i jego dzieło w społeczeństwie średniowiecznym*, w: *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym*, red. R. Michałowski, Warszawa 1997, 265-279.

<sup>57</sup> *Ego Gertruda*, 80.

## Zestawienie numeracji modlitw Gertrudy Mieszkówny

[Składka II]

WM <sup>1</sup>	MHM <sup>2</sup>	BK <sup>3</sup>	TM <sup>4</sup>	MHM /BK <sup>5</sup>	AA <sup>6</sup>	incipit	lokalizacja w Kodeksie <sup>7</sup>
2	I Ad Sanctum Petrum	1	1	1	I Ad Sanctum Petrum	Deus qui beatum Petrum	5v

<sup>1</sup> *Manuscriptum Gertrudae filiae Mesconis II, regis Poloniae*, cura V. Meysztowicz editum, „Antemurale” 2(1955), 105-157.

<sup>2</sup> M. H. Malewicz: *Rękopis Gertrudy Piastówny*, „Materiały do historii filozofii średniowiecznej w Polsce”, 5(1972), 23-70. W wykazie modlitw Gertrudy M. H. Malewicz zamieszcza także pod nr. 22 „speculum astrologicum”.

<sup>3</sup> *Modlitwy Księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta w Cividale*, tł. B. Kürbis, Kraków 1998.

<sup>4</sup> T. Michałowska: *Ego Gertruda. Studium historycznoliterackie*, Warszawa 2001.

<sup>5</sup> *Liber precum Gertrudae ducissae e Psalterio Egberti cum Calendario*, edit. M. H. Malewicz et B. Kürbis, commentavit B. Kürbis, w: *Monumenta Sacra Polonorum*, t. II, Academia Scientiarum et Litterarum Polona, Cracoviae 2002.

<sup>6</sup> Numeracja zastosowana w niniejszej książce.

<sup>7</sup> Podaję według edycji krytycznych; T. Michałowska w swojej monografii podaje nieco inną lokalizację poszczególnych modlitw; niekiedy to zaznaczam. Zob. *Ego Gertruda*, s. 242-245.

4	2 [Ad Sanctum Petrum]	2	2	2	II [Ad Sanctum Petrum (2)]	Sancte Petre, princeps apostolorum	5v-6r
5	3 Ad Introitum	3	3	3	III Ad Introitum	Ad portas ecclesiae tuae	6r
6	4 Ad Sanctum Michaellem	4	4	4	IV Ad Sanctum Michaëlem	Obsecro te, sanctissime archangele	6r-6v
6	5 Ad omnes Angelos	5	5	5	V Ad omnes Angelos	Omnes sancti angeli	6v
7	6 [Ad omnes sanctos et evangelistas]	6	6	6	VI [Ad omnes sanctos apostolos, evangelistas et discipulos Christi]	Omnes sancti apostoli et evangelistae	6v

[Brak dwóch kart]

[Składka III]

8	7 [Pro filio ne permittat eum Dominus in manus inimicorum]	7	7	7	VII [Ad Dominum Iesum Christum ut avertas cor regis ab odio]	[...] Averte cor regis	7r
9	8 [Ad Deum in die tribulationis]	8	8	8	VIII [Ad Deum in die tribulationis]	Deus qui sedes super thronos	7r
10	9 [Ad Dominum Iesum Christum in die afflictionis]	9	9	9	IX [Ad Dominum Iesum Christum in die afflictionis]	Domine Iesu Christe qui pulcherrima tua facie	7r
11	10 [Ad Dominum Iesum Christum pro liberatione de angustiis]	10	10	10	X [Ad Dominum Iesum Christum pro liberatione de angustiis]	Domine Iesu Christe qui caelorum contines thronos	7r -7v

12	11 [Ad Dominum Iesum Christum pro liberatione de angustiis (II)]	11	11	11	XI [Ad Dominum Iesum Christum pro liberatione de angustiis (2)]	Domine Iesu Christe qui propter me	7v
13	12 [Ad Deum pro insidiis inimicorum conterandis]	12	12	12	XII [Ad Deum pro insidiis adversatoriorum conterandis]	Quaesumus, Deus noster,	7v
13	13 [Ad Dominum Iesum Christum pro liberatione ab insidiis inimicorum]	13	13	13	XIII [Ad Dominum Iesum Christum pro liberatione ab insidiis inimicorum]	Domine Iesu Christe, <i>qui super aspidem</i>	7v
14	14 [Ad Deum pro tribulatione pellenda]	14	14	14	XIV [Ad Deum pro tribulatione amovenda]	Deus qui tribulatos corde sanas	7v
15	15 [Ad Dominum Iesum Christum pro Petro]	15	15	15	XV [Ad Dominum Iesum Christum pro Petro]	Domine Iesu Christe Fili Dei vivi	7v
16	16 [Ad Sanctam Helenam]	16	16	16	XVI [Ad Sanctam Helenam]	Sancta Helena quae Dominum rogasti	7v-8r
17	17 [Ad Sanctam Helenam (II)]	17	17	17	XVII [Ad Sanctam Helenam (2)]	Sancta Helena, christianissima regina	8r
18	18 [Ad Sanctam Helenam (III)]	18	18	18	XVIII [Ad Sanctam Helenam (3)]	Sancta Helena, moribus casta	8r
19	19 [Ad Dominum Iesum Christum pro auxilio et protectione]	19	19	19	XIX [Ad Dominum Iesum Christum pro auxilio et protectione]	Domine Iesu Christe, fili Dei vivi,	8r
20	20 [Ad Dominum Iesum Christum in die angustiarum]	20	20	20	XX [Ad Dominum Iesum Christum in die angustiarum]	Domine Iesu Christe qui pulcherrima facie tua	8r

21	21 [Ad Deum creatorem caeli et terrae]	21	21	21	XXI [Ad Deum creatorem caeli et terrae]	Creator caeli et terrae	8v
21	21	21	22 Inc. Scrutator renum [po wersecie Ps 140,1]	21	XXII [Ad Deum scrutatorem renes]	<i>Domine clamavi</i>	8v
21	21	21	23 Inc. O bone Iesu	21	XXIII [Ad Bonum Iesu]	bone Iesu	8v
21	21	21	24 Inc. Salvator mundi [po wersecie Ps 101,2]	21	XXIV [Ad Salvatorem mundi]	<i>Domine exaudi</i>	8v
21	21	21	25 Inc. Queso te, Domine [po wersecie Ps 105,48]	21	XXV [Ad Deum Regem regum]	<i>Benedictus Dominus Deus</i>	8v
21	21	21	26 Inc. Oro te Domine	21	XXVI [Oratio ad Dominum Deum pro pietate]	Oro te Domine	8v

## [Składka IV]

27	23 [Ad Offertorium]	22	27	22	XXVII Pro [sacerdote et fidelibus]	Orent pro te omnes sancti	12r
27	23	22	27	22	XXVIII [Ad omnes choros angelos]	Omnes sancti seraphin	12r
28	24 [Ad Dominum Deum ut adiuvet in die tribulationis]	23	28	23	XXIX [Ad Dominum Deum ut adiuvet in die tribulationis]	<i>Domine non secundum peccata</i>	12r
29	25 [Ad Offertorium]	24	29	24	XXX [Oratio pro sacerdote]	Domine Deus omnipotens	12r

30	26 [Ad benedictionem Sanctissimi Corporis]	25	30	25	XXXI [Oratio ad sanctissimum sacramentum]	Ego indigna famula tua	12v
30	26	25	30	25	XXXII [Oratio ad sanctissimum sacramentum (II)]	bone Iesu Christe, Fili Dei vivi	12v
31	27 Ad Sanctum Spiritum	26	31	26	XXXIII Ad Spiritum Sanctum	Spiritus Sanctus Paraclytus	12v
31	27	26	31	26	XXXIV [Oratio ad Sanctam Crucem]	Te Sancta Crux	12v
32	28 [Ad Deum ut angelum suum cum Petro et exercitu eius mittat]	27	32	27	XXXV [Ad Deum ut angelum suum cum Petro et exercitu eius mittat]	<i>Domine sancte Pater</i>	12v
33	29 Ad Sanctam Mariam	28	33	28	XXXVI Ad Sanctam Mariam	<i>Ave sancta et gloriosa</i>	13r
34	30 [Ad Dominum cognitorem benignum]	29	34	29	XXXVII Alia [Ad Dominum cognitorem benignum occultorum]	Precibus nostris quesumus	13r
35	31 Alia	30	35	30	XXXVIII Alia [ad Christum summa Dei virtutem]	CHRISTE SUMMA Dei virtus	13r
35	31	30	35	30	XXXIX [Ad Deum unum in trinitate]	Tibi inclino cervicem	13r
36	32 Gloria	31	36	31	XL Gloria	Gloria in excelsis Deo	13v
37	33 Credo	32	37	32	XLI Credo	Credo in unum Deum	13v
38	34 [Ad Deum ut orationem clementer exaudiat]	33	38	33	XLII [Ad Deum ut orationem clementer exaudiat]	Deus qui apostolis tuis	13v

39	35 [Oratio dum de lectulo surrexeris]	34	39	34	XLIII [Oratio dum de lectulo surrexeris]	<i>Domine labia mea aperies</i>	14r
40	36 [Oratio dum de lectulo surrexeris]	35	40	35	XLIV Oratio dum de lectulo surrexeris (II)	D[omine]	14r
41	37 Sequitur oratio [ad Dominum Iesum Christum]	36	41	36	XLV [Ad Dominum Iesum Christum]	Domine Iesu Christe, qui te pro nostra redemptione	14r
42	38 Primo mane	37	42	37	XLVI Primo mane	Gratias tibi ago	14r-14v
43	39 Cum exiis ad Ecclesiam	38	43	38	XLVII Cum exiis ad Ecclesiam	Signa Deus capud meum	14v

*Kodeks Egberta*

44	40 [Pro defunctis I]	39	44	39	XLVIII [Pro defunctis]	[...] et quorum anniversarius	15r
45	41 Alia [pro defunctis II]	40	45	40	XLIX Alia [pro defunctis]	Ad te, Domine	14r-15v
46	42 [Ad Dominum Deum pro defunctis III]	41	46	41	L [Ad Dominum Deum pro defunctis]	Domine Deus, qui sedes super thronos	15v
47	43 Oratio pro peccatoribus	42	47	42	LI Oratio pro peccatoribus	O ineffabilis misericordia	16r
48	44 [Ad Dominum ne reminiscatur peccata]	43	48	43	LII [Ad Deum Benignum Medicum]	Benigne medice	16r-17v
49	45 [Ad Dominum Iesum Christum pro vera caritate]	44	49	44	LIII [Ad Dominum Iesum Christum pro vera caritate]	O Domine Iesu Christe, Deus bone et benigne	17v
50	46 [Ad Dominum pro vera penitentia I]	45	50	45	LIV [Ad Dominum Deum pro vera penitentia]	Memoriam peccatorum meorum	17v

51	47 [Ad Dominum pro vera penitentia II]	46	51	46	LV [Ad Dominum Deum pro vera penitentia (II)]	Doce me, Domine	17v-18r
52	48 [Ad Dominum pro vera penitentia III]	47	52	47	LVI [Ad Dominum Deum pro vera penitentia (III)]	Emunda cor meum	18r
53	49 [Ad Dominum Iesum Christum pro vera penitentia IV]	48	53	48	LVII [Ad Dominum Iesum Christum pro vera penitentia (IV)]	Domine Iesu Christe, et qui Filius hominis	18r
54	50 [Confessio Gertrudae]	49	54	49	LVIII [Confessio Gertrudae]	Curro ergo	18r-19v
55	51 [Ad Dominum ut de vinculis peccatorum solveat]	50	55	50	LIX [Ad Dominum Deum ut de vinculis peccatorum solveat]	Solve me Domine	19v
56	52 [Ad Deum pro vera penitentia V]	51	56	51	LX [Ad Dominum Deum pro vera penitentia (V)]	Recordare misericors Deus	19v
57	53 [Ad Dominum Deum pro vera humilitate]	52	57	52	LXI [Ad Dominum Deum pro vera humilitate]	Deprecor immensam pietatem	19v-20r
58	54 [Oratio post confessionem]	53	58	53	LXII [Oratio post confessionem]	Magna fiducia	20r
59	55 [Oratio pro vera penitentia VI]	54	59	54	LXIII [Oratio pro vera penitentia (VI)]	Ostende super me fragilem	20r
60	56 [Oratio pro vera penitentia VII]	55	60	55	LXIV [Oratio pro vera penitentia (VII)]	Tu qui temet ipsum	20r
61	57 Gloria Patri	56	61	56	LXV Gloria Patri	Gloria Patri qui fecit nos	20r
62	58 [Ad Dominum pro dimissione peccatorum]	57	62	57	LXVI [Ad Dominum Deum pro remissione peccatorum]	Miserere mihi Domine	29r



63	59 Ad Sanctum Petrum pro Petro	58	63	58	LXVII Ad Sanctum Petrum pro Petro	Quaeso Te pro Petro	30r
64	60 [Ad Dominum ut a manibus Sathanae eripiat]	59	64	59	LXVIII [Ad Dominum Deum ut a manibus Satanae eripiat]	Domine, si iratus fueris	30r
65	61 Pro peccatis [I]	60		60	Pro peccatis		35r
66	62 Pro peccatis [II]	61	65	61	LXIX Pro peccatis	Pater de caelis	40v
66 [brak pierwszego zdania]	63 [Ad Dominum Iesum Christum ut in viam veritatis dirigat]	62	66	62	LXX [Ad Dominum Iesum Christum ut in viam veritatis dirigat]	Domine Iesu Christe, mitte angelum	40v-41r
68	64 [Ad Dominum Iesum Christum ne in hora exitus deneget]	63	67	63	LXXI [Ad Dominum Iesum Christum Redemptorem bonum]	Domine Iesu Christe, Redemptor bone	51v-52r
69	65 [Ad Deum ut veniam delictorum concedat]	64	68	64	LXXII [Ad Deum Omnipotentem pro puram confessionem]	Omnipotens sempiternae Deus	65v
70	66 [Oratio ad Dominum ut salvos faciat sperantes in eum]	65	69	65	LXXIII [Ad Deum Consolatorem et Adiutorem ut salvos faciat sperantes in eum]	Qui es humilium Consolator	66r
71	67 [Ad Dominum Iesum Christum pro vera penitentia VIII]	66	70	66	LXXIV [Ad Dominum Iesum Christum pro vera penitentia (8)]	Miserere mei Domine Iesu Christe	86v MHM, TM 86r

	68 Oratio communis [pro defunctis IV]	67	71	67	LXXV Oratio communis [pro defunctis]	Animabus quesumus Domine	98v
		67	72 Pro uno defuncto	67	LXXVI Pro uno defuncto	Deus indulgentiarum Domine	98v
		67	73 Alia	67	LXXVII Alia [pro uno defuncto]	Presta quesumus Domine	98v-99r
72	69 [Pro liberatione de angustiis]	68	76 Inc. Domine Iesu Christe multa et magna sunt peccata mea [druga warstwa]	68	LXXVIII [Pro liberatione de angustiis]	Domine Iesu Christe, multa et magna sunt	98v-99r
	70 Pro communis	69	74 Communis	69	LXXIX [Oratio] Communis	Deus omnium fidelium Conditor	99r
	71 Pro defuncta femina	70	75 Pro defuncta femina	70	LXXX Pro defuncta femina	Suscipe Domine creaturam Tuam	99r
73	72 Pro peccatis [III]	71	77 Inc. Exaudi Domine supplicum preces	71	LXXXI Pro peccatis (III)	Exaudi Domine supplicum preces	115v
73	72	71	78 Inc. Parce Domine	71	LXXXII [Pro peccatis (IV)]	Parce Domine	115v
73	72	71	79 Inc. Omnipotens sempiternus Deus	71	LXXXIII [Pro peccatis (V)]	Omnipotens sempiternus Deus	115v
73	72	71	80 Inc. Precor te Domine	71	LXXXIV [Pro peccatis (VI)]	Precor Te, Domine	115v
73	72	71	81 Inc. Queso Omnipotens	71	LXXXV [Pro peccatis (VII)]	Quaeso, omnipotens Deus	115v

-	73 Pro peccatis [IV]	72	82 Pro peccatis Inc. Deus qui es custos	72	LXXXVI [Pro peccatis (VIII)]	Deus qui es custos	127v MHM, TM 127r
74	74 [Ad Dominum pro tribulationibus]	73	83 Inc. Deus propitius esto	73	LXXXVII [Ad Deum pro tribulationis]	Deus propitius esto mihi	150r MHM, TM 150v
74	75 [Pro intermissione peccatorum]	74	84	74	LXXXVIII [Ad Dominum Deum pro intermissione peccatorum (II)]	Domine qui plasmasti me	151r
75	76 [Pro peccatis V]	75	85	75	LXXXIX [Pro peccatis (IX)]	Deus [...] concede [...] cum lacrimis [...]	157r
76	77 [Pro peccatis VI]	76	86	76	XC [Pro peccatis (X)]	Cognosco, Domine Iesu Christe	159v-160r
77	78 [Ad Dominum Iesum Christum ut ad portam paradysi perducatur]	77	87	77	XCI [Ad Dominum Iesum Christum ut ad portam paradysi perducatur]	Domine Iesu Christe, qui me dignatus fuisti	160r
78	79 Pro peccatis et pro inimicis	78	88	78	XCII Pro peccatis et pro inimicis	Ad Te, <i>Regem</i> omnium <i>regum</i>	168r
79	80 [Pro peccatis VII]	79	89	79	XCIII [Pro peccatis (XI)]	Dignare me, Domine	172v
80	81 [Ad Deum ut concedat veritatem intellegere]	80	90	80	XCIV [Ad Deum ut concedat veritatem intellegere]	Concede nobis misericors Deus	173r

	82 [Contra vim venenarum et malignitatem diaboli]	81	91 De nocivis rebus timendis	81	XCV De nocivis rebus timendis	Deus meus et Pater Domini mei	182r
81	83 Pro vivis ac defunctis	82	92	82	XCVI Pro vivis ac defunctis	Deus omnipotens Redemptor mundi	182r
82	84 [Ad Deum ut defendat contra diabolum]	83	93	83	XCVII [Ad Deum ut defendat contra diabolum]	Ego obsecro Te Domine	187v-194r
83	85 Pro tribulatione	84	94	84	XCVIII Pro tribulatione	Omnia quae fecisti mihi	205v
84	86 Oratio ad sanctam Mariam pro amico et seipsam	85	95	85	XCIX Oratio ad sanctam Mariam pro amico et seipsam	Gloriosa Dei genitrix	206r
85	87 Item alia [oratio ad Sanctam Mariam]	86	96	86	C Item alia [oratio ad Sanctam Mariam]	<i>Ave Maria gratia plena</i>	206r-206v
86	88 [Ad Sanctam Mariam pro filio]	87	97 Alia	87	CI Alia [oratio ad Sanctam Mariam pro filio]	SANCTA MARIA VIRGO perpetua	206v-208v
87	89 [Cycla psalmodum]	88	98	88	CII [Cycla psalmodum]	<i>Ego dixi Domine misere mei</i>	213v
88	90 [Ad Dominum Deum pro remissione peccatorum]	89	100 inc. Domine Deus meus	89	CIII [Ad Dominum Deum pro remissione peccatorum (III)]	Domine Deus meus converte me ad Te	223v-224r
-	91 [Ad Dominum ne derelinquat]	90	99 Inc. Domine pater et dominator vitae meae	90	CIV [Ad Dominum Deum pro remissione peccatorum (IV)]	Domine Pater et Dominator vitae	224v
89	92 Oratio nad Sanctam Mariam [Magdalenam]	91	101	91	CV Oratio nad Sanctam Mariam [Magdalenam]	Sancta Maria Magdalena	227v-228r

90	93 [Oratio pro Papa, pro principe, pro imperatore, ect.]	92	102	92	CVI Alterum [ad Christum pro Ecclesia]	<i>Domine labia mea aperies</i>	230v
					CVII [Ad Dominum Deum pro Ecclesia]	Exaudi me, Domine	230v-231r
91	94 [Rogationes]	93	103	93	CVIII [Litania]	Ut me miseram famulam Tuam	231v-232v
92	95 Oratio ad Sanctum Michaellem pro fidelibus defunctis	94	104	94	CIX Oratio ad Sanctum Michaëlem pro fidelibus defunctis	Sancte Michaël et omnes sancti Dei	232v
93	96 Alia [pro communis]	95	105	95	CX Alia [pro communitate]	Christe Filii Dei vivi	232v

**Modlitwy Gertrudy Mieszkówny**  
*(w oryginale i przekładzie na język polski)*

I

[1]

AD SANCTUM PETRUM

- 1] Deus
- 2] qui beatum Petrum, apostolum tuum,
- 3] pietatis Tuae respexisti intuitu,
- 4] ut negationis trin[a]e peccatum
- 5] amarissimis dilueret lacrimis,
- 6] per infusionem Sancti Spiritus
- 7] pro peccatorum nostrorum venia
- 8] lacrimas nobis elide paenitentiae,

[1]

DO ŚWIĘTEGO PIOTRA

- 1] Boże,
- 2] który ze względu na swą łaskawość
- 3] wejrzałeś na błogosławionego Piotra, apostoła  
swojego,
- 4] aby potrójny grzech zaparcia się
- 5] obmył najbardziej gorzkimi łzami,
- 6] przez wylanie Ducha Świętego,
- 7] dla starcia naszych grzechów,
- 8] ześlij nam łzy pokuty,

- |   |  |
|---|--|
| 9] ut amare defleamus   | 9] abyśmy gorzko opłakiwali to,  |
| 10] quae inique gessimus,   | 10] co niegodziwie uczyniliśmy   |
| 11] quatenus fructuosus in conspectu tuae pietatis<br>nostrae petitionis perveniat affectus,  | 11] i aby nasza gorąca prośba zjawiła się owocna<br>przed Twoim łaskawym obliczem, |
| 12] atque per eum nobis remissionem sperare<br>liceat,  | 12] a także [aby] przez Niego godziło nam się<br>mieć nadzieję                     |
| 13] qui traditus est pro delictis nostris   | 13] na odpuszczenie [od Tego], który wydany<br>został za nasze grzechy,            |
| 14] ut nos redimere[t] sanguine suo   | 14] by nas wykupić swoją krwią,  |
| 15] Iesus Christus Dominus noster.  | 15] Jezus Chrystus, Pan nasz,  |
| 16] <i>Qui vivis</i> <sup>1</sup> [ <i>et regnat in saecula saeculorum.</i><br><i>Amen</i> ]. | 16] <i>Który żyje [i króluje na wieki wieków. Amen].</i>                           |

II

[2]

[AD SANCTUM PETRUM (II)]

- 1] Sancte Petre, princeps apostolorum,
- 2] qui tenes claves regni caelorum,

[2]

[DO ŚWIĘTEGO PIOTRA (II)]

- 1] Święty Piotrze, książę apostołów,
- 2] który dzierżysz klucze królestwa niebieskiego,

<sup>1</sup> Zmieniam na 3 os. singularis (*vivit*) w celu uzgodnienia z całym tekstem.

- |   |   |
|---|---|
| 3] per illum amorem quo tu Dominum amasti et amas,                    | 3] przez tę miłość, którą Pana ukochałeś i kochasz                        |
| 4] et per suavissimam misericordiam suam                              | 4] i przez najłaskawsze miłosierdzie Jego,                                |
| 5] qua te Deus  | 5] którym Bóg na ciebie,  |
| 6] per trinam negationem amare flentem                                | 6] gorzko opłakującego trzykrotne zaparcie się,                           |
| 7] misericorditer respexit  | 7] miłosiernie wejrzał,   |
| 8] in me, indignam famulam Christi, clementer respice                 | 8] wejrzyj litościwie na mnie, niegodną służebnicę Chrystusa,             |
| 9] cunctorumque scelerum et criminum vincula meorum                   | 9] rozwiąż więzy wszystkich moich występków i zbrodni,                    |
| 10] absolve et impetra mihi a pio et benigno Iesu veram humilitatem,  | 10] uzyskaj dla mnie od Jezusa łaskawego i dobrotliwego prawdziwą pokorę, |
| 11] caritatem Dei et proximi, non fictam benignitatem, mansuetudinem, | 11] miłość Boga i bliźniego, dobroć nieobłudną <sup>2</sup> , łagodność,  |
| 12] bonos mores et honestos,  | 12] obyczaje dobre i uczciwe, czystość                                    |
| 13] castitatem et animae corporis sanitatem,                          | 13] oraz zdrowie duszy i ciała,   |

<sup>2</sup> Por. 1 P 1,22; 2 Kor 6,6.



14] et bonum finem, et gratiam Sancte Trinitatis  
sine fine.

15] Amen.

III

[3]

AD INTROITUM

1] Ad portas ecclesiae tuae confugio

2] et ad pignora sanctorum tuorum prostrata<sup>4</sup>

3] indulgentia[m] peto;

4] precor et supplico dulcissimam pietatem tuam,

5] veneranda Trinitas:

6] per intercessionem Sanctae Mariae et sancti  
Michaelis

7] atque omnium sanctorum

14] i dobry koniec oraz łaskę Trójcy Świętej bez  
końca<sup>3</sup>.

15] Amen.

[3]

NA WEJŚCIE

1] Uciekam do bram Twojego Kościoła,

2] Twoim świętym oddana zupełnie w zastaw,

3] proszę o przebaczenie.

4] Wzywam i pokornie błagam o Twoją najśłodsza  
łaskawość,

5] czcigodna Trójco,

6] przez wstawiennictwo świętej Maryi  
i świętego Michała,

7] a także wszystkich świętych,

<sup>3</sup> Por. Kol 3,12; 1 Tes 5,23.

<sup>4</sup> B. Kürbis tłumaczy tę lekcję: „padając na kolana u zadatków [zbawienia, którymi są relikwie] Twoich świętych” i wyjaśnia, że chodzi o relikwie świętych, znajdujące się w ołtarzu, 87.

- |   |   |
|---|---|
| 8] et propter immensam pietatem tuam  | 8] oraz ze względu na Twoją niezmierzoną łaskawość,                         |
| 9] mihi indigne concedere digneris in die exitus mei de hac praesenti vita, | 9] racz mnie niegodnej udzielić w dniu mojego zejścia z tego obecnego życia |
| 10] et in illa hora quando anima egressura erit a corpore meo,              | 10] i w tej godzinie, w której dusza będzie miała wyjść z mojego ciała,     |
| 11] rectum sensum, rectam fidem, rectam mentem,                             | 11] prawe odczucie, prawą wiarę, prawy umysł,                               |
| 12] ut cum sanctis et electis tuis tecum                                    | 12] abym zasłużyła na cieszenie się z Tobą bez końca                        |
| 13] gaudere merear sine fine,   | 13] ze świętymi i wybranymi Twoimi.   |
| 14] misericordissime Domine.  | 14] Najmiłosierniejszy Panie,   |
| 15] <i>Qui vivis et dominaris in saecula [saeculorum. Amen].</i>            | 15] <i>który żyjesz i będziesz panować na wieki [wieków. Amen].</i>         |

IV

[4]

AD SANCTUM MICHAËLEM

- 1] Obsecro te, sanctissime archangele Christi Michael:
- 2] intercedere digneris pro me peccatrice ad Dominum,

[4]

DO ŚWIĘTEGO MICHAŁA

- 1] Błagam Cię, najświętszy archaniele Chrystusa, Michale,
- 2] racz wstawić się za mną grzeszną do Pana

- |   |  |
|---|--|
| 3] et pro cunctis debitoribus meis vivis et defunctis,                | 3] i za wszystkich moich winowajców, żywych i umarłych,                            |
| 4] ut remissionem pecca[to]rum in hac vita valeamus recipere          | 4] abyśmy my, którzy aż dotąd pędzimy ten kruchy żywot,                            |
| 5] et bonum finem   | 5] mogli otrzymać w tym życiu odpuszczenie grzechów                                |
| 6] qui in hoc adhuc vita fragili sumus;                               | 6] i dobry kres.   |
| 7] et nec dies nostros ante finiri sinas quam peccata [Deus] dimittat | 7] I nie dopuść, by skończyły się dni nasze, zanim Bóg nie odpuści grzechów.       |
| 8] et animas famulorum famularum[que] tuarum                          | 8] A duszom sług i służebnic Twoich  |
| 9] et omnium fidelium defunctorum qui de hoc saeculo migraverunt,     | 9] i wszystkich wiernych zmarłych, którzy z tego padołu odeszli,                   |
| 10] per tua merita donet [eis Dominus] aeterni luminis claritatem     | 10] przez Twoje zasługi niech da [im Pan] swoją świetlaną jasność na życie wieczne |
| 11] et requiem sempiternam.   | 11] i wieczny odpoczynek.  |
| 12] [P]rinceps noster, sancte Michaele archange[le],                  | 12] Książę nasz, święty Michale archaniele,  |
| 13] esto mihi misere propitius omni tempore vitae meae,               | 13] bądź mi nieszczęsnej przychylny we wszystek czas mojego życia,                 |
| 14] per illum qui tibi tantam potestatem dedit in caelo et in terra;  | 14] przez Tego, który Tobie taką ofiarował władzę w niebie i na ziemi.             |
| 15] et cum Deus animam meam migrare hinc iusserit,                    | 15] A gdy Bóg rozkaże duszy mojej wyprowadzać się stąd,                            |

- 16] tu clemens aperi portam paradysi,  
17] ne incidat in manus diaboli,  
18] *quia in inferno nemo est qui confiteatur  
Dominum*  
19] *nec mors laudabit eum.*

V

[5]

AD OMNES ANGELOS

- 1] Omnes sancti angeli et archangeli,  
2] vobis supplico ego indigna et peccatrix ancilla  
Christi  
3] ut sitis mihi in adiutorium animae et corporis.

- 16] Ty – łaskawy – otwórz bramę raję,  
17] niech nie popadnie w rękę diabła,  
18] *ponieważ w piekle nie ma nikogo, kto  
wyznawałby Pana*  
19] – ani śmierć nie będzie Go chwaliła<sup>5</sup>.

[5]

DO WSZYSTKICH ANIOŁÓW

- 1] Wszyscy aniołowie i archaniołowie,  
2] błagam was ja, niegodna i grzeszna służebnica  
Chrystusa,  
3] abyście byli przy mnie ku pomocy duszy  
i ciała.

<sup>5</sup> Por Iz 38,18. Jest to werset z „pieśni Ezechiasza”, należącej do Psalterza; tekst bardzo skażony, występujący w licznych wersjach. W wersji tzw. neowulgaty (*Biblia Sacra iuxta vulgata versionem*, Stuttgart 1983) brzmi: *quia non infernus confitebitur tibi – neque mors laudabit te*; tak samo w (solesmeńskim) *Psalterzu monastycznym (Psautier Latin-français du breviaire monastique*, Paris-Tournai-Rome 1938 [reimpression 1996]). Redaktorzy „Biblii Tysiąclecia” (wyd. IV, Poznań-Warszawa 1984) korzystają z Psalterza „Piusowego” z 1945 r.; w wersji polskiej werset brzmi: *Zaiste, nie Szeol Cię sławi – ani śmierć nie wychwala Ciebie*. Miejsc paralelnych doszukiwać możemy się w Ps 6,6; Ps 113,25 oraz Bar 2,17. Tłumaczę za wersją z *Liber precum Gertrudae ducissae e Psauterio Egberti cum Kalendario*, edit. M. H. Malewicz et B. Kürbis, commentavit B. Kürbis, w: *Monumenta Sacra Polonorum*, t. II, Academia Scientiarum et Litterarum Polona, Cracoviae 2002.

- |   |   |
|---|---|
| 4] Conservate quaeso                                    | 4] Chrońcie mnie, proszę,                               |
| 5] <i>sive stantem, sive sedentem,</i>                  | 5] czy to stojącą, czy siedzącą,                        |
| 6] <i>sive iacentem, sive ambulatem,</i>                | 6] leżącą, czy chodzącą,                                |
| 7] <i>sive vigilantem, sive dormientem,</i>             | 7] czy czuwającą, czy śpiącą,                           |
| 8] <i>sive quiescentem, sive operantem</i> <sup>6</sup> | 8] czy odpoczywającą, czy działającą,                   |
| 9] <i>sive quacumque via directa fuero</i>              | 9] czy gdy jakąkolwiek drogą będę kierowana.            |
| 10] <i>et in vestram protectionem et clementiam</i>     | 10] A waszej opiece i łaskawości,                       |
| 11] <i>atque custodiam</i>                              | 11] a także straży,                                     |
| 12] <i>commendo animam meam et corpus meum,</i>         | 12] polecam duszę moją i ciało moje,                    |
| 13] <i>et quinque sensus meos,</i>                      | 13] i pięć moich zmysłów,                               |
| 14] <i>et omnia interiora et exteriora mea,</i>         | 14] i wszystkie moje rzeczy wewnętrzne<br>i zewnętrzne, |
| 15] <i>et omnes miserias meas,</i>                      | 15] i wszystkie biedy moje,                             |
| 16] <i>et omnes angustias animae et corporis mei,</i>   | 16] i wszystkie trwogi duszy mojej i ciała mojego,      |

<sup>6</sup> Wydawcy dopatrują się w tym miejscu cyt. z Ps 138,2-3; w istocie jest to tylko swobodna reminiscencja.

- |   |  |
|---|--|
| 17] et omnes debitores meos vivos et defunctos.                           | 17] i wszystkich winowajców moich żywych i umarłych.                       |
| 18] Sancte Michaël, Sancte Gabriel, Sancte Raphaël                        | 18] Święty Michale, święty Gabrielu, święty Rafale,                        |
| 19] et milia milium et decies centena milia                               | 19] i tysiące tysięcy oraz dziesiątki setek tysięcy,                       |
| 20] qui antistis Deo iugiter cum agminibus ang[e]lorum,                   | 20] którzy za każdym razem stanęliście przy Bogu z hufcami aniołów         |
| 21] defendite me propter nomen Domini nostri Iesu Christi,                | 21] brońcie mnie dla imienia Pana naszego Jezusa Chrystusa,                |
| 22] ne diabolica malignitas vel humana adversitas praevaleat adversum me, | 22] aby złośliwość diabelska i ludzka przeciwność nie zwyciężyły nade mną. |
| 23] sed sit super me vestra benedictio                                    | 23] Niech zatem będzie nade mną wasze błogosławieństwo,                    |
| 24] et pia protectio me praeveniat ac subsequatur,                        | 24] i łaskawa opieka niech mnie wyprzedza i mi towarzyszy,                 |
| 25] et Dei gratia per vestra merita                                       | 25] a łaska Boga dla waszych zasług  |
| 26] post exitum ad vestrum perducat me consortium.                        | 26] – po [moim] zejściu – niech mnie przyprowadzi do obcowania z wami.     |

## VI

[6]

[AD OMNES SANCTOS APOSTOLOS,  
EVANGELISTAS ET DISCIPULOS  
CHRISTI]

- 1] Omnes sancti apostoli et evangelistae et discipuli Christi,
- 2] per<sup>7</sup> amorem Domini nostri Iesu Christi venite in adiutorium [.....] mihi.
- 3] In manus potentiae vestrae immensae clementiae
- 4] et pietatis fidei et benignitatis vestrae
- 5] commendo me miseram et precor, vos
- 6] ut sitis mihi adiutores in cunctis tribulacionibus meis,
- 7] defensores contra omnes inimicos meos
- 8] visibiles et invisibiles,
- 9] interventores apud iudicem iustum Salvatorem mundi.
- 10] *Qui vivit et regnat [in saecula saeculorum. Amen].*

[6]

[DO WSZYSTKICH ŚWIĘTYCH  
APOSTOŁÓW, EWANGELISTÓW  
I UCZNIÓW CHRYSUSA]

- 1] Wszyscy święci apostołowie i ewangeliści oraz uczniowie Chrystusa,
- 2] dla miłości Pana naszego Jezusa Chrystusa przybądźcie mi z pomocą.
- 3] W ręce mocy Waszej niezmierzonej łagodności
- 4] i łaskowości wiary oraz waszej dobroci
- 5] polecam siebie nieszczęsną i upraszam Was,
- 6] abyście byli mi pomocnikami we wszystkich udrękach moich,
- 7] obrońcami przeciw wszystkim nieprzyjaciołom moim,
- 8] widzialnym i niewidzialnym,
- 9] orędownikami przed Sędzią sprawiedliwym, Odkupicielem świata,
- 10] *Który żyje i króluje [na wieki wieków. Amen].*

---

<sup>7</sup> M: *propter*.

VII

[7]

[AD DOMINUM IESUM CHRISTUM UT  
AVERTAS COR REGIS AB ODIO]

- 1] Averte cor regis ab odio ab indignatione et ira,
- 2] et converte eum ad clementiam et pacem et bonitatem,
- 3] ut clemens et misericors et propitius fiat famulo tuo N.
- 4] Domine Iesu Christe defende eum tuo adiutorio,
- 5] ut nec hostis antiquus, nec malus homo,
- 6] nec inimici eius praevaleant adversus eum,
- 7] da illi Domine veram humilitatem et veram caritatem,<sup>9</sup>
- 8] confirma in eo divinam veritatem,

[7]

[DO PANA JEZUSA CHRYSUSA, ADY  
ODWRÓCIŁ SERCE KRÓLA OD NIENAWIŚCI]

- 1] Odwróć serce króla od nienawiści, od niechęci i gniewu,
- 2] a zwróć go ku łagodności i pokojowi oraz dobroci,
- 3] aby stał się łagodny i miłosierny oraz przychylny słudze Twojemu N.
- 4] Panie Jezu Chryste, broń go swą pomocą,
- 5] aby ani odwieczny wróg<sup>8</sup> ani zły człowiek,
- 6] ani jego wrogowie nie przemogli go.
- 7] Daj mu, Panie, prawdziwą pokorę i prawdziwą miłość.
- 8] Utwierdź w nim prawdę Bożą,

<sup>8</sup> Tj. Szatan.

<sup>9</sup> Gertruda konsekwentnie pisze: *karitas*.



- |   |  |
|---|--|
| 9] ut incolumis et salvus   | 9] aby nietknięty i nienaruszony   |
| 10] omnium inimicorum suorum possit superare nequitias.   | 10] mógł pokonać niegodziwości wszystkich swoich wrogów  |
| 11] Ne permittas eum Domine in manus inimicorum eius,   | 11] Nie wydaj go, Panie, w ręce jego nieprzyjaciół,  |
| 12] sed fac eum fortem et stabilem contra omnes inimicos eius visibiles et invisibiles,                 | 12] lecz uczyn go mężnym i stałym przeciwko wszystkim jego wrogom, widzialnym i niewidzialnym,         |
| 13] ut tua protectione munitus mereatur tibi famulari salvatus.   | 13] aby uzbrojony Twoją opieką zasłużył sobie służyć Ci jako zbawiony.                                 |
| 14] Omnipotens Pater,   | 14] Wszechmogący Ojcze,  |
| 15] ut regem et cunctum principatum servo tuo [...] mitem ac misericordem et mansuetum facere digneris, | 15] abyś króla i całe księstwo dla sługi Twego [...] łagodnym i miłosiernym, i łaskawym uczynić raczył |
| 16] te rogo audi me.  | 16] błagam Cię, wysłuchaj mnie!  |
| 17] Ut eorum iram et indignationem servo tuo in mansuetudinem convertere digneris,                      | 17] Abyś ich gniew i niechęć wobec sługi Twójego, zamienić na łagodność raczył,                        |
| 18] te rogo.  | 18] błagam Cię!  |

- |  |  |
|--|--|
| 19] Ut omnium inimicorum eius nequitiam et invidiam comprimere digneris,                                   | 19] Abyś niegodziwość i zawiść wszystkich jego nieprzyjaciół pognać raczył,                                      |
| 20] te rogo audi me.   | 20] błagam Cię, wysłuchaj mnie!  |
| 21] Ut omnes qui eum adversari cupiunt dextera tuae potentiae comprimere digneris,                         | 21] Abyś wszystkich, którzy chcą mu się sprzeciwić, prawicą swojej mocy pognać raczył,                           |
| 22] te rogo.   | 22] błagam Cię!  |
| 23] Ut quicquid inimici fraudulentam conspirationem adversus eum machinantur ad nihilum redigere digneris, | 23] Abyś wszystko, cokolwiek nieprzyjaciele podstępными spiskami przeciwko niemu knują, w niwecz obrócić raczył, |
| 24] te rogo audi me.   | 24] błagam Cię, wysłuchaj mnie!  |
| 25] Ut famulum tuum ab omni tibi contrario avertere digneris,  | 25] Abyś sługę Twojego od wszystkiego, co jest Ci przeciwne, odwrócić raczył,                                    |
| 26] te rogo audi me.   | 26] błagam Cię, wysłuchaj mnie!  |
| 27] Ut veram et fraternam Caritatem et bonam concordiam in eo confirmare digneris,                         | 27] Abyś prawdziwą i braterską miłość oraz dobrą zgodę umocnić w nim raczył,                                     |
| 28] te rogo audi me.   | 28] błagam Cię, wysłuchaj mnie!  |

- |  |   |
|--|---|
| 29] Ut eum ab omnibus insidiis inimicorum<br>suorum visibilium et invisibilium clementer<br>liberare digneris. | 29] Abyś go od wszelkich zasadzek nieprzyjaciół<br>jego, widzialnych i niewidzialnych, łaskawie<br>wyzwolić raczył. |
| 30] Ut ei gratiam tuam et bonum finem et gaudium<br>aeternum habere concedere digneris,                        | 30] Abyś mu łaski swojej oraz dobrego końca<br>i radości wiecznej, zgodził się udzielić.                            |
| 31] te rogo audi [me].   | 31] błagam Cię, wysłuchaj!  |
| 32] Mitte Domine sanctum angelum tuum cum eo   | 32] Wyślij Panie z nim swojego świętego anioła,   |
| 33] qui custodiat et defendat [eum],   | 33] aby go strzegł i bronił,  |
| 34] ab omni periculo animae et corporis tueatur  | 34] od wszelkiego niebezpieczeństwa duszy i ciała<br>go zachował,   |
| 35] et pedes eius in viam pacis et salutis semper<br>dirigat,  | 35] a jego stopy zawsze skierowywał na drogę pokoju<br>i zbawienia,   |
| 36] ut cum gaudio et pace nobiscum sit,  | 36] aby przebywał z nami z radością i pokojem,  |
| 37] et quoquam profectus sit felix fiat ei ad nos<br>reversionis aditus.                                       | 37] a gdziekolwiek się uda, niech będzie miał dany<br>szczęśliwy do nas powrót.                                     |
| 38] Deus Abraham esto ei arma virtutis. AMEN.  | 38] Boże Abrahama, bądź mu bronią cnoty!<br>AMEN  |
| 39] Deus Ysaac esto ei galea salutis.  | 39] Boże Izaaka, bądź mu hełmem zbawienia!  |

	40] Deus iacob esto ei scutum inexpugnabile	40] Boże Jakuba, bądź mu tarczą niezwyciężoną,
	41] contra omnes inimicos eius visibiles et invisibiles. AMEN.	41] przeciwko wszystkim nieprzyjaciołom jego, widzialnym i niewidzialnym! AMEN
VIII	[8]	[8]
	[AD DEUM IN DIE TRIBULATIONIS]	[DO BOGA W DNIU UDREĆZENIA]
	1] Deus	1] Boże,
	2] qui sedes super thronos et iudicas aequitate,	2] który siedzisz ponad tronami i sądzisz sprawiedliwie,
	3] esto refugium mihi peccatrici,	3] bądź dla mnie grzesznej ucieczką.
	4] aspice de sede sancta Tua et cogita de me,	4] Wejrzyj ze świętej stolicy swojej i pomyśl o mnie!
	5] inclina Deus meus aurem tuam et audi,	5] Nakłoń, Bożej mój, ucho swoje i usłysz!
	6] aperi oculos tuos et vide tribulationem meam,	6] Otwórz oczy swoje i ujrzyj moje udrećzenie!
	7] sanctus, sanctus,	7] Święty, Święty,
	8] sanctus, fortis	8] Święty mocny,
	9] sanctus et immortalis,	9] Święty a nieśmiertelny,

- |  |  |
|--|--|
| 10] qui tollis peccata mundi                                 | 10] który gładzisz grzechy świata <sup>10</sup>                |
| 11] miserere mei   | 11] zmiłuj się nade mną!                                       |
| 12] <i>Domine quid m[u]l[tiplicati sunt qui tribulant me</i> | 12] <i>Panie, czemu [się rozmnożyli trapiący mię?</i>          |
| 13] <i>multi insurgunt adversum me].</i>                     | 13] <i>Wielu ich powstaje przeciwko mnie]<sup>11</sup>.</i>    |
| 14] <i>Usquequo [Domine oblivisceris me in finem</i>         | 14] <i>Dokądże, [Panie? zapominasz o mnie do</i>               |
| 15] <i>usquequo avertis faciem tuam a me].</i>               | 15] <i>dokąd odwracasz oblicze swe ode mnie?]<sup>12</sup></i> |
| 16] <i>Ad te l[evavi oculos meos qui habitas in caeli].</i>  | 16] <i>Ku tobie podniosłam oczy moje, który</i>                |
|  | 16] <i>mieszkaś w niebie]<sup>13</sup>.</i>                    |

IX

[9]

[AD DOMINUM IESUM CHRISTUM IN DIE  
AFFLICTIONIS]

1] Domine Ihiesu Christe

[9]

[DO PANA JEZUSA CHRYSYTA W DNIU  
ZASMUCENIA]

1] Panie Jezu Chryste,

<sup>10</sup> Parafraza suplikacji, pochodzącej z liturgii wschodniej.<sup>11</sup> Ps 3,2.<sup>12</sup> Ps 12,1.<sup>13</sup> Ps 122,1. Tłumaczę w formie żeńskiej; łacińskie *perfectum* nie ma rodzaju.

- |   |  |
|---|--|
| 2] qui pulcherrima tua facie omnia conspicias,                  | 2] który najpiękniejszym swoim obliczem<br>wszystko oglądasz                           |
| 3] aspice in me miseram in die afflictionis meae                | 3] spójrz na mnie biedną w dniu mojego<br>zasmucenia                                   |
| 4] et libera me ab omnibus angustiis meis                       | 4] i wyzwól mnie ze wszystkich udręk moich,  |
| 5] sicut vis et sicut scis mihi necessarium esse.               | 5] tak jak chcesz i jak wiesz, co jest mi<br>konieczne.                                |
| 6] <i>Domine quid m[u]l[tiplicati sunt qui tribulant<br/>me</i> | 6] <i>Panie, czemu [się rozmnożyli trapiący mię?</i>                                   |
| 7] <i>multi insurgunt adversum me].</i>                         | 7] <i>Wielu ich powstaje przeciwko mnie]<sup>14</sup>.</i>                             |
| 8] <i>Usquequo [Domine oblivisceris me in finem</i>             | 8] <i>Dokądże, [Panie? zapominasz o mnie do<br/>końca?</i>                             |
| 9] <i>usquequo avertis faciem tuam a me].</i>                   | 9] <i>dokąd odwracasz oblicze swe ode mnie?]<sup>15</sup>.</i>                         |
| 10] <i>Ad te [levavi oculos meos qui habitas in caeli].</i>     | 10] <i>Ku tobie p[odniosłam oczy moje, który mieszkasz<br/>w niebie]<sup>16</sup>.</i> |

---

<sup>14</sup> Ps 3,2.

<sup>15</sup> Ps 12,1.

<sup>16</sup> Ps 122,1.

X

[10]

[AD DOMINUM IESUM CHRISTUM PRO  
LIBERATIONE DE ANGSTIIS]

- 1] Domine Iesu Christe
- 2] qui caelorum contines thronos et montes  
ponderas,
- 3] terram palmo concludis,
- 4] exaudi me Domine ad te vociferantem
- 5] et libera me de omnibus angustiis meis
- 6] sicut vis et sicut scis mihi necessarium esse.
- 7] *Domine quid m[u]l[t]iplicati sunt qui tribulant  
me*
- 8] *multi insurgunt adversum me].*
- 9] *Usquequo [Domine oblivisceris me in finem*

[10]

[DO PANA JEZUSA CHRYSUSA  
O WYZWOLENIE Z UTRAPIEŃ]

- 1] Panie Jezu Chryste,
- 2] który trzymasz trony niebieskie i dźwigasz  
góry,
- 3] w dłoni zamykasz ziemię,
- 4] wysłuchaj mnie, Panie, wołającej do Ciebie,
- 5] i wybaw mnie ze wszystkich utrapień moich,
- 6] tak jak chcesz i jak wiesz, co jest mi  
konieczne.
- 7] *Panie, czemu [się rozmnożyli trapiący mię?*
- 8] *Wielu ich powstaje przeciwko mnie]<sup>17</sup>.*
- 9] *Dokądże, [Panie? zapominasz o mnie do  
końca?*

---

<sup>17</sup> Ps 3,2.

10] *usquequo avertis faciem tuam a me].*

11] *Ad te l[e]vavi oculos meos qui habitas in caeli].*

XI

[11]

[AD DOMINUM IESUM CHRISTUM PRO  
LIBERATIONE DE ANGSTIIS (II)]

1] Domine Iesu Christe

2] qui propter me et propter christianos dignatus  
es pati

3] ut manus tuae clavis perficerentur,

4] dignare me liberare de omnibus angustiis meis

5] sicut vis et sicut scis mihi necessarium esse.

6] *Domine quid m[u]l[t]iplicati sunt qui tribulant  
me*

10] *dokąd odwracasz oblicze swe ode mnie?]*<sup>18</sup>

11] *Ku tobie p[od]niosłam oczy moje, który mieszkasz  
w niebie]*<sup>19</sup>.

[11]

[DO PANA JEZUSA CHRYSYTA  
O WYZWOLENIE Z UTRAPIEŃ (II)]

1] Panie Jezu Chryste,

2] który dla mnie i dla chrześcijan raczyłeś  
cierpieć,

3] gdy ręce Twoje zostały przebite gwoździami,

4] racz mnie wyzwolić ze wszystkich moich  
utrapień,

5] tak jak chcesz i jak wiesz, co jest mi  
konieczne.

6] *Panie, czemu [się rozmnożyli trapiący mię?]*

<sup>18</sup> Ps 12,1.

<sup>19</sup> Ps 122,1.



- |   |  |
|---|--|
| 7] <i>multi insurgunt adversum me].</i>                     | 7] <i>Wielu ich powstaje przeciwko mnie]<sup>20</sup>.</i>                         |
| 8] <i>Usquequo [Domine oblivisceris me in finem</i>         | 8] <i>Dokądże, [Panie? zapominasz o mnie do końca?</i>                             |
| 9] <i>usquequo avertis faciem tuam a me].</i>               | 9] <i>dokąd odwracasz oblicze swe ode mnie?]<sup>21</sup></i>                      |
| 10] <i>Ad te l[evavi oculos meos qui habitas in caeli].</i> | 10] <i>Ku tobie p[odniosłam oczy moje, który mieszkasz w niebie]<sup>22</sup>.</i> |

XII

[12]

[AD DEUM PRO INSIDIIS  
ADVERSARIORUM CONTERANDIS]

- 1] Quaesumus, Deus noster,
- 2] ut per auxilium sanctae crucis Filii Tui
- 3] ad conterandas adversariorum meorum insidias  
nos
- 4] in tuae protectionis securitate constituas.

[12]

[DO BOGA O ZNISZCZENIE ZASADZEK  
PRZECIWNİKÓW]

- 1] Prosimy, Boże nasz,
- 2] abyś z pomocą świętego Krzyża Twojego  
Syna
- 3] zniszczył zasadzki moich przeciwników
- 4] [i] w Twojej opiece bezpiecznie postawił.

---

<sup>20</sup> Ps 3,2.

<sup>21</sup> Ps 12,1.

<sup>22</sup> Ps 122,1.

- 5] *Domine quid m[u]l[tiplicati sunt qui tribulant me*  
6] *multi insurgunt adversum me].*  
7] *Usquequo [Domine oblivisceris me in finem*  
8] *usquequo avertis faciem tuam a me].*  
9] *Ad te l[evavi oculos meos qui habitas in caeli].*

XIII

[13]

[AD DOMINUM IESUM CHRISTUM PRO  
LIBERATIONE AB INSIDIIS INIMICORUM]

- 1] *Domine Iesu Christe,*  
2] *qui super aspidem et basiliscum ambulabis*  
3] *et conculcabis leonem et draconem,*

- 5] *Panie, czemu [się rozmnożyli trapiący mię?*  
6] *Wielu ich powstaje przeciwko mnie]<sup>23</sup>.*  
7] *Dokądże, [Panie? zapominasz o mnie do*  
8] *końca?*  
8] *dokąd odwracasz oblicze swe ode mnie?]<sup>24</sup>*  
9] *Ku tobie p[odniosłam oczy moje, który*  
9] *mieszkaś w niebie]<sup>25</sup>.*

[13]

[DO PANA JEZUSA CHRYSUSA O UWOL-  
NIENIE Z ZASADZEK NIEPRZYJACIÓŁ]

- 1] *Panie Jezu Chryste,*  
2] *który po węzach i żmijach stapać będziesz*  
3] *oraz zdepczesz smoka i lwa<sup>26</sup>,*

<sup>23</sup> Ps 3,2.

<sup>24</sup> Ps 12,1.

<sup>25</sup> Ps 122,1.

<sup>26</sup> Ps 90,13.

- |   |  |
|---|--|
| 4] dignare eos conculcare qui iniquo odio habent me         | 4] racz podeptać tych, którzy w niecej nienawiści mnie mają                        |
| 5] et libera me ab insidiis inimicorum meorum               | 5] i uwolnij mnie od zasadzek nieprzyjaciół moich,                                 |
| 6] et de omnibus tribulationibus et angustiis meis          | 6] i od wszystkich moich udęk, i utrapień,   |
| 7] sicut vis et sicut scis mihi necessarium esse.           | 7] tak jak chcesz i wiesz, że to dla mnie konieczne.                               |
| 8] <i>Domine quid [multiplicati sunt qui tribulant me</i>   | 8] <i>Panie, czemu [się rozmnożyli trapiący mię?</i>                               |
| 9] <i>multi insurgunt adversum me].</i>                     | 9] <i>Wielu ich powstaje przeciwko mnie]<sup>27</sup>.</i>                         |
| 10] <i>Usquequo [Domine oblivisceris me in finem</i>        | 10] <i>Dokądże, [Panie? zapominasz o mnie do końca?</i>                            |
| 11] <i>usquequo avertis faciem tuam a me].</i>              | 11] <i>dokąd odwracasz oblicze swe ode mnie?]<sup>28</sup></i>                     |
| 12] <i>Ad te l[evavi oculos meos qui habitas in caeli].</i> | 12] <i>Ku tobie p[odniosłam oczy moje, który mieszkasz w niebie]<sup>29</sup>.</i> |

---

<sup>27</sup> Ps 3,2.

<sup>28</sup> Ps 12,1.

<sup>29</sup> Ps 122,1.

XIV

[14]

[AD DEUM PRO TRIBULATIONE  
AMOVENDA]

- 1] Deus
- 2] qui tribulatos corde sanas et mestificatos actu  
laetificas
- 3] ad hanc orationem propitius dignanter adtende
- 4] et quia totius mundi voluisti relaxare delicta,
- 5] pro tribulatione mea clementer assume
- 6] cunctaque nostra discrimina solue,
- 7] tribulationem a me [et] miserias pelle,
- 8] angustias et pressuras amove,
- 9] ut exuta ab omnibus malis
- 10] semper delecter exultare.
- 11] *Per [Dominum nostrum Iesum Christum.  
Amen].*

[14]

[DO BOGA O USUNIĘCIE UDRĘCZEŃ]

- 1] Boże,
- 2] który udręczonych w sercu uzdrawiasz  
a zasmuconych rozweselasz,
- 3] zważ łaskawie na tę modlitwę.
- 4] A ponieważ zechciałeś uwolnić od winy cały  
świat
- 5] w udrękach moich łaskawie bądź pomocą
- 6] i wszystkie nasze przewinienia rozwiąż,
- 7] udręki i biedy ode mnie odtrąć,
- 8] utrapienia i uciski odsuń,
- 9] abym uwolniona od wszelkiego zła
- 10] zawsze przyjemnie się weseliła.
- 11] *Przez [Pana naszego Jezusa Chrystusa.  
Amen].*

XV

[15]

[AD DOMINUM IESUM CHRISTUM PRO  
PETRO]

- 1] Domine Iesu Christe Fili Dei vivi,
- 2] qui es via, veritas omnisque creature fons et  
clausula,
- 3] exaudi me miseram PRO PETRO ad te  
clamantem
- 4] et per dilectionem illam quam ad hominem  
habuisti,
- 5] cum formam eius induisti te,
- 6] et per eius amorem crucis mortem subisti,
- 7] et vulnera manibus et pedibus latereque per  
eum percepisti;
- 8] nec non per merita sancti Quiriaci martyris tui

[15]

[DO PANA JEZUSA CHRYSUSA ZA  
PIOTRA]

- 1] Panie Jezu Chryste, Synu Boga żywego,
- 2] który jesteś Drogą, Prawdą oraz wszelkiego  
stworzenia źródłem i kresem<sup>30</sup>,
- 3] wysłuchaj mnie nieszczęsnej, wołającej do  
Ciebie w intencji Piotra.
- 4] A przez to umiłowanie, które miałeś dla  
człowieka,
- 5] gdy Ty sam przywdziałeś na siebie jego postać
- 6] i dla jego miłości przyjąłeś śmierć krzyża,
- 7] oraz ze względu na niego przyjąłeś rany rąk  
i nóg, oraz boku,
- 8] a także przez zasługi świętego Cyriaka,  
męczennika Twojego,

---

<sup>30</sup> Dosłownie: zamknięciem.

- |  |   |
|--|---|
| 9] et per illam gratiam quam mirabiliter et misericorditer super eum ostendisti,                 | 9] i przez tę łaskę, którą cudownie i miłosiernie nad nim ukazałeś,                     |
| 10] cum ante baptismum eius cor Spiritus Sancti gratia illuminasti,                              | 10] gdy przed jego chrztem łaską Ducha Świętego serce mu oświeciłeś,                    |
| 11] et eius orationi lignum preciosissimum   | 11] a jego modlitwie pokazałeś najcenniejsze drzewo,                                    |
| 12] per tempora multa sanctos et electos plurimos latitatum declarasti,                          | 12] skrywane przez długi czas przed wieloma świętymi i wybranymi;                       |
| 13] ab eoque inveniri concessisti,   | 13] zgodziłeś się, aby przez niego zostało znalezione                                   |
| 14] atque sub eius manibus mortuum suscitando et vivificando virtutem crucis publicare voluisti, | 14] oraz w jego rękach zmarłego wskrzeszając i ożywiając zechciałeś ujawnić moc Krzyża, |
| 15] baptizatoque clavos sanctos per illum reperire voluisti,                                     | 15] i zechciałeś, by przez [już] ochrzczonego znalezione zostały święte gwoździe,       |
| 16] et per intercessionem sanctae Mariae genitricisque tuae                                      | 16] a także przez wstawiennictwo św. Marii, Rodzicielki Twojej,                         |
| 17] et sanctae Helenae   | 17] i świętej Heleny,   |
| 18] et istorum et omnium sanctorum tuorum,   | 18] i tych oraz wszystkich świętych Twoich,   |
| 19] et per tuam sanctam et venerabilem crucem  | 19] i przez Twój święty i czcigodny Krzyż   |
| 20] libera Petrum famulum tuum   | 20] wyzwól Piotra, sługę Twojego,   |

- |  |   |
|--|---|
| 21] ab insidiis diaboli et ab omnibus inimicis suis                              | 21] od zasadzek diabelskich i od wszystkich<br>nieprzyjaciół jego,    |
| 22] visibilibus et invisibilibus   | 22] widzialnych i niewidzialnych,                                     |
| 23] ab omnique saeculari et aeternali adversitate,                               | 23] oraz od wszelkiej doczesnej i wiecznej<br>przeciwności,           |
| 24] suaque tempora adauge clementer,   | 24] a jego czas przedłużaj łaskawie                                   |
| 25] longevamque vitam et incolomem super terram<br>sibi tribue,                  | 25] i udziel mu na ziemi życia długiego<br>i nieskazitelnego,         |
| 26] dies super dies, annos super annos, cum pace et<br>prosperitate sibi appone, | 26] i dodawaj mu dni do dni i lat do lat z pokojem<br>i pomyślnością  |
| 27] sicque exterius interiusque custodi  | 27] i tak strzeż [go] na zewnątrz i wewnątrz,                         |
| 28] ut vitiis securus  | 28] aby wolny od grzechów   |
| 29] ecclesiam tuam sanctam ingrediturus  | 29] wchodził do Kościoła Twojego świętego,                            |
| 30] tibi idoneus existat;  | 30] pozostając Tobie przydatny.                                       |
| 31] in omnibus viis tuis dirige et custodi.                                      | 31] Na wszystkich drogach Twoich kieruj i strzeż<br>[go],             |
| 32] <i>Qui vivis et regnas Deus [in saecula<br/>saeculorum. Amen].</i>           | 32] <i>który żyjesz i królujesz, Bóg [na wieki wieków.<br/>Amen].</i> |

XVI

[16]

[AD SANCTAM HELENAM]

- 1] Sancta Helena
- 2] quae Dominum rogasti quod angelum suum  
mitteret filio tuo Constantino
- 3] et eum admoneret quod totum vellet et perficeret
- 4] quod animus tuus desideravit et voluntas tua fuit,
- 5] te ego peccatrix deprecor, et volo certissime
  
- 6] te a Deo impetrare quod angelum suum mittat  
ad illum qui [...]
- 7] ut meae non resistat voluntati
- 8] et illi cuius consilium sequitur,
- 9] ut mei memor sit in bono et moneat me;
  
- 10] adiuva utilitatis provectione
- 11] et ut velit meum velle adimplere
- 12] sicut tuum Constantinum.
- 13] Hoc tuae fidei et Dei committo.

[16]

[DO ŚWIĘTEJ HELENY]

- 1] Święta Heleno,
- 2] która uprosiłaś Pana, aby anioła swojego  
posłał synowi twojemu, Konstantynowi,
- 3] i go upomniiał, by chciał i dokonał tego wszystkiego,
- 4] czego pragnął twój duch oraz co było twoją wolą.
- 5] Ciebie, ja grzeszna usilnie proszę i niewzruszenie  
pragnę,
- 6] abyś ty od Boga otrzymała to, by anioła  
swojego wysłał do tego, który [...].
- 7] Uczyń, żeby nie sprzeciwiał się mojej woli,
- 8] a ten, przez którego radę jest pociągany,
- 9] aby pamiętał o mnie, gdy będzie dobrze i aby  
ostrzegł mnie [gdy zaczniesz się źle].
- 10] Wspieraj [go w tym, co] pożyteczne i pomyślne
- 11] i aby chciał wypełnić moją wolę,
- 12] tak jak twój Konstantyn.
- 13] – To twojej wierze i Bogu polecam.



XVII

[17]

[AD SANCTAM HELENAM (II)]

- 1] Sancta Helena,
- 2] christianissima regina,
- 3] quae apud Dominum impetraveras
- 4] ut angelum suum mitteret ad Constantinum
- 5] [ut] illum tui ammonere[t];
- 6] te oro humiliter
- 7] per inventionem sanctae crucis,
- 8] ut cor famulorum tuorum cum pace et caritate
- 9] et dilectione
- 10] ad me convertere digneris,
- 11] sicut Dominus noster Iesus Christus
- 12] cor imperatoris tui memoria reseravit
- 13] et amore complevit.

XVIII

[18]

[AD SANCTAM HELENAM (III)]

- 1] Sancta Helena,

[17]

[DO ŚWIĘTEJ HELENY (II)]

- 1] Święta Heleno,
- 2] najbardziej chrześcijańska królowo,
- 3] która osiągnęłaś u Pana to,
- 4] że anioła swojego posłał do Konstantyna,
- 5] aby go upomniął,
- 6] Ciebie pokornie upraszam,
- 7] przez znalezienie Krzyża świętego,
- 8] abyś serce sług twoich z pokojem i miłością,
- 9] i umiłowaniem
- 10] ku mnie obrócić raczyła,
- 11] tak jak Pan nasz Jezus Chrystus
- 12] serce cesarza twojego zachował w pamięci
- 13] i wypełnił miłością.

[18]

[DO ŚWIĘTEJ HELENY (III)]

- 1] Święta Heleno,

- |  |  |
|--|--|
| 2] moribus casta <sup>31</sup> , operibus iusta Deoque digna;        | 2] czysta w obyczajach, sprawiedliwa<br>w uczynkach i godna Boga,      |
| 3] per illam clementiam mirabilem et innumerabilem,                  | 3] przez tę cudowną i nie dającą się policzyć życzliwość,              |
| 4] quam Christus Iesus tibi ostendit,                                | 4] jaką okazał ci Chrystus Jezus,                                      |
| 5] cum cor tuum illo amore accendit,                                 | 5] gdy serce twoje zapalił taką miłością,                              |
| 6] lignum sanctissimum in  | 6] iż z uwagą szukałaś najświętszego drzewa,                           |
| 7] quo pependit mundi spes et refugium diligenter<br>querere,        | 7] na którym wisiała nadzieja i ucieczka świata,                       |
| 8] quod antea nullus se praesumebat invenire,                        | 8] a którego przedtem nikt nie wyobrażał sobie<br>znaleźć              |
| 9] et cuius inventio multos latuit nullusque<br>apparuit,            | 9] i czego znalezienie przed wszystkimi ukrył<br>i nikomu nie objawił, |
| 10] et quam tunc tibi demonstravit, cum<br>voluntatem tuam replevit, | 10] a tobie jednak ukazał, gdy wolę twoją<br>wypełnił                  |
| 11] et per sanctum Quiriacum crucem sanctam<br>illam denotavit,      | 11] i przez św. Cyriaka ów Krzyż święty wskazał,                       |

---

<sup>31</sup> W oryginale jest: *castis*.

- |  |   |
|--|---|
| 12] ipsumque per merita tua credere et baptizari fecit                           | 12] a jego samego – dla twoich zasług – uczynił wierzącym i ochrzczonym.            |
| 13] et per illam gratiam quam super te enucleavit, cum cor Constantini filii tui | 13] I przez tę łaskę, którą ujawnił nad tobą, że serce Konstantyna, syna twojego,   |
| 14] ad te clementer et amabiliter convertit,                                     | 14] do ciebie łagodnie i miłująco zwrócił   |
| 15] illumque tibi misericordem et delectabilem semper egit;                      | 15] i uczynił go tobie zawsze miłosiernym i miłym,                                  |
| 16] intercede pro me, famula tua Gertruda, ad Dominum Deum,                      | 16] wstaw się za mną, służebnicą twoją, Gertrudą, do Pana Boga,                     |
| 17] ut per crucem sanctam Domini nostri eiusque Genitricis intercessionem        | 17] aby przez Krzyż święty Pana naszego i wstawiennictwo Jego Rodzicielki,          |
| 18] sanctorumque omnium nec non perpetuam successione[m],                        | 18] a także [przez] wiekuiste dziedzictwo wszystkich świętych                       |
| 19] mihi famulum tuum Petrum omnemque faciat secum [...] propicium               | 19] sługę twojego Piotra i wszystkich wraz z sobą [...] uczynił łaskawymi dla mnie, |
| 20] eorumque corda cum misericordia ad me convertat,                             | 20] i serca ich z miłosierdziem ku mnie skierował,                                  |
| 21] atque omnium tibi contra se volentium linguas [ce]dere [...] extinguat,      | 21] a ponadto wygasił języki wszystkich występujących przeciw tobie.                |

- 22] ne per ullius malivolentis suasionem  
derelinquat,  
23] sed semper cum caritate et benignitate inhaereat  
24] praestante Domino nostro Iesu Christo.

XIX

[19]

[AD DOMINUM IESUM CHRISTUM PRO  
AUXILIO ET PROTECTIONE]

- 1] Domine Iesu Christe, fili Dei vivi,  
2] *sub umbra alarum tuarum protege me a facie  
impiorum qui me afflixerunt propter peccata  
mea;*  
3] defende me Domine ab omnibus illis;  
4] ne tradideris me in animas me ersequentium,  
5] ut ne praevaleant inimici de interitu meo letari,

- 22] I aby nie pozostawał pod wpływem  
kogokolwiek źle usposobionego,  
23] lecz zawsze kierował się z miłością i łaskawością  
24] w obecności Pana naszego, Jezusa Chrystusa.

[19]

[DO PANA JEZUSA CHRYSTUSA  
O POMOC I OPIEKĘ]

- 1] Panie Jezu Chryste, Synu Boga żywego!  
2] *Pod cieniem skrzydeł Twoich schroń mnie od  
oblicza niebożnych, którzy mię tropili<sup>32</sup> ze  
względu na moje grzechy.*  
3] Obroń mnie Panie od nich wszystkich,  
4] nie oddawaj mnie pożądlivościom moich  
prześladowców,  
5] aby nie zdołali moi nieprzyjaciele cieszyć się  
z mojej zguby,

---

<sup>32</sup> Ps 16,8 i 9.

- |   |   |
|---|---|
| 6] sed per vexillum sanctae crucis tuae   | 6] lecz przez sztandar Twojego świętego Krzyża  |
| 7] ab omnibus hostibus meis   | 7] obroń mnie od wszystkich wrogów moich,   |
| 8] visibilibus et invisibilibus me defendas hic et in futuro.                             | 8] widzialnych i niewidzialnych, teraz i w przyszłości.   |
| 9] Esto mihi turris fortitudinis a facie inimicorum meorum, quorum omnium nomina tu scis. | 9] Bądź mi warownią mocy przed obliczem wszystkich moich nieprzyjaciół, których wszystkich imiona Ty znasz. |
| 10] Extende Domine dexteram tuae potentiae  | 10] Rozciągnij Panie prawicę swej mocy  |
| 11] et sub umbra alarum tuarum protege me   | 11] <i>i pod cieniem skrzydeł Twoich schroń mnie</i> <sup>33</sup>  |
| 12] ab omnibus insidiis et malis consiliis omnium qui me afflixerunt et oderunt.          | 12] przed wszystkimi zasadzkami i złymi radami wszystkich, którzy mnie dręczą i nienawidzą.                 |
| 13] Supplico Domine per virtutem sanctae crucis tuae,                                     | 13] Błagam, Panie, przez moc świętego Krzyża Twojego,   |
| 14] ut digneris eos implere cum sancto tuae gratiae pneumate,                             | 14] abyś raczył ich napęlić tchnieniem Twojej świętej łaski,  |
| 15] ut mihi nocere non possint.   | 15] aby nie mogli mi szkodzić.  |

---

<sup>33</sup> Ps 16,8.

	16] <i>Eripe me Domine ab homine malo</i>	16] <i>Wyrwij mię, Panie, od człowieka złego,</i>
	17] <i>[a viro iniquo eripe me].</i>	17] <i>[od męża złośliwego wyrwij mnie]<sup>34</sup>.</i>
XX	[20]	[20]
	[AD DOMINUM IESUM CHRISTUM IN DIE ANGUSTIARUM]	[DO PANA JEZUSA CHRYSUSA W DNIU UTRAPIENIA]
	1] Domine Iesu Christe	1] Panie Jezu Chryste,
	2] qui pulcherrima facie tua conspicias cuncta,	2] który swoim najpiękniejszym obliczem wszystko oglądasz,
	3] respice propitius ad preces meas quas lacrimando tibi coram sacratissima cruce tua fundo et,	3] wejrzyj łaskawie na moje modły, które płacząc do Ciebie zanoszę wobec Twojego najświętszego Krzyża;
	4] qui te caput asserebas ecclesiae,	4] i który uznałeś się za głowę Kościoła,
	5] membra tua baptismo regenerata [tue] <sup>35</sup>	5] chroń członki Twoje przez chrzest odrodzone,
	6] per immensam clementiam tui,	6] przez niezmierną łaskawość Twoją,

<sup>34</sup> Ps 139,2.

<sup>35</sup> W tym zdaniu najwyraźniej brak orzeczenia; zgodnie z propozycją B. Kürbis dopisuję czasownik *tue*.

	7] quia amaricati cordis dirumpis catena[m],	7] skoro zrywasz łańcuchy zgorzkniałego serca
	8] angustiae meae moles dirumpe immensas	8] – zerwij zgryzot moich niezmierzone masy <sup>36</sup> .
XXI	[21]	[21]
	[AD DEUM CREATOREM CAELI ET TERRAE]	[DO BOGA STWORZYCIELA NIEBA I ZIEMI]
	1] Creator caeli et terrae,	1] Stworzycielu nieba i ziemi,
	2] qui misericordia motus	2] który poruszony miłosierdziem,
	3] super peritura urbe lacrimas fundisti,	3] wylewałeś łzy nad miastem, mającym zginąć <sup>37</sup>
	4] adtende gemitum cordis mei,	4] usłysz jęk mojego serca,
	5] vultum quod actenus sensi asperum,	5] a dotąd surowe dla mnie oblicze
	6] virtute tua mite[m] fac et mansuetum,	6] mocą Twoją uczynić spokojne i łagodne,
	7] ne hostis antiquus inde gaudeat letus,	7] aby odwieczny wróg nie cieszył się,
	8] sed angelus pacis memet consolatam gratuletur in caelis.	8] lecz aby anioł pokoju rozradował się w niebie, że ja zostałam pocieszona.
	9] <i>Qui [vivis et regnas in saecula saeculorum. Amen].</i>	9] <i>Który [żyjesz i królujesz na wieki wieków. Amen]</i>

<sup>36</sup> Tłumaczenie przybliżone.

<sup>37</sup> Por. Łk 19,41.

XXII

[AD DEUM SCRUTATOREM RENES]

- 1] *Domine clamavi [ad te exaudi me*
- 2] *intende voci meae cum clamavero ad te].*
  
- 3] *Scrutator renum,*
- 4] *in cuius mitissimo vultu corde*
- 5] *nullus numquam natus est dolus,*
- 6] *per eandem pietatem qua cunctos mortales*
  
- 7] *antiqui emot<sup>39</sup> calliditate seductos*
  
- 8] *ad terram descenderas redempturus,*
- 9] *et per merita sanctae ac immaculate virginis*  
*Mariae*
- 10] *cor famulae tuae mihi fac mite*

[DO BOGA, KTÓRY PRZENIKA NERKI]

- 1] *Panie, wołałam [do Ciebie, wysłuchaj mnie!*
- 2] *Posłuchaj głosu mego, gdy wołać będę ku*  
*Tobie!]<sup>38</sup>.*
  
- 3] *Który przenikasz nerki,*
- 4] *w którego najspokojniejszym obliczu [i] sercu*
- 5] *nie zrodził się nigdy żaden podstęp,*
- 6] *przez tę łaskawość, dzięki której wielu*  
*śmiertelnych,*
- 7] *uwięzionych przebiegłością starodawnego*  
*demon<sup>40</sup>,*
- 8] *zszedłeś na ziemię aby ich odkupić*
- 9] *i dla zasług świętej i niepokalanej Maryi*  
*Dziewicy*
- 10] *serce służebnicy swojej uspokój,*

<sup>38</sup> Ps 140,1.

<sup>39</sup> Behemot. Zob. Hi 40,15; Ekd 8,33; Ekd 10,27.30.

<sup>40</sup> Dosłownie: Behemota



<p>11] eiusque sevitiā in maximam converte mititiem.</p> <p>12] <i>Voce mea [ad Dominum clamavi.</i></p> <p>13] <i>voce mea ad Dominum deprecatus sum]</i></p> <p>XXIII</p> <p style="text-align: center;">[AD BONUM IESU]</p> <p>1] bone Iesu</p> <p>2] qui virtute tua callidi draconis calcasti colla,</p> <p>3] quique hora tertia in littore maris ambulasti planta,</p> <p>4] dirige pedes meos in viam pacis</p> <p>5] quatenus ad famulum tuum ingressa, amota asperitate</p> <p>6] propitium sentiam fore.</p> <p>7] <i>Qui vivis et regnas [in saecula saeculorum.</i> <i>Amen].</i></p>	<p>11] a jej surowość zamień na największą uprzejmość.</p> <p>12] <i>Głosem moim [wołałam do Pana,</i></p> <p>13] <i>głosem moim do Pana się modliłam]</i><sup>41</sup>.</p> <p style="text-align: center;">[DO DOBREGO JEZUSA]</p> <p>1] dobry Jezu,</p> <p>2] który mocą swoją zdeptałeś karki podstępnego smoka</p> <p>3] i który o godzinie trzeciej przechadzałeś się na brzegu morza</p> <p>4] kieruj moje stopy na drogę pokoju,</p> <p>5] abym doszedłszy do sługi Twojego, odrzuciwszy surowość,</p> <p>6] poczuła jego przychyłość.</p> <p>7] <i>Który żyjesz i królujesz [na wieki wieków.</i> <i>Amen]</i></p>
--	--

---

<sup>41</sup> Ps 141,2.

XXIV

[AD SALVATOREM MUNDI]

- 1] *Domine exaudi [orationem meam*
- 2] *et clamor meus ad te veniat].*
- 3] *Salvator mundi*
- 4] *qui Petro mergenti acquievit in profundo maris*
- 5] *perclitantes et dextera tua extraxisti pavitantes;*
- 6] *tu me dignare pie de presenti tribulatione eripere,*
- 7] *et qui eadem dext[er]a tacta fugasti demonia,*
- 8] *fuga a corde famulae tuae quicquid mihi moliatur adversi*
- 9] *meque velociter eripe, ad laudem et gloriam nominis tui*
- 10] *Domine Iesu Christe.*

[DO ZBAWICIELA ŚWIATA]

- 1] *Panie, wysłuchaj [modlitwę moją,*
- 2] *a wołanie moje niech do Ciebie przyjdzie!]<sup>42</sup>*
- 3] *Zbawicielu świata,*
- 4] *który gdy wypróbowywany Piotr tonąc zanurzył się w głębokości morza*
- 5] *przestraszonego wydobyłeś prawicą swoją,*
- 6] *Ty racz mnie łagodnie uwolnić z obecnego utrapienia.*
- 7] *I który dotknięciem tej samej prawicy wypędziłeś demony*
- 8] *wypędź z serca służebnicy Twojej wszystkie dokuczające mi przeciwności*
- 9] *i szybko mnie z nich wyrwij na cześć i chwałę Twojego imienia,*
- 10] *Panie Jezu Chryste.*

---

<sup>42</sup> Ps 101,2.

XXV

[AD DEUM REGEM REGUM]

- 1] *Benedictus Dominus Deus [Israhel*
- 2] *a saeculo et usque in saeculum].*
- 3] *Quaeso te Domine*
- 4] *qui caelorum contines thronos et abyssos*  
*intueris,*
- 5] *Domine rex regum, montes ponderas, terram*  
*palmo [s], concludis,*
- 6] *ut exaudias me in gemitibus meis;*
- 7] *a me omnem angustiam expelle*
- 8] *corque famulae tuae N. in bonum convertas,*
- 9] *qui vinum ex aqua, panem ex silice fecisti.*

[DO BOGA KRÓLA KRÓLÓW]

- 1] *Błogosławiony Pan, Bóg [Izraela*
- 2] *od wieku do wieku]<sup>43</sup>.*
- 3] *Proszę Cię Panie,*
- 4] *który dzierżysz trony nieba i przenikasz*  
*przepaści<sup>44</sup>.*
- 5] *Panie, Królu królów<sup>45</sup>, który dźwigasz góry,*  
*ziemię w dłoni zamykasz,*
- 6] *abyś wysłuchał mnie w jękach moich.*
- 7] *Oddal ode mnie wszelkie utrapienie,*
- 8] *a serce służebnicy swojej N. zwróć do*  
*dobra,*
- 9] *Ty, który wino z wody, a chleb z kamienia*  
*uczyniłeś.*

---

<sup>43</sup> Ps 105,48.

<sup>44</sup> Wydawca zaznacza tu cyt. Dn 3,55 (Chodzi o należąca do Psalterza „Pieśń trzech młodzieńców”). W istocie jest to parafraza cytowanego wersetu tej pieśni.

<sup>45</sup> Tytuł Chrystusa z Ap 19,16.

XXVI	[ORATIO AD DOMINUM DEUM PRO PIETATE]	[MODLITWA DO PANA BOGA O POBOŻNOŚĆ]
	1] Oro te Domine	1] Proszę Cię, Panie,
	2] ut qui cor regis manu tenere probaris,	2] Abyś Ty, który wypróbowałeś serce króla czułą ręką,
	3] cor famulae tuae <sup>46</sup> pietate repleas caelesti	3] nappełnił serce służebnicy swojej niebieską pobożnością;
	4] quatenus mitem ac mansuetem accipiat	4] abyś tylekroć przyjmował cichą i łagodną,
	5] dum in conspectu eius incedam.	5] dopóki nie przystąpię przed Twoje oblicze.
	6] <i>Per [Dominum nostrum Iesum Christum. Amen].</i>	6] <i>Przez [Pana naszego Jezusa Chrystusa. Amen].</i>
XXVII	[22] PRO [SACERDOTE ET FIDELIBUS]	[22] ZA [KAPŁANA I WIERNYCH]
	1] Orent pro te omnes sancti et electi Dei,	1] Niech modlą się za ciebie wszyscy święci i wybrani Boga.
	2] Spiritus sanctus sit in corde et ore tuo	2] Duch Święty niech będzie w sercu i na ustach twoich

<sup>46</sup> W manuskrypcie nad literami ę (odpowiednik dyftongu „ae”) w wyrazach famulae tuae nadpisano „i”. Gdyby uznać to – jak T. Michałowska – za poprawki Gertrudy, wtedy ten werset brzmiałby: nappełnij serce sługi swojego niebieską pobożnością. Zob. *Ego Gertruda*, 167.

	3] accipiatque de manibus tuis sacrificium	3] i niech przyjmie z rąk twoich ofiarę
	4] pro nostra et pro totius populi christiani [salute].	4] za zbawienie nas i całego ludu chrześcijańskiego
	5] et pro requie animarum omnium fidelium defunctorum.	5] i za spoczynek dusz wszystkich wiernych zmarłych.
	6] Exaudiat te Deus,	6] Niech wysłucha cię Bóg,
	7] <i>Spiritus Sanctus superveniet in te et virtus altissimi obumbrabit tibi.</i>	7] <i>Duch Święty niech przyjdzie do ciebie i moc Najwyższego niech cię osłoni</i> <sup>47</sup> .
XXVIII	[AD OMNES CHOROS ANGELOS]	[DO WSZYSTKICH CHÓRÓW ANIELSKICH]
	1] Omnes sancti seraphin et seraphin <sup>48</sup> , troni quoque dominationesque,	1] Wszyscy święci Serafini i Cherubini, Trony a także Panowania,
	2] principatus, potestates, virtutes.	2] Księstwa, Moce i Potęgi,
	3] Omnes sancti angeli et archangeli,	3] wszyscy święci Aniołowie i Archaniołowie,
	4] patriarchae, prophete,	4] patriarchowie, prorocy,

<sup>47</sup> Parafraza Łk 1,35, mogąca świadczyć o tym, że ta część modlitwy skierowana została do Matki Bożej, ale fragment o ofierze sugeruje raczej kogoś o godności kapłańskiej, ale nie Chrystusa; a więc prawdopodobnie chodzi tu o jakiegoś kapłana. M. H. Malewicz, w swojej edycji, zatytułowała tę modlitwę *Pro [sacerdote et fidelibus]*.

<sup>48</sup> Chyba pomyłka Gertrudy: powinno być: *cherubim*.

- |  |  |
|--|--|
| 5] apostoli et martyres,   | 5] apostołowie i męczennicy,   |
| 6] confessores, virgines,  | 6] wyznawcy, dziewice,   |
| 7] isti et omnes sancti et electi Dei,   | 7] ci i wszyscy wybrani Boży   |
| 8] intercedite pro me peccatrice   | 8] wstawcie się za mną grzeszną  |
| 9] et pro cuncta christiana plebe  | 9] i za całym ludem chrześcijańskim  |
| 10] apud Dei misericordiam;  | 10] u Bożego miłosierdzia,   |
| 11] ut det nobis indulgentiam delictorum nostrorum,  | 11] aby dało nam przebaczenie naszych win  |
| 12] ac faciat nos suis obedire mandatis,   | 12] i uczyniło nas posłusznymi swoim przykazaniom.                                     |
| 13] quatenus vestris orationibus intervenientibus,   | 13] Abyśmy, dzięki waszym orędującym za nami modlitwom,                                |
| 14] supplicia, quae nobis iuste debentur, mereamur evadere et ad vestrum consortium pervenire. | 14] uniknęli kar, które nam się słusznie należą i zasłużyli dojść do waszej wspólnoty. |
| 15] Prestante Domino nostro Iesu Christo   | 15] Pod opieką Pana naszego, Jezusa Chrystusa,   |
| 16] <i>qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat</i>                                     | 16] <i>który z Ojcem i Duchem Świętym żyje i króluje,</i>                              |
| 17] <i>Deus per omnia saecula saeculorum. Amen</i> <sup>49</sup> .                             | 17] <i>Bóg przez wszystkie wieki wieków. Amen.</i>                                     |

<sup>49</sup> Sekwencja liturgiczna.

XXIX

[23]

[AD DOMINUM DEUM UT ADIUVET  
IN DIE TRIBULATIONIS]

- 1] Domine
- 2] *non secundum peccata nostra facias nobis, neque secundum iniquitatem [nostram retribues nobis];*
- 3] [D]omine
- 4] *ne memineris iniquitatum nostrarum;*
- 5] Adiuva nos;
- 6] Deus,
- 7] qui es super thronos et iudicas equitatem;
- 8] esto refugium mihi peccatrici;
- 9] aspice Domine de sede sancta Tua et cogita de me;

[23]

[DO PANA BOGA ABY DOPOMÓGŁ  
W DNIU UDRĘCZENIA]

- 1] Panie,
- 2] *nie według grzechów naszych uczyni nam, ani według nieprawości [naszych oddaj nam]*<sup>50</sup>
- 3] Panie,
- 4] *nie pamiętaj już naszych niegodziwości.*
- 5] Wspieraj nas!
- 6] Boże,
- 7] który jesteś ponad tronami i sądzisz sprawiedliwie,
- 8] bądź mi grzesznej ucieczką.
- 9] Wejrzyj Panie ze swojego świętego tronu i pomyśl o mnie!

<sup>50</sup> Ps 102,10. [Tutaj zarówno wersja Gertrudy, jak i psalterza benedyktyńskiego jest bardziej zbliżona do Wulgaty hebr. niż LXX]. Ponadto Gertruda zmienia czas z przeszłego na przyszły.

- 10] *inclina Deus meus aurem tuam et audi,*  
11] *aperi oculos tuos et vide tribulationem meam:*  
12] *Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus et*  
*immortalis,*  
13] *qui tollis peccata mundi miserere nobis.*

XXX

[24]

[ORATIO PRO SACERDOTE]

- 1] Domine Deus omnipotens  
2] rex angelorum et *rex regum,*  
3] pastor<sup>54</sup> omnium pupillarum.  
4] Memor sit omnis sacrificii tui.

- 10] *Zwróć, Boże mój, ucho swoje i posłuchaj!*<sup>51</sup>  
11] Otwórz oczy swoje i ujrzyj moje udęczenie!  
12] *Święty Boże, Święty mocny, Święty*  
*a nieśmiertelny,*  
13] *który gładzisz grzechy świata, zmiłuj się nad*  
*nami*<sup>52</sup>.

[24]

[MODLITWA ZA KAPŁANA]

- 1] Panie Boże wszechmogący,  
2] Królu aniołów i *Królu królów*<sup>53</sup>,  
3] Pasterzu wszystkich sierot,  
4] niech powszechna będzie pamięć Twojej  
ofiary

<sup>51</sup> Prafraza Ps 16,6.

<sup>52</sup> Suplikacja mająca swe źródło w liturgii Kościoła greckiego.

<sup>53</sup> Tytuł zaczerpnięty z Dn 2,37 i powtórzony w Ap 17,14, Tm 6,15.

<sup>54</sup> M: pater.



5] *Immola Deo sacrificium laudis*<sup>55</sup>.

6] Exaudiat te Dominus orantem pro nobis.

7] Amen.

8] Sit Dominus Deus in corde et in ore tuo

9] et suscipiat sacrificium sibi acceptum de manibus tuis

10] pro nostrum omnium salute.

XXXI

[25]

[ORATIO AD SANCTISSIMUM  
SACRAMENTUM]

1] Ego indigna famula tua

2] obsecro te per amorem Tui Sancti Corporis

3] quod a presbytero nunc benedicatur,

5] *Złóż Bogu ofiarę uwielbienia,*

6] niech ciebie, modlącego się za nas, wysłucha Pan.

7] Amen.

8] Niech Pan będzie w sercu twoim i na ustach twoich.

9] I niech przyjmie ofiarę miłą sobie z rąk twoich

10] za zbawienie nas wszystkich.

[25]

[MODLITWA DO NAJŚWIĘTSZEGO  
SAKRAMENTU]

1] Ja, niegodna służebnica Twoja,

2] błagam Cię przez miłość Twojego świętego Ciała,

3] które jest teraz przez kapłana błogosławione,

<sup>55</sup> Prefacja Wielkanocna; por 1 Kor 5,7: *cum Pascha nostra immolatus est Christus.*

- 4] et per Sanctae Crucis amorem, in qua ipse passus es,
- 5] ut mihi indignae famulae tuae
- 6] dimittere digneris omnia peccata mea,
- 7] quae commisi ab ineunte aetate vitae meae, usque in presentem diem.
- 8] *Pater noster.*

XXXII

[ORATIO AD SANCTISSIMUM  
SACRAMENTUM (II)]

- 1] bone Iesu Christe, Fili Dei vivi,
- 2] ego peccatrix obsecro te per amorem tui Sancti Corporis,
- 3] quod nunc benedicitur a presbitero,
- 4] et Sanctae Crucis quae requiescit in Ierusalem,
- 5] in qua passus es,
- 6] et per intercessionem istorum et omnium sanctorum Tuorum,

- 4] i przez miłość świętego Krzyża, na którym zostało Ono umęczone,
- 5] abyś mnie - niegodnej służebnicy Twojej,
- 6] raczył odpuścić wszystkie moje grzechy,
- 7] które popełniłam od początku mego życia aż do dnia dzisiejszego.
- 8] *Ojcze nasz... .*

[MODLITWA DO NAJŚWIĘTSZEGO  
SAKRAMENTU (II)]

- 1] dobry Jezu Chryste, Synu Boga żywego,
- 2] ja, grzeszna, błagam Cię przez miłość Twojego świętego Ciała,
- 3] które jest teraz błogosławione przez kapłana,
- 4] i świętego Krzyża, który spoczywa w Jeruzalem,
- 5] na którym zostałeś umęczony,
- 6] i przez wstawiennictwo tych i wszystkich świętych Twoich,

- 7] ut me liberes de peccatis meis et angustiis,  
 8] et de omnibus inimicis meis, visibilibus et  
 invisibilibus,  
 9] et de omni periculo animae et corporis mei.  
 10] *Pater noster.*

XXXIII

[26]

## AD SPIRITUM SANCTUM

- 1] Spiritus Sanctus Paraclytus,  
 2] Sancta et individua Trinitas,  
 3] obsecro te per amorem Sanctae Crucis, quae in  
 Ierusalem requiescit  
 4] in qua Iesus Christus Dominus noster  
 martyrium pertulit,  
 5] et per amorem Sancti Corporis Sui quod hic  
 6] a presbitero benedicitur,  
 7] ut me liberes a peccatis meis et ab ira  
 8] et offensione Domini Salvatoris mei,

- 7] abyś wyzwolił mnie z moich grzechów i udręczeń  
 8] i od wszystkich nieprzyjaciół moich,  
 widzialnych i niewidzialnych,  
 9] i ze wszystkich zagrożeń mojej duszy i ciała mojego.  
 10] *Ojcze nasz...*

[26]

## DO DUCHA ŚWIĘTEGO

- 1] Duchu Świąty, Pocieszycielu,  
 2] Świąta i nierozdzielna Trójco,  
 3] błagam Cię przez miłość Krzyża świętego,  
 który spoczywa w Jeruzalem,  
 4] na którym poniósł męczeństwo Jezus  
 Chrystus, Pan nasz,  
 5] i przez miłość Jego świętego Ciała,  
 6] które jest tu przez kapłana błogosławione,  
 7] abyś mnie uwolnił od moich grzechów i od gniewu,  
 8] i od obrazy Pana, Zbawiciela mego,

- |       |  |   |
|-------|--|---|
|       | 9] et ab inimicis visibilibus et invisibilibus,  | 9] i od nieprzyjaciół, widzialnych i niewidzialnych,  |
|       | 10] et omnibus angustiis et meis necessitatibus.   | 10] i od wszystkich udręczeń i utrapień moich.  |
|       | 11] <i>Pater noster.</i>   | 11] <i>Ojcie nasz... .</i>  |
| XXXIV | [ORATIO AD SANCTAM CRUCEM]   | [MODLITWA DO ŚWIĘTEGO KRZYŻA]   |
|       | 1] Te Sancta Crux  | 1] Ciebie, święty Krzyżu,   |
|       | 2] per Christum qui in te pro salute humani generis martyrium pertulit                                     | 2] przez Chrystusa, który na tobie, dla zbawienia rodzaju ludzkiego poniósł męczeństwo,                 |
|       | 3] ego indigna obsecro per quinque vulnera et mortem amarissimam   | 3] ja, niegodna, błagam ze względu na pięć ran i najbardziej gorzką śmierć,                             |
|       | 4] quam filius Dei in Te passus est, quando nos peccatores redemit,  | 4] której doznał na tobie Syn Boga, kiedy nas, grzeszników, odkupił,                                    |
|       | 5] ut liberes [me] ab omnibus inimicis meis,   | 5] abyś wyzwolił [mnie] od wszystkich nieprzyjaciół moich   |
|       | 6] et peccatis, et necessitatibus, et angustiis quibus compressa et constricta sum presentibus et futuris, | 6] i grzechów, i kłopotów, i utrapień, którymi jestem uciskana i związana, terażniejszych i przyszłych, |
|       | 7] et sis mihi adiutrix contra diabolum,   | 7] i abyś mi był pomocą przeciw diabłu  |
|       | 8] et contra omnes inimicos meos visibiles et invisibiles.   | 8] i przeciw wszystkim nieprzyjaciołom moim, widzialnym i niewidzialnym.                                |
|       | 9] <i>Per [Dominum nostrum Iesum Christum. Amen].</i>  | 9] <i>Przez [Chrystusa Pana naszego. Amen].</i>   |

XXXV

[27]

[AD DEUM UT ANGELUM SUUM CUM  
PETRO ET EXERCITU EIUS MITTAT]

- 1] *Domine sancte Pater*
- 2] *omnipotens, aeterne Deus*
- 3] propiciare digneris supplicationibus nostris;
- 4] et mitte angelum Tuum sanctum cum Petro et exercitu eius,
- 5] qui eos ab omnibus adversitatibus protegat,
- 6] et in servitio sancti nominis tui ubique custodiat:
- 7] ut nullus eum et suos, in itinere inimicus decipiat,
- 8] sed mereatur ab hoste omni triumphum
- 9] et tuae semper miserationis subsidium
- 10] quatenus tua iussa complens
- 11] sospes cum suis ad te redeat.

[27]

[DO BOGA, ABY ANIOŁA SWOJEGO  
WYSŁAŁ Z PIOTREM I JEGO WOJSKIEM]

- 1] *Panie Ojczy Święty,*
- 2] *wszechmogący, wieczny Boże*
- 3] racz być łaskawy naszym błaganiom
- 4] i wyślij Twojego anioła świętego z Piotrem i jego wojskiem,
- 5] który by ich chronił we wszelkich przeciwnościach
- 6] i wszędzie strzegł w służbie Twojego świętego imienia;
- 7] aby żaden nieprzyjaciel nie zwiódł w drodze jego i jego [ludzi],
- 8] ale by zasłużył na zwycięstwo nad wszelkim wrogiem,
- 9] i na wsparcie Twego zmiłowania zawsze wtedy,
- 10] gdy wypełniając Twoje rozkazy,
- 11] pomyślnie będzie wracał ze swoimi do Ciebie.

XXXVI

[28]

AD SANCTAM MARIAM

- 1] *Ave*
- 2] *sancta et gloriosa Dei genitrix*
- 3] *Maria, gratia plena, Dominus tecum;*
- 4] *benedicta tu in mulieribus*
- 5] *et benedictus fructus Ventris tui.*
- 6] *Maria virgo*
- 7] *semper letare,*
- 8] *quae meruisti Christum portare,*
- 9] *caeli et terrae conditorem*
- 10] *quia de tuo [.....] utero protulisti*
- 11] *mundi saluatorem.*
- 12] *Gaude sancta Maria Dei genitrix virgo,*

[28]

DO ŚWIĘTEJ MARYI

- 1] *Bądź pozdrowiona,*
- 2] *święta i chwalebna Bogarodzico*
- 3] *Maryjo, łaskiś pełna, Pan z Tobą,*
- 4]  *błogosławionaś Ty między niewiastami*
- 5]  *i błogosławion Owoc żywota Twojego<sup>56</sup>.*
- 6] *Maryjo Panno,*
- 7] *zawsze raduj się,*
- 8] *która zasłużyłaś nosić Chrystusa,*
- 9] *stwórcę nieba i ziemi,*
- 10] *ponieważ z Twego łona wydałaś<sup>57</sup>*
- 11] *Zbawiciela świata*
- 12] *Raduj się święta Maryjo, Bogarodzico Dziewico.*

<sup>56</sup> Parafraza Łk 1,28 i 42, czyli pierwsza część modlitwy *Zdrowaś Maryjo*.

<sup>57</sup> Dosłownie: urodziłaś.

- |   |  |
|---|--|
| 13] gaude quae gaudium ab angelo suscepisti,<br>quando regem regum in tuo utero concepisti, | 13] Raduj się, która przyjęłaś radość od anioła,<br>kiedy poczęłaś w swoim łonie Króla królów. |
| 14] gaude quae gaudium mundo protulisti.  | 14] Raduj się, która wydałaś radość światu.  |
| 15] Ave spes nostra salus et domina,  | 15] Bądź pozdrowiona, nadziejo nasza,<br>uzdrowienie i Pani,                                   |
| 16] quae meruisti portare regem caelorum et dominum,  | 16] która zasłużyłaś nosić Króla niebios i Pana,   |
| 17] aeterna <sup>58</sup> laude digna   | 17] godna wiecznej chwały  |
| 18] et omnibus hominibus merito adoranda ut<br>mater Domini.                                | 18] i którą słusznie wszyscy ludzie mają czcić jako<br>Matkę Pana.                             |
| 19] <i>Exaudiat te Dominus[in die tribulationis</i>   | 19] <i>Niechaj cię wysłucha Pan [w dzień utrapienia,</i>                                       |
| 20] <i>protegat te nomen Dei Iacob].</i>  | 20] <i>niechaj cię obroni imię Boga Jakubowego!]</i> <sup>59</sup> .                           |
| 21] <i>Domine refugium [tu factus es nobis</i>  | 21] <i>Panie, stałeś się nam ucieczką</i>  |
| 22] <i>in generatione et generatione].</i>  | 22] <i>[z pokolenia na pokolenie]</i> <sup>60</sup>  |
| 23] <i>Qui habitat [in adiutorio Altissimi</i>  | 23] <i>Kto mieszka [we wspomózeniu Najwyższego,</i>  |

<sup>58</sup> U W. Meysztowicza *et omni* (i godna wszelkiej chwały), według M. H. Malewicz *et enim* (i także godna chwały); pozostawiam wersję z *Liber precum*, za którą – jak wypada sądzić ze stosownego przypisu na s. 133 – odpowiedzialna jest B. Kürbis.

<sup>59</sup> Ps 19,2.

<sup>60</sup> Ps 89,1.

- |   |   |
|---|---|
| 24] <i>in protectione Dei caeli commorabitur].</i>                | 24] <i>pod osłoną Boga niebieskiego będzie przebywać]<sup>61</sup>.</i> |
| 25] <i>Salvum fac servum tuum [Deus meus</i>                      | 25] <i>Zbaw sługę swego, [Boże mój,</i>                                 |
| 26] <i>sperantem in te].</i>                                      | 26] <i>nadzieję mającego w Tobie!]<sup>62</sup>.</i>                    |
| 27] <i>Desiderium cordis [eius tribuisti ei</i>                   | 27] <i>Żądanie serca [jego wypełniłeś mu,</i>                           |
| 28] <i>et voluntate labiorum eius non fraudasti eum].</i>         | 28] <i>a pragnienia wiary jego nie zawiodłeś]<sup>63</sup>.</i>         |
| 29] <i>Vitam petiit [a te et tribuisti ei longitudinem dierum</i> | 29] <i>Życie prosił [Cię, i dałeś mu długość dni</i>                    |
| 30] <i>in saeculum et in saeculum saeculi].</i>                   | 30] <i>na wieki i na wieki wieków]<sup>64</sup>.</i>                    |
| 31] <i>Oculi Domini super iustos</i>                              | 31] <i>Oczy Pańskie nad sprawiedliwymi,</i>                             |
| 32] <i>[et aures eius in precem eorum].</i>                       | 32] <i>[a uszy jego na prośby ich (otwarte)]<sup>65</sup>.</i>          |
| 33] <i>Fiat misericordia [tua Domine super nos</i>                | 33] <i>Niech będzie miłosierdzie [Twoje, Panie, nad nami,</i>           |

---

<sup>61</sup> Ps 90,1.

<sup>62</sup> Ps 85,2.

<sup>63</sup> Ps 20,3.

<sup>64</sup> Ps 20,5.

<sup>65</sup> Ps 33,16.



- |  |  |
|--|--|
| 34] <i>quemadmodum speravimus in te].</i>                        | 34] <i>jak mieliśmy nadzieję w Tobie!]</i> <sup>66</sup> .                         |
| 35] <i>Exsurge, Domine, [adiuva nos</i>                          | 35] <i>Powstań, Panie, [ratuj nas</i>  |
| 36] <i>et redime nos propter nomen tuum].</i>                    | 36] <i>i odkup nas dla imienia Twego!]</i> <sup>67</sup> .                         |
| 37] <i>Domine exaudi orationem [meam</i>                         | 37] <i>Panie, wysłuchaj modlitwę [moją,</i>  |
| 38] <i>et clamor meus ad te veniat].</i>                         | 38] <i>a wołanie moje niech do ciebie przyjdzie!</i> <sup>68</sup> .               |
| 39] <i>Gaudeat Domine quaesumus</i>                              | 39] <i>Niech się ucieszy, prosimy Panie,</i>                                       |
| 40] <i>Famulus tuus beneficiis impetrandis</i>                   | 40] <i>Twój sługa otrzymanym błogosławieństwem,</i>                                |
| 41] <i>et cui fiduciam sperandae pietatis tribuisti,</i>         | 41] <i>i któremu, gdy [tego] oczekiwał, udzieliłeś</i><br><i>ufnej pobożności,</i> |
| 42] <i>optate misericordiae presta benigne effectum.</i>         | 42] <i>spraw łaskawie skutek użyczonego</i><br><i>miłosierdzia</i> <sup>69</sup> . |
| 43] <i>Per [Dominum nostrum Iesum Christum.</i><br><i>Amen].</i> | 43] <i>Przez [Pana naszego Jezusa Chrystusa.</i><br><i>Amen].</i>                  |

---

<sup>66</sup> Ps 32,22.

<sup>67</sup> Ps 43,26.

<sup>68</sup> Ps 101,2.

<sup>69</sup> Tekst oryginału ledwie czytelny, a odczyt jest niepewny, jak przynają wydawczyni. W wydaniu W. Meysztowicza te wersety są niezrozumiałe.

XXXVII

[29]

ALIA [AD DOMINUM COGNITOREM  
BENIGNUM OCCULTORUM]

- 1] Precibus nostris quaesumus Domine
- 2] aures tuae pietatis accomoda,
- 3] et orationes supplicum tuorum occultorum
- 4] cognitor benignus exaudi,
- 5] ut te largiente ad vitam perveniamus aeternam.
- 6] *Per [Dominum nostrum Iesum Christum.  
Amen].*

XXXVIII

[30]

ALIA [AD CHRISTUM – SUMMAM DEI  
VIRTUTEM]

- 1] CHRISTE
- 2] SUMMA Dei virtus una et indiscreta maiestas,

[29]

INNA [DO BOGA ŁASKAWEGO  
ZNAWCY RZECZY UKRYTYCH]

- 1] Do próśb naszych, błagamy Panie,
- 2] nakłoń uszy swojej łaskawości
- 3] i wysłuchaj modlitw proszących Cię pokornie  
w ukryciu,
- 4] łaskawy znawco,
- 5] aby przy Twojej szczodroblewości doszli do  
życia wiecznego.
- 6] *Przez [Chrystusa, Pana naszego. Amen].*

[30]

INNA [DO CHRYSTUSA, NAJWYŻSZEJ  
MOCY BOGA]

- 1] Chryste,
- 2] najwyższa Boga Mocy, Majestacie jeden  
i niepodzielny,

- 
- |  |  |
|--|--|
| 3] orationis meae tota substantia invoco Nomen sanctum Tuum:                                     | 3] całą substancją mojej modlitwy przywołuję Twoje święte imię,                                      |
| 4] exaudi me, meo mecum corde luctantem, agnoscentem peccata,                                    | 4] wysłuchaj mnie, bijącej się z własnym sercem, przyznającej się do grzechów,                       |
| 5] facinorum et cogitationum crimina confitentem;  | 5] wyznającej zbrodnicze czyny i zamiary,  |
| 6] frange Domine artem diaboli: fingit enim labiis aliud suggerendo ipsamque captivat orationem. | 6] złam, Panie, sztukę diabelską, łudzi bowiem, podsuwając ustom co innego i zniewala samą modlitwę, |
| 7] Respice Domine mei supplicis lacrimas,  | 7] wejrzyj, Panie, na łzy moich próśb,   |
| 8] et cum lacrimae non sint,   | 8] a gdyby nie było łez,   |
| 9] indulgentie Tuae pietatis infunde.  | 9] wlej odpuszczenie Twojej łaskawości.  |
| 10] Custodi in me immaculatam fidem  | 10] Chroń we mnie niepokalaną wiarę  |
| 11] meque cum proximis semper in pace reconcilia,  | 11] i przywracaj mnie zawsze do pokoju z bliźnimi.   |
| 12] fructus Tuos panis et vini propria largitate tribue.   | 12] Twoich owoców Chleba i Wina udziel z właściwą [Tobie] szczodrością.                              |

XXXIX

[AD DEUM UNUM IN TRINITATE]

- 1] Tibi inclino cervicem,
- 2] tibi genua flecto,
- 3] te Dominum Deum,
- 4] cum sis unus in sancta Trinitate, confiteor;
- 5] frange Domine contra me inimicorum potestates,
- 6] erue me de periculis.
- 7] Tuere me de omnibus causis
- 8] et in criminatione defende aegram et iacentem,
- 9] et ea quae explere non possum quasi
- 10] sint expleta concede.
- 11] *Per [Dominum nostrum Iesum Christum. Amen].*

[DO BOGA W TRÓJCY JEDYNEGO]

- 1] Przed Tobą zginam kark,
- 2] przed Tobą klękam,
- 3] Ciebie, Pana Boga,
- 4] skoro jesteś jeden w Świętej Trójcy, wyznaję!
- 5] złam, Panie, wrogie mi moce nieprzyjaciół moich!
- 6] wyrwij mnie od niebezpieczeństw!
- 7] zachowaj mnie cierpiącą i zlaną
- 8] od wszystkich spraw [sądowych] i od oskarżeń uchron
- 9] I zgódź się, aby to, czego nie mogę wypełnić,
- 10] zostało jakby wypełnione.
- 11] *Przez [Pana naszego Jezusa Chrystusa. Amen].*

XL

[31]

## GLORIA

- 1] Gloria in excelsis Deo<sup>70</sup>,
- 2] et in terra pax hominibus bonae voluntatis,
- 3] laudamus te, benedicimus te, adoramus te,  
glorificamus te,
- 4] hymnum dicimus tibi,
- 5] gratias agimus propter gloriam tuam magnam,
- 6] Domine Deus, rex caelestis, Deus pater  
omnipotens;
- 7] Domine fili unigenite Iesu Christe altissime;
- 8] Domine Deus, agnus Dei, Filius Patris,
- 9] qui tollis peccata mundi, miserere nobis;

[31]

## CHWAŁA [NA WYSOKOŚCI BOGU]

- 1] Chwała na wysokości Bogu
- 2] A na ziemi pokój ludziom dobrej woli,
- 3] Chwalimy Cię, błogosławimy Cię,  
wysławiamy Cię,
- 4] Hymn Tobie śpiewamy,
- 5] Dzięki składamy, bo wielka jest chwała Twoja
- 6] Panie Boże, królu nieba, Boże Ojciec  
wszechmogący
- 7] Panie Synu jednorodzony Jezu Chryste  
najwyższy
- 8] Panie Boże, baranku Boży, Synu Ojca,
- 9] Który gładzisz grzechy świata – zmiłuj się nad  
nami,

<sup>70</sup> Hymn *Gloria in excelsis Deo* z dodanym werselem: *ymnum dicimus tibi*, występującym też w innych rękopisach. Tłumacząc ten hymn zgodnie z wersją mszalną po to, aby wyraźniej dostrzec różnice w stosunku do dziś obowiązującej wersji tego hymnu (są one dwie: wspomniany wersele oraz wyraz *altissime* w wersecie: *Domine fili unigenite Iesu Christe altissime*).

10] qui tollis peccata mundi, suscipe  
deprecationem nostram;

11] qui sedes ad dexteram Patris, miserere nobis,

12] quoniam tu solus sanctus,

13] tu solus Dominus,

14] tu solus altissimus Iesu Christe.

15] Cum Sancto Spiritu in gloria Dei Patris.

16] AMEN.

XLI

[32]

CREDO

1] Credo in unum Deum<sup>71</sup>,

2] Patrem omnipotentem,

3] factorem caeli et terrae,

10] Który gładzisz grzechy świata – przyjm  
błaganie nasze,

11] Który siedzisz po prawicy Ojca – zmiłuj się  
nad nami,

12] Albowiem tylko Tyś jest święty,

13] Tylko Tyś jest panem,

14] Tylko Tyś najwyższy Jezu Chryste.

15] Z Duchem Świętym w chwale Boga Ojca.

16] Amen.

[32]

WIERZĘ [W BOGA]

1] Wierzę w jednego Boga,

2] Ojca wszechmogącego,

3] Stworzyciela nieba i ziemi,

<sup>71</sup> Symbol nicejsko-konstantynopolitański (mszalny) z charakterystycznym dla łacinników *filioque*. Tłumaczę podobnie jak *Gloria*, czyli według przekładu mszalnego, aby tym łatwiej dostrzec zachodzące tu różnice w stosunku do wersji współczesnej (są one trzy: w. 9 jest *Deum vero de Deo* w miejsce współczesnego *Deum vero de Deo vero*; w. 20 jest *et in Spiritum Sanctum et vivificantem* zamiast *et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem* oraz w. 27 jest *et vitam futuri seculi* zamiast *et vitam venturi seculi*).

- |  |  |
|--|--|
| 4] visibilium omnium et invisibilium,  | 4] wszystkich rzeczy widzialnych<br>i niewidzialnych,                                |
| 5] et in unum Dominum Iesum Christum   | 5] I jednego Pana Jezusa Chrystusa   |
| 6] filium Dei unigenitum et ex Patre natum ante<br>omnia saecula               | 6] Syna Boga jednorodzonego, który z Ojca jest<br>zrodzony przed wszystkimi wiekami, |
| 7] Deum de Deo,  | 7] Bóg z Boga,   |
| 8] lumen de lumine,  | 8] Światłość ze światłości,  |
| 9] Deum verum de Deo   | 9] Bóg prawdziwy z Boga,   |
| 10] genitum non factum, consubstantialem Patri,                                | 10] zrodzony, a nie stworzony, współistotny Ojcu,                                    |
| 11] per quem omnia facta sunt,   | 11] Przez którego wszystko się stało,  |
| 12] qui propter nos homines et propter nostram<br>salutem descendit de caelis, | 12] On to dla nas ludzi i dla naszego zbawienia<br>zstąpił z nieba                   |
| 13] et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria<br>Virgine,                   | 13] I za sprawą Ducha Świętego przyjął ciało<br>z Maryi Dziewicy                     |
| 14] et homo factus est,  | 14] I stał się człowiekiem,  |
| 15] crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato,                              | 15] Ukrzyżowany również za nas pod Poncjuszem<br>Piłatem,                            |
| 16] passus et sepultus est,  | 16] Został umęczony i pogrzebany   |

- |  |  |
|--|--|
| 17] et resurrexit tertia die secundum Scripturas,                | 17] I zmartwychwstał trzeciego dnia, jak oznajmia Pismo          |
| 18] ascendit in caelum, sedet ad dexteram Patris                 | 18] I wstał do nieba, siedzi po prawicy Ojca                     |
| 19] et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos; | 19] I powtórnie przyjdzie w chwale sądzić żywych i umarłych      |
| 20] cuius regni non erit finis,                                  | 20] A królestwu jego nie będzie końca.                           |
| 21] et in Spiritum Sanctum et vivificantem                       | 21] [Wierzę] w Ducha Świętego i ożywiciela,                      |
| 22] qui ex Patre filioque procedit,                              | 22] który od Ojca i Syna pochodzi,                               |
| 23] qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur,    | 23] który z Ojcem i Synem wspólnie odbiera uwielbienie i chwałę, |
| 24] qui locutus est per prophetas,                               | 24] który mówił przez proroków.                                  |
| 25] et unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam,         | 25] [Wierzę] w jeden, święty, powszechny i apostołski Kościół,   |
| 26] confiteor unum bapti[s]ma in remissionem peccatorum,         | 26] wyznaję jeden chrzest na odpuszczenie grzechów,              |
| 27] et expecto resurrectionem mortuorum                          | 27] i oczekuję wskrzeszenia umarłych                             |
| 28] et vitam futuri saeculi, amen.                               | 28] i życia wiecznego w przyszłości, amen                        |



XLII

[33]

[AD DEUM UT ORATIONEM CLEMENTER  
EXAUDIAT]

- 1] Deus
- 2] qui apostolis tuis sanctum dedisti spiritum
- 3] et potestatem ligandi atque solvendi genus humanum in caelo et in terra:
- 4] Concede propitius,
- 5] ut per illorum merita orationem nostram clementer exaudias.
- 6] *Per [Dominum nostrum Iesum Christum. Amen].*

XLIII

[34]

[ORATIO DUM DE LECTULO  
SURREXERIS]

- 1] *Domine labia mea aperies,*
- 2] *et os meum annuntiabit laudem tuam.*

[33]

[DO BOGA, ABY ŁASKAWIE  
WYSŁUCHAŁ MODLITWY]

- 1] Boże,
- 2] który apostołom swoim Ducha dałeś Świętego
- 3] oraz moc wiązania i rozwiązywania [grzechów] rodzaju ludzkiego w niebie i na ziemi:
- 4] pozwól litościwie,
- 5] aby przez ich zasługi łaskawie wysłuchana została nasza modlitwa.
- 6] *Przez [Pana naszego Jezusa Chrystusa. Amen].*

[34]

[MODLITWA ZANIM WSTANIESZ  
Z ŁÓŻKA]

- 1] *Panie! Otwórz wargi moje,*
- 2] *a usta moje będą opowiadać chwałę Twoją!*<sup>72</sup>

---

<sup>72</sup> Ps 50,17.

- |  |   |
|--|---|
| 3] <i>Deus in adiutorium meum intende,</i>   | 3] <i>Boże, wejrzyj ku wspomżeniu memu,</i>   |
| 4] <i>Domine ad adiuvandam [me festina].</i>                                       | 4] <i>Panie, [pośpiesz się] ku ratunkowi memu!<sup>73</sup></i>                     |
| 5] <i>Ter cum Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto.</i>                        | 5] <i>Trzy razy z Chwała Ojcu i Synowi, i Duchowi Świętemu.</i>                     |
| 6] <i>Domine Iesu Christe, Fili Dei vivi,</i>                                      | 6] <i>Panie Jezu Chryste, Synu Boga żywego,</i>                                     |
| 7] <i>in nomine tuo levabo manus meas.</i>   | 7] <i>w imię Twoje będę podnosiła ręce moje<sup>74</sup>.</i>                       |
| 8] <i>Mane cum surrexero intende ad me, Domine,</i>                                | 8] <i>Rano gdy wstanę, spiesz do mnie Panie</i>                                     |
| 9] <i>et gubernas actus meos, et verba mea, et cogitationes meas,</i>              | 9] <i>i kieruj czynami moimi, i moimi słowami, i moimi myślami,</i>                 |
| 10] <i>ut totum diem transeam in Tua voluntate.</i>                                | 10] <i>abym cały dzień przeżyła w Twojej woli.</i>                                  |
| 11] <i>Ad te levavi oculos meos [qui habitas in caelo].</i>                        | 11] <i>Do Ciebie podniosłam oczy moje, [który mieszkasz w niebie]<sup>75</sup>.</i> |
| 12] <i>Gloria [Patri et Filio et Spiritui Sancto.</i>                              | 12] <i>Chwała [Ojcu, Synowi i Duchowi Świętemu.</i>                                 |
| 13] <i>Sicut erat in principio, et nunc, et semper, et in saecula saeculorum].</i> | 13] <i>Jak była na początku i teraz, i zawsze, i na wieki wieków].</i>              |

<sup>73</sup> Ps 69,2.

<sup>74</sup> Ps 62,5.

<sup>75</sup> Por. Ps 122,1.

- |  |   |
|--|---|
| 14] <i>Perfice gressus meos in semitibus tuis,</i>   | 14] <i>Umocnij kroki moje na ścieżkach Twoich,</i>                |
| 15] <i>[ut] ne moveantur vestigia mea.</i>           | 15] <i>aby się nie chwiały stopy moje<sup>76</sup>!</i>           |
| 16] <i>Custodi me Domine ut [pupillam] oculi,</i>    | 16] <i>Strzeż mnie, Panie, jak źrenicy oka!</i>                   |
| 17] <i>sub umbra [alarum] tuarum protege me.</i>     | 17] <i>Pod cieniem [skrzydeł] Twoich chroń mnie<sup>77</sup>!</i> |
| 18] <i>Fiat Domine cor meum immaculatum [in</i>      | 18] <i>Niech będzie serce moje niepokalane</i>                    |
| <i>iustificationis tuis,</i>                         | <i>[w ustawach twoich,</i>  |
| 19] <i>ut non confundar].</i>                        | 19] <i>abym się nie zawstydzila!]<sup>78</sup></i>                |
| 20] <i>In Nomine tuo Domine levabo manus meas.</i>   | 20] <i>W imię Twoje, Panie, będę podnosiła swoje</i>              |
|  | <i>ręce!<sup>79</sup></i>   |
| 21] <i>Exsurge, Domine, adiuva nos</i>               | 21] <i>Powstań, Panie, ratuj nas</i>                              |
| 22] <i>et libera nos propter nomen sanctum tuum.</i> | 22] <i>i odkup nas, ze względu na Twoje święte</i>                |
|  | <i>imię<sup>80</sup>.</i>   |
| 23] <i>Lucerna pedibus [verbum tuum</i>              | 23] <i>Pochodnią dla nóg [moich jest słowo Twoje</i>              |

<sup>76</sup> Ps 16,5.<sup>77</sup> Ps 16,8.<sup>78</sup> Ps 118,80.<sup>79</sup> Ps 62,5.<sup>80</sup> Ps 43,26.

24] *et lumen semitis meis*].

25] *Exsurgat Deus [et] dissipentur inimici eius,*

26] *et fugiant qui oderunt [eum, a facie eius]*].

XLIV

[35]

ORATIO DUM DE LECTULO SURREXERIS

D[omine]

XLV

[36]

SEQUITUR ORATIO  
[AD DOMINUM IESUM CHRISTUM

1] Domine Iesu Christe,

2] qui te pro nostra redemptione ad mortem

24] *i światłością dla ścieżek moich*]<sup>81</sup>

25] *Niech powstanie Bóg [i] niech się rozproszą  
nieprzyjaciele Jego,*

26] *i niech uciekają, którzy Go nienawidzą, [od  
oblicza Jego!]*<sup>82</sup>.

[35]

MODLITWA ZANIM WSTANIESZ  
Z ŁÓŻKA (II)

P[anie]

[dalsza część modlitwy zatarta]

[36]

NASTĘPUJE MODLITWA  
[DO PANA JEZUSA CHRYSTUSA]

1] Panie Jezu Chryste,

2] który siebie dla naszego odkupienia na śmierć,

<sup>81</sup> Ps 118,105.

<sup>82</sup> Ps 67,2.

- |   |   |
|---|---|
| <p>3] in misericordiam tuam sanctam [...]</p> <p>4] <i>Commendo spiritum meum</i></p> <p>5] et cogitationes meas, sensus, sermones et opera</p> <p>6] et omnia secundum tuam voluntatem,</p> <p>7] ut me digneris dirigere atque perficere,</p> <p>8] meque ab insidiis diaboli liberare,</p> <p>9] pius Dominator.</p> <p>10] <i>Qui vivis et [et regnas in saecula saeculorum. Amen].</i></p> | <p>3] w Twoim świętym miłosierdziu, (...) [wydałeś].</p> <p>4] <i>Oddaję ducha mego</i><sup>83</sup></p> <p>5] i myśli moje, zmysły, słowa i dzieła, i wszystko</p> <p>6] według Twojej woli,</p> <p>7] abyś zechciał mną kierować, a także umocnić,</p> <p>8] i od zasadzek szatana mnie wyzwolić,</p> <p>9] łaskawy Władco,</p> <p>10] <i>który żyjesz i królujesz [na wieki wieków. Amen].</i></p> |
|---|---|

XLVI

[37]

PRIMO MANE

- 1] Gratias tibi ago omnipotens Deus Pater,
- 2] qui me dignatus es in hac nocte custodire,
- 3] deprecor clementiam tuam, piissime Domine,

[37]

WCZESNYM RANKIEM

- 1] Dzięki Ci składam, wszechmogący Boże Ojczy,
- 2] który byłeś łaskaw strzec mnie tej nocy.
- 3] Błagam łagodność Twoją, najłaskawszy Boże,

---

<sup>83</sup> Ps 30,6.

- |   |   |
|---|---|
| 4] ut concedas mihi diem venturum sic peragere<br>in tuo sancto servicio      | 4] abyś dał mi tak przeżyć dzień przyszły<br>w Twojej świętej służbie,                  |
| 5] cum humilitate et discrezione,   | 5] z pokorą i oględnością -   |
| 6] qualiter tibi complacet servitus mea                                       | 6] jak Tobie podobałaby się moja służba i moje<br>dzieła;                               |
| 7] et presta mihi hodie cum summa patientia Tibi<br>gratam exhibere servitum. | 7] i okaż mi dzisiaj najwyższą cierpliwość abym<br>wypełniła [swoją] służbę miłą Tobie. |
| 8] Inmitte Domine quaeso sanctum angelum<br>Tuum in circuitu meo,             | 8] Wyślij, Panie, proszę, świętego anioła swego<br>na moje manowce <sup>84</sup>        |
| 9] et eripe me ab impiis qui in circuitu ambulant:                            | 9] i uwolnij mnie od bezbożników, którzy wokół<br>chodzą,                               |
| 10] ut viam mandatorum Tuorum absque omni<br>errore et scandalo               | 10] abym drogą przykazań bez jakiegokolwiek<br>błędu i nadużycia,                       |
| 11] inoffenso pede curre re valeam.   | 11] nie zraniwszy stopy zdołała kroczyć.  |
| 12] <i>Per [Dominum nostrum Iesum Christum.<br/>Amen].</i>                    | 12] <i>Przez [Chrystusa, Pana naszego. Amen].</i>                                       |

---

<sup>84</sup> *In circuito meo.*

XLVII

[38]

CUM EXIIS AD ECCLESIAM  
QVINQVE PSALMOS

- 1] Signa Deus capud meum,
- 2] sicut signavit Dominus oculos caecorum
- 3] qui in evangelio leguntur,
- 4] Signa Deus omnia membra mea,
- 5] ut ab illis expelletur diabolus
- 6] qui ledit omnem carnem.
- 7] Signa me Deus Pater omnipotens
- 8] qui me creasti.
- 9] Signa me Fili Dei vivi
- 10] qui pro me passus es.
- 11] Signa me Spiritus Sanctus qui
- 12] in me effusus es.
- 13] Signa me fides mea
- 14] quae me liberabis ab omni iniquitate.

[38]

GDY WCHODZISZ DO KOŚCIOŁA  
PIĘĆ PSALMÓW

- 1] Naznacz, Boże, moją głowę,
- 2] tak jak Pan oznaczył ślepców,
- 3] o których czyta się w Ewangelii.
- 4] Naznacz, Boże, wszystkie moje słowa,
- 5] aby był odpędzony od nich diabeł,
- 6] który rani wszelkie ciało.
- 7] Naznacz mnie, Ojczy wszechmogący,
- 8] który mnie stworzyłeś.
- 9] Naznacz mnie, Synu Boga żywego,
- 10] który za mnie cierpiałeś.
- 11] Naznacz mnie, Duchu Święty,
- 12] który jesteś wylany na mnie.
- 13] Naznacz mnie, moja wiara,
- 14] która wyzwoliłaś mnie od wszelkiej niegodziwości.

15] Ostende Domine faciem tuam	15] Okaż, Panie, oblicze swoje
16] et miserere mei.	16] i zmiłuj się nade mną.
17] Convertat Dominus vultum suum super me	17] Niech Pan zwróci swoją twarz ku mnie <sup>85</sup>
18] et det mihi pacem	18] i obdarzy mnie pokojem,
19] ut habeam vitam aeternam,	19] abym miała życie wieczne.
20] mundus Deus meus, munda me;	20] Czysty Boże – oczyść mnie!
21] sanctus Deus, sanctifica me;	21] Święty Boże – uświęć mnie!
22] immortalis Deus,	22] Nieśmiertelny Boże!
23] deprecor etiam te Domine	23] Proszę także Ciebie, Panie,
24] ut omnibus qui mihi bene volunt	24] abyś oddał zapłatę w życiu wiecznym wszystkim,
25] atque faciunt reddas illis mercedem in vitam aeternam.	25] którzy mi dobrze czynią;
26] Nam si qui mihi male volunt aut faciunt,	26] a jeśli ktoś mi źle życzy lub czyni
27] des illis indulgentiam in perpetuum.	27] daj mu przebaczenie na wieki.

<sup>85</sup> Może też być: „Niech Pan zwróci swoją łaskawość ku mnie”, gdyż *vultum* ma też i takie znaczenie.



- |  |   |
|--|---|
| 28] Obsecro Domine Iesu,                                       | 28] Błagam, Panie Jezu,   |
| 29] cunctas me portas iustici [patere] facias,                 | 29] abyś dla mnie otworzył wszystkie bramy<br>sprawiedliwości,                                    |
| 30] ut ingressus meus in ea[s] confiteor Nomini<br>Tuo,        | 30] abym wyznała w nich moje wejście imieniu<br>Twojemu   |
| 31] Tueque Maiestati cum ministris caelestibus;                | 31] i Twojemu majestatowi ze sługami<br>niebieskimi,  |
| 32] eam crebrius occurrat                                      | 32] [który] niech wyjdzie mi naprzeciw,   |
| 33] seu occupat salus muros illius et portas eius<br>laudacio. | 33] czyli niech zajmie jej mury [swoim]<br>zbawieniem, a jej bramy [swoją] chwałą <sup>86</sup> . |
| 34] Flectens genua capite in terra deposito.                   | 34] Zginając kolana, z głową położoną na ziemi:   |
| 35] <i>Domine labia mea aperies</i>                            | 35] <i>Panie! Otwórz wargi moje,</i>  |
| 36] <i>[et os meum annuntiabit laudem tuam].</i>               | 36] <i>[a usta moje będą opowiadać chwałę<br/>Twoją!]<sup>87</sup>.</i>                           |

<sup>86</sup> Tekst łaciński bardzo skażony; tłumaczenie przybliżone, oparte na obrazie niebieskiego Jeruzalem, którego apokaliptyczną wizję Gertruda tu najwyraźniej przywołuje.

<sup>87</sup> Ps 50.17.

- |  |   |
|--|---|
| 37] <i>Cum gloria incip[ias] Psalmos.</i>                  | 37] <i>Z Gloria następują psalmy</i>                        |
| 38] <i>Domine quid multiplicati [sunt qui tribulant me</i> | 38] <i>Panie, czemu [się rozmnożyli trapiący mię?</i>       |
| 39] <i>multi insurgunt adversum me].</i>                   | 39] <i>Wielu ich powstaje przeciwko mnie]<sup>88</sup>.</i> |
| 40] <i>Ad Te Domine levavi [animam meam Deus</i>           | 40] <i>Do Ciebie, Panie, podniosłem [duszę moją.</i>        |
| 41] <i>in te confido non erubescam</i>                     | 41] <i>Boże mój,</i>  |
| 42] <i>neque inrideant me inimici mei].</i>                | 41] <i>w Tobie ufam, niech nie będę zawstydzony</i>         |
| 43] <i>Domine ne in furore [tuo arguas me</i>              | 42] <i>i niech się nie śmieją ze mnie nieprzyjaciele</i>    |
| 44] <i>neque in ira tua corripias me].</i>                 | 42] <i>moi!]<sup>89</sup>.</i>                              |
| 45] <i>Miserere mei [Deus] secundum [magnam</i>            | 43] <i>Panie, nie [karć mnie] w zapalczywości [twojej</i>   |
| 46] <i>miseri cordiam tuam</i>                             | 44] <i>i w gniewie Twoim mnie nie karz!]<sup>90</sup>.</i>  |
| 46] <i>et secundum multitudinem miserationum</i>           | 45] <i>Zmiłuj się nade mną, Boże, według wielkiego</i>      |
| 46] <i>tuarum dele iniquitatem meam.]</i>                  | 45] <i>[miłosierdzia Twego,</i>                             |
|  | 46] <i>i według mnóstwa litości Twoich zgładź</i>           |
|  | 46] <i>nieprawość moją]<sup>91</sup>.</i>                   |

---

<sup>88</sup> Ps 3,2

<sup>89</sup> Ps 24,1.

<sup>90</sup> Ps 37,2.

<sup>91</sup> Ps 50,3.

- |   |   |
|---|---|
| 47] <i>Miserere mei Deus miserere mei</i>           | 47] <i>Zmiłuj się nade mną, Boże, zmiłuj się nade mną,</i>      |
| 48] <i>[quoniam in te confugit anima mea</i>        | 48] <i>[albowiem w Tobie ufa dusza moja</i>                     |
| 49] <i>et in umbra alarum tuarum sperabo</i>        | 49] <i>i w cieniu skrzydeł Twoich nadzieję mieć będę,</i>       |
| 50] <i>donec transeat iniquitas].</i>               | 50] <i>aż przeminie nieprawość]<sup>92</sup>.</i>               |
| 51] <i>Inclina Domine [aurem tuam et exaudi me</i>  | 51] <i>Nakłoń, Panie, [ucha Twego i wysłuchaj mię,</i>          |
| 52] <i>quoniam inops et pauper sum ego].</i>        | 52] <i>bo jestem nędzny i ubogi!<sup>93</sup>.</i>              |
| 53] <i>Domine Deus salutis [meae die clamavi et</i> | 53] <i>Panie, Boże zbawienia [mego, we dnie</i>                 |
| 54] <i>nocte coram te].</i>                         | 54] <i>i w nocy wołałem przed Tobą]<sup>94</sup>.</i>           |
| 54] <i>Venite exultemus [Domino</i>                 | 54] <i>Pójdźcie, śpiewajmy [z radością Panu,</i>                |
| 55] <i>iubilemus Deo salutari nostro].</i>          | 55] <i>śpiewajmy Bogu, Zbawicielowi naszemu!]<sup>95</sup>.</i> |
| 56] <i>Domine, exaudi orationem [meam et clamor</i> | 56] <i>Panie, wysłuchaj modlitwę [moją, a wołanie</i>           |
| 57] <i>meus ad te veniat].</i>                      | 57] <i>moje niech do Ciebie przyjdzie!]<sup>96</sup>.</i>       |

---

<sup>92</sup> Ps 56,2.

<sup>93</sup> Ps 85,1.

<sup>94</sup> Ps 87,2.

<sup>95</sup> Ps 94,1.

<sup>96</sup> Ps 101,2.

- 57] Kyriel[eison] ter  
58] *Benedic anima mea [Domino] et omnia, [quae intra me sunt, nomini sancto eius].*  
59] Post singulos psalmos dans gratias genua flectendo cum capite devoluto in terra percuciens pectus in corde dices:  
60] Peccavi Domine peccavi miserere mei  
61] et quia pondera peccatorum me gravant.  
62] Et non valeo surgere, nisi tu iuveris.  
63] *Exsurge Domine adiuva me et libera me [propter nomen tuum].*

XLVIII

[39]

[PRO DEFUNCTIS]

- 1] [...] et quorum anniversarius obitus

- 57] Kyrie [e]l[eison] trzy razy  
58] *Błogosław, duszo moja [Panu], i wszystko, [co we mnie jest, imieniu świętemu Jego!]<sup>97</sup>.*  
59] Po poszczególnych psalmach oddaj chwałę Bogu zginając kolana i kładąc głowę na ziemi, bijąc się w piersi, w sercu powiedz:  
60] Grzeszyłem Panie, grzeszyłem; zmiłuj się nade mną,  
61] a ponieważ ciężar grzechów mnie przygniata,  
62] i nie zdołam powstać, chyba że Ty pomożesz.  
63] *Powstań, Panie, ratuj mnie i wyzwól mnie [dla Twojego imienia]<sup>98</sup>.*

[39]

[ZA ZMARŁYCH]

[Przyjmij, Panie, do królestwa swego, naszych zmarłych]

- 1] ... i [tych] których rocznica śmierci

<sup>97</sup> Ps 102,1.

<sup>98</sup> Parafraza Ps 43,26.

- 2] vel tricesimus hodierna die celebratur,  
 3] vel quorum memoria in hoc saeculo oblita est,  
 4] et animabus omnium fidelium defunctorum,  
 5] libera eas ab omni ira, et indignatione Tua,  
 6] ab aeterna dampnacione, et de principibus  
 tenebrarum  
 7] ac locis paenarum,  
 8] et perduc eas ad gaudia paradisi:  
 9] Domine Deus noster.

XLIX

[40]

## ALIA [PRO DEFUNCTIS]

- 1] Ad te, Domine, misera et peccatrix confugio  
 2] et Tibi pie flecto genua mea  
 3] pro animabus famulorum famularumque Tuarum  
 4] et pro cunctis fidelibus defunctis:

- 2] albo trzydziesty dzień w dniu dzisiejszym jest  
 obchodzony,  
 3] albo których pamięć na tym świecie jest zaniedbana,  
 4] i dusze wszystkich wiernych zmarłych:  
 5] Wybaw ich od wszelkiego gniewu i oburzenia  
 Twojego,  
 6] od wiecznego potępienia i od ksiąząt  
 ciemności,  
 7] a także od miejsca kar  
 8] i doprowadź do radości raj:  
 9] Panie, Boże nasz.

[40]

## INNA [ZA ZMARŁYCH]

- 1] Do Ciebie, Panie, uciekam się nieszczęsna  
 i grzeszna  
 2] i przed Tobą pobożnie zginam moje kolana  
 3] za dusze sług i służebnic Twoich  
 4] i za wszystkich wiernych zmarłych.

- |   |  |
|---|--|
| 5] atque ego supplex exoro pro anima famuli Tui N.  | 5] Także ja pokornie błagam [Cie] za duszę sługi<br>Twojego N,                     |
| 6] cuius diem octavum vel trigesimum, atque<br>anniversarium commemoramus;                      | 6] którego dzień ósmy, trzydziesty oraz rocznicę<br>wspominamy,                    |
| 7] ut universa peccata et neglegentias [s] ei<br>dimittere digneris;                            | 7] abyś wszystkie grzechy i zaniedbania raczył<br>mu odpuścić,                     |
| 8] qui proprium sanctumque Tuum sanguinem<br>pro eo in cruce fu[d]jisti,                        | 8] który własną i świętą krew za niego na Krzyżu<br>wylałeś,                       |
| 9] eum iubeas liberare de penalibus locis, atque<br>collocari inter pausantium spiritum agmina. | 9] racz go uwolnić od miejsca kar i powołać do<br>zastępów duchów odpoczywających. |
| 10] Ut animas famulorum famularumque Tuarum<br>ab omnibus peccatis absolvere digneris.          | 10] Abyś raczył uwolnić dusze sług i służebnic<br>Twoich od wszystkich grzechów.   |
| 11] Te r[ogamus].   | 11] Ciebie prosimy.  |
| 12] Ut eas a vinculis inferni et a principibus<br>tenebrarum absolvere digneris,                | 12] Abyś je od więzów piekielnych i od książąt<br>ciemności raczył uwolnić,        |
| 13] Te rogo audi nos.   | 13] Ciebie proszę, wysłuchaj nas.  |
| 14] Ut delicta iuventutis et ignorantias eorum ne<br>reminiscaris,                              | 14] Abyś nie wspominał im przewinień młodości<br>i ich niewiedzy                   |
| 15] Te rogamus, audi nos.   | 15] Ciebie prosimy, wysłuchaj nas.   |

- 16] Ut omnia peccata quae carnis fragilitate et delectacione contraxerunt indulgere digneris.  
 17] Ut eis vultum Tuum desiderabilem pium ac placabilem dignanter [ostendas].  
 18] Sancta Maria, perpetua Virgo,  
 19] intercede pro animabus omnium fidelium defunctorum ad Dominum Deum nostrum.

L

[41]

[AD DOMINUM DEUM PRO DEFUNCTIS]

- 1] Domine Deus,  
 2] qui sedes super thronos cherubin  
 3] et respicis abyssos et facies<sup>99</sup> terram tremere;  
 4] qui plus super iustos et iniustos:  
 5] qui deducis ad portam mortis et reducis;

- 16] Abyś wszystkie grzechy, które z kruchości i przyjemności ciała popełniali, odpuścić raczył.  
 17] Abyś im Twoje upragnione oblicze, łagodne i dające się przebłagać, [okazać] raczył.  
 18] Święta Mario, zawsze Dziewico,  
 19] wstaw się za dusze wszystkich wiernych zmarłych do Pana Boga naszego.

[41]

[DO PANA BOGA ZA ZMARŁYCH]

- 1] Panie Boże,  
 2] który siedzisz ponad tronami Cherubinów  
 3] i spoglądasz w Otchłanie i sprawiasz, że ziemia drży,  
 4] który zsyłasz *deszcz na prawych i nieprawych*<sup>100</sup>,  
 5] który doprowadzasz do bram śmierci i odprowadzasz [od nich].

<sup>99</sup> Zdaje się, że powinno być: *facis*.

<sup>100</sup> Por. Mt 5,45.

- |  |   |
|--|---|
| 6] Te Domine deprecamur pro animabus omnium                        | 6] Ciebie Panie błagamy za dusze wszystkich tych, |
| 7] illorum, quorum hodie memoria[m] celebramus,                    | 7] których pamiątkę dzisiaj obchodzimy,           |
| 8] ut absolvas eas de vinculis quibus alligati <sup>101</sup> sunt | 8] abyś uwolnił je od pęt, którymi są związane    |
| 9] et perducas eos in requiem eternam.                             | 9] i doprowadził ich do wiecznego spoczynku.      |
| 10] <i>Per Christum Dominum nostrum.</i>                           | 10] <i>Przez Chrystusa Pana naszego.</i>          |
| 11] Ut animae famuli Tui N propiciare digneris,                    | 11] Abyś nad duszą sługi Twojego N zmiłować się   |
|  | raczył  |
| 12] Te rogamus.  | 12] Ciebie prosimy.                               |
| 13] Ut eum tormenta mortis et flammas inferni                      | 13] Abyś nie dopuścił, by dosięgły go męki        |
| attingere non permittas,   | śmierci i płomienie piekła,                       |
| 14] Te precamur, audi nos.   | 14] Ciebie błagamy, wysłuchaj nas.                |
| 15] Ut ei requiem eternam et vitam perpetuam                       | 15] Abyś jej wieczny odpoczynek i życie wieczne   |
| donare digneris,   | zechciał dać                                      |
| 16] Te rogamus.  | 16] Ciebie prosimy.                               |
| 17] Ut animas famulorum famularumque in pacis                      | 17] Abyś raczył dusze sług i służebnic Twoich     |
| ac lucis regione constituere dig[neris],                           | umieścić w krainie pokoju i światła               |

---

<sup>101</sup> Powinno być: *alligatae*.



- |  |  |
|--|--|
| 18] Te precamur.   | 18] Ciebie błagamy.  |
| 19] Ut remissionem peccatorum quam semper optaverunt Te largiente mereantur percipere, | 19] Aby zasłużyły na otrzymanie odpuszczenia grzechów, którego od Ciebie łaskawego, zawsze pragnęły, |
| 20] Te precamur.   | 20] Ciebie błagamy.  |
| 21] Ut eis partem et societatem in regno Tuo   | 21] Abyś im udział i towarzystwo w Twoim królestwie  |
| 22] cum sanctis et electis Tuis donare digneris,                                       | 22] ze świętymi i wybranymi Twoimi dać raczył,   |
| 23] te precamur.   | 23] Ciebie błagamy.  |
| 24] Ut eis cum fidelibus et sanctis Tuis beati muneris                                 | 24] Abyś im z wiernymi i świętymi Twoimi   |
| 25] portionem donare digneris,   | 25] część błogosławionego daru dać raczył,   |
| 26] Te rogo audi me.   | 26] Ciebie proszę, wysłuchaj mnie.   |
| 27] Ut eas inter agmina sanctorum Tuorum collocare digneris,                           | 27] Abyś je do zastępów świętych Twoich powołać raczył,  |
| 28] Te rogamus.  | 28] Ciebie prosimy.  |
| 29] Ut animabus famulorum Tuorum propiciare digneris.                                  | 29] Abyś nad duszami sług Twoich zmiłować się raczył.  |
| 30] Ut omnia delicta illorum propitius auferre digneris.                               | 30] Abyś wszystkie ich nieprawości litościwie usunąć raczył.   |

LI

[42]

ORATIO PRO PECCATORIBUS

- 1] O ineffabilis misericordia
- 2] et immensa clementia pietatis Tuae Deus,
- 3] cum omnis mundus conclusus esset in peccatis,
- 4] Tu Creator universitatis Filius Dei et Verbum  
in principio
- 5] qui caelum cum Patre et cooperante Spiritu  
Sancto extendisti,
- 6] et magna diffudisti;
- 7] qui semper ubique es, et omnia reple,
- 8] humilis in mundum venire dignatus es,
- 9] et principia peccantium ad te vocasti,
- 10] ut nullus per modum desperaret salutem;

[42]

MODLITWA ZA GRZESZNIKÓW

- 1] O niewysłowione miłosierdzie
- 2] i niezmierną łagodność łaskawości Twojej,  
Boże!
- 3] Gdy cały świat był pogrążony w grzechu,
- 4] Ty, Stwórco świata, Synu Boży i Słowo na  
początku<sup>102</sup>,
- 5] który z Ojcem i współdziałającym Duchem  
Świętym ustanowiłeś niebo
- 6] i rozlałeś cudowności;
- 7] który zawsze i wszędzie jesteś i wszystko  
wypełniasz;
- 8] uniżony na świat raczyłeś przyjść
- 9] i wziąć na siebie źródło grzechu<sup>103</sup>,
- 10] aby nikt nie zwątpił w zbawienie.

<sup>102</sup> Por. J 1,1.

<sup>103</sup> Dosł. Przywołałeś do siebie źródła (pryncypia, zasady) grzeszników; przypuszczalnie chodzi o grzech pierworodny.

- |  |  |
|--|--|
| 11] impios et publicanos, immundos, meretrices,              | 11] Bezbożników i celników, nieczystych,<br>nierządnic,                  |
| 12] homicidas, latrones, negantes atque<br>blasphemantes Te, | 12] morderców, zbójców, kłamców, a także<br>błuzniących [przeciw] Tobie, |
| 13] sola ineffabili misericordia inscios                     | 13] samym niewysłowionym miłosierdziem tych,<br>którzy nie wiedzą        |
| 14] et nolentes ad Te misericordem convertisti;              | 14] i tych, którzy nie chcą, do siebie miłosiernego<br>nawrócić.         |
| 15] qui omni tranquillitate plenus es,                       | 15] [Ciebie], który jesteś pełen wszelkiego<br>spokoju,                  |
| 16] ac omni tempestate carens;                               | 16] oraz wstrzymujesz się od wszelkiej burzy.                            |
| 17] ego misera, ulceribus plena, vulneribus referta,         | 17] ja, nieszczęsna, pełna wrzodów, nosząca rany,                        |
| 18] milibus criminum circumdata,                             | 18] otoczona tysiącnymi zbrodniami,                                      |
| 19] tota mente ad Te confugio,                               | 19] całym umysłem do Ciebie się uciekam,                                 |
| 20] Tuae pietati semper gratias agens et laudem<br>dicens,   | 20] Twojej łaskawości zawsze czyniąc dzięki<br>i głosząc chwałę,         |
| 21] qui peccatores et penitentes converti gaudebis.          | 21] który będziesz się cieszył nawróceniem<br>grzesznych i pokutujących. |

- |   |   |
|---|---|
| 22] Tu misericors, qui omnibus ad te confugientibus misereri dignari <sup>104</sup> .                                 | 22] Ty, miłosierny, który nad wszystkimi uciekającymi się do Ciebie raczysz się zmiłować.   |
| 23] <i>Miserere mei, Deus [secundum magnam misericordiam tuam</i>   | 23] <i>Zmiłuj się nade mną, Boże [według wielkiego miłosierdzia Twego,</i>  |
| 24] <i>et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam.]</i>                                       | 24] <i>i według mnóstwa litości Twoich zgładź nieprawość moją]<sup>105</sup>.</i>   |
| 25] Non paeto secundum meritum meum, sive iustitiam meam, seu opera mea quibus ego peccatrix in omnibus deviavi a Te; | 25] Nie proszę według moich zasług, czy mojej prawości, albo moich dzieł, w których, ja grzeszna, odchodziłam od Ciebie we wszystkim. |
| 26] non secundum malefacta Te contra me agere depono,   | 26] Proszę, nie postępuj przeciwko mnie według występków,   |
| 27] sed secundum pietatem Tuam. Et secundum multitudinem [misericordie].  | 27] lecz według Twojej łaskawości i według mnogości miłosierdzia.   |
| 28] Perii enim peccatis, miserabiliter lapsa sum,   | 28] Pognębiły mnie bowiem grzechy, nieszczęśliwie upadłam,  |

---

<sup>104</sup> Powinno być: *miserere digneris*.

<sup>105</sup> Incipit ten może wskazywać na dwa psalmy, mianowicie 50,3 oraz 56,2. Wybieram ten pierwszy psalm, gdyż jest w nim odwołanie do miłosierdzia Bożego i bardziej pasuje do modlitwy za grzeszników (W Psalmie 56 jest prośba o opiekę Bożą).

- |   |   |
|---|---|
| 29] omnem iuventutem meam confudi,  | 29] całą młodość moją splątałam <sup>106</sup> ,  |
| 30] omnem vitam meam perdi,   | 30] całe życie swoje zgubiłam;  |
| 31] fruebar semper presentis vitae voluptatibus,  | 31] używałam zawsze rozkoszy tego życia,  |
| 32] duxi cor meum [in] inanem laeticiam et in<br>vanam gloriam, quia carnalibus desideriis<br>consentiebam. | 32] skierowywałam moje serce do czczych radości,<br>do próżnej chwały, ponieważ przyzwałałam na<br>pragnienia cielesne. |
| 33] Nunc igitur fac me assueta mala derelinquere  | 33] Teraz zatem daj, abym porzuciła zło, do<br>którego przywykłam   |
| 34] et Tibi placita opera agere,  | 34] i czyniła dzieła podobające się Tobie,  |
| 35] quatenus te adiuvante diabolicas possim<br>persuasiones devitare,                                       | 35] aż gdy przy Twojej pomocy będę mogła<br>odrzuć pokusy diabelskie  |
| 36] et in Tuo sancto famulatu firmiter atque<br>constanter in perpetuum valeam perserverare.                | 36] i w Twojej świętej służbie mocno i stale na<br>wieki zdołam wytrwać.  |
| 37] <i>Amplius lava [me ab iniquitate mea</i>   | 37] <i>Jeszcze więcej obmyj mię [z nieprawości mojej</i>  |
| 38] <i>et a peccato meo munda me].</i>  | 38] <i>i z grzechu mojego oczyść mię!</i> <sup>107</sup> .  |
| 39] Novi peccata mea maxima,  | 39] Poznałam moje największe grzechy  |

<sup>106</sup> Może znaczyć też: ośmieszyłam.

<sup>107</sup> Ps 50,4.

- 40] Tu pie Deus, vel parvam penitentiam ac confessionem concede mihi ante diem mortis meae.  
41] Da oculis meis cordis verae compunctionis lacrimas,  
42] ut per singulos dies plangere possim terribilia peccata mea, que prae multitudine numerari non possunt.  
43] *Quoniam iniquitatem [meam ego cognosco*  
44] *et peccatum meum contra me est semper].*

LII

[43]

[AD DEUM BENIGNUM MEDICUM ]

- 1] Benigne medice,  
2] adhibe mihi miserae, curaciones tuas;  
3] seca vulnus animae,  
4] aufer putredinem peccatorum meorum,  
5] compone misericordiae medicamentum, scilicet confessionis remedium,

- 40] Ty, łaskawy Boże, udziel mi przed dniem mojej śmierci chociaż małej pokuty i spowiedzi.  
41] Daj oczom moim łzy prawdziwie skruszonego serca,  
42] abym przez kolejne dni mogła opłakiwać moje straszne grzechy, których mnogości nawet nie mogę policzyć.  
43] *Albowiem ja znam nieprawość [moją*  
44] *i grzech mój jest zawsze przeciwko mnie]*<sup>108</sup>.

[43]

[DO BOGA ŁASKAWEGO LEKARZA]

- 1] Łaskawy Lekarzu,  
2] Zastosuj, mi nieszczęsnej, Twoje leczenia,  
3] przetnij ranę duszy,  
4] usuń zgniliznę moich grzechów.  
5] Sporządź lekarstwo miłosierdzia, czyli kurację spowiedzi,

<sup>108</sup> Ps 50,5.

- |   |   |
|---|---|
| 6] quia quod homines horrescunt audire,   | 6] ponieważ to, czego ludzie, słuchając, drżą ze strachu,       |
| 7] Tu solus vis portare,  | 7] Ty sam chcesz dźwigać,                                       |
| 8] quoniam Tibi soli data est potestas a Patre iudicare nos.                      | 8] gdyż od Ojca dana jest władza sądenia nas tylko Tobie,       |
| 9] Qui es simul Iudex et Intercessor  | 9] który jesteś zarazem sędzią i orędownikiem,                  |
| 10] Ac Defensor noster apud Patrem,   | 10] a także naszym obrońcą u Ojca.                              |
| 11] ad Te confugio, quia Tu pius es,  | 11] Do Ciebie się uciekam, ponieważ Ty jesteś łaskawy.          |
| 12] miserere mei.   | 12] Zmiłuj się nade mną.  |
| 13] <i>Tibi soli peccavi [et malum coram te feci</i>                              | 13] <i>Tobie samemu zgrzeszyłam i uczyniłam zło przed Tobą,</i> |
| 14] <i>ut iustificeris in sermonibus tuis</i>                                     | 14] <i>abyś się okazał sprawiedliwym w mowach Twoich</i>        |
| 15] <i>et vincas cum iudicaris].</i>  | 15] <i>i zwyciężył, gdy cię sądzą<sup>109</sup>.</i>            |
| 16] Considera ergo misericors Deus, substantiam infirmitatis vel paupertatis meae | 16] Rozważ więc, miłosierny Boże, dno mojej słabości i ubóstwa  |

---

<sup>109</sup> Ps 50,6.

- |  |  |
|--|--|
| 17] et ostende super me magnitudinem pietatis Tuae,              | 17] i okaż nade mną wielkość Twojej łaskawości,                                  |
| 18] quia <i>nemo bonus</i> nisi Tu solus Deus.                   | 18] ponieważ <i>nikt nie jest dobry</i> <sup>110</sup> , jak tylko Ty sam, Boże. |
| 19] In immensum pelagus misericordiae tuae                       | 19] W niezmierzone morze Twojego miłosierdzia                                    |
| 20] a me misera adtolle  | 20] zabierz ode mnie, nieszczęsnej,  |
| 21] et tua benigna clementia                                     | 21] i zniszcz Twoją łaskawą łagodnością  |
| 22] omnia mea peccata dele,                                      | 22] wszystkie moje grzechy,  |
| 23] quae mihi ex originali contagione inhaeserunt                | 23] które z powodu pierwotnej zwały do mnie przyłgnęły,                          |
| 24] aut ex meis postea pravitatibus supercreverunt.              | 24] albo dołączyły się z powodu moich późniejszych nieprawości.                  |
| 25] Ex his me, Domine, omnibus clementer emunda,                 | 25] Z nich, Panie, wszystkich łaskawie mnie oczyść                               |
| 26] et omnibus meis parentibus concede gaudia sine fine mansura. | 26] i daj trwającą bez końca radość wszystkim moim przodkom.                     |
| 27] <i>Ecce enim [iniquitatis concepta sum</i>                   | 27] <i>Oto bowiem [w nieprawościach jestem poczęta,</i>                          |

---

<sup>110</sup> Por. Mt 19, 17.



- 28] *et in peccatis concepit me mater mea].*  
 29] Ne reminiscaris, Domine, delicta mea et  
 parentum meorum,  
 30] neque vindictam sumas de peccatis meis.

LIII

[44]

[AD DOMINUM IESUM CHRISTUM PRO  
 VERA CARITATE]

- 1] O Domine Iesu Christe, Deus bone et benigne,  
 2] qui ob hoc homo fieri dignatus es  
 3] ut miserae humanae naturae noticiam Tuae  
 misericordiae aperies:  
 4] insere pectori meo voluntatis Tuae veram  
 caritatem,  
 5] ut numquam Te obliviscar  
 6] sed Tuorum preceptorum omni tempore  
 reminiscar.

- 28] *i w grzechach poczęła mnie matka moja*<sup>111</sup>.  
 29] Nie pamiętaj, Panie, nieprawości moich  
 i moich przodków,  
 30] i nie bierz pomsty za moje grzechy.

[44]

[DO PANA JEZUSA CHRYSYTA  
 O PRAWDZIwą MIŁOŚĆ]

- 1] O Panie Jezu Chryste, Boże dobry i łaskawy,  
 2] który po to raczyłeś stać się człowiekiem,  
 3] aby nieszczęsnej naturze ludzkiej otworzyć  
 poznanie Twojego miłosierdzia,  
 4] zaszczerp piersiom moim prawdziwą miłość  
 Twojej woli,  
 5] abym nigdy nie zapomniała o Tobie,  
 6] lecz Twoje przykazania w każdym czasie  
 sobie przypomiwała.

---

<sup>111</sup> Ps 50, 7.

- 7] Licet enim in peccatis adhuc languida involvar,  
8] Tu tamen Domine, qui omnia potes, si vis  
vales me mundare.  
9] *Ecce enim veritatem [dilexisti*  
10] *incerta et occulta sapientiae tuae manifestasti*  
*mihi].*

LIV

[45]

[AD DOMINUM DEUM PRO VERA  
PENITENTIA]

- 1] Memoriam peccatorum meorum, Domine,  
ignae [s] verae paenitentiae accende,  
2] ut semper ante oculos cordis habeam diem  
iudicii, et paradysi delicias, quas sanctis Tuis  
preparasti,

- 7] Chociaż bowiem w grzechy aż dotąd  
z gnuśności popadałam,  
8] Ty jednak, Panie, który wszystko możesz, jeśli  
chcesz, możesz mnie oczyścić<sup>112</sup>.  
9] *Oto bowiem prawdę [umiłowałeś,*  
10] *niewiadome i skryte rzeczy mądrości Twojej*  
*mi objawiłeś]*<sup>113</sup>.

[45]

[DO PANA BOGA O PRAWDZIwą  
POKUTĘ]

- 1] Pamięć grzechów moich, Panie, zapal ogniem  
prawdziwej pokuty,  
2] Abym zawsze miała przed oczyma serca dzień  
sądu i przyjemności raj, które przygotowałeś  
świętym Twoim.

<sup>112</sup> Por. Mt 8,2; Łk 5, 12; Mk 1,40.

<sup>113</sup> Ps 50,8.

- 3] et ita hanc presentem in Tua voluntate fac  
perducere vitam,  
4] ut penas inferni valeam evadere,  
5] et aeternae beatitudinis partem te largiente,  
sine fine merear possidere.  
6] *Asperges me [hysopo et mundabor*  
7] *lavabis me et super nivem dealabor].*

LV

[46]

[AD DOMINUM DEUM PRO VERA  
PENITENTIA (II)]

- 1] Doce me, Domine,  
2] semper recordari peccatorum meorum,  
3] ut Tu eorum in perpetuum obliviscaris.  
4] Doce me recordari semper magnitudinis Tuae  
beneficientiae Deus,

- 3] I spraw, abym to obecne życie przeszła  
w Twojej woli,  
4] [i] abym kary piekła zdołała uniknąć  
5] i część wiecznej szczęśliwości, z Twojej  
szczodroblewości zasłużyła bez końca posiadać.  
6] *Pokropisz mnie [hizopem, a będę oczyszczona,*  
7] *obmyjesz mnie, a będę nad śnieg*  
*wybielona]<sup>114</sup>.*

[46]

[DO PANA BOGA O PRAWDZIWĄ  
POKUTĘ (II)]

- 1] Naucz mnie, Panie,  
2] zawsze przypominać sobie grzechy moje,  
3] abyś Ty w wieczności je zapomniał.  
4] Naucz mnie zawsze pamiętać wielkość Twojej  
dobroci, Boże

---

<sup>114</sup> Ps 50,9.

- |   |  |
|---|--|
| 5] et studium quod usque nunc in peccatis exercui   | 5] a staranność, którą aż do teraz wykazywałam w grzechach   |
| 6] in Tua me fac voluntate deinceps exercere,   | 6] uczyni bym odtąd wykazywała w Twojej woli,  |
| 7] ut Tibi nunc famulari libenter incipiam,   | 7] abym teraz Tobie chętnie zaczęła służyć   |
| 8] et in tua servitute adiuvante constanter permanere praevaleram, etsi me usque audire permiseris: | 8] i w Twojej służbie, przy Twojej pomocy, abym zdołała na stałe pozostać, aż dotąd, gdy pozwolił mi usłyszeć: |
| 9] <i>venite benedicti Patris mei,</i>  | 9] <i>Pójdźcie, błogosławieni Ojca mojego,</i>   |
| 10] <i>percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi.</i>                                | 10] <i>posiądźcie królestwo, zgotowane wam od założenia świata</i> <sup>115</sup>                              |
| 11] <i>Auditui meo [dabis gaudium et laetitiam</i>  | 11] <i>Dasz mi usłyszeć [radość i wesele,</i>  |
| 12] <i>exultabunt ossa humiliata].</i>  | 12] <i>a rozradują się kości poniżone]</i> <sup>116</sup> .  |
| 13] Dico enim iniquitates meas,   | 13] Wyznam bowiem swoje nieprawości,   |
| 14] ut larga clementia Tua iustifices me.   | 14] abyś w obfitej swojej łagodności usprawiedliwił mnie.  |

<sup>115</sup> Por. Mt 25,34.

<sup>116</sup> Ps 50,10.

- |  |   |
|--|---|
| 15] Exacerbavi quidem Te, Domine, per multa<br>opera mala          | 15] Rozdrażniłam Cię przecież, Panie, przez liczne<br>złe dzieła,               |
| 16] que ab infantia mea usque nunc perperare<br>consueveram,       | 16] których od swego dzieciństwa, aż do teraz,<br>przyzwyczaiałam się dokonywać |
| 17] et adhuc agere non cesso.                                      | 17] i których dotąd czynić nie przestaję.                                       |
| 18] Sed Tu, pie Domine,  | 18] Lecz Ty, miłościwy Panie,   |
| 19] presta mihi desiderabilem fontem lacrimarum,                   | 19] udziel mi upragnionej krynicy łez <sup>117</sup> ,                          |
| 20] ne presumptionis desperatione peream                           | 20] abym nie zginęła w zuchwałej rozpacz,                                       |
| 21] sed flebili confessione  | 21] lecz abym dzięki wylewnej spowiedzi   |
| 22] et bonorum operum exhibitione                                  | 22] oraz przedstawieniu dobrych dzieł   |
| 23] fructuosam et Tibi placitam digne possim agere<br>paenitentiam | 23] mogła godnie czynić owocną i miłą Tobie<br>pokutę                           |
| 24] Iube peccatum meum ante diem iudicii<br>transferri a me,       | 24] Rozkaż, by mój grzech odszedł ode mnie<br>przed dniem sądu,                 |
| 25] ut Tecum Te merear feliciter sine fine laudare.                | 25] abym zasłużyła chwalić Ciebie szczęśliwie,<br>bez końca.                    |

<sup>117</sup> Wyrażenie zaczerpnięte z przekładu B. Kürbis.

- 26] *Averte faciem [tuam a peccatis meis*  
27] *et omnes iniquitates meas dele].*

LVI

[47]

[AD DOMINUM DEUM PRO VERA  
PENITENTIA (III)]

- 1] *Emunda cor meum Deus*  
2] *per quod valde elongor a te,*  
3] *ut fias mihi adpropians et non Deus alonge,*  
4] *ut Spiritus Tui fervore accensa semper*  
*percogitare praevaleam;*  
5] *quia cum abducta fuero de hoc saeculo,*  
6] *etiam si penitebit me, nulla erit utilitas*  
*penitentiae,*  
7] *quamvis sit stridor dentium, licet ululatus et*  
*fletus,*

- 26] *Odwróć oblicze [Twoje od grzechów moich*  
27] *i zglądź wszystkie nieprawości moje]*<sup>118</sup>.

[47]

[DO PANA BOGA O PRAWDZIWA  
POKUTĘ (III)]

- 1] *Oczyść serce moje, Boże,*  
2] *z tego przez co bardzo oddaliłam się od Ciebie*  
3] *abyś stał się mi bliski, a nie był Bogiem*  
*z daleka,*  
4] *abym gorącym Ducha Twojego zapalona,*  
*zdołała zawsze czuwać,*  
5] *bo gdy już wyprowadzona będę z tego świata,*  
6] *nawet jeśli będę żałować, nie będzie żadnego*  
*pożytku z pokuty.*  
7] *Jaką moc będzie miało zgrzytanie zębów, czy*  
*też krzyk i płacz,*

---

<sup>118</sup> Ps 50,11.

- |   |  |
|---|--|
| 8] licet effundam preces et innumeris<br>obsecrationibus proclamem,         | 8] czy gdybym wylewała prośby i wołała<br>niezliczonymi zaklęciami,  |
| 9] nullus audiet, nullus subveniet.   | 9] nikt nie usłyszy i nikt nie przyjdzie z pomocą.   |
| 10] Ideo, bonae Domine, hic fructum in corde meo<br>prepara penitentiae,    | 10] Dlatego, dobry Panie, tutaj przygotuj w sercu<br>moim owoc pokuty,   |
| 11] ut auxilium misericordiae tuae illic valeam<br>invenire;                | 11] abym zdołała tam odnaleźć pomoc Twojego<br>miłosierdzia.   |
| 12] dele a me in isto saeculo peccata mea                                   | 12] Wymaż ze mnie w tym życiu moje grzechy,  |
| 13] ut in futuro salutari merear clementia tua.                             | 13] abym w przyszłym zasłużyła być zbawiona<br>dzięki Twojej łaskawości.   |
| 14] Fac me puro corde in Tuo famulatu permanere,                            | 14] Uczyni, bym pozostawała czysta sercem<br>w Twojej służbie  |
| 15] ut in aliqua beatorum sorte in Tuo merear<br>auxilio sine fine gaudere. | 15] Aby mając, przy Twojej pomocy jakiś udział<br>w gronie błogosławionych, zasłużyła na<br>cieszenie się bez końca. |
| 16] <i>Cor mundum [in me Deus</i>   | 16] <i>Serce czyste [stwórz we mnie, Boże,</i>   |
| 17] <i>et spiritum rectum innova in viceribus meis].</i>                    | 17] <i>i ducha prawego odnow we wnętrznościach<br/>moich]<sup>119</sup>.</i>   |

---

<sup>119</sup> Ps 50,12.

LVII

[48]

[AD DOMINUM IESUM CHRISTUM PRO  
VERA PENITENTIA (IV)]

- 1] Domine Iesu Christe,
- 2] et qui Filius hominis propter humilitatem,
- 3] et Filius Dei in maiestate,
- 4] homo inter homines conversatus [es],
- 5] Tibi ab insidiatoribus cognomen impositum est
- 6] nostrae miseriae valde necessarium,
- 7] peccatorum et publicanorum amicus,
- 8] quia multos per suavitatem mansueti spiritus  
Tui
- 9] ab errore suo, ad te, mitissimum Dominum, con-  
vertisti. Respice me miseram et peccatricem

[48]

[DO PANA JEZUSA CHRYSYTA  
O PRAWDZIWIĄ POKUTĘ (IV)]

- 1] Panie Jezu Chryste!
- 2] który [jesteś] i Synem Człowieczym – ze  
względu na uniżenie,
- 3] i Synem Boga – w majestacie;
- 4] stałeś się człowiekiem między ludźmi,
- 5] został Ci przez prześladowców nadany  
przydomek przyjaciela celników i grzeszników,
- 6] [który] przyjąłeś jako konieczny z powodu  
naszej niedoli,
- 7] ponieważ wielu, przez słodycz Twojego  
łagodnego ducha,
- 8] od błędu do siebie, najłaskawszy Panie,  
nawróciłeś.
- 9] Wejrzyj na mnie, nieszczęsną i grzeszną,



- |  |   |
|--|---|
| 10] et illumina cor meum Sancti Spiritus Tui<br>illustracione;                 | 10] i oświeć moje serce światłem Twojego Ducha<br>Świętego,                                       |
| 11] ut Tibi recte servientium, per tuam clementiam,<br>particeps fieri merear. | 11] abym przez Twoją łaskawość zasłużyła stać się<br>uczestnikiem tych, co służą Tobie właściwie. |
| 12] <i>Ne proicias me [a facie tua</i>   | 12] <i>Nie odrzucaj mnie [od oblicza Twego</i>  |
| 13] <i>et spiritum sanctum tuum ne auferas a me].</i>                          | 13] <i>i Ducha Świętego Twego nie bierz ode<br/>mnie!]</i> <sup>120</sup> .                       |
| 14] Consolatorem Spiritum Sanctum Tuum fac                                     | 14] Spraw, by Pocieszyciel, Twój Duch Święty,   |
| 15] mollire et letificari lapideum cor meum,                                   | 15] zmiękczył i rozradował kamienne serce moje,   |
| 16] ut spiritus malignus ultra non habeat in me<br>locum, [s]                  | 16] aby zły duch już dłużej we mnie nie<br>zamieszkiwał,  |
| 17] ed Spiritus pacis et pietatis,   | 17] lecz Duch pokoju i łaskawości,  |
| 18] qui est tocius largitor bonitatis,   | 18] który jest szafarzem całej dobroci,   |
| 19] suo me gratissimo lumine accendat,   | 19] aby swoim, tak upragnionym, światłem mnie<br>rozpalił   |
| 20] et ab omnibus me malis clementer defendat                                  | 20] i od wszelkiego zła łaskawie mnie obronił   |

---

<sup>120</sup> Ps 50,13.

- 21] in isto saeculo et in futuro.  
22] *Redde mihi laeticiam [salutaris tui*  
23] *et spiritu principali confirma me.*

LVIII

[49]

[CONFESSIO GERTRUDAE]

- 1] Curro ergo ad communem peccantium portum,  
2] ad Tuam scilicet Domine Iesu misericordiam,  
3] quam habuisti in utero virginali homo dignatus  
es fieri,  
4] ut miseram humanam naturam tuae bonitati  
coniungeres,  
5] de qua ego misera et peccatrix longe me  
separavi,

- 21] w tym świecie i w przyszłym.  
22] *Przywróć mi radość [zbawienia Twojego*  
23] *i duchem przedniejszym utwierdź mnie]*<sup>121</sup>.

[49]

[SPOWIEDŹ GERTRUDY]

- 1] Biegnę zatem<sup>122</sup> do wspólnej przystani  
grzeszników,  
2] do Twojego mianowicie, Panie Jezu,  
miłosierdzia,  
3] które miałeś, gdy w dziewiczym łonie raczyłeś  
stać się człowiekiem,  
4] aby nędzną naturę ludzką przyłączyć do swej  
dobrotliwości.  
5] [Ty], od którego ja nędzna i grzeszna mocno  
oddzieliłam się,

<sup>121</sup> Ps 50,14.

<sup>122</sup> Lekcję tę W. Meysztowicz odczytał jako: *Curro ego Gertruda* – „biegnę, ja, Gertruda”. Wyrażenie *ego Gertruda* T. Michałowska uczyniła tytułem swego znakomitego studium historycznoliterackiego, poświęconego księżnej kijowskiej.

- |   |  |
|---|--|
| 6] quia multa mala perpetravi;  | 6] gdyż uczyniłam wiele złego,   |
| 7] propter carnalia enim desideria Tua<br>sanctissima transgressus <sup>123</sup> [s] sum precepta; | 7] ponieważ dla cielesnych pożądań przekroczyłam<br>Twoje najświętsze przykazania, |
| 8] quia ab infantia mea usque nunc  | 8] albowiem od mojego dzieciństwa aż do tej<br>pory                                |
| 9] semper fui avara, superba, inobediens,   | 9] zawsze byłam skąpa, pyszna, nieposłuszna,                                       |
| 10] adultera, fur, hypocrita,   | 10] cudzołożna, złodziejka, zwodnicza,   |
| 11] simulatrix, publicana, homicida,  | 11] obłudna, jawnogrzesznica, mężobójczyni,  |
| 12] invidiosa, iracunda,  | 12] zazdrosna, wpadająca w gniew,  |
| 13] contumax, odiosa, maliciosa,  | 13] uparta, nienawidząca, złośliwa,  |
| 14] nequicia plena, iniqua,   | 14] pełna nieprawości, niesprawiedliwa,  |
| 15] immunda, sanguine polluta,  | 15] nieczysta, splamiona krwią,  |
| 16] substantiam meam luxuriose dissipans,   | 16] moje dobra zbyt kownie trwoniąca,  |
| 17] persequens et evellens Tuos fideles malis<br>exemplis meis.                                     | 17] prześladowająca i niszcząca Twoich wiernych<br>moim złym przykładem.           |
| 18] Nunc ergo, Domine mi, ad te confugio,   | 18] Teraz więc, do Ciebie się uciekam, Panie mój,                                  |

<sup>123</sup> Genus masculinus. Przypuszcza się, że tekst ten był przepisany z gotowego formularza.

- |  |   |
|--|---|
| 19] qui de converso peccatore gaudium esse in celo dixisti;        | 19] który powiedziałeś, że z nawróconego grzesznika radość jest w niebie. |
| 20] converte me, Domine, ad Te                                     | 20] Nawróć mnie, Panie, do siebie   |
| 21] et omnem consuetudinem malam repelle a me;                     | 21] i oddal ode mnie wszelki zły nawyk.                                   |
| 22] fac ut mala mea odiam  | 22] Spraw, abym znienawdziła swoje złości,                                |
| 23] et bona Tua diligam;   | 23] a umiłowała Twoje dobro.  |
| 24] concede mihi ut velim et possim vivere recte,                  | 24] Daj mi, abym chciała i mogła żyć w sposób prawy                       |
| 25] bonumque aliis exemplum prebere,                               | 25] i dawać innym dobry przykład,   |
| 26] ut omnes bonitatem Tuam in me cognoscentes,                    | 26] aby wszyscy, poznający we mnie dobroć Twoją,                          |
| 27] meam autem conversionem et liberationem videntes,              | 27] widzący moje nawrócenie i uwolnienie,                                 |
| 28] glorificent nomen Tuum sanctum quod benedictum est in saecula. | 28] chwalili imię Twoje święte, które jest błogosławione na wieki.        |
| 29] <i>Docebo iniquos [vias tuas</i>                               | 29] <i>Będę nauczać grzeszników [dróg Twoich,</i>                         |
| 30] <i>et impii ad te convertentur].</i>                           | 30] <i>a niezbożni do Ciebie się nawrócą]</i> <sup>124</sup> .            |
| 31] Abieci enim, Domine suave iugum Tuum                           | 31] Odrzuciłam bowiem, Panie, słodkie jarzmo Twoje,                       |

---

<sup>124</sup> Ps 50,15.

- |   |  |
|---|--|
| 32] et duras ac ferreas catenas peccatorum<br>ceruicibus meis imposui.          | 32] a nałożyłam na kark swój twarde i żelazne<br>łańcuchy grzeszników;                       |
| 33] <i>Abieci onus tuum leve</i>  | 33] <i>Odrzuciłam ciężar Twój lekki</i> <sup>125</sup> ,                                     |
| 34] et pro eo molam asinariam infelici collo meo<br>suspendi:                   | 34] a zamiast niego ośli kamień na swojej<br>nieszczęsnej szyi uwiesiłam.                    |
| 35] et tu mitissime Deus usque in profundum<br>infernī non me paciaris dimergi, | 35] Ale Ty, najmiłociwszy Boże, nie dopuść bym<br>pograżyła się aż w głębokości piekła,      |
| 36] sed libera me de omnibus inimicis meis,                                     | 36] lecz uwolnij mnie od wszystkich nieprzyjaciół<br>moich,                                  |
| 37] priusquam suam furiosam super me exercere<br>praevaleant potestatem.        | 37] zanim będą mogli doświadczyć nade mną<br>swojej szalonej władzy.                         |
| 38] <i>Libera me [de sanguinibus Deus, Deus salutis<br/>meae,</i>               | 38] <i>Wybaw mnie [z krwi Boże, Boże zbawienia<br/>meego,</i>                                |
| 39] <i>exultabit lingua mea iustitiam tuam].</i>                                | 39] <i>a język mój z radością będzie wysławiał<br/>sprawiedliwość Twoją</i> <sup>126</sup> . |

---

<sup>125</sup> Por. Mt 11,30.

<sup>126</sup> Ps 50,16.

LIX

[50]

[AD DOMINUM DEUM UT DE VINCULIS  
PECCATORUM SOLVEAT]

- 1] Solve me Domine de vinculis peccatorum meorum;
- 2] porrige manum Tuam, ut me prostratam erigas
- 3] et ad Tuam quandoque misericordiam perducas,
- 4] ut confidenter cum latrone dicere possim:
- 5] *Memento mei dum veneris ad regnum Tuum.*
- 6] *Domine labia mea [aperies*
- 7] *et os meum adnuntiabit laudem tuam].*

[50]

[DO PANA BOGA, ABY ROZWIĄZAŁ  
WĘZŁY GRZECHÓW]

- 1] Uwolnij mnie, Panie, z kajdan grzechów moich,
- 2] wyciągnij rękę swoją, abyś mnie, powaloną,
- 3] dźwignął i do swego miłosierdzia kiedyś doprowadził,
- 4] abym mogła z ufnością powiedzieć z łotrem:
- 5] *Pamiętaj o mnie, kiedy wejdiesz do królestwa swego*<sup>127</sup>.
- 6] *Panie otwórz wargi moje,*
- 7] *[a usta moje opowiadać będą chwałę Twoją!]*<sup>128</sup>.

---

<sup>127</sup> Łk 23,42.

<sup>128</sup> Ps 50,17.

LX

[51]

[AD DOMINUM DEUM PRO VERA  
PENITENTIA (V)]

- 1] Recordare misericors Deus
- 2] paupertatis et miseriae meae
- 3] et inenarrabilis clementiae Tuae,
- 4] et quia solummodo sacrificium bonae voluntatis desideras,
- 5] propter magnam misericordiam Tuam presta,
- 6] ut in memoria mea semper habeam exacerbationes multas,
- 7] quibus Te sepiissime exacerbavi,
- 8] et ad iracundiam multipliciter provocavi.
- 9] Tu autem Domine clementissime
- 10] actenus me perdere penitus noluisti,
- 11] sed ad paenitentiam misericorditer reservasti.
- 12] Idcirco Te laudo et glorifico,

[51]

[DO PANA BOGA O PRAWDZIWA  
POKUTE (V)]

- 1] Pamiętaj, miłosierny Boże,
- 2] o ubóstwie moim i biedzie,
- 3] i o niewypowiedzianej łagodności Twojej,
- 4] a ponieważ pragniesz tylko ofiary dobrej woli,
- 5] ze względu na wielkie miłosierdzie Twoje daj,
- 6] abym i ja miała w mojej pamięci liczne rozgoryczenia,
- 7] którymi Ciebie bardzo często doświadczyłam
- 8] i wielokrotnie zmusiłam do zapalczywości.
- 9] Ty zaś, Panie najłagodniejszy,
- 10] tak bardzo nie chciałeś mnie zupełnie zgubić,
- 11] że dla pokuty zachowałeś mnie miłosiernie.
- 12] Dlatego chwalę Cię i wysławiam,

- |  |   |
|--|---|
| 13] et in Tuam me deinceps custodiam commendo.               | 13] i powierzam siebie samą Twojej opiece.                              |
| 14] Tu in me quod tibi placitum sit operare                  | 14] Ty czyń we mnie to, co Ci się podoba,                               |
| 15] et meipsum Tibi acceptum sacrificium aptare dignare.     | 15] i mnie samą, racz przysposobić sobie jako stosowną ofiarę           |
| 16] <i>Quoniam si voluisses [sacrificium dedissem utique</i> | 16] <i>Albowiem gdybyś był chciał [ofiary, na pewno bym dał;</i>        |
| 17] <i>holocaustis non delectaberis].</i>                    | 17] <i>w całopaleniach nie będziesz miał upodobania]<sup>129</sup>.</i> |

LXI

[52]

[AD DOMINUM DEUM PRO VERA  
HUMILITATE]

- 1] Deprecor immensam pietatem Tuam Domine  
Deus omnipotens,
- 2] ut in me misera aliquid tibi gratum preparare  
digneris sacrificium;
- 3] ne nomen christianitatis inaniter teneam,

[52]

[DO PANA BOGA O PRAWDZIWA  
POKORE]

- 1] Błagam niezmierną łagodność Twoją, Panie  
Boże wszechmogący,
- 2] abyś we mnie biednej raczył przygotować coś  
jako miłą sobie ofiarę,
- 3] abym nie nosiła na próżno imienia chrześcijanki,

---

<sup>129</sup> Ps 50,18.



- |   |   |
|---|---|
| 4] sed digna huic nomini opera Tuo iuvamine<br>agere praevaleam,                        | 4] lecz bym godna tego imienia zdołała wykonać<br>dzieła z Twoją pomocą   |
| 5] illius tenendo nomen karismatis quod mihi in<br>fonte concessisti baptismatis.       | 5] zachowując imię tego charyzmatu, który<br>przyznałeś mi w źródle chrztu.   |
| 6] Prestitisti enim mini  | 6] Pozwoliłeś mi bowiem   |
| 7] in baptismo templum corporis Tui fieri   | 7] stać się przez chrzest świątynią Twojego ciała,  |
| 8] sed omnes spiritus maligni violant illud<br>secundum suam voluntatem.                | 8] lecz wszystkie duchy złe hańbią ją według<br>swojej woli.  |
| 9] Speculum vitae sancti evangelii  | 9] Ukazałeś mi obraz życia świętej Ewangelii  |
| 10] et celestem visionem tuae fidei demonstrasti mihi,                                  | 10] i niebiańskie widzenie Twojej wiary,  |
| 11] ne des potestatem diabolo super me,   | 11] nie daj diabłu mocy nade mną,   |
| 12] ut bona largicionis tuae caligine tenebrarum<br>a me auferre praevaleat.            | 12] aby nie zdołał oddalić ode mnie dobra Twojej<br>szczodroblewości mrokiem ciemności,                               |
| 13] Sed tua benigna pietas omnes sensus meos<br>sanctissimi Tui luminis ardore accendat | 13] lecz aby Twoja dobrotliwa łaskawość zapaliła<br>wszystkie moje zmysły najświętszego<br>Twojego światła płomieniem |
| 14] et Tua voluntate perseverabilem faciat.   | 14] i uczyniła je wytrwałę w Twej woli.   |
| 15] Ne me spiritus superbi extollat,  | 15] Niech mnie nie unosi duch pychy,  |

- 16] sed vera humilitas semper et ubique mecum  
permaneat,  
17] ut in Tuo conspectu cor habeam contritum et  
humiliatum,  
18] quod Tibi acceptum probatumque esse valeat  
sacrificium,  
19] sicut scriptum est.  
20] *Sacrificium Domino spiritus [contribulatus*  
21] *cor contritum et humiliatum Deus non*  
*spernet].*

LXII

[53]

[ORATIO POST CONFESIONEM]

- 1] Magna fiducia et maxima spes salutis est  
nostrae,  
2] quod misericordiae Tuae visceribus  
3] infirmitati nostrae tam benigne compati soles,

- 16] a prawdziwa pokora niech pozostaje ze mną  
zawsze i wszędzie,  
17] abym przed Twoim obliczem miała skruszone  
i pokorne serce,  
18] abym zasłużyła być ofiarą przyjętą i uznaną  
przez Ciebie,  
19] tak jak jest napisane:  
20] *Ofiarą dla Pana jest duch [skruszony,*  
21] *sercem skruszonym i unizonym, Boże, nie*  
*wzgardzisz!]*<sup>130</sup>.

[53]

[MODLITWA PO SPOWIEDZI]

- 1] Wielka ufność i największa nadzieja naszego  
zbawienia jest w tym,  
2] że miłosierdzia Twojego wnętrznościami,  
3] zwykłeś łaskawie współczuć naszej słabości,

<sup>130</sup> Ps 50,19.

- |  |   |
|--|---|
| 4] ut tibi sacrificium sit contritio et humilitas<br>cordis nostri,            | 4] iż dla Ciebie ofiarą staje się żal i pokora<br>naszego serca.                  |
| 5] et quamvis in peccatis conversantes simus,                                  | 5] I chociaż do grzechów powracamy, Tobie<br>samemu,                              |
| 6] Tibi soli per confessionem Tui nominis et per<br>compassionem misericordiae | 6] przez wyznawanie Twojego imienia i przez<br>[Twoje] współczujące miłosierdzie, |
| 7] audemus dicere, quod homines horrescunt<br>audire;                          | 7] ośmielamy się mówić to, czego ludzie trwożą<br>się słuchać.                    |
| 8] propter hoc suscipe me miseram et peccatricem                               | 8] Ze względu na to przyjmij mnie, nieszczęsną<br>i grzeszną,                     |
| 9] cum corde contrito et humiliato ad Te<br>confugientem,                      | 9] uciekającą się do Ciebie ze skruszonym<br>i uniżonym sercem,                   |
| 10] piissime Domine Deus meus.   | 10] najmiłociwszy Panie, Boże nasz.   |
| 11] <i>Benigne fac [Domine in bona voluntate tua<br/>Sion</i>                  | 11] <i>Uczyń dobrze, [Panie, Syjonowi w dobroci<br/>twojej,</i>                   |
| 12] <i>et aedificentur muri Ierusalem].</i>                                    | 12] <i>aby się odbudowały mury Jeruzalem]</i> <sup>131</sup> .                    |

---

<sup>131</sup> Ps 50,20.

LXIII

[54]

[ORATIO PRO VERA PENITENTIA (VI)]

- 1] Ostende super me fragilem benignitatem bonae voluntatis Tuae.
- 2] Visita cor meum durum et mollifica illud;
- 3] inmitte ei ex habundantia pietatis Tuae
- 4] Tibi placentes perfectae paenitentiae lacrimas:
- 5] ut multa peccata mea
- 6] quae ab infantia mea usque nunc perpetravi multipliciter,
- 7] acerrimae et amarissime ab hac ora ultra semper deflere praevaleam.
- 8] Fac me Domine immensum pondus
- 9] peccatorum meorum de collo meo excutere et
- 10] iugum importabile diabolicae deceptionis procul a me deicere;
- 11] ut corde et corpore Tibi subiecta tuoque iugo subdita,

[54]

[MODLITWA O PRAWDZIWĄ POKUTĘ (VI)]

- 1] Okaż nade mną, kruchą, łaskawość Twojej dobrej woli,
- 2] nawiedź moje twarde serce i zmiękczone je,
- 3] ześlij mi z obfitości łaskawości Twojej,
- 4] podobające się Tobie łzy doskonałej pokuty,
- 5] abym liczne grzechy moje,
- 6] które od mojego dzieciństwa, aż do teraz, często popełniałam,
- 7] od tej godziny zawsze mogła najostrożniej i najbardziej gorzko opłakiwać.
- 8] Uczyni, Panie, bym zrzuciła z mego karku
- 9] niezmierny ciężar grzechów moich
- 10] i odrzuciła daleko nieznośne jarzmo zwodzenia diabelskiego,
- 11] abym sercem i ciałem Tobie podległa i Twojemu jarzmu poddana,

- 12] precepta Tua valeam adimplere,  
 13] et in Tuo sancto famulatu sine fine merear  
 possidere.  
 14] *Tunc acceptabis [sacrificium iustitiae  
 oblationes et holocausta*  
 15] *tunc imponent super altare tuum vitulos].*

LXIV

[55]

[ORATIO PRO VERA PENITENTIA (VII)]

- 1] Tu qui temet ipsum  
 2] singulare sacrificium in ara crucis Deo Patri  
 optulisti  
 3] ad exhaurienda multorum peccata,  
 4] concede mihi indignae et peccatrici ad Tuam  
 misericordiam confugienti,  
 5] ut mortificatis viciis et voluptatibus et  
 desideriiis carnis

- 12] przykazania Twoje mogła wypełniać  
 13] i w Twojej świętej służbie zasłużyła na  
 przebywanie bez końca.  
 14] *Wtedy przyjmiesz [ofiary sprawiedliwości,  
 daniny i całopalenia,*  
 15] *wtedy nakładą na ołtarz Twój cielców]<sup>132</sup>.*

[55]

[MODLITWA O PRAWDZIWĄ POKUTĘ (VII)]

- 1] Ty, który samego siebie  
 2] jako szczególną ofiarę złożyłeś Bogu Ojcu na  
 ołtarzu Krzyża  
 3] dla usunięcia grzechów wielu,  
 4] daj mi, niegodnej i grzesznej, uciekającej się  
 do Twojego miłosierdzia,  
 5] abym po umartwieniu wad i rozkoszy oraz  
 pragnień ciała

<sup>132</sup> Ps 50,21.

- 6] discam pie, caste, sobrie, sincere et humiliter  
7] vivere sub leni iugo Tuae pacatissimae et  
quietissimae servitutis;  
8] ut per innocentiam et rectitudinem Tuae  
accionis  
9] bonae merear hostia viva fieri in altare fidei  
concremanda  
10] in odorem suavitatis, ad laudem et gloriam  
11] Dei Patris et Filii et Spiritui Sancti.

LXV

[56]

GLORIA PATRI

- 1] Gloria Patri qui fecit nos,  
2] gloria Filio qui sanavit nos,  
3] gloria Spiritu Sancto qui renovavit nos.  
4] Gloria Patri ingenito  
5] qui proprio Filio suo non pepercit  
6] tradens eum pro nobis peccatoribus

- 6] nauczyła się pobożnie, czysto i trzeźwo,  
szczerze i pokornie  
7] żyć w lekkim jarzmie Twej najłagodniejszej  
i najspokojniejszej służby,  
8] abym przez niewinność i prawość Twojego  
dobrego działania  
9] zasłużyła, aby stać się żywą hostią, spaloną na  
ołtarzu wiary,  
10] jako wdzięczna woń na cześć i chwałę  
11] Boga Ojca i Syna, i Ducha Świętego.

[56]

CHWAŁA OJCU

- 1] Chwała Ojcu, który nas uczynił,  
2] Chwała Synowi, który nas uzdrowił,  
3] Chwała Duchowi Świętemu, który nas odnowił.  
4] Chwała Ojcu niezrodzonemu,  
5] który swojego własnego Syna nie oszczędził  
6] wydając [Go] za nas, grzeszników.

- |   |  |
|---|--|
| 7] et Filio eius unigenito,   | 7] I Synowi Jego jednorodzonemu,   |
| 8] qui erat oboediens Patri usque ad mortem;                        | 8] który był posłuszny Ojcu aż do śmierci.                               |
| 9] et Spiritui Sancto   | 9] I Duchowi Świętemu,   |
| 10] qui in linguis igneis in homines venit                          | 10] który przychodzi do ludzi w językach ognistych,                      |
| 11] totum humanum genus illustrare et ad veram<br>lucem convertere. | 11] aby oświecić cały rodzaj ludzki i zwrócić do<br>prawdziwego światła, |
| 12] Deo gratias.  | 12] Bogu niech będą dzięki,  |
| 13] Gloria et iubilatio,  | 13] chwała i wesele,   |
| 14] laus et gratiarum accio,  | 14] sława i dziękczynienie,  |
| 15] honor et imperium numquam sempiternum <sup>133</sup> [s],       | 15] cześć i władanie nie mające końca,                                   |
| 16] Sanctae Trinitati et individuae unitati,                        | 16] Świętej Trójcy i niepodzielnej jedności:                             |
| 17] Deo magno   | 17] Bogu wielkiemu,  |
| 18] et inmenso,   | 18] niezmiernemu,  |
| 19] aeterno et excaelso;  | 19] wiecznemu i niebieskiemu,  |
| 20] qui est omnipotens et mirabilis,                                | 20] który jest wszechmocny i cudowny,                                    |

<sup>133</sup> Powinno być np. *perituum*.

- |  |  |
|--|--|
| 21] gloriosus atque laudabilis,  | 21] sławny oraz chwalebny,   |
| 22] bonus ac benignus  | 22] dobry i łaskawy,   |
| 23] et omni gloria dignus.   | 23] oraz godny wszelkiej chwały.   |
| 24] <i>Sicut erat in principio.</i>                                    | 24] <i>Jak było na początku</i>  |
| 25] <i>[et nunc et semper, et in saecula saeculorum]</i>               | 25] <i>[teraz i zawsze, i na wieki wieków].</i>  |
| 26] <i>Gloria tibi Trinitas, equalis una deitas,</i>                   | 26] <i>Chwała Tobie, Trójco, równa, jedna Boskości,</i>                                    |
| 27] <i>ante omnia saecula et nunc et in perpetuum.</i><br><i>Amen.</i> | 27] <i>przed wszystkimi wiekami teraz i na wieki</i><br><i>wieków<sup>134</sup>. Amen.</i> |

LXVI

[57]

[AD DOMINUM DEUM PRO REMISSIONE  
PECCATORUM]

- 1] Miserere mihi Domine
- 2] indignae famulae tuae
- 3] et dirige actus meos cotidie in bono,
- 4] et omnia peccata mea dimitte;
- 5] et mitte in cor meum talem intellectum,

[57]

[DO PANA BOGA O ODPUSZCZENIE  
GRZECHÓW]

- 1] Zmiłuj się, Panie,
- 2] nade mną, niegodną służebnicą Twoją,
- 3] i kieruj codzienne czyny moje do dobra.
- 4] I odpuść wszystkie moje grzechy.
- 5] I ześlij do mojego serca takie zrozumienie,

<sup>134</sup> Antyfony używana w liturgii ku czci Trójcy Przenajświętszej.



- 6] [ut] ex toto corde et anima mea  
 7] Tibi fideliter serviam, et tibi placere possim,  
 8] omnique tempore in tuo servicio permaneam.  
 9] *Per [Dominum nostrum Iesum Christum. Amen].*

LXVII

[58]

## AD SANCTUM PETRUM PRO PETRO

- 1] Quaeso Te pro Petro Apostole Domini nostri Iesu,  
 2] qui ab eo sortitus es nomen Petrum,  
 3] quia super fundamentum eius aedificasti ecclesiam Domini  
 4] et effectus es Pastor animarum,  
 5] et tibi semper cura est de omnibus animabus,  
 6] et per te habent egredi ad Christum.  
 7] Tibi confitetur Petrus omnia peccata sua,

- 6] abym z całego serca i duszy mojej  
 7] Tobie wiernie służyła i Tobie mogła się podobać,  
 8] abym w każdym czasie pozostawała w Twojej służbie  
 9] *Przez [Chrystusa, Pana naszego. Amen].*

[58]

## DO ŚWIĘTEGO PIOTRA ZA PIOTRA

- 1] Proszę cię za Piotrem, apostołem Pana naszego Jezusa,  
 2] który zostałeś nazwany przez Niego imieniem Piotr,  
 3] ponieważ na Jego fundamencie zbudowałeś Kościół Pana  
 4] i stałeś się pasterzem dusz  
 5] i zawsze troszczysz się o wszystkie dusze,  
 6] aby przez ciebie miały dojście do Chrystusa.  
 7] Tobie Piotr wyznaje wszystkie swoje grzechy,

- |  |   |
|--|---|
| 8] praeter quae in baptismo credit esse dimissa.                       | 8] poza tymi, które – wierzy – zostały odpuśczone w chrzcie;                |
| 9] Sed praeterea multa capitalia comisit crimina                       | 9] ponadto popełnił liczne zbrodnie główne,                                 |
| 10] acide suadente hoste antiquo;                                      | 10] za nieprzyjazną poradą odwiecznego wroga;                               |
| 11] voraginibus gulae atque luxuriae,                                  | 11] [grzeszył] przez otchłanie łakomstwa i rozpusty                         |
| 12] per superbiam et iactantiam, per detractionem et avariciam         | 12] przez pychę i samochwalstwo, przez oszczerstwo i skąpstwo,              |
| 13] atque cenodaciam <sup>135</sup> ,                                  | 13] a także zarozumiałość,  |
| 14] per inpacientiam et mendacium ac homicidium et falsum testimonium, | 14] przez niecierpliwość i kłamstwo oraz mężobójstwo i fałszywe świadectwo, |
| 15] per furta et periuria,   | 15] przez grabież i wiarołomstwo,   |
| 16] et per alias culpas plurimas,                                      | 16] i przez inne liczne winy,   |
| 17] tam casu quam voluntarie deliquit.                                 | 17] których dopuścił się tak z przypadku jak i z wyboru.                    |
| 18] Reum se esse fatetur quia peccavit nimium,                         | 18] Przyznaje, że jest winny, gdyż zgrzeszył bardzo,                        |

<sup>135</sup> *Cenodaciam* zamiast *cenodoxiam*, może oznaczać, jak słusznie zauważa B. Kürbis, zarówno urojenie, zarozumiałość, jak i knąbność, por. przypis 1 na s. 168.

19] et scelera sua multiplicata sunt super terram,	19] a jego zbrodnie liczne są na ziemi
20] et propter multitudinem iniquitatum suarum	20] i z powodu wielkości swych przewinień
21] factus est in derisum omni tempore.	21] stał się pośmiewiskiem na zawsze.
22] Iterum precor te, Pastor bone,	22] Tak więc proszę cię, dobry pasterzu,
23] ut sibi peccatori et puplicano parcere et indulgere digneris:	23] abyś raczył przebaczyć i odpuścić temu grzesznikowi i celnikowi.
24] et quia a Domino data est Tibi	24] A ponieważ dana jest ci od Pana
25] potestas ligandi atque solvendi in caelo et in terra,	25] władza wiązania i rozwiązywania na niebie i na ziemi
26] absolvas vincula peccatorum suorum <sup>136</sup> ,	26] rozwiąż więzy jego grzechów
27] et desuper memoratis viciis eum prius hac se abstinere facias [...];	27] i spraw z wysoka, aby on, pomny swych win, wcześniej się od nich powstrzymał [...];
28] miserere sui, summe pontifex,	28] Zmiłuj się nad swoim [imiennikiem], najwyższy kapłanie,
29] et da veniam peccatis suis,	29] i daj odpuszczenie jego grzechom,

<sup>136</sup> Jest to prawdopodobnie nawiązanie do brewiarzowego hymnu: *Beate Pastor Petre*.

30] ut mereatur per te habere indulgentiam	30] aby zasłużył przez ciebie na posiadanie przebaczenia
31] usque quo in presens [s] vixerit,	31] [tego], w czym aż dotąd żył,
32] et secundum Dei preceptum, Trinum et Unum semper in aeternum esse confitetur.	32] i aby – zgodnie z Bożym przykazaniem – wyznawał Trójjedynego [Boga] zawsze na wieki.
LXVIII	[59]
[AD DOMINUM DEUM UT A MANIBUS SATANAE ERIPIAT]	[DO PANA BOGA, ABY WYRWAŁ Z RĄK SZATANA]
1] Domine,	1] Panie,
2] si iratus fueris adversus me,	2] jeśli zagniewany będziesz na mnie,
3] quem adiutorem paetam	3] kogo poproszę o pomoc
4] aut quis miserebitur infirmitatibus meis;	4] albo kto zmiłuje się nad moimi słabościami?
5] qui cannaneam et publicanum ad penitentiam vocasti,	5] Skoro Kananejkę i celnika powołałeś do pokuty,
6] et Petrum lacrimantem suscepisti,	6] i Piotra płaczącego przyjąłeś.
7] Tu suscipere dignare oracionem meam,	7] Racz przyjąć modlitwę moją i nie pozwól,
8] et ne permittas ut peream cum iniquitatibus meis,	8] abym zginęła z nieprawościami moimi,

- |  |  |
|--|--|
| 9] sed dic angelo percucienti: cesset manus Tua                                    | 9] lecz rzeknij aniołowi uderzającemu: Niech się zatrzyma ręka Twoja!            |
| 10] ac presta ut locum paenitentiae te adiuvante percipere merear.                 | 10] I daj, abym zasłużyła na otrzymanie, przy Twojej pomocy, sposobności pokuty. |
| 11] Libera, Domine,  | 11] Wyzwól, Panie,   |
| 12] animam meam de omnibus malis et pravis cogitationibus,                         | 12] duszę moją od wszelkich złych i przewrotnych myśli,                          |
| 13] repelle concupiscentiam carnalem,  | 13] odpędź pożądliwość cielesną.   |
| 14] eripe me, Domine,  | 14] Wyzwól mnie, Panie,  |
| 15] ab omni impedimento satanae ac ministrorum eius, visibilibus et invisibilibus, | 15] od wszelkich przeszkód szatana oraz jego sług widzialnych i niewidzialnych,  |
| 16] qui quaerunt invadere animam meam.   | 16] aby nie zdołali opanować mojej duszy.  |
| 17] <i>Per [Dominum nostrum Iesum Christum. Amen].</i>                             | 17] <i>Przez [Chrystusa, Pana naszego. Amen].</i>                                |

[60]

PRO PECCATIS

[tekst wyskrobany]

[60]

ZA GRZECHY

LXIX

[61]

PRO PECCATIS (II)

- 1] Pater de caelis
- 2] aspice in me peccatricem multorum criminorum  
luto involutam,
- 3] ut omni perturbacione summotam
- 4] libera mente supplicare possim;
- 5] et esto mihi indignae famulae [...] Tuae
- 6] in te ubique confidenti
- 7] per omnem meae accionis viam
- 8] dux et comes esse dignare;
- 9] ut mihi adversitatis nihil noceat
- 10] et cuncta mihi sint prospera,
- 11] et sub ope dexteræ Tuæ
- 12] quicquid iusto postulaverim desiderio
- 13] omnium sanctorum Tuorum

[61]

ZA GRZECHY (II)

- 1] Ojczy z nieba,
- 2] wejrzyj na mnie, grzeszną, oblepioną błotem  
licznych zbrodni,
- 3] abym oddaliwszy wszelki zamęt,
- 4] mogła błagać Cię wolnym umysłem;
- 5] i bądź mi, niegodnej służebnicy [...] swojej,
- 6] Tobie zawsze ufającej,
- 7] wodzem i orszakiem
- 8] na wszystkich drogach mojego działania,
- 9] aby w przeciwności nic mi nie zaszkodziło,
- 10] a wszystko było dla mnie pomyślne
- 11] i abym z pomocą prawicy Twojej,
- 12] wszystko planowała w sprawiedliwym  
pragnieniu
- 13] i abym przez wspomagające zasługi

	14] <i>intervenientibus meritis</i>		14] wszystkich Twoich świętych
	15] <i>celeri consequar effectu.</i>		15] rychły osiągnęła skutek.
	16] <i>Per [Dominum nostrum Iesum Christum. Amen].</i>		16] <i>Przez [Chrystusa Pana naszego. Amen].</i>
LXX	[62]		[62]
	[AD DOMINUM IESUM CHRISTUM UT IN VIAM VERITATIS DIRIGAT]		[DO PANA JEZUSA CHRYSTUSA, ABY SKIEROWAŁ NA DROGĘ PRAWDY]
	1] <i>Domine Iesu Christe,</i>		1] Panie Jezu Chryste,
	2] <i>mitte angelum de caelis sanctum,</i>		2] Wyślij z nieba anioła świętego,
	3] <i>qui custodiat, protegat, visitet et defendat</i>		3] Który by [mnie] strzegł, chronił, nawiedzał i bronił
	4] <i>ab omnibus hostibus meis visibilibus et invisibilibus.</i>		4] od wszystkich wrogów moich, widzialnych i niewidzialnych.
	5] <i>Domine dirige me in viam veritatis</i>		5] Panie, kieruj mnie na drogę prawdy!
	6] <i>et quando me iusseris exire de isto corpore</i>		6] A kiedy rozkażesz mi wyjść z tego ciała,
	7] <i>non occurrat mihi tempestas tenebrarum</i>		7] niech nie zdarzy mi się burza ciemności
	8] <i>nec possit mihi nocere in via Tua sancta,</i>		8] i niech nic mi nie może szkodzić na Twojej świętej drodze:
	9] <i>nec addextris nec assinistris;</i>		9] nie na prawo, nie na lewo,

	10] sed presta me venire ad Te,	10] lecz pozwól mi dojsć do siebie.
	11] Salvator mundi.	11] Zbawicielu świata,
	12] <i>Qui vivis [et regnas in saecula saeculorum. Amen].</i>	12] <i>który żyjesz [i królujesz na wieki wieków. Amen].</i>
LXXI	[63]	[63]
	[AD DOMINUM IESUM CHRISTUM, REDEMPTOREM BONUM]	[DO PANA JEZUSA CHRYSTUSA, DOBREGO ODKUPICIELA]
	1] Domine Iesu Christe, Redemptor bone,	1] Panie Jezu Chryste, Odkupicielu Dobry,
	2] eam confessionem mihi concede in hora exitus mei,	2] pozwól mi na to wyznanie w godzinę mojego zejścia,
	3] quam latroni Tibi confitenti concessisti;	3] na które pozwoliłeś łotrowi,
	4] et presta, piissime Domine,	4] i spraw, Najłaskawszy Panie,
	5] ut in hora exitus mei ultio divina super me non veniat,	5] aby w godzinę mojego zejścia nie przyszła na mnie pomsta Boża,
	6] potestas tenebrarum non occurrat mihi, nec noceat,	6] [i aby] moc ciemności mnie nie spotkała [i] nie zaszkodziła [mi],
	7] sed talem me dies examinationis reddat qualem fons regenerationis ex hibuit.	7] lecz taką niech odda mnie dzień sądu, jaką wydał zdroj odrodzenia <sup>137</sup> .

<sup>137</sup> Chodzi o odrodzenie z wody i Ducha Świętego na chrzcie św.



- |  |   |
|--|---|
| 8] Rogo Domine   | 8] Proszę, Panie,   |
| 9] ut mihi non deneges in hora exitus mei                            | 9] abyś w godzinę mojego zejścia nie odmówił mi komunii         |
| 10] sacratissimi corporis et sanguinis Tui communionem,              | 10] Twojego Najświętszego Ciała i Krwi,                         |
| 11] sed cum vera fide et certa spe et sincera caritate               | 11] lecz z prawdziwą wiarą i pewną nadzieją, i szczerą miłością |
| 12] illam mihi concede percipere, et ad gaudia sempiterna pervenire. | 12] pozwól mi ją przyjąć i dojść do wiecznej radości.           |
| 13] <i>Per [Dominum nostrum Iesum Christum. Amen].</i>               | 13] <i>Przez [Chrystusa Pana naszego. Amen].</i>                |

LXXII

[64]

[AD DEUM OMNIPOTENTEM PRO PURAM  
CONFESSIONEM]

- 1] Omnipotens sempiternus Deus, te humiliter deprecor,
- 2] ut non me perire permittas propter peccata mea,
- 3] quia tua creatura sum,

[64]

[DO BOGA WSZECHMOGĄCEGO  
O CZYSTĄ SPOWIEDŹ]

- 1] Wszchemogący, wieczny Boże, pokornie Cię upraszam,
- 2] abyś nie dopuścił zginąć mi z powodu moich grzechów,
- 3] ponieważ jestem Twoim stworzeniem.

- 4] concede mihi veniam delictorum meorum, et spatium vivendi,  
5] ut ante diem exitus mei per veram penitentiam et puram confessionem  
6] Tibi omnipotenti Deo placere merear.  
7] *Per [Dominum nostrum Iesum Christum. Amen].*

LXXIII

[65]

[AD DEUM CONSOLATOREM ET  
ADIUTOREM UT SALVOS FACIAT  
SPERANTES IN EUM]

- 1] Qui es humilium Consolator  
2] et fidelium Adiutor  
3] aures Tuae pietatis precibus mei indigne peccatricis aperi  
4] et concede, ut hic psalmodum cantus proficiat corpori et anime;

- 4] Udziel mi przebaczenia moich przestępstw i czasu do życia,  
5] abym przed dniem mojego zejścia przez prawdziwą pokutę i czystą spowiedź  
6] zasłużyła na podobanie się Tobie – wszechmogącemu Bogu.  
7] *Przez [Chrystusa, Pana naszego. Amen].*

[65]

DO BOGA POCIESZYCIELA  
I WSPOMOŻYCIELA, ABY ZBAWIŁ  
UFAJĄCYCH W NIEGO]

- 1] [Ty,] który jesteś Pocieszycielem pokornych  
2] i Wspomożycielem wiernych,  
3] uszy Twojej łaskawości na prośby moje<sup>138</sup>, niegodnej grzesznicy, otwórz  
4] i spraw, aby to śpiewanie psalmów przydało się ciału i duszy.

<sup>138</sup> Parafraza Ps 16,6.

- 5] qui salvos facis sperantes in Te;  
 6] qui salvos facis sperantes in Te;  
 7] ut in hoc saeculo valeam vivere  
 8] atque ante Tuam majestatem feliciter  
 pervenire.  
 9] *Per [Dominum nostrum Iesum Christum.  
 Amen].*

LXXIV

[66]

[AD DOMINUM IESUM CHRISTUM PRO  
 VERA PENITENTIA (VIII)]

- 1] Miserere mei Domine Iesu Christe  
 2] et resuscita me a peccatis meis;  
 3] et da mihi veram penitentiam omnium  
 peccatorum meorum,

- 5] [Ty,] który zbawiasz pokładających w Tobie  
 nadzieję<sup>139</sup>,  
 6] spraw Najłaskawszy,  
 7] abym w tym świecie zdołała żyć  
 8] oraz do świętego Twojego majestatu  
 szczęśliwie dotarła.  
 9] *Przez [Pana naszego Jezusa Chrystusa.  
 Amen].*

[66]

[DO PANA JEZUSA CHRYSYTA  
 O PRAWDZIWĄ POKUTĘ (VIII)]

- 1] Zmiłuj się nade mną Panie Jezu Chryste,  
 2] i podnieś mnie z grzechów moich,  
 3] i daj mi prawdziwą pokutę za wszystkie moje  
 grzechy,

<sup>139</sup> Wyrażenie *sperantes in Te*, dosłownie znaczące: „ufających Tobie”, może nawiązywać do jednego z wersetów hymnu *Te Deum*, zaczynającego się od słów *in Te speravi*, co w dawniejszych przekładach oddawano, jak w tytule modlitwy, jako „w Tobie, Panie, zaufałem”.

- |  |   |
|--|---|
| 4] et veram humilitatem in corde meo,                          | 4] i prawdziwą pokorę w sercu moim,                         |
| 5] et sensum rectum, spem firmam,                              | 5] i zmysł słuszny, nadzieję mocną,                         |
| 6] et finem bonum,   | 6] i dobry koniec,  |
| 7] et mansuetudinem in regno aeterno cum electis<br>Tuis.      | 7] i łagodność w wiecznym królestwie<br>z wybranymi Twoimi. |
| 8] Domine, extende brachium Tuum,                              | 8] Panie, wyciągnij ramię Twoje                             |
| 9] et libera me ab omni malo, hic et in perpetuum,             | 9] i wyzwól mnie od wszelkiego zła, teraz i na wieki.       |
| 10] et propitius esto mihi peccatrici usque in<br>sempiternum. | 10] I bądź miłociw mnie, grzesznej, aż do<br>wieczności.    |
| 11] <i>Per [Dominum nostrum Iesum Christum. Amen].</i>         | 11] <i>Przez [Chrystusa, Pana naszego. Amen].</i>           |

LXXV

[67]

ORATIO COMMUNIS [PRO DEFUNCTIS]

- 1] Animabus quaesumus Domine
- 2] famulorum famularumque Tuarum N.,
- 3] quorum quarumque confessionem de propriis  
criminibus et facinoribus suscepimus,
- 4] et qui se nostris commendaverant oracionibus

[67]

MODLITWA WSPÓLNA [ZA ZMARŁYCH]

- 1] Prosimy Cię, Panie
- 2] [udziel wiekuistego miłosierdzia] duszom sług  
i służebnic Twoich N,
- 3] których spowiedzi z własnych zbrodni  
i występków wysłuchaliśmy,
- 4] i którzy powierzyli się naszym modlitwom

- |  |   |
|--|---|
| 5] vel quorum elemosinas recepimus                     | 5] lub od których przyjęliśmy jałmużny,                 |
| 6] et qui se nostris commendaverant orationibus        | 6] a imiona zapisaliśmy dla zapamiętania                |
| 7] seu et omnium parentum nostrorum                    | 7] I także [duszom] wszelkich naszych przodków          |
| 8] cunctorumque fidelium in Christo<br>quiescentium    | 8] i wszystkich wiernych spoczywających<br>w Chrystusie |
| 9] misericordiam concede perpetuam,                    | 9] udziel wiekuistego miłosierdzia,                     |
| 10] ut eis proficiat in aeternum                       | 10] aby skorzystali w wieczności z tego,                |
| 11] quod in Te speraverant et crediderant.             | 11] że Tobie zaufali i uwierzyli.                       |
| 12] <i>Per [Dominum nostrum Iesum Christum. Amen].</i> | 12] <i>Przez [Pana naszego Jezusa Chrystusa. Amen].</i> |

## LXXVI

## PRO UNO DEFUNCTO

- 1] Deus indulgentiarum Domine
- 2] da famulo Tuo N. cuius anniversarium  
deposicionis commemoramus diem,
- 3] refrigerii sedem,
- 4] quietis beatitudinem,
- 5] luminis claritatem.
- 6] *Per [Dominum nostrum Iesum Christum. Amen].*

## ZA JEDNEGO ZMARŁEGO

- 1] Boże, Panie przebaczenia,
- 2] daj słudze Twojemu N, którego rocznicę  
pogrzebu dziś wspominamy,
- 3] miejsce ochłody,
- 4] szczęśliwego spoczynku,
- 5] jasności oświecenia.
- 6] *Przez [Pana naszego Jezusa Chrystusa. Amen].*

LXXVII

ALIA [PRO UNO DEFUNCTO]

- 1] Presta quaesumus Domine
- 2] ut anima famuli Tui N.,
- 3] cuius anniversarium obitus sui diem commemoramus,
- 4] his purgata sacrificiis indulgentiam
- 5] pariter et requiem capiat sempiternam.
- 6] *Per [Dominum nostrum Iesum Christum. Amen].*

LXXVIII

[68]

[PRO LIBERATIONE DE ANGUSTIIS]

- 1] Domine Iesu Christe,
- 2] multa et magna sunt peccata mea
- 3] et innumerabi[li]a delicta mea, *super harenam maris;*
- 4] sed tamen ego cognosco quod maior est misericordia Tua

INNA [ZA JEDNEGO ZMARŁEGO]

- 1] Spraw prosimy [Cię] Panie
- 2] aby dusza sługi Twojego N,
- 3] którego rocznicę śmierci tego dnia wspominamy,
- 4] oczyszczona tymi ofiarami uzyskała przebaczenie,
- 5] jak również wieczny odpoczynek.
- 6] *Przez [Pana naszego Jezusa Chrystusa. Amen].*

[68]

[O WYZWOLENIE OD UTRAPIEŃ]

- 1] Panie Jezu Chryste,
- 2] liczne i wielkie są moje grzechy
- 3] i niezliczone są moje przestępstwa, *ponad piasek<sup>140</sup> morza*
- 4] Lecz ja jednak wiem, że większe jest miłosierdzie Twoje

---

<sup>140</sup> Ps 138,18.

- |  |  |
|--|--|
| 5] omnibus rebus quae sunt super terram;                       | 5] od wszystkich rzeczy, które są na ziemi.                              |
| 6] propter hoc deprecor Te Christe Iesu,                       | 6] Z tego względu upraszam Cię, Chrystusie<br>Jezusie, abyś raczył mnie, |
| 7] ut me dignaris exaudire, indignam famulam Tuam,             | 7] niegodną służebnicę Twoją, wysłuchać                                  |
| 8] et adiuuare in angustiis et in necessitatibus<br>meis       | 8] i wspomóc w nieszczęściach i potrzebach<br>moich,                     |
| 9] ultra merita mea.   | 9] ponad moje zasługi.   |
| 10] Quaeso Te Domine, quia Tu es spes mea et<br>fortitudo mea, | 10] Panie, proszę Cię, ponieważ Ty jesteś moją<br>nadzieją i moją mocą,  |
| 11] unica misericordia mea, quam habeo undique;                | 11] jedynym moim miłosierdziem, które mam<br>zawsząd.                    |
| 12] nihil amplius quaero,                                      | 12] Niczego ponadto nie szukam   |
| 13] nec bona nec mala,   | 13] ani dobra, ani zła,  |
| 14] nec viva, nec mortua,                                      | 14] ani żywa, ani umarła,  |
| 15] sed sicut tu vis sic fiat de me;                           | 15] lecz tak jak Ty chcesz, tak niech się stanie ze<br>mną,              |
| 16] quia non potero resistere Tuis virtutibus.                 | 16] ponieważ nie będę mogła oprzeć się Twoim<br>mocom.                   |

- |  |   |
|--|---|
| 17] Fac mecum, Domine, misericordiam Tuam,<br>sicut misericors es,             | 17] Uczyni ze mną, Panie, miłosierdzie Twoje, tak<br>jak jesteś miłosierny,         |
| 18] et sit Tua voluntas in omnibus quae pertinent<br>ad me.                    | 18] i niech będzie wola Twoja we wszystkim, co<br>mnie dotyczy.                     |
| 19] <i>Domine exaudi orationem meam</i>  | 19] <i>Panie wysłuchaj modlitwę moją,</i>   |
| 20] <i>et clamor meus ad te veniat,</i>  | 20] <i>a wołanie moje niech do Ciebie przyjdzie!</i> <sup>141</sup>                 |
| 21] quia non spernis, Deus, preces pauperum.                                   | 21] ponieważ nie gardzisz, Boże, prośbami<br>ubogich;                               |
| 22] <i>Ne derelinquas me, Domine Pater, et</i><br><i>Dominator vitae meae,</i> | 22] <i>nie opuszczaj mnie, Panie</i> <sup>142</sup> , Ojczy i Władco<br>mego życia, |
| 23] ut non corruam in conspectu adversariorum<br>meorum,                       | 23] abym nie upadła na oczach moich<br>przeciwników,                                |
| 24] nec gaudeant de me inimici mei,  | 24] aby nie radowali się ze mnie nieprzyjaciele moi,                                |
| 25] sed propicius esto mihi peccatrici.  | 25] lecz bądź łaskawy mi grzesznej.   |
| 26] <i>Qui vivis [et regnas in saecula saeculorum.</i><br><i>Amen].</i>        | 26] <i>Który żyjesz [i królujesz na wieki wieków.</i><br><i>Amen].</i>              |

---

<sup>141</sup> Ps 101,2.

<sup>142</sup> Ps 26,9; 37,22.



LXXIX

[69]

## [ORATIO] COMMUNIS

- 1] Deus omnium fidelium Conditor et Redemptor
- 2] cui soli competit medicinam prestare post mortem,
- 3] respice propicius ad preces nostras
- 4] et da indulgentiam delictorum
- 5] omnium episcoporum, abbatum, canonicorum, monachorum,
- 6] laicorum seu parentum atque consanguineorum,
- 7] et omnium debitorum nostrorum,
- 8] et eorum qui se in nostris commendaverant et suas elemosinas nobis dederunt,
- 9] nec non et eorum quorum octavum aut tricesimum nec non anniversarium diem commemoramus,

[69]

## [MODLITWA] WSPÓLNA

- 1] Boże, Stwórco i Odkupicielu wszystkich wiernych,
- 2] który sam tylko masz władzę przygotowania lekarstwa po śmierci,
- 3] wejrzyj łaskawie na nasze prośby
- 4] i daj odpuszczenie grzechów
- 5] wszystkim biskupom, opatom, kanonikom, mnichom,
- 6] świeckim, czyli rodzicom oraz krewnym,
- 7] I wszystkim winowajcom naszym,
- 8] i tym, którzy się naszym [modlitwom] powierzyli i swoje jałmużny nam przekazali,
- 9] A także i tym, których oktawę, trzydziesty dzień, czy też rocznicę wspominamy,

- 10] et omnium qui ab Adam usque in hodiernum  
diem de hac luce migraverunt,  
11] et quorum nomina in tabulis nostris incerta  
nunc dinoscuntur habere,  
12] ut in numero Tuorum redemptorum consorcio  
perpetua [s] censentur<sup>145</sup>.  
13] *Per [Dominum nostrum Iesum Christum. Amen].*

LXXX

[70]

PRO DEFUNCTA FEMINA

- 1] Suscipe Domine creaturam Tuam,  
2] animam famulae Tuae N.  
3] non ex diis alienis, sed a Te solo, vivo et vero  
Deo creatam,

- 10] I wszystkich, którzy od Adama aż do dnia  
dzisiejszego odeszli z tego świata<sup>143</sup>,  
11] I których imiona na naszych tabliczkach są już  
nieczytelne<sup>144</sup>,  
12] Aby do liczby Twoich odkupionych, na wieczny  
[z nimi] współudział zostali przyłączeni.  
13] *Przez [Pana naszego Jezusa Chrystusa. Amen].*

[70]

ZA ZMARŁĄ KOBIETĘ

- 1] Przyjmij, Panie, stworzenie swoje,  
2] duszę swojej służebnicy N,  
3] Nie przez obcych bogów, lecz przez Ciebie  
samego, żywego i prawdziwego Boga stworzoną,

<sup>143</sup> Dosłownie: światła.

<sup>144</sup> Chodzi zapewne o tabliczki, zwane dyptychami, na których zapisywano w Kościele greckim imiona zmarłych, aby je wspominać podczas modlitw liturgicznych; może też chodzić o zwyczajny spis lub wykaz.

<sup>145</sup> Wydawca wykazuje błąd gramatyczny, a B. Kürbis podaje, że powinno być *consortione perpetua* lub *consortio perpetuo* (w wiecznej wspólnotcie). Wybieram tę pierwszą możliwość.

- |  |   |
|--|---|
| <p>4] quia non est alius praeter Te Domine et non est secundum opera Tua.</p> <p>5] Letifica, Domine Deus clementissime,</p> <p>6] animam famulae Tuae N. et clarifica eam in multitudine misericordiae tuae.</p> <p>7] Ne memineris, quaesumus, Domine iniquitatum eius antiquarum et ebrietas quas suscitavit furor desiderii.</p> <p>8] Licet enim peccaverit, tamen Te non negavit, sed signo fidei insignitus<sup>146</sup> qui omnia et eam inter omnia fecisti fideliter adoravit.</p> <p>9] Qui vivis et regnas Deus cum Deo Patre in unitate Spiritus Sancti.</p> <p>10] <i>Per [Dominum nostrum Iesum Christum. Amen].</i></p> | <p>4] ponieważ nie ma innego oprócz Ciebie, Panie, i nic nie równa się Twoim dziełom.</p> <p>5] Rozwesel, Panie Boże najłagodniejszy,</p> <p>6] duszę służebnicy Twojej N i uwielbij ją w wielkim swoim miłosierdziu.</p> <p>7] Nie pamiętaj, prosimy Panie, jej dawnych niegodziwości i nałogów, których doznawała z szalonej żądz.</p> <p>8] Choć bawiem grzeszyła, jednak Ciebie, który wszystko i ją między tym wszystkim uczyniłeś, nie zaparła się, lecz znakiem wiary<sup>147</sup> naznaczona wiernie adorowała.</p> <p>9] Który żyjesz i królujesz Bóg z Bogiem Ojcem w jedności Ducha Świętego</p> <p>10] <i>Przez [Pana naszego Jezusa Chrystusa. Amen].</i></p> |
|--|---|

<sup>146</sup> Powinien być rodzaj żeński: *insignita*.

<sup>147</sup> Być może jest to nawiązanie do znamienia chrztu św.

LXXXI

[71]

PRO PECCATIS (III)<sup>148</sup>

- 1] Exaudi Domine supplicum preces
- 2] et confitentium Tibi parce;
- 3] ut pariter nobis indulgentiam tribuas benignus et pacem.
- 4] *Per Dominum [nostrum Iesum Christum].*

LXXXII

[PRO PECCATIS (IV)]

- 1] Parce Domine, parce peccatis nostris
- 2] et quamvis incessabiliter deliquentibus continua paena debeatur,
- 3] presta quaesumus, ut quod ad perpetuum meremur exitium
- 4] transeat ad correctionis auxilium.
- 5] *Per Dominum nostrum Iesum Christum.*

[71]

ZA GRZECHY (III)<sup>149</sup>

- 1] Wysłuchaj, Panie, modlitwy pokornie proszących
- 2] i przebacz ufającym Tobie,
- 3] abyś łaskawie udzielił nam po równo przebaczenia i pokoju.
- 4] *Przez [Pana naszego Jezusa Chrystusa].*

[ZA GRZECHY (IV)]

- 1] Przebacz, Panie, przebacz grzechy nasze
- 2] i chociaż ciągle należy się grzesznikom nieustająca kara,
- 3] wysłuchaj, prosimy, aby to, czym zasługujemy na wieczną zagładę
- 4] zmieniło się w pomoc do poprawy.
- 5] *Przez Pana naszego Jezusa Chrystusa.*

<sup>148</sup> Sprawa tytułu analogiczna jak w [60] i [61]. Wydawca podaje, że jest wyraźnie *pro peccatis* – B. Kürbis przerabia na *Pro peccatis indulgentis* (o odpuszczenie grzechów) lub *Pro peccatoribus* (za grzeszników). Tłumaczą zgodnie z sugestią wydawczynie.

<sup>149</sup> Wydawczynie podaje, że tytułem tym objęto 4 modlitwy. W istocie tych modlitw jest więcej.

## LXXXIII

## [PRO PECCATIS (V)]

- 1] Omnipotens sempiternus Deus
- 2] qui vivorum dominaris simul et mortuorum,
- 3] omniumque miseris quos Tuos fide
- 4] et operae futuros esse prenoscis:
- 5] Te suppliciter exoramus
- 6] pro quibus effundere preces decrevimus,
- 7] quosque vel praesens saeculum adhuc in carne retinet,
- 8] vel futurum iam exutos corpore suscepit,
- 9] pietatis Tuae clementia
- 10] delictorum suorum omniumque veniam consequantur.
- 11] *Per [Dominum nostrum Iesum Christum. Amen].*

## [ZA GRZECHY (V)]

- 1] Wszechmogący, wieczny Boże,
- 2] który panujesz nad żywymi tak jak i nad umarłymi,
- 3] i masz zmiłowanie nad wszystkimi, którzy w Ciebie wierzą,
- 4] zmiłowujesz się nad tymi, których – w wierze i uczynkach – jako swoich przewidujesz
- 5] Błagamy, Ciebie, pokornie,
- 6] za tych, za których postanowiliśmy zaność modły,
- 7] których obecny świat dotąd zatrzymuje w ciebie,
- 8] albo przyszły przyjął już jako pozbawionych ciała,
- 9] aby, dzięki Twojej łagodnej łaskawości,
- 10] uzyskali odpuszczenie wszystkich swoich przestępstw.
- 11] *Przez [Pana naszego Jezusa Chrystusa. Amen].*

LXXXIV

[PRO PECCATIS (VI)]

- 1] Precor Te, Domine,
- 2] ut intercedentibus
- 3] istis et omnibus sanctis Tuis
- 4] pro me indigna famula Tua,
- 5] ut indulgentiam mihi tribuas omnium delictorum meorum
- 6] opusque meum in bonum perficis,
- 7] nam<sup>150</sup> et gratiam Tuam mihi concedas;
- 8] fide spe caritate me repleas;
- 9] mentem meam ad caelestia desideria erigas
  
- 10] ut ab omni adversitate me defendas,
- 11] et ad bonam persverantiam perducas.
- 12] *Per Dominum [nostrum Iesum Christum].*

[ZA GRZECHY (VI)]

- 1] Proszę Cię, Panie, abys
- 2] przez wstawiających się za mną,
- 3] niegodną służebnicą Twoją,
- 4] tych i wszystkich świętych Twoich
- 5] udzielił mi przebaczenia wszystkich moich przestępstw
- 6] i czyny moje w dobru udoskonalił.
- 7] Przebaczenie i swoją łaskę mi okaż,
- 8] wiarą, nadzieją, miłością mnie napelnij,
- 9] umysł mój do niebieskiego pragnienia skieruj,
  
- 10] byś od wszelkich przeciwności mnie obronił
- 11] i do dobrej wytrwałości doprowadził.
- 12] *Przez [Pana naszego, Jezusa Chrystusa].*

---

<sup>150</sup> Meysztowicz: *indulgentiam*.

LXXXV

[PRO PECCATIS (VII)]

- 1] Quaeso, omnipotens Deus,
- 2] da mihi compunctionem cordis et lacrimas oculis meis,
- 3] ut defleam diebus ac noctibus
- 4] omnes negligentiae meae,
- 5] cum humilitate et puritate cordis et caritate.
- 6] Appropinquet oratio mea in conspectu Tuo Domine.
- 7] Si iratus fueris adversum me, quem adiutorem queram,
- 8] aut quis miserebitur infirmitatibus meis.
- 9] Memento, Domine, quod cananeam et publicanum vocasti ad penitentiam,
- 10] et Petrum lacrimantem suscepisti;
- 11] sic et preces meas suscipe misericors Domine,
- 12] et dimitte omnia peccata mea antequam vitam istam riniam.

[Za grzechy (VII)]

- 1] Błagam, wszechmogący Boże,
- 2] daj mi skruczę serca i łzy oczom moim,
- 3] abym opłakiwała we dnie i w nocie,
- 4] wszystkie zaniedbania moje,
- 5] z pokorą i czystością serca oraz miłością.
- 6] Niech dojdzie modlitwa moja przed oblicze Twoje, Panie.
- 7] Jeśli będziesz zagniewany na mnie – jakiego mam szukać Wspomożyciela,
- 8] albo kto zmiłowałby się nad słabościami moimi?
- 9] Pamiętaj, Panie, że Kananejkę i celnika powołałeś do pokuty
- 10] i przyjąłeś Piotra płaczącego,
- 11] tak i prośby moje przyjmij, miłosierny Panie,
- 12] i odpuść wszystkie moje grzechy zanim to życie skończę.

13] <i>Salvator [meus de iniquitate liberabis me].</i>	13] <i>Zbawicielu [uwolnij mnie od niegodziwości]<sup>151</sup>.</i>
LXXXVI	[72]
PRO PECCATIS (VIII)	<b>Za grzechy (VIII)</b>
1] Deus qui es custos animarum et corporum	1] Boże, który jesteś stróżem dusz i ciał
2] dignare me indignam et miseram famulam Tuam	2] Racz mnie biedną i niegodną służebnicę Twoją
3] brachii Tui protectione defendere.	3] Obronić ramieniem Twojej opieki.
4] Et nullis antiquis hostis insidiis corpus meum paciaris illudi,	4] Niech żaden stary wróg, swoimi zasadzkami, nie wywiedzie ciała mego na pośmiewisko,
5] sed semper in tranquillitatis securitate maneam iniesa.	5] lecz niech na zawsze pozostanę nietknięta w spokojnym bezpieczeństwie,
6] Et da mini Domine Iesu Christe fidei calo[rem], fraternitatis amorem, abstinentie virtutem.	6] I daj mi, Panie Jezu Chryste, gorącą wiarę, miłość braterską, [i] cnotę powściągliwości.

<sup>151</sup> B. Kürbis uważa, że może to być też aluzja do 2 Sm 22,3 i Ps 17,3. Wprawdzie wydawcy Biblii Tysiąclecia podają, że są to teksty analogiczne, to jednak w wersji Wulgaty werset zaczynający się od słowa *Salvator* znajduje się wyłącznie w 2 Księdze Samuela. Uzupełniam według tej Księgi.



7] Et quicquid cogitando, loquendo, operando  
peccaverim, Tu gratiae Tuae lenitate indulge.

8] Et pone me fragilem in gradum stabili[ta]tis  
qui manes in unitate Trinitatis. Amen

LXXXVII

[73]

[AD DEUM PRO TRIBULATIONIS]

- 1] Deus,
- 2] propitius esto mihi peccatrici,
- 3] quia nescio quo fugiam
- 4] in omnibus tribulationibus et angustiis
- 5] atque necessitatibus meis,
- 6] nisi ad te Deus meus.
- 7] Quia tu es vita vivorum
- 8] et resurrectio mortuorum;
- 9] *qui vivis [et regnas in saecula saeculorum.  
Amen].*

7] A w czymkolwiek bym zgrzeszyła, czy to  
myślą, czy mową, czy uczynkiem – Ty łaską  
swoją przychylną odpuść.

8] I wznies mnie słabą na poziom stałości, który  
pozostajesz w jedności Trójcy. Amen

[73]

[DO BOGA W UDRĘCZENIU]

- 1] Boże,
- 2] bądź miłościw mnie grzesznej,
- 3] ponieważ nie wiem, gdzie mam uciekać
- 4] we wszystkich uciskach i utrapieniach,
- 5] a także w potrzebach moich,
- 6] jeżeli nie do Ciebie, Boże mój,
- 7] ponieważ Ty jesteś życiem żywych
- 8] i zmartwychwstaniem umarłych,
- 9] *który żyjesz i [królujesz na wieki wieków.  
Amen].*

LXXXVIII

[74]

[AD DOMINUM DEUM PRO  
INTERMISSIONE PECCATORUM (II)]

- 1] Domine
- 2] qui plasmasti me
- 3] miserere mei; et quomodo Tu vis et Tu scis  
mihi necessarium esse,
- 4] sic fiat de me; non secundum merita mea,
- 5] sed secundum misericordiam Tuam
- 6] et mirabile nomen Tuum, pie Christe.
  
- 7] Ut indulgentiam et remissionem omnium  
peccatorum meorum interveniente sancta  
Maria cum istis [...] et omnibus sanctis atque  
electis Tuis tribuas mihi;
  
- 8] et miserere mei, Creator meus,
- 9] *qui vivis et regnas [et regnas in saecula  
saeculorum. Amen].*

[74]

[DO PANA BOGA ODPUSZCZENIE  
GRZECHÓW (II)]

- 1] Panie,
- 2] który ukształtowałeś mnie,
- 3] zmiłuj się nade mną, tak jak Ty chcesz i tak  
jak wiesz, co jest mi potrzebne,
- 4] tak ze mną uczyń, nie według moich zasług,
- 5] lecz według Twojego miłosierdzia
- 6] i cudownego imienia Twojego, łaskawy  
Chryste,
- 7] Udziel mi, za wstawiennictwem świętej Maryi,  
z tymi [...] i wszystkimi świętymi, a także  
wybranymi Twoimi  
przebaczenia i odpuszczenia wszystkich moich  
grzechów.
- 8] I zmiłuj się nade mną, mój Stwórco,
- 9] *który żyjesz i królujesz [na wieki wieków.  
Amen].*

LXXXIX

[75]

[PRO PECCATIS (IX)]

Deus [...] concede [...] cum lacrimis [...]

(Nota hic oratio a adversa manu abrasa [notatio  
Glossatori moderni])

XC

[76]

[PRO PECCATIS (X)]

- 1] Cognosco, Domine Iesu Christe,
- 2] quia peccata mea innumerabil[i]a sunt valde,
- 3] ideo veniam peto, quam non mereor;
- 4] sed Tu manum misericordiae Tuae mihi  
porrige,
- 5] qui lapsus latroni confitenti,
- 6] Mariae flenti,

[75]

[ZA GRZECHY (IX)]

Boże... udziel... ze łzami... .

(Tu uwaga: modlitwa wrogą ręką wyskrobana.  
[Uwaga Glosatora nowożytnego])<sup>152</sup>

[76]

[ZA GRZECHY (X)]

- 1] Wiem, Panie Jezu Chryste,
- 2] jak bardzo niezliczone są moje grzechy,
- 3] dlatego proszę o przebaczenie, na które nie  
zasługuję.
- 4] Lecz Ty wyciągnij do mnie rękę Twojego  
miłosierdzia,
- 5] którą otworzyłeś bramy raju
- 6] upadłemu łotrowi, wyznającemu [swe  
grzechy],

<sup>152</sup> Około 10 linijek modlitwy Gertrudy, jeszcze przed „Glosatorem nowożytnym”, zostało wydrapane (wg wydawcy).

- |  |  |
|--|--|
| 7] Petro lacrimanti,   | 7] płaczącej Marii [Magdalenie],   |
| 8] publicano   | 8] lejącemu łyzy Piotrowi,   |
| 9] paradysi ianuam aperuisti.  | 9] celnikowi.  |
| 10] Domine Deus, Rex omnipotens,   | 10] Panie Boże, Królu wszechmogący,  |
| 11] libera me propter nomen Tuum de omni<br>angustia, pius Pater;  | 11] wyzwól mnie ze wszystkich utrapień moich,<br>łaskawy Ojcze,  |
| 12] et da mihi locum poenitentiae;   | 12] i daj mi sposobność do pokuty.   |
| 13] multa sunt Domine peccata mea et<br>innumerabilia valde;   | 13] Mnogie są, Panie, moje grzechy i nie dające<br>się zliczyć,  |
| 14] in verbis, in factis, in cogitatione, in locutione,<br>in actione, in fornicatione, in pollutione,<br>in libidine, in falso testimonio, in blasphemia,<br>in superbia, in vana gloria, in ira, in consensu | 14] w słowach, w czynach, w myśli, w mowie,<br>w działaniu, w nierządzie, w nieczystości,<br>w pożądliwości, w fałszywym świadectwie,<br>w bluźnierstwie, w pysze, w próżnej chwale,<br>w gniewie, w przyzwoleniu [na grzech], |
| 15] et in omnibus operibus malis;  | 15] i we wszystkich złych czynach.   |
| 16] Domine Deus,   | 16] Panie Boże,  |
| 17] propitius esto peccatis meis propter nomen<br>Tuum sanctum.  | 17] bądź litościwy dla moich grzechów ze<br>względu na swoje święte imię.  |

XCI

[77]

[AD DOMINUM IESUM CHRISTUM  
UT AD PORTAM PARADYSI  
PERDUCAT]

- 1] Domine Iesu Christe,
- 2] qui me dignatus fuisti ad imaginem Tuam  
creare
- 3] et Tuo sanguine sancto redimere,
- 4] et ad istius mundi vitae lucem perducere;
- 5] precor immensam clementiam Tuam,
- 6] ut me Tuo caelesti lumine digneris illuminare,
- 7] et vias paradysi mihi ostendas,
- 8] et ad portum salutis aeternae perducas.
- 9] *Per [Dominum nostrum Iesum Christum.  
Amen].*

[77]

[DO PANA JEZUSA CHRYSYTA,  
ABY DOPROWADZIŁ DO BRAM  
RAJU]

- 1] Panie Jezu Chryste,
- 2] który raczyłeś mnie stworzyć na swój obraz
- 3] i swoją świętą krwią odkupić,
- 4] i do światła życia na tym świecie doprowadzić,
- 5] proszę niezmierną łaskawość Twoją,
- 6] abyś mnie swoim niebieskim światłem  
oświecić raczył
- 7] i drogi raju mi ukazać,
- 8] i do przystani wiecznego zbawienia  
doprowadzić.
- 9] *Przez [Chrystusa Pana naszego. Amen]*

XCII

[78]

PRO PECCATIS ET PRO INIMICIS

- 1] Ad Te, Regem omnium *regum et Dominum omnium dominantium*
- 2] Infelix ego omnium confugio,
- 3] quia *Tu solus es refugium meum,*
- 4] solus et liberator in tribulacione et angustia;
- 5] *erue me, oro pie Pater, a circumdantibus*
- 6] *et insidiantibus me; ne derelinquas me Domine,*
- 7] Pater et Dominator vitae meae,
- 8] ut non corruam in conspectu adversariorum meorum:

[78]

ZA GRZECHY I ZA NIEPRZYJACIÓŁ

- 1] Do Ciebie, *Króla wszystkich królów i Pana wszystkich panowań*<sup>153</sup>,
- 2] ja, nieszczęsna, we wszystkim się uciekam,
- 3] ponieważ *Ty sam jesteś moją ucieczką,*
- 4] i sam jesteś wyzwolicielem w uciskach i utrapieniach
- 5] *uwolnij mnie, proszę, łaskawy Ojcze,*
- 6] *od osaczających i prześladujących mnie*<sup>154</sup>.
- 7] *Nie opuszczaj mnie*<sup>155</sup>, *Panie, Ojcze i Władco mego życia,*
- 8] niech nie upadnę na oczach moich przeciwników,

<sup>153</sup> Por. 1 Tm 6,15. Cała modlitwa zbudowana jest z reminiscencji i aluzji skryptyrystycznych.

<sup>154</sup> Por. Ps 31,7.

<sup>155</sup> Por. Ps 37,22.

- |   |  |
|---|--|
| 9] ne gaudeant de me inimici mei visibiles et invisibiles.                    | 9] aby nie ucieszyli się tym nieprzyjaciele moi, widzialni i niewidzialni,       |
| 10] <i>Sed fac mecum Domine signum in bono,</i>                               | 10] <i>lecz uczyni mi, Panie, znak ku dobremu,</i>                               |
| 11] <i>ut videant qui me oderunt et confundantur;</i>                         | 11] <i>aby ujrzeli ci, którzy mnie nienawidzą i byli zawstydzeni.</i>            |
| 12] quia Tu prius <i>adiuvasti me et Consolatus es me;</i>                    | 12] ponieważ Ty, łaskawy, <i>poratowałeś mnie i pocieszyłeś</i> <sup>156</sup> . |
| 13] <i>apprehende arma, Domine, et scutum in cuius nutu omnia consistunt,</i> | 13] <i>Chwyć, Panie, oręż i tarczę,</i> od skinienia których wszystko zależy,    |
| 14] <i>et exsurge in adiutorium mihi, quoniam peccavi nimis,</i>              | 14] <i>i pospiesz mi z pomocą</i> <sup>157</sup> , ponieważ bardzo zgrzeszyłam.  |
| 15] ac pondera peccatorum meorum me pregravant;                               | 15] A ciężar moich grzechów niech mnie nie przygniata.                           |
| 16] confiteor sancte Tibi magis scelera mea quam [merita],                    | 16] Wyznaję Tobie, Święty [...] <sup>158</sup> moje zbrodnie większe niż zasługi |
| 17] ut veniam merear.   | 17] – abym zasłużyła na przebaczenie.  |

<sup>156</sup> Ps 85,17.<sup>157</sup> Ps 34,2.<sup>158</sup> Imię świętego opuszczone.

XCIII

[79]

[PRO PECCATIS (XI)]

- 1] Dignare me, Domine,
- 2] indignam famulam Tuam ad Te clamantem,
- 3] exaudire, ut in isto saeculo sanitatem absque augmento delictorum
- 4] et remissionem omnium peccatorum atque gratiam Tuam mihi concedere digneris;
- 5] ut post istam corruptibilem vitam caetui electorum Tuorum adiungere me digneris;
- 6] Domine Deus meus, conserva me;
- 7] propitius sis mihi omnipotens Deus,
- 8] hic et in futuro. Amen.

[79]

[ZA GRZECHY (XI)]

- 1] Racz wysłuchać mnie, Panie,
- 2] niegodną służebnicę Twoją, do Ciebie wołającą,
- 3] abyś na tym świecie dać mi raczył zdrowie bez powiększania występków,
- 4] i odpuszczenie wszystkich moich grzechów, a także Twoją łaskę;
- 5] abyś mnie po tym śmiertelnym<sup>159</sup> życiu raczył dołączyć do zgromadzenia Twoich wybranych.
- 6] Panie, Boże mój, zachowaj mnie.
- 7] Boże wszechmogący, bądź mi miłościw
- 8] teraz i w przyszłości. Amen.

---

<sup>159</sup> Dosłownie: *zniszczalnym*.



XCIV	[80] [AD DEUM UT CONCEDAT VERITATEM INTELLEGERE]	[80] <sup>160</sup> [DO BOGA, ABY UDZIELIŁ ZROZUMIENIA PRAWDY]
	1] Concede nobis misericors Deus	1] Daj nam, miłosierny Boże,
	2] ut sicut in nomine Patris et Filii divini generis intellegimus veritatem	2] abyśmy – jak w imieniu Ojca i Syna pojmujemy prawdę Boskiego rodzenia
	3] sic in Spiritu Sancto totius cognoscamus substantiam.	3] tak w Duchu Świętym poznali całą istotę [Boga]
	4] <i>Qvi vivis [et regnas in saecula saeculorum. Amen].</i>	4] <i>Który żyjesz [i królujesz na wieki wieków. Amen].</i>

<sup>160</sup> B. Kürbis w przypisie 1 na s. 197, komentując treść tej krótkiej, trynitarnej, modlitwy, uważa, że tekst modlitwy „nie przystaje” do Gertrudy, jest bowiem za bardzo szkolny, przesiąknięty filozofią i teologią. Tymczasem, cytowany kilkakrotnie przez tłumaczkę B. Nadolski, niezbitnie wykazuje (wbrew opinii P. Sczanieckiego), że wykształcenie teologiczne Gertrudy należy uznać za wybitne (B. Nadolski: *Teologiczne treści w modlitewniku Gertrudy*, „Studia Theologica Varsaviensia” 33(1995) 1, 44-56). Zresztą Gertruda zdaje się cenić wiedzę religijną, gdyż prosi o nią w zakończeniu modl. XCVII, mówiąc przy tym o Stwórcy: *Deus meus et Doctor meus*. Sama B. Kürbis zauważa w stosownym przypisie (nr 2 na s.202), że we wczesnym średniowieczu *doctor* to *teolog, mistrz i nauczyciel*.

XCV

[81]

DE NOCIVIS REBUS TIMENDIS

- 1] Deus meus et Pater Domini mei Iesu Christi
- 2] cuius verbo caeli sunt,

[81]<sup>161</sup>

O RZECZACH SZKODLIWYCH  
WZBUDZAJĄCYCH STRACH

- 1] Boże mój i Ojcie Pana mojego Jezusa  
Chrystusa,
- 2] przez którego słowo stały się niebiosa,

---

<sup>161</sup> B. Kürbis włącza do *Modlitewnika* ten tekst stanowiący (przepisaną zresztą skądinąd) modlitwę o ochronę przed truciznami i czarami. Tymczasem modlitwy Gertrudy, jak zauważyła już Z. Kozłowska-Budkowa, w jednej ze swoich recenzji edycji rzymskiej, są pozbawione elementów zabobonu i magii, co dobrze świadczy o kulturze religijnej ich autorki. B. Kürbis pisze ponadto (w przypisie 1 na s. 199), że pogląd o przynależności inkryminowanego tekstu do *Manuskryptu* Gertrudy podziela za W. Meysztowiczem i podaje stronę jego opracowania (133), na których ma on o tym pisać. Tymczasem na wymienionej stronie w edycji Meysztowicza znajdujemy reprodukcję jednej z gertrudiańskich miniatur oraz początek *Speculum astrologicum*, mającego w tej edycji nr 26. Ani śladu tezy, o której pisze B. Kürbis. W wydaniu Meysztowicza próżno zresztą szukalibyśmy tej modlitwy, co niezbiecie dowodzi, że nie zaliczył on jej do *Manuscriptum Gertrudae* (wszak taki tytuł nosi jego edycja). Rzecz jeszcze bardziej komplikuje się w przypisach do edycji krytycznej: są tam bowiem dwa przypisy dotyczące tekstu 81. Najpierw, w przypisie 1 na s. 137 czytamy, że cechy paleograficzne tej modlitwy – różne od ręki Gertrudy – zdają się wskazywać na pisarza *Prognostyków* i *Kalendarza*. Jednakże już na s. 157 w przypisie 1 (przepisanym ze s. 199 przekładu *Modlitw*) dowiadujemy się, że – po pewnym wahaniu – zaliczono ten tekst do zbioru, stanowiącego *Modlitewnik* Gertrudy. (Przy czym ze zdania w przekładzie: *tak też dawniejsza opinia B. Kürbis* i podano miejsce, w edycji zostało: *tak też dawniejsza opinia*). W niniejszym przekładzie – postępując za edycją krytyczną M. H. Malewicz i B. K. Kürbis – zamieszczamy inkryminowany tekst, jednakże o jego przynależności zarówno do manuskryptu, jak i *Modlitewnika* Gertrudy należy mieć poważne wątpliwości. Wprawdzie treść tej modlitwy jest do zaakceptowania z punktu widzenia chrześcijańskiej ortodoksji, jednakże wyraźnie odbiera od treści i stylu religijności Gertrudy

- |  |  |
|--|--|
| 3] cui omnia subiecta sunt,  | 3] któremu wszystko jest poddane,  |
| 4] cui omnis creatura deservit,  | 4] któremu służy wszelkie stworzenie,  |
| 5] et omnis potestas subiecta est,   | 5] któremu poddana jest wszelka władza   |
| 6] et quem vis omnis nociva metuit et expavescit.  | 6] i którego wszelkie siły szkodzące obawiają się i przerażają.  |
| 7] Te ad auxilium meum invoco, cuius audito nomine serpentes conquiescunt.   | 7] Ciebie, na którego imienia dźwięk uspokajają się węże, przywołuję ku swojej pomocy.   |
| 8] Draco fugit, vipera silet, et rubeta illa quae dicitur rana, quieta torpescit, scorpius extinguitur, regulus vincitur et spalangus noxii nihil operatur; et omnia venenata, et adhuc ferociora repentina, et animalia noxia verentur, et omnes adversae salutis humanae radices arescunt. | 8] [Na dźwięk tego imienia] ucieka smok, milknie żmija, a ta żaba, którą nazywa się ropuchą drętwieje w bezruchu; skorpion ginie, bazyliśzek zostaje pokonany, a osa nie robi nic szkodliwego. I wszystkie jadowite i dotąd krwiożercze, dzikie i szkodliwe zwierzęta zaczynają się bać, a wszelkie korzenie szkodzące ludzkiemu zdrowiu usychają. |
| 9] Tu extingue omne venenatum virus  | 9] Ty [Boże] zniwecz wszelkie jadowite trucizny,   |
| 10] et omnes operationes eius mortiferas, et vires quas habet evacua,  | 10] a jakiegokolwiek ich zabijające działanie i moc usuń.  |
| 11] et da in conspectu Tuo omnibus his quos creasti,   | 11] I daj wszystkim, których stworzyłeś i [przebywają] przed Twoim obliczem,   |

- 12] ut oculis videant, auribus audiant, corde  
magnitudinem Tuam intellegant,  
13] ut per intercessionem sancti Iohannis  
evangelistae ab omni prestigiorum sive  
veneficiorum periculo nunc et in aevum  
protegar,  
14] ne nulla malignitas diaboli, nullus malus homo  
sibi [s] nocere possit.  
15] *Per [Dominum nostrum Iesum Christum.  
Amen].*

XCVI

[82]

PRO VIVIS AC DEFUNCTIS

- 1] Deus omnipotens Redemptor mundi,  
2] qui pro salute humani generis in hunc mundum  
venire dignatus es  
3] peccatores redimere preciosissimo Tuo  
sanguine,  
4] exaudi orationem, quam ego indigna et  
peccatrix supplex deprecor,

- 12] aby widzieli oczyma, słyszeli uszami, sercem  
pojowali Twoją wspaniałość,  
13] abyś przez wstawiennictwo św. Jana  
Ewangelisty od niebezpieczeństwa  
wszelkich czarów, czy zaklęć teraz i na  
zawsze ochronił,  
14] aby żadna diabelska złośliwość, ani żaden zły  
człowiek nie mogli mi szkodzić.  
15] *Przez [Pana naszego Jezusa Chrystusa.  
Amen].*

[82]

ZA ŻYWYCH I UMARŁYCH

- 1] Boże wszechmogący, Odkupicielu świata,  
2] który dla zbawienia rodzaju ludzkiego raczyłeś  
przyjść na ten świat,  
3] grzeszników swoją najdroższą krwią wykupić,  
4] wysłuchaj modlitwy, którą ja, niegodna  
i grzeszna, klęcząc, Cię proszę,

- |   |   |
|---|---|
| 5] ut psalmi, quos ad laudem et gloriam nominis<br>Tui decantavi,           | 5] aby psalmy, które dla uwielbienia i chwały<br>imienia Twego odśpiewałam, |
| 6] digne intercedant apud Te pro peccatis meis;                             | 6] godnie wstawiały się u Ciebie za moje<br>grzechy.                        |
| 7] Creator mundi,   | 7] Stwórczo świata!   |
| 8] cunctipotens Deus,   | 8] Wszechpotężny Boże!  |
| 9] Spes credentibus,  | 9] Nadziejo wyznawców!  |
| 10] Gloria resurgentibus;   | 10] Chwało zmartwychwstałych!   |
| 11] supliciter clementiam Tuam imploro per hos<br>psalmos,                  | 11] Pokornie błagam Twoją łaskawość przez te<br>psalmy,                     |
| 12] quos pro salute vivorum ac mortuorum<br>percantavi,                     | 12] które dla zbawienia żywych oraz umarłych<br>odśpiewałam,                |
| 13] ut nos a perpetuis tormentis eripias,                                   | 13] abyś nas od wiecznych męczarni<br>uwolnił,                              |
| 14] et premium aeternae beatitudinis omnibus recte<br>credentibus concedas. | 14] a wszystkim prawdziwie wierzącym dał<br>nagrodę wiecznej szczęśliwości. |
| 15] <i>Per [Dominum nostrum Iesum Christum.<br/>Amen].</i>                  | 15] <i>Przez [Chrystusa Pana naszego. Amen].</i>                            |

XCVII

[83]

[AD DEUS UT DEFENDAT CONTRA  
DIABOLUM]

- 1] Ego obsecro Te Domine Deus omnipotens,
- 2] ut Tu in me colloces amorem Tuum et timorem  
Tuum;
- 3] suscita in me paenitentiam et fletum  
peccatorum meorum,
- 4] pro nomine Tuo;
- 5] da mihi memoriam mandatorum Tuorum, et  
adiuva me, Domine Deus meus,
- 6] et dele iniquitatem meam a conspectu Tuo;
- 7] *et ne avertas faciem tuam* ab oratione mea;
- 8] *ne proitias [s] me* a fatie [s] Tua;
- 9] *ne derelinquas me Domine Pater Deus meus;*

[83]

[DO BOGA, ABY BRONIŁ PRZED  
DIABŁEM]

- 1] To ja, Panie Boże wszechmogący, błagam Cię,
- 2] abyś umieścił we mnie swoją miłość i swoją  
bojaźń.
- 3] Wzbudź we mnie pokutę i opłakiwanie moich  
grzechów
- 4] ze względu na Twoje imię.
- 5] Daj mi pamięć przykazań Twoich i wspieraj  
mnie, Panie, Boże mój.
- 6] Izgładź nieprawości moje przed obliczem Twoim<sup>162</sup>,
- 7] i *nie odwracaj oblicza Twego*<sup>163</sup> od modlitwy mojej;
- 8] *nie odrzucaj mnie*<sup>164</sup> od Twego oblicza.
- 9] *Nie opuszczaj mnie, Panie, Ojcze, Boże mój,*

<sup>162</sup> Aluzja do Ps 50, 3 i 11.

<sup>163</sup> Ps 26,9.

<sup>164</sup> Ps 70,9.

- |  |  |
|--|--|
| 10] <i>ne discesseris a me;</i>                                    | 10] <i>nie oddalaj się ode mnie</i> <sup>165</sup> !                         |
| 11] <i>sed confirma me in Tua voluntate;</i>                       | 11] Lecz wzmocnij mnie w Twojej woli.  |
| 12] <i>doce me quid debeam agere,</i>                              | 12] Ucz mnie, co powinnam czynić,  |
| 13] <i>aut quid boni loqui, quid tacere;</i>                       | 13] lub co dobrego powiedzieć, a co przemilczeć.                             |
| 14] <i>defende me, Domine Deus meus,</i>                           | 14] Broń mnie Panie, Boże mój  |
| 15] <i>contra iacula diaboli; et contra angeli tartari,</i>        | 15] przed zakusami diabła i przeciw aniołowi<br>piekielnemu                  |
| 16] <i>suggerentem et docentem multa mala.</i>                     | 16] podpowiadającemu i uczącemu rozmaitego zła.                              |
| 17] <i>Defende me, Domine Deus meus</i>                            | 17] Obroń mnie, Panie, Boże mój  |
| 18] <i>contra omnes inimicos meos visibiles et<br/>invisibiles</i> | 18] przed wszystkimi nieprzyjaciółmi moimi,<br>widzialnymi i niewidzialnymi. |
| 19] <i>ne deseras me, Domine Deus meus;</i>                        | 19] Nie opuszczaj mnie, Panie, Boże mój.                                     |
| 20] <i>ne derelinquas me, miseram famulam Tuam,</i>                | 20] Nie pozostawiaj mnie, biednej służebnicy swojej,                         |
| 21] <i>sed adiuva me, Domine Deus meus</i>                         | 21] lecz wspomóż mnie Panie, Boże mój,                                       |
| 22] <i>et perfice in me doctrinam Tuam;</i>                        | 22] i utwierdź we mnie swoją naukę,  |
| 23] <i>doce me facere voluntatem Tuam;</i>                         | 23] ucz mnie czynić Twoją wolę,  |

---

<sup>165</sup> Ps 37,22.

24] quia Tu es Deus meus et doctor meus.

25] *Qui vivis et [et regnas in saecula saeculorum.  
Amen].*

XCVIII

[84]

PRO TRIBULATIONE

- 1] Omnia quae fecisti mihi, Domine, in vero iudicio fecisti,
- 2] quia peccavi et mandatis Tuis non obedi;
- 3] sed *da gloriam nomini Tuo,*
- 4] et fac mecum secundum multitudinem misericordiae Tuae.
- 5] Libera me in tempore tribulationis et angustiae meae.

24] ponieważ Ty jesteś Bogiem moim i moim nauczycielem.

25] *Który żyjesz [i królujesz na wieki wieków.  
Amen].*

[84]

W PRZEŚLADOWANIU<sup>166</sup>

- 1] Wszystko, co uczyniłeś mi Panie, w prawdziwym sądzie uczyniłeś,
- 2] ponieważ zgrzeszyłam i Twoich przykazań nie posłuchałam.
- 3] Ale *imieniu Twojemu daj chwałę*<sup>167</sup>
- 4] i postąp ze mną według ogromu miłosierdzia Twego.
- 5] Wyzwól mnie w czasie prześladowań i utrapień moich.

<sup>166</sup> Tytuł ten można też rozumieć: *ze względu na prześladowanie, o ratunek w prześladowaniu (udręczeniu, ucisku, przygnębieniu, nędzy, potrzebie).*

<sup>167</sup> Ps 113, 9 lub 113B,1 (w Biblii Tysiąclecia 115,1).



- |   |   |
|---|---|
| <p>6] Iniquitates meae, Domine, multiplicatae sunt<br/>super caput meum,</p> <p>7] delicta mea creverunt usque ad celos;</p> <p>8] parce, Domine,</p> <p>9] et inclina super me misericordiam Tuam, Domine.</p> <p>10] <i>Per [Dominum nostrum Iesum Christum. Amen].</i></p> | <p>6] Nieprawości moje, Panie, są niezliczone nad<br/>głową moją<sup>168</sup>.</p> <p>7] Przewinienia moje wyrosły aż do nieba.</p> <p>8] Przebacz, Panie!</p> <p>9] I skieruj na mnie, Panie, miłosierdzie swoje!</p> <p>10] <i>Przez [Chrystusa Pana naszego. Amen].</i></p> |
|---|---|

XCIX

[85]

ORACIO AD SANCTAM MARIAM PRO  
AMICO ET SEIPSA

- 1] Gloriosa Dei genitrix virgo semper Maria  
piissima
- 2] Domina mea unica spes mea,
- 3] solae dulcedo mea sancta consolacio mea tota;
- 4] post Deum in Tua caritatae maximam fiduciam  
habeo,

[85]

DO ŚWIĘTEJ MARYI ZA PRZYJACIELA  
I SAMĄ SIEBIE

- 1] Chwalebna Bogarodzico, zawsze Dziewico,  
najłaskawsza Maryjo,
- 2] Pani moja, jedyna moja nadziejo,
- 3] sama moja słodyczy, święte moje całe  
pocieszenie.
- 4] Po Bogu, w Twojej miłości, mam największe  
zawierzenie,

<sup>168</sup> Ps 37,5 (parafraza).

- |   |   |
|---|---|
| 5] quia nullus meis delictis valet succurre[re],                              | 5] ponieważ nikt nie zdoła wspomóc mnie w moich przewinach,                   |
| 6] sicut Tu, quae ipsum doctorem misericordiae immaculata portasti.           | 6] jak tylko Ty, która, Niepokalana, nosiłaś samego Nauczyciela Miłosierdzia  |
| 7] Ideo ad Te confugio et Tibi tota devocione PETRUM commendo,                | 7] Dlatego uciekam się do Ciebie i Tobie, z całą pobożnością, polecam Piotra, |
| 8] ut sit servus Tuus et Filii Tui Iesu Christi,                              | 8] aby był sługą Twoim i Twojego Syna, Jezusa Chrystusa.                      |
| 9] licet enim indignus sit nullisque operibus promeruisset, tamen condicione, | 9] Chociaż bowiem byłby niegodny i nie zasługiwałby żadnymi dziełami,         |
| 10] quia ab ipso creatus est  | 10] jednak ze względu na to, że został przez Niego stworzony                  |
| 11] et eius precioso sanguine redemptus.                                      | 11] i został odkupiony Jego najdroższą krwią [może nim się stać].             |
| 12] Iam prae cunctis mortalibus eum peccatorem cognosco;                      | 12] Uznaję go za grzesznika ponad wszystkich śmiertelnych;                    |
| 13] idcirco ad Tuam misericordiam confugio, eum committendo Tibi,             | 13] i dlatego uciekam się do Twojego miłosierdzia, polecam go Tobie,          |
| 14] ut per te glorificatus vel purificatus                                    | 14] aby przez Ciebie uwielbiony i oczyszczony                                 |

- 15] ad gratiam Tui pervenire valeat dulcissimi  
Fili;
- 16] Domina, ne eum despicias neque abicias,  
17] sed imp[er]e fide tutissima, eum miserum  
suscipe,  
18] quae spes es omnium miserorum,  
19] et ad Te confugientes benignissime suscipis.  
20] AMEN.

C

[86]

ITEM ALIA [ORATIO AD SANCTAM  
MARIAM]

- 1] *Ave Maria gratia plena Dominus tecum*<sup>169</sup>,  
2] quae es solae pulcherrima super solem.

- 15] zasłużył na dojscie do łaski Twojego  
najświętszego Syna.  
16] Pani, nie gardź nim, nie odrzucaj go,  
17] lecz rozkaż [mu wyznać] całą pełnię wiary  
[i] przyjmij go biednego,  
18] która jesteś nadzieją wszystkich  
nieszczęsnych,  
19] i przyjmij najłaskawiej uciekających się do  
Ciebie.  
20] Amen.

[86]

PODOBNIENIE, INNA [MODLITWA  
DO ŚWIĘTEJ MARYI]

- 1] *Zdrowaś Maryjo, łaski pełna, Pan z Tobą,*  
2] która sama jesteś piękniejsza nad słońce,

---

<sup>169</sup> Łk 1,29.

- |  |   |
|--|---|
| 3] Ave cuius speciem rex caeli et terrae concupivit.         | 3] Zdrowaś, której piękności pożądał Król nieba i ziemi.              |
| 4] Ave ab angelo salutata.                                   | 4] Zdrowaś, pozdrowiona przez anioła.                                 |
| 5] Ave obumbrata a Spiritu Sancto.                           | 5] Zdrowaś, zacieniona Duchem Świętym.                                |
| 6] Ave pregnans Deum.  | 6] Zdrowaś, brzemienna Bogiem.  |
| 7] Ave quae Filium Dei ex Tuis visceribus meruisti generare. | 7] Zdrowaś, która zasłużyłaś ze swego łona porodzić Syna Bożego.      |
| 8] Ave quae Filium Dei in cunabulis revinx[is]ti.            | 8] Zdrowaś, która Syna Bożego owinęłaś w pieluszki.                   |
| 9] Ave quae filium Dei in balneum misisti.                   | 9] Zdrowaś, która włożyłaś Syna Bożego do kąpielni.                   |
| 10] Ave quae Filium Dei in presepium declinasti.             | 10] Zdrowaś, która ułożyłaś Syna Bożego w żłóbku.                     |
| 11] Ave quae Filium Dei in templum praesentasti.             | 11] Zdrowaś, która ofiarowałaś Syna Bożego w świątyni.                |
| 12] Ave quae Filium Dei genuisti secundum carnem.            | 12] Zdrowaś, która zrodziłaś Syna Bożego wedle ciała.                 |
| 13] Ave quae Filium Dei audisti predicantem nostram salutem. | 13] Zdrowaś, która usłyszałaś Syna Bożego głoszącego nasze zbawienie. |
| 14] Ave gloriosa et nimis gloriosa.                          | 14] Zdrowaś, chwalebna i bardzo chwalebna!                            |

- |  |  |
|--|--|
| 15] Ave quae Filium Dei vidisti in cruce pro nostra redemptione suspensum.   | 15] Zdrowaś, która widziałaś Syna Bożego, zawieszzonego na krzyżu dla naszego odkupienia.  |
| 16] Ave quae Filium Dei vidisti resurgentem a mortuis per gloriam Patris.  | 16] Zdrowaś, która widziałaś Syna Bożego powstającego z martwych dla chwały Ojca.  |
| 17] Ave quae Filium Dei vidisti ad caelos ascendentem cum illa carne quam ex Te sancta et immaculata virgine suscepit. | 17] Zdrowaś, która widziałaś Syna Bożego, wstępującego na niebiosy, w tym Ciebie, które otrzymałaś od Ciebie, święta i niepokalana Dziewico. |
| 18] Ave Domina angelorum.  | 18] Zdrowaś, Pani aniołów.   |
| 19] Ave Regina caelorum.   | 19] Zdrowaś, Królowo niebios.  |
| 20] Ave laus omnium sanctorum.   | 20] Zdrowaś, Chwało wszystkich świętych.   |
| 21] Ave exsultatio iustorum.   | 21] Zdrowaś, Rozradowanie sprawiedliwych.  |
| 22] Ave recuperatio perditorum.  | 22] Zdrowaś, Odzyskanie utraconych.  |
| 23] Ave spes nostra.   | 23] Zdrowaś, Nadziejo nasza.   |
| 24] Ave salus nostra.  | 24] Zdrowaś, Uzdrowienie nasze.  |
| 25] Ave gloriosa Mater Domini, Sancta Maria, angelorum laude dignissima et a cunctis veneranda.                        | 25] Zdrowaś, chwalebna Matko Pana, święta Maryjo, najgodniejsza czci i przez wszystkich czczona.   |
| 26] AMEN.  | 26] Amen.  |
| 27] <i>P[er Dominum nostrum Iesum Christum. Amen].</i>   | 27] <i>P[rzez Pana naszego Jezusa Chrystusa. Amen].</i>  |

CI

[87]

ALIA [AD SANCTAM MARIAM PRO FILIO]

- 1] SANCTA MARIA VIRGO perpetua,
- 2] per dilectionem Filii Dei qui te dilexit,
- 3] ut te exaltaret super choros angelorum,
- 4] exaudi me et ora pro unico Filio meo PETRO.
- 5] Sancta Maria adiuva eum et intercede pro eo:
- 6] ut liberet eum et custodiat eum Deus ab omni malo
- 7] et ab omni periculo,
- 8] et ab omnibus angustiis et tribulationibus.
- 9] Sancta Maria virgo virginum adiuva eum.
- 10] Sancta Maria, Domina et Regina totius orbis, adiuva.

[87]

INNA [DO ŚWIĘTEJ MARYI ZA SYNA]

- 1] Święta Maryjo, zawsze Dziewico,
- 2] przez umiłowanie Syna Bożego, który Ciebie umiłował,
- 3] aby Cię wynieść ponad chóry anielskie,
- 4] wysłuchaj mnie i módl się za jedynego syna mojego, Piotra.
- 5] Święta Maryjo, wspieraj go i wstaw się za nim,
- 6] aby Bóg go uwolnił i strzegł od wszelkiego zła,
- 7] i od wszelkiego niebezpieczeństwa,
- 8] i od wszelkich trudności i ucisków.
- 9] Święta Maryjo, Panno nad pannami<sup>170</sup>, wspieraj go!
- 10] Święta Maryjo, Pani i Królowo całego świata, wspieraj go!

<sup>170</sup> *Virgo virginum*. Tłumaczę zgodnie z tradycją wyznaczoną przez *Litanie Loretańską*.

- 
- |  |   |
|--|---|
| 11] Sancta Maria, spes miserorum, ora pro eo et adiuva eum                       | 11] Święta Maryjo, Nadziejo biednych, módl się za niego i wspieraj go,                        |
| 12] nimis merentem et anxiantem.   | 12] Aż nadto smutnego i ogarniętego lękiem.   |
| 13] Sancta Maria, benignissima consolatio ad te confugientium                    | 13] Święta Maryjo, najłaskawsza pociecho uciekających się do Ciebie                           |
| 14] adiuva eum et ora pro peccatis et negligentiis suis.                         | 14] wspieraj go i módl się za jego grzechy i zaniedbania.                                     |
| 15] Sancta Maria exaudi quaeso me miseram ad te confugientem,                    | 15] Święta Maryjo, wysłuchaj, proszę, mnie biednej, uciekającej się do Ciebie,                |
| 16] ut unicus Filius meus sentiat Tuum levamen                                   | 16] aby mój jedyny syn odczuł Twą pomoc,  |
| 17] qui ad Tuum confugit auxilium.   | 17] on, który ucieka się do Twojego wsparcia.   |
| 18] Sancta et gloriosa benedicta et preclara Dei genitrix virgo Maria castissima | 18] Święta i chwalebna, błogosławiona i przesławna Boża Rodzicielko, najczystsza Panno Maryjo |
| 19] omniumque feminarum Deo dilectissima,  | 19] I najmiłsza Bogu ze wszystkich niewiast.  |
| 20] Te laudant omnes spiritus angelici   | 20] Ciebie chwałą wszystkie duchy anielskie,  |
| 21] quorum regem ex Tuo puellari utero genuisti.                                 | 21] których Króla zrodziłaś z Twego dziewiczego łona.   |

- |   |   |
|---|---|
| 22] Te laudat Christi precursor                                   | 22] Ciebie chwali poprzednik Chrystusa <sup>171</sup>                             |
| 23] cum omnibus patriarchis et prophetis,                         | 23] ze wszystkimi patriarchami i prorokami  |
| 24] et innocentibus martiribus,                                   | 24] i niewinnymi męczennikami,  |
| 25] ceterisque iustis   | 25] i innymi sprawiedliwymi,  |
| 26] quos Filius Tuus in infemo visitavit                          | 26] których Syn Twój odwiedził w Otchłani,  |
| 27] et suae potentia divinitatis inde liberavit.                  | 27] i mocą swojej boskości stamtąd uwolnił <sup>172</sup> .                       |
| 28] Tibi gratias agunt omnes sancti                               | 28] Tobie składają dzięki wszyscy święci,   |
| 29] qui per gloriosam mortem Filii tui a perpetua<br>morte erepti | 29] którzy przez chwalebną śmierć Twojego Syna<br>wybawieni od śmierci wiecznej   |
| 30] iam perfruuntur felicitate aeternae caelestis<br>patriae.     | 30] już doznają szczęścia wiekuistej niebieskiej<br>ojczyzny.                     |
| 31] Te glorificet omnis creatura,                                 | 31] Ciebie uwielbia wszelkie stworzenie,  |
| 32] quae Dei gratia preveniente et Tua castitate<br>promerente    | 32] która z uprzedzającej łaski Boga i dzięki<br>swojej przedzasłużonej czystości |
| 33] sola inter omnes et prae omnibus digna inuenta<br>es,         | 33] sama wśród wszystkich i przed wszystkimi<br>stałaś się godna,                 |

<sup>171</sup> Św. Jan Chrzciciel.

<sup>172</sup> Można też przetłumaczyć: *a następnie uwolnił swojej mocą Boskości.*



- |   |   |
|---|---|
| 34] ut Deus ante saecula natus a Deo Patre                    | 34] aby Bóg, przed wiekami zrodzony z Boga Ojca,                              |
| 35] ex Te ad redemptionem mundi nasceretur in<br>temperae,    | 35] z Ciebie się narodził w czasie dla zbawienia<br>świata.                   |
| 36] et panis angelorum Tuo lacte pasceretur,                  | 36] I [On] Chleb aniołów Twoim wykarmiony<br>został mlekiem,                  |
| 37] et quem totus non capit orbis Tuo gremio<br>collocaretur, | 37] I [Ten,] którego świat nie ogarnia, objęło<br>Twoje łono,                 |
| 38] et qui mundum continet Tuis continetur<br>[visceribus],   | 38] i który świat ogarnia, ogarnięty był Twoim<br>łonem,                      |
| 39] et Dominator celi et terrae,                              | 39] i Władca nieba i ziemi  |
| 40] per triginta spatium annorum                              | 40] przez trzydzieści lat   |
| 41] ut Filius Matri Tibi oboedienter subderetur.              | 41] – jako Syn Matki – Tobie był posłusznie poddany.                          |
| 42] Omnipotentissima et Oratrix caelorum                      | 42] Najwszechmocniejsza i Pośredniczka niebios,                               |
| 43] nobilissima Regina angelorum;                             | 43] najszlachetniejsza Królowo aniołów,                                       |
| 44] dignum est enim, ut ab omnibus lauderis                   | 44] godne jest bowiem, abyś była przez<br>wszystkich chwalona,                |
| 45] qui tantis honoribus non solum prae mulieribus            | 45] która takimi zaszczytami jesteś wyniesiona,<br>nie tylko przed niewiasty, |

- |   |  |
|---|--|
| 46] sed etiam prae omnibus angelis es sublimata.  | 46] lecz także przed wszystkich aniołów.                                   |
| 47] Sicut angelicis panter ac humanis laudibus magnificeris,  | 47] Skoro anielskim i ludzkim uwielbieniem jesteś wyróżniona,              |
| 48] meae exiguae devotionem in Tua laude ne abomineris,   | 48] to nie pogardzaj moimi drobnymi modlitwami na Twoją cześć,             |
| 49] que preter communem,  | 49] ponieważ oprócz powszechnego uwielbienia,                              |
| 50] quam omnis Filii Tui creatura Tibi debet,   | 50] które winne jest Tobie wszelkie stworzenie Twojego Syna,               |
| 51] venerationem singularem Tuae sanctitati servitutum gratiarumque refero accionem pro pietate singulari | 51] oddaję Twojej świętości szczególną służbę i dziękczynienie             |
| 52] qua me indignam semper solebas consolari.   | 52] za szczególną łaskawość, którą mnie niegodną zawsze zwykłaś pocieszać. |
| 53] Quas tamen laudes Tuae dignitati convenientes,  | 53] Jakie jednak pochwały, odpowiednie Twojej godności,                    |
| 54] quod obsequium, quas gratiarum acciones Tibi valeo persolvere,  | 54] jakie poświęcenie, jakie dziękczynienie zdołała bym złożyć Tobie,      |
| 55] que angelicas ipsas laudes preemines dignitate?   | 55] która przewyższasz godnością sławę samych aniołów?                     |

- |  |   |
|--|---|
| 56] Scilicet nullatenus valeam digne,  | 56] Wiadomo, że nigdy nie zdołałabym [tego uczynić] w sposób godny,   |
| 57] gratias ago Tibi devote,   | 57] [to jednak] składam Tobie pobożne dzięki, które   |
| 58] que dum sim sordida, polluta, variisque viciis maculata,   | 58] – chociaż jestem nikczemna i splamiona różnymi wadami –   |
| 59] in omnibus necessitatibus et angustiis meis ad Te clamanti   | 59] we wszystkich potrzebach i utrapieniach moich wołam do Ciebie,  |
| 60] tam pie, tam benigne dignata es adesse,  | 60] [A Ty] raczyłaś być tak łaskawa i tak łagodna,  |
| 61] ut non solum quod desiderabam Tuæ divine contrarium videretur voluntati, sed etiam a Filio Tuo talem consolationem mihi frequenter impetrasti, | 61] że nie tylko, to czego pragnęłam, ([a co] wydawało się sprzeczne z Twoją Boską wolą), lecz także uprosiłaś mi u Syna Twojego takie pocieszenie, |
| 62] qualem nec cogitare potui, [nec] desiderare presumi;   | 62] którego nawet nie mogłam wymyślić ani nie odważyłam się pragnąć.  |
| 63] et quis de Tua pietate potest desperare, vel de Tua bonitate diffidere,  | 63] I któż może wątpić w Twoją łaskawość lub nie ufać Twojej dobroci,   |
| 64] cum omnium christicularum indignissimam  | 64] skoro raczyłaś okazać tak wielką łaskawość  |

65] tantam pietatis dulcedinem dignata es ostendere?	65] najbardziej niegodnej spośród czcicieli Chrystusa?
66] Inde confugio sub Tuam protectionem	66] Dlatego uciekam się pod Twoją opiekę
67] et commendo in Tuam fidem animam et corpus unici filii mei PETRI,	67] i powierzam Tobie wiernej duszę i ciało jedynego syna mego, Piotra,
68] et omnes necessitates animae et corporis,	68] i wszystkie potrzeby duszy i ciała,
69] et omnes dolores et angustias cordis unici filii mei PETRI,	69] i wszystkie bóleści i uciski serca jedynego syna mego, Piotra,
70] et omnem vitam suam et finem vitae suae,	70] i całe jego życie, i koniec jego życia,
71] nec non quod sibi agendum aut cogitandum aut loquendum est,	71] jak i to, co ma robić albo myśleć, albo mówić,
72] ut pie dirigatur secundum Filii Tui voluntatem	72] by łaskawie był kierowany według woli Twego Syna.
73] et peto te, summum efficax solamen	73] I proszę Cię, najskuteczniejsza ucieczko <sup>173</sup>
74] omnium te querentium:	74] wszystkich szukających Ciebie,
75] ut solitam Tuae pietatis gratiam	75] abyś łaską zwykłą Twej łaskawości,

<sup>173</sup> Może być też: pociecho, pocieszycielko.

- |  |   |
|--|---|
| 76] inter diversos presentis vitae casus,                              | 76] w różnych wydarzeniach jego obecnego życia,                                       |
| 77] precipue in hora exitus sui ex vita,                               | 77] szczególnie w godzinę jego odejścia z życia,                                      |
| 78] adesse concedas.   | 78] zechciała [mu] towarzyszyć.   |
| 79] Virgo perhennis!   | 79] Wieczysta Panno!  |
| 80] pulcherrima et intacta Sponsa aeterni Regis!                       | 80] najpiękniejsza i nienaruszona Oblubienico<br>Króla wieków!                        |
| 81] Mater innupta Creatoris!   | 81] Matko niezamężna Stworzyciela!  |
| 82] Mulier inter omnes benedicta,                                      | 82] Niewiasto między wszystkimi błogosławiona,  |
| 83] sola mente et corpore inviolata!                                   | 83] sama jedna nienaruszona na umyśle i na ciele!                                     |
| 84] Obsecro te per aeternam felicitatem                                | 84] Błagam Cię przez wieczną szczęśliwość,  |
| 85] quam ut decet Dei Matrem prae omnibus<br>sanctis in celo possides, | 85] którą posiadasz w niebie, większą niż wszyscy<br>święci, jak przystoi Matce Boga, |
| 86] ut Tuum famulum Petrum, mente et corpore<br>Tibi subiectum,        | 86] abyś służył Twojemu, Piotra, poddanego Ci<br>myślą i ciałem,                      |
| 87] digneris Tuo Filio commendare: qui Tibi nil<br>vult negare,        | 87] raczyła polecić swemu Synowi, który niczego<br>Ci nie chce odmawiać,              |
| 88] quatenus ipse tuam laudabilem virginitatem in<br>tantum dilexit,   | 88] ponieważ tak umiłował Twą uwielbienia<br>godną dziewiczość,                       |

89] ut Te prae omnibus sibi in Matrem eligeret,	89] że Cię obrał przed wszystkimi innymi na Matkę
90] et illibate decus virginitatis non violaret,	90] i nie naruszył nietkniętej chwały dziewiczości,
91] quando de casto cubili ventris processit;	91] gdy przyszedł na świat z Twego czystego łona.
92] pro Tui honore et dilectione concedat	92] Dla Twojej czci i miłości niech udzieli mu
93] sibi placitam humilitatem et veram aequitatem,	93] miłej Tobie pokory i prawdziwej prawości <sup>174</sup>
94] et dignetur eum tueri ab insidiis et temptacionibus diaboli	94] i niech raczy go osłaniać od zasadzek i pokus diabła,
95] et omnium inimicorum visibillum et invisibillum,	95] i wszystkich nieprzyjaciół, widzialnych i niewidzialnych,
96] et ab omni inquinamento mentis et corporis,	96] i od wszelkiej nieczystości umysłu i ciała,
97] ab omni consensu et delectacione perpetrandi sceleris;	97] i od wszelkiej zgody i upodobania w spełnianiu występków,
98] et faciat PETRUM, unicum filium meum	98] i niech uczyni, aby Piotr, jedyny mój syn,
99] in extremo agmine his associari,	99] był dołączony na koniec <sup>175</sup> do tych,
100] qui in castitate per manentes meruerunt in Tuo obsequio aeternaliter letari.	100] którzy, trwając w czystości, zasłużyli wiecznie radować się w uległości Tobie.

<sup>174</sup> Może znaczyć też: prawdziwej stałości, cierpliwości, spokoju.

<sup>175</sup> Dosłownie: w ostatnim zastępie (szeregu). B. Kürbis: w ostatniej walce.

- |  |  |
|--|--|
| 101] Scio, mi Domina, eum nimium indignum<br>sanctorum consortio                               | 101] Wiem, Pani moja, że stał się bardzo niegodny<br>towarzystwa świętych,               |
| 102] qui famulant in aeterna patria;   | 102] którzy służą w wiekuistej ojczyźnie,  |
| 103] sed tamen non diffido;  | 103] ale nie tracę ufności.  |
| 104] omne quod vis a Filio Tuo potes impetrare,  | 104] Wszystko, czego chcesz, możesz uzyskać<br>u Twojego Syna,                           |
| 105] qui ideo carnem ex Te sumpsit, ut peccatores<br>salvos faceret et vitam aeternam donaret. | 105] który po to z Ciebie wziął ciało, by wybawić<br>grzeszników i dać im życie wieczne. |
| 106] Ideo rogo Te, ut PETRUS prestetur Tui causa<br>venia                                      | 106] Dlatego proszę Cię, by za Twą przyczyną,<br>Piotr uzyskał przebaczenie,             |
| 107] quam et sua non exigunt merita.   | 107] do którego nie wystarczą jego [własne] zasługi.                                     |
| 108] O Parens nostri Redemptoris!  | 108] O Rodzicielko naszego Odkupiciela!  |
| 109] O Spes et Solatium humani generis,  | 109] O Nadziejo i Pociecho rodzaju ludzkiego,  |
| 110] in cuius partu angeli pacem omnibus<br>predicabant,                                       | 110] przy Jego narodzeniu aniołowie przepowiadali<br>pokój wszystkim tym,                |
| 111] quos prius indignando despiciebant [s],   | 111] którymi wcześniej z oburzeniem gardzili,  |
| 112] intercede pro pace et unitate ecclesiae sanctae,  | 112] wstaw się za pokojem i jednością Kościoła świętego                                  |
| 113] et pro omni populo christiano,  | 113] i za ludem chrześcijańskim,   |

114] et pro omni exercitu PETRI unici filii mei,	114] i za całym wojskiem Piotra, jedynego syna mego;
115] et pro omni familia sua,	115] i za całą jego rodziną;
116] et pro ipso famulo tuo.	116] i za samym sługą Twoim;
117] Pro universorum [s] incolumitate sanctarum reliquiarum,	117] za nietykalnością wszystkich świętych relikwii
118] nec non pro omnibus offensionibus et negligentis meis et PETRI,	118] oraz za wszystkimi opuszczeniami i zaniedbaniami moimi i Piotra;
119] et omnibus necessitatibus et periculis exercitus sui,	119] i za wszystkimi potrzebami i niebezpieczeństwami jego wojska;
120] atque pro omni populo christiano	120] i za całym ludem chrześcijańskim;
121] quatenus Tuo interventu desideria carnis vincere	121] aby, za Twym wstawiennictwem, mógł przewyciężyć pożądania ciała
122] et diaboli laqueos pessimos eludere	122] i uniknąć najgorszych sidła diabelskich;
123] atque ad aeternam vitam pervenire [possint].	123] oraz dojść do życia wiecznego.
124] Interventu <sup>176</sup> [s] pro omnibus vivis atque defunctis,	124] Wstaw się za żywych i umarłych,
125] quos sacro sanguine Filii Tui redemptos esse cognoscis;	125] o których wiesz, że są odkupieni świętą Krwią Twojego Syna

<sup>176</sup> Biore: *interven*.



126] et fac ut omnes levamen sentiant qui se Tuis  
precibus et meritis adiuvari desiderant.

126] i uczyni, by poczuli ulgę wszyscy ci, którzy  
pragną być wspomagani Twoimi modlitwami  
i zasługami.

127] *Per Dominum [nostrum Iesum Christum. Amen].*

127] *Przez Pana [naszego Jezusa Chrystusa. Amen].*

CII

[88]

[CYCLA PSALMORUM]

- 1] *Ego dixi Domine misere mei.*
- 2] *Sana [animam meam quoniam peccavi tibi].*
- 3] *Convertere Domine usquequo.*
- 4] *Et deprecabilis [esto super servos tuos].*
- 5] *Fiat misericordia tua Domine super nos.*
- 6] *Quem admodum [speravimus in te].*
- 7] *Sacerdotes tui induantur.*

[88]

[CYKL PSALMÓW]

- 1] Jam rzekła: „Panie, zmiłuj się nade mną,
- 2] uzdrów [duszę moją, bo zgrzeszyłam  
Tobie!”]<sup>177</sup>.
- 3] Powróć, o Panie! Dokądże?
- 4] I daj się ubłagać [sługom Twoim!]<sup>178</sup>.
- 5] Niech będzie miłosierdzie Twoje, Panie, nad  
nami,
- 6] jak mieliśmy [nadzieję w Tobie!]<sup>179</sup>.
- 7] Kapłanów Jego przyoblekę w zbawienie,

<sup>177</sup> Ps 40,5. Wersja łacińska jest identyczna zarówno dla rodzaju męskiego, jak i żeńskiego; tłumaczę w rodzaju żeńskim.

<sup>178</sup> Ps 89,13.

<sup>179</sup> Ps 32,22.

- |  |  |
|--|--|
| 8] <i>Et sancti [tui exultabunt].</i>          | 8] <i>a święci [Jego weselem weselić się będą]<sup>180</sup>.</i>  |
| 9] <i>Saluum fac servum Tuum PETRUM.</i>       | 9] <i>Zbaw sługę swego, PIOTRA.</i>                                |
| 10] <i>Deus meus [sperantem in te].</i>        | 10] <i>Boże mój, [nadzieję mającego w Tobie!]<sup>181</sup>.</i>   |
| 11] <i>Fiat pax in virtute tua.</i>            | 11] <i>Niechaj będzie pokój w warowni Twojej</i>                   |
| 12] <i>Et abundantia [in turribus tuis].</i>   | 12] <i>i dostatek [w basztach Twoich!].</i>                        |
| 13] <i>Pro infirmis et captivis.</i>           | 13] <i>Za chorych i uwięzionych.</i>                               |
| 14] <i>Exclama [ad Dominume].</i>              | 14] <i>Wołaj głośno [do Pana].</i>                                 |
| 15] <i>Pro fidelibus defunctis.</i>            | 15] <i>Za wiernych zmarłych.</i>                                   |
| 16] <i>Requiem [aeternam dona eis Domine</i>   | 16] <i>[Wieczny] odpoczynek [racz im dać, Panie,</i>               |
| 17] <i>et lux perpetua luceat eis].</i>        | 17] <i>a światłość wiekuista niechaj im świeci]<sup>182</sup>.</i> |
| 18] <i>Pro fratribus et sororibus nostris.</i> | 18] <i>Za braci i siostry nasze.</i>                               |
| 19] <i>Salvos fac [nos Dominus Deus noster</i> | 19] <i>Wybawże [nas, Panie, Boże nasz,</i>                         |
| 20] <i>et congrega nos de nationibus</i>       | 20] <i>i zgromadź nas spośród narodów,</i>                         |
| 21] <i>ut cofiteamur Nomini tuo sancto</i>     | 21] <i>abyśmy wysławiali imię Twoje święte</i>                     |

<sup>180</sup> Ps 131,9.

<sup>181</sup> Ps 85,2

<sup>182</sup> Z liturgii za zmarłych.

- |  |  |
|--|--|
| 22] <i>et gloriemur in laude tua].</i>               | 22] <i>i chlubili się chwałą Twoją!]</i> <sup>183</sup> .                |
| 23] <i>Ostendae nobis Domine misericordiam tuam.</i> | 23] <i>Okaż nam, Panie, miłosierdzie Twoje.</i>                          |
| 24] <i>Et salutare [tuum da nobis].</i>              | 24] <i>I zbawienie [Twoje daj nam]</i> <sup>184</sup> .                  |
| 25] <i>Domine Deus virtutum converte nos.</i>        | 25] <i>Boże zastępów, nawróć nas</i>                                     |
| 26] <i>Et ostende [faciem tuam et salvi erimus].</i> | 26] <i>i ukaz [oblicze Twoje, a będziemy zbawieni!]</i> <sup>185</sup> . |
| 27] <i>Domine exaudi orationem meam.</i>             | 27] <i>Panie wysłuchaj modlitwę moją,</i>                                |
| 28] <i>Et clamor [meus ad te veniat].</i>            | 28] <i>a wołanie [moje niech do Ciebie przyjdzie]</i> <sup>186</sup> .   |

CIII

[89]

[AD DOMINUM DEUM PRO REMISSIONE  
PECCATORUM (III)]

- 1] *Domine Deus meus converte me ad Te,*
- 2] *ut Te merear timere et amare;*
- 3] *et presta mihi Domine, ut per puram confessionem*

[89]

[DO PANA BOGA O ODPUSZCZENIE  
GRZECHÓW (III)]

- 1] *Panie, Boże mój, nawróć mnie do siebie,*
- 2] *abym zasłużyła bać się i kochać Ciebie.*
- 3] *I daj mi, Panie, abym przez czystą spowiedź*

<sup>183</sup> Ps 105,47.<sup>184</sup> Ps 84,8.<sup>185</sup> Ps 79 8.<sup>186</sup> Ps 101,2.

- |   |  |
|---|--|
| 4] et per veram penitentiam,  | 4] i przez prawdziwą pokutę,   |
| 5] et per compunctionem cordis,   | 5] i przez skruchę serca,  |
| 6] et per fontem lacrimarum,  | 6] i przez źródło płaczu,  |
| 7] et per indulgentiam inimicorum,  | 7] i dzięki przebaczeniu nieprzyjaciół,                                      |
| 8] et per elemosinam rectam,  | 8] i przez słuszną jałmużnę,   |
| 9] et per abstinentiam omnia mala possim<br>dimittere,                          | 9] i przez post mogła zasłużyć na odpuszczenie<br>wszystkich win,            |
| 10] et cum bonis operibus merear ad remissionem<br>peccatorum meorum pervenire. | 10] a dobrze czyniąc zasłużyła na dojście do<br>odpuszczenia moich grzechów. |
| 11] Redemptor vitae   | 11] Odkupicielu życia,   |
| 12] Tibi commendo animam meam, corpus et<br>sensus meum,                        | 12] Tobie polecam duszę moją, ciało i zmysły<br>moje,                        |
| 13] consilium meum et vitam meam.   | 13] postanowienie moje i życie moje.   |
| 14] Creator meus  | 14] Stworzycielu mój,  |
| 15] Tibi commendo me semper in omni tempore,                                    | 15] Tobie polecam się zawsze i w każdym czasie,                              |
| 16] ut omne consilium meum et vita mea in Te<br>permaneant.                     | 16] aby każde moje postanowienie i moje życie<br>w Tobie pozostawały.        |
| 17] Domine Deus   | 17] Panie Boże,  |

- |   |  |
|---|--|
| 18] da mihi finem, ut merear habere vitam aeternam,                     | 18] daj mi cel, abym zasłużyła na posiadanie życia wiecznego,  |
| 19] et perfice omnes dies meos in Tua voluntate perseverare.            | 19] i spraw, aby wszystkie dni moje upływały w Twojej woli.  |
| 20] <i>Miserere mei Domine et exaudi oracionem meam.</i>                | 20] <i>Zmiłuj się nade mną, Panie, i wysłuchaj modlitwy mojej</i> <sup>187</sup> .                     |
| 21] <i>Exaudi Domine oracionem,</i>                                     | 21] <i>Wysłuchaj, Panie, modlitwę moją,</i>  |
| 22] <i>et ne despexeris deprecationem meam</i>                          | 22] <i>nie pogardzaj prośbą moją!</i>  |
| 23] <i>intende in me et exaudi me.</i>                                  | 23] <i>Wejrzyj na mnie i wysłuchaj mnie!</i> <sup>188</sup> .  |
| 24] <i>Domine exaudi oracionem meam. Et clamor [meus ad te veniat].</i> | 24] <i>Panie, wysłuchaj modlitwę moją, a wołanie [moje niech do Ciebie przyjdzie]</i> <sup>189</sup> . |
| 25] <i>Fiat misericordia Tua magna super me,</i>                        | 25] <i>Niech będzie miłosierdzie Twoje, Panie, nade mną,</i>   |
| 26] <i>quemadmodum spero et confido in Te.</i>                          | 26] <i>jak w Tobie pokładam nadzieję i Tobie ufam!</i> <sup>190</sup> .                                |
| 27] <i>Ecce crux Tua Iesu sit signum salutis mee.</i>                   | 27] <i>Oto krzyż Twój, Jezu, niech będzie znakiem mojego zbawienia.</i>                                |

---

<sup>187</sup> Ps 4,2.

<sup>188</sup> Ps 54, 2-3.

<sup>189</sup> Ps 101,2.

<sup>190</sup> Ps 32,22 nieco sparafrazowany.

- |   |  |
|---|--|
| 28] Sancta crux Christi Iesu sis mihi salus et gubernatio et protectio ac defensio. | 28] Święty Krzyżu Chrystusa Jezusa, bądź mi zbawieniem i zrządzeniem oraz opieką i bronią. |
| 29] Clamavi in toto corde meo ad Te   | 29] Wołam z całego mojego serca do Ciebie,   |
| 30] Deus meus, ne derelinavas me, ne recedas a me.                                  | 30] Boże mój nie opuszczaj mnie, nie odsuwaj się ode mnie <sup>191</sup> .                 |
| 31] Sed sicut Tu vis et scis miserere mei;  | 31] Lecz tak jak Ty chcesz i wiesz – zmiłuj się nade mną.                                  |
| 32] et per Tuam magnam misericordiam atque pietatem,                                | 32] A przez Twoje wielkie miłosierdzie, a także dobroć,                                    |
| 33] et per merita sanctae Crucis,   | 33] i przez zasługi świętego krzyża,   |
| 34] et per Tuam sanctam resurrectionem,   | 34] i przez Twoje święte zmartwychwstanie,   |
| 35] et per merita sanctae Mariae et omnium sanctorum Tuorum                         | 35] i przez zasługi świętej Maryi, i wszystkich świętych Twoich,                           |
| 36] digneris mihi [esse] Adiutor, et Consolator, et Gubernator in omni tempore;     | 36] racz być mi Pomocnikiem i Pocieszycielem, i Zarządcą w każdym czasie,                  |
| 37] et fiat voluntas tua semper Deus meus.  | 37] i niech mi się staje wola Twoja zawsze, Boże mój.                                      |
| 38] <i>Qui vivis [et regnas in saecula saeculorum. Amen].</i>                       | 38] <i>Który żyjesz [i królujesz na wieki wieków. Amen].</i>                               |

<sup>191</sup> Zawołanie zbudowane z wersetów różnych psalmów (Ps. 118, 145; Ps 37,22).

CIV

[90]

[AD DOMINUM DEUM PRO REMISSIONE  
PECCATORUM (IV)]

- 1] Domine Pater et Dominator vitae meae
- 2] *ne derelinquas me, nec dimittas me*
- 3] in nullum peccatum cadere, nec facere, nec te offendam;
- 4] sed salvam me fac ex omnibus persequentibus me
- 5] et libera me.

CV

[91]

ORATIO AD SANCTAM MARIAM  
[MAGDALENAM]

- 1] Sancta Maria Magdalena,
- 2] quae Spiritus Sancti succensa gratia, ad fontem Vivi Verbi venisti

[90]

[DO PANA BOGA O ODPUSZCZENIE  
GRZECHÓW (IV)]

- 1] Panie, Ojczy i Władco mojego życia,
- 2] *Nie pozostawiaj mnie ani nie opuszczaj mnie*<sup>192</sup>
- 3] [Nie pozwól] mi popaść w jakikolwiek grzech ani [zły] uczynek, ani Twoją obrazę,
- 4] ale wybaw mnie od wszystkich moich prześladowców
- 5] i wyzwól mnie.

[91]

MODLITWA DO ŚWIĘTEJ MARII  
[MAGDALENY]

- 1] Święta Mario Magdaleno,
- 2] któraś – zapalona łaską Ducha Świętego – przyszła do źródła Żywego Słowa,

---

<sup>192</sup> Parafraza Ps37,22.

- |   |   |
|---|---|
| 3] ut eius muneris gratia mundaveris ab sorde<br>criminum:                              | 3] aby zostać oczyszczoną z brudu zbrodni łaską<br>Jego daru,                             |
| 4] adesto mihi peccatrici ad Te confugienti, et<br>obtine <sup>193</sup> Tuis precibus; | 4] bądź przy mnie, grzesznej, uciekającej się do<br>Ciebie i wspomóż mnie swymi prośbami, |
| 5] ut ille, qui Tibi tantam gratiam consulit  | 5] aby Ten, który Ci takiej łaski udzielił,   |
| 6] ut ex inimica in amicam verteris,  | 6] że zmieniłaś się z nieprzyjaciółki w przyjaciółkę,                                     |
| 7] atque per amaritudinem penitentiae ad<br>aeternam dulcedinem pervenire meruisses,    | 7] a także, że przez gorzką pokutę zasłużyłaś na<br>dojście do wiecznej słodyczy,         |
| 8] mihi indignae compunctionem cordis ac rivos<br>lacrimarum concedere dignetur.        | 8] raczył mi niegodnej udzielić skruchy serca<br>oraz strumieni łez.                      |
| 9] Scio enim, Christi dulcissima amica,   | 9] Wiem przecież, najśłodsza przyjaciółko Chrystusa,                                      |
| 10] me non mereri quod Tu meruisti: Christi<br>praesentiam;                             | 10] że nie zasługuję na to, na co Ty zasłużyłaś:<br>obecność Chrystusa.                   |
| 11] sed quamvis nunc eum non videam carnalibus<br>oculis,                               | 11] Lecz chociaż teraz nie będę widziała Go<br>cielesnymi oczyma,                         |
| 12] tamen desidero et spero   | 12] jednak pragnę i mam nadzieję,   |
| 13] me beatificari cum his  | 13] że mnie uszczęśliwi z tymi,   |

---

<sup>193</sup> W oryginale jest: *optine*.



- |   |  |
|---|--|
| 14] qui eum viderunt et in illum crediderunt;                     | 14] którzy Go widzieli i w Niego wierzyli.                       |
| 15] sed propter illius amorem quem mortuum in monumento quesisti, | 15] Zatem dla tej miłości, którą martwego w grobie poszukiwałaś, |
| 16] et vivum videre meruisti,                                     | 16] a żywego zasłużyłaś widzieć,                                 |
| 17] adiuva me Tuis precibus                                       | 17] wspieraj mnie swoimi modlitwami,                             |
| 18] ut indulgentiam delictorum                                    | 18] abym po wybaczeniu przestępstw                               |
| 19] obtinere merear in aeterna beatitudine Tecum letificari.      | 19] zasłużyła na cieszenie się z tobą w wiecznej szczęśliwości.  |
| 20] <i>Qui vivis [et regnas in saecula saeculorum. Amen].</i>     | 20] <i>Który żyjesz [i królujesz na wieki wieków. Amen].</i>     |

CVI

[92]

[92]

ALTERIUM [AD CHRISTUM PRO ECCLESIA]

INACZEJ [DO CHRYSZTUSA KOŚCIÓŁ]

- |   |  |
|---|--|
| 1] <i>Domine labia mea aperies,</i>                         | 1] <i>Panie, otworzysz wargi moje,</i>                                     |
| 2] <i>Et os [meum adnuntiabit laudem tuam].</i>             | 2] <i>a usta [moje będą opowiadać chwałę Twoją!]<sup>194</sup></i>         |
| 3] <i>Sanctus Deus, sanctus Fortis, sanctus Immortalis.</i> | 3] <i>Święty Boże, Święty mocny, Święty i nieśmiertelny<sup>195</sup>.</i> |

<sup>194</sup> Ps 50,17.<sup>195</sup> Suplikacja, pochodząca z liturgii Kościoła wschodniego.

- |  |   |
|--|---|
| 4] Pro papa nostro,  | 4] Za papieża naszego,  |
| 5] et pro principe nostro,                                   | 5] i za księcia naszego,  |
| 6] et pro imperatore nostro,                                 | 6] i za cesarza naszego,  |
| 7] et pro episcopis nostris,                                 | 7] i za biskupów naszych,   |
| 8] et pro abbatibus nostris,                                 | 8] i za opatów naszych,   |
| 9] et pro fratribus nostris,                                 | 9] i za braci naszych,  |
| 10] et pro omnibus amicis nostris,                           | 10] i za wszystkich przyjaciół naszych,                                   |
| 11] et pro omnibus congregationibus ecclesiae<br>catholicae, | 11] i za wszystkie zgromadzenia Kościoła<br>powszechnego,                 |
| 12] et pro omni populo christiano.                           | 12] i za cały lud chrześcijański.   |
| 13] Christe  | 13] Chryste,  |
| 14] qui es verus Largitor et Indultor lucis aeternae,        | 14] który jesteś prawdziwym Dawcą i Strażnikiem<br>wiekuistej światłości, |
| 15] dignare me indignam famulam Tuam exaudire                | 15] racz wysłuchać mnie, niegodną służebnicę Twoją,                       |
| 16] clamantem ad Te per hos psalmos                          | 16] wołającą do Ciebie przez te psalmy                                    |
| 17] et orantem pro peccatis meis minimis ac<br>maximis,      | 17] i modlącą się za grzechy moje najmniejsze<br>i największe,            |

- |  |   |
|--|---|
| 18] et pro salute animarum nostrarum,        | 18] i za zbawienie naszych dusz,              |
| 19] et pro incolomitate corporum nostrorum,  | 19] i za nienaruszalność ciał naszych,        |
| 20] seu etiam pro longevitate vitae nostrae, | 20] a także za nasze długie życie,            |
| 21] et adeptione quietis aeternae,           | 21] i uzyskanie wiecznego odpoczynku,         |
| 22] et gaudii indeficientis                  | 22] i nieustannej radości,                    |
| 23] quod parasti diligentibus nomen Tuum.    | 23] które przygotowałeś miłującym Twoje imię. |

## CVII [AD DOMINUM DEUM PRO ECCLESIA]

- 1] Exaudi me, Domine,
- 2] per hos psalmos, peccatricem famulam Tuam,
- 3] pro parentela mea,
- 4] et pro fratribus et sororibus meis
- 5] et specialiter pro salute sororum mearum N.;
- 6] nec non et fidei amica mea N.
- 7] et pro cunctis vivis ac defunctis
- 8] qui se indignibus precibus meis commendaverunt,

## [DO PANA BOGA ZA KOŚCIÓŁ]

- 1] Wysłuchaj mnie, Panie,
- 2] przez te psalmy, grzeszną służebnicę Twoją,
- 3] za krewnych moich
- 4] i braci, i za siostry moje,
- 5] a szczególnie za zbawienie sióstr moich N,
- 6] a także i [za] wierną moją przyjaciółkę N
- 7] i za wszystkich żywych i umarłych,
- 8] którzy się polecili niegodnym modłom moim,

- |  |  |
|--|--|
| 9] ac famularum suarum partibus sustentaverunt,  | 9] oraz wspierali udziałem sług swoich <sup>196</sup> ,                        |
| 10] sive pro his qui consanguinitate vel<br>compassionis affectu <sup>197</sup> mihi propinqui sunt, | 10] i za tych, którzy są mi bliscy pokrewieństwem<br>i wspólnotą uczuć,        |
| 11] et qui mihi familiaritate aut alicuius generis<br>subiectione cogniti sunt:                      | 11] i których znam przez bliższe obcowanie lub<br>podległość jakiegoś rodzaju, |
| 12] in primis pro rege nostro,   | 12] przede wszystkim za króla naszego  |
| 13] et pro episcopis   | 13] i za biskupów,   |
| 14] et abbatibus et abbatissis,  | 14] i za opatów i za ksienie,  |
| 15] et pro omnibus congregationibus sanctorum,   | 15] i za wszystkie święte zgromadzenia,  |
| 16] nec non pro his omnibus, Domine piissime,  | 16] a także za tych wszystkich, najłaskawszy Panie,                            |
| 17] quibus aut operae, aut peti[ti]one eorum,  | 17] którym dłużna jestem albo uczynkiem, albo na<br>ich prośby,                |
| 18] aut permissione, aut voluntate mea debens existo   | 18] albo z przyzwolenia, albo z mojej woli                                     |
| 19] seu universalibus [...] pro cunctis fidelibus<br>vivi ac defunctis;                              | 19] oraz ogólnie <sup>198</sup> za wszystkich wiernych<br>żywych i umarłych.   |

<sup>196</sup> *Ac famularum suarum partibus sustentaverunt* – werset mało niezrozumiały. B.Kürbis uważa, że mogło być pierwotnie *famulatus*.

<sup>197</sup> Dosłownie: uczuciem współczucia.

<sup>198</sup> Tekst niezrozumiały, według wydawczyni brakuje słowa; tłumaczę za pomocą przysłowka (wtedy byłoby *universaliter*).

- |   |   |
|---|---|
| 20] presta illis omnibus viventibus, Domine,                  | 20] Daj im wszystkim żyjącym, Panie,                    |
| 21] qui boni sunt ut in bono perseverent,                     | 21] którzy są dobrzy, by trwali w dobru,                |
| 22] et qui negligentes sunt per Tuam virtutem mereantur       | 22] a którzy są niedbali, by przez Twą moc zasłużyli    |
| 23] reverti ad veram penitentiam, ne pereant;                 | 23] powróć do prawdziwej pokuty, aby nie zginęli.       |
| 24] et qui de hoc mundo discesserunt,                         | 24] A tym, którzy odeszli z tego świata,                |
| 25] tribue illis per Tuam clementiam refrigerium sempiternum. | 25] daj przez Twą litość wiekuistą ochłodę.             |
| 26] Tu Domine, clementissime Pater,                           | 26] Ty, Panie, najłaskawszy Ojczy,                      |
| 27] dignare cognoscere nomina eorum omnium.                   | 27] racz poznać imiona ich wszystkich.                  |
| 28] Domine magne, pie, exaudibilis mei                        | 28] Panie wielki, miłościwy, wysłuchujący mnie,         |
| 29] indignae famulae Tuae, una cum his omnibus                | 29] niegodną służebnicę Twoją, jedną z nich wszystkich, |
| 30] sicut Tu vis et sicut scis necessarium mihi esse          | 30] jak Ty chcesz i jak wiesz, że jest mi to potrzebne. |
| 31] hic et in futuro memorare digneris.                       | 31] racz pamiętać o tym teraz i w przyszłości.          |
| 32] <i>Qui cum Patre et Spiritu Sancto</i>                    | 32] <i>Który z Ojcem i Duchem Świętym</i>               |
| 33] <i>vivis et regnas in saecula saeculorum. AMEN.</i>       | 33] <i>żyjesz i królujesz na wieki wieków. Amen.</i>    |

CVIII

[93]

[LITANIA]

- 1] Ut me miseram famulam Tuam Gertrudam custodire digneris,
- 2] Domine Iesu Te rogo audi me.
- 3] Ut iram et indignacionem Tuam a me misera amoveas,
- 4] Domine Iesu Te rogo audi me.
- 5] Ut omnia delicta mea propitiacius auferre digneris,
- 6] Domine Iesu Te rogo audi me.
- 7] Ut peccata quibus Te ad iracundiam provocavi obliviscere digneris,
- 8] Domine Iesu Te rogo audi me.
- 9] Ut me a multis criminibus ream absolvere digneris
- 10] Te rogo audi me.

[93]

[LITANIA]

- 1] Abyś mnie biedną służebnicę Twoją Gertrudę, chronić raczył.
- 2] Panie Jezu, proszę Cię – wysłuchaj mnie.
- 3] Abyś gniew i Twoją niełaskę ode mnie biednej odsunął.
- 4] Panie Jezu, proszę Cię – wysłuchaj mnie.
- 5] Abyś wszystkie moje winy, raczył łaskawie usunąć.
- 6] Panie Jezu, proszę Cię – wysłuchaj mnie.
- 7] Abyś grzechy, którymi Cię zmuszałam do gniewu, zapomnieć raczył.
- 8] Panie Jezu, proszę Cię – wysłuchaj mnie.
- 9] Abyś mnie, obciążoną wieloma zbrodniami, rozgrzeszyć raczył.
- 10] Ciebie proszę – wysłuchaj mnie.

- |  |  |
|--|--|
| 11] Ut indulgentiam omnium delictorum meorum mihi donare digneris,   | 11] Abyś przebaczenie wszystkich moich przestępstw dać mi raczył.  |
| 12] Te rogo audi me.   | 12] Ciebie proszę – wysłuchaj mnie.  |
| 13] Ut me ab omni periculo defendere digneris,   | 13] Abyś od wszelkiego niebezpieczeństwa, obronić mnie raczył.   |
| 14] T[e] r[ogo] a[udi] m[e].   | 14] Ciebie proszę – wysłuchaj mnie.  |
| 15] Ut vita mea Te adiuvante usque in finem tibi complacet,  | 15] Aby życie moje przy Twojej pomocy, aż do końca się Tobie podobało.   |
| 16] Domine Iesu Te rogo audi me.   | 16] Panie Jezu, proszę Cię – wysłuchaj mnie.   |
| 17] Ut mihi compunctionem spiritualem et fructuosam penitentiam donare digneris.                                     | 17] Abyś mi skrucę duchową i owocną pokutę dać raczył.   |
| 18] Ut fontem lacrimarum ex Tuo affectu mihi miserae donare digneris.  | 18] Abyś źródło łez z Twojej miłości mnie biednej dać raczył.  |
| 19] Ut per temetipsum, piissime Deus,  | 19] Abyś Ty sam, najłaskawszy Boże,  |
| 20] in cunctis necessitatibus et in die exitus animae meae misericorditer et clementer succurre et adiuuare digneris | 20] We wszystkich potrzebach i w dniu odejścia, miłosiernie i łaskawie raczył przyjąć z pomocą mojej duszy i ją wspomagać. |
| 21] deprecamur.  | 21] Błagamy.   |

- |   |   |
|---|---|
| 22] Ut me ab omnibus inmundorum malignis<br>machinationibus liberare digneris,  | 22] Abyś mnie od wszystkich złośliwych knoń<br>nieczystych uwolnić raczył.  |
| 23] deprecor.   | 23] Błagam.   |
| 24] Ut veram penitentiam  | 24] Abyś prawdziwą pokutę   |
| 25] misero famulo Tuo Petro donare digneris.  | 25] nędzemu słudze Twemu, Piotrowi, dać raczył.   |
| 26] Ut omnium inimicorum eius   | 26] Abyś złość wszystkich jego nieprzyjaciół,   |
| 27] visibilium et invisibilium maliciam compescere<br>digneris.   | 27] widzialnych i niewidzialnych, stłumić raczył.   |
| 28] Ut illorum invidiam nusquam ei nocere<br>permittas,   | 28] Abyś nigdy nie pozwolił, aby ich zawiść mu<br>szkodziła.  |
| 29] Domine Iesu Te rogo audi me.  | 29] Panie Jezu, proszę Cię – wysłuchaj mnie.  |
| 30] Ut inimicos eius qui in aliquo adversari cupiunt<br>dextera potentiae Tuae comprimere digneris                            | 30] Abyś jego nieprzyjaciół, którzy mu się<br>w czymkolwiek pragną się sprzeciwić,<br>prawicą swojej mocy pognębić raczył.  |
| 31] Te rogo audi me.  | 31] Proszę Cię – wysłuchaj mnie.  |
| 32] Ut ei spem firmam et fidem rectam, et sensum<br>rectum caritatemque perfectam ad Te<br>creatorem meum concedere digneris. | 32] Abyś mu nadzieję mocną i prawdziwą wiarę,<br>i prawy zmysł, i miłość doskonałą do Ciebie,<br>Stwórcy swego, dać raczył. |



- |  |  |
|--|--|
| 33] Ut miserum famulum Tuum Petrum visitare et consolari digneris.                                     | 33] Abyś nędznego sługę Twego, Piotra, nawiedzić i pocieszyć raczył.   |
| 34] Ut ei victoriam donare digneris.   | 34] Abyś mu zwycięstwo dać raczył.   |
| 35] Ut omnes laqueos adversariorum Te adiuvante illesus mereatur evadere,                              | 35] Aby z wszystkich siideł przeciwników z Twoją pomocą zasłużył wymknąć się nietknięty.                                     |
| 36] Domine Iesu Te rogo [a]udi m[e].   | 36] Panie Jezu, proszę Cię – wysłuchaj mnie.   |
| 37] Ut qui eum in aliquo adversari querunt Tua dextera primantur,                                      | 37] Aby ten, który szuka z nim w czymś zwady został pognębiony przez prawicę Twoją.  |
| 38] Domine Iesu T[e] r[ogo].   | 38] Panie Jezu, proszę Cię.  |
| 39] Ut eis omnem locum ei nocendi obstituere et aditum quodlibet in eum impediendi concludere digneris | 39] Abyś zagroził im wszelką drogę do wyrządzenia mu krzywdy i raczył zamknąć jakiegokolwiek dojście do czynienia mu szkody. |
| 40] Te pre[cor].   | 40] Błagam Cię,  |
| 41] Ut eum ab omnibus adversitatibus liberare digneris,  | 41] Abyś go od wielkich przeciwności uwolnić raczył.   |
| 42] Te preco[r] Deus.  | 42] Błagam Cię, Boże.  |
| 43] Ut eum in vindictam inimicorum eius incidere non permittas,  | 43] Abyś mu nie pozwolił ulec zemście nieprzyjaciół.   |
| 44] Domine Iesu Te precor.   | 44] Jezu, Ciebie błagam.   |

- |   |   |
|---|---|
| 45] Ut inimici eius de eius ruina letari amplius non valeant,                               | 45] Aby jego nieprzyjaciele nie mogli więcej cieszyć się z jego upadku          |
| 46] Domine Iesu.  | 46] Panie Jezu.   |
| 47] Ut eum sub umbra alarum tuarum pie digneris protegere,                                  | 47] Abyś go osłaniać pod cieniem Twoich skrzydeł raczył.                        |
| 48] Domine Iesu Te precor, sancte Pater, audi me.   | 48] Panie Jezu, proszę Cię, Święty Ojcze, usłysz mnie.                          |
| 49] Ut salutem et sanitatem animae et corporis eius concedere dig[neris],                   | 49] Abyś mu zbawienie duszy i zdrowie ciała dać raczył.                         |
| 50] Domine Iesu Te preco[r] audi me.  | 50] Panie Jezu, błagam Cię – wysłuchaj mnie.                                    |
| 51] Ut iram et indignationem Tuam ab eo avertere digneris,                                  | 51] Abyś gniew i swą niełaskę od niego odwrócić raczył.                         |
| 52] Te preco[r] audi me.  | 52] Ciebie błagam, usłysz mnie.   |
| 53] Ut muro tuo inexpugnabili eum circumcingere et armis tuae potentiae protegere digneris, | 53] Abyś murem Twym niezdobyтым otoczyć go raczył i orężem Twej mocy wspomagać. |
| 54] Domine Iesu Te preco[r] audi me.  | 54] Panie Jezu, Ciebie proszę – wysłuchaj mnie.                                 |
| 55] Ut eum in omnibus et ubique protegere digneris.   | 55] Abyś go we wszystkim i wszędzie osłaniać raczył.                            |

- |   |   |
|---|---|
| 56] Ut ei clemens clementer subvenire digneris.                                   | 56] Abyś go – litościwy – litościwie wspomagać raczył.              |
| 57] Ut ei misericors succurrere et adiuvare misericorditer digneris.              | 57] Abyś go – miłosierny – miłosiernie wspierać i wspomagać raczył. |
| 58] Ut corda pro eo tristantia letificare digneris.                               | 58] Abyś serca smucące się o niego, uradować raczył.                |
| 59] Ut animo promerentiam consolare digneris.                                     | 59] Abyś smucącego się w duchu pocieszyć raczył.                    |
| 60] Ut eum miserum et indignum et peccatorem ac negligentiae <sup>199</sup> [...] | 60] Abyś go, nędznego i niegodnego, grzesznika i niedbałego...      |
| 61] [pro] famulo Tuo PETRO et pro sanitate animae et corporis eius                | 61] (Za) sługę Twego, Piotra, i za zdrowie jego duszy i ciała.      |
| 62] Te prece, audi me.  | 62] Ciebie błagam – wysłuchaj mnie.                                 |

---

<sup>199</sup> Tekst skażony.

CIX

[94]

ORATIO AD SANCTUM MICHAËLEM PRO  
FIDELIBUS DEFUNCTIS

- 1] Sancte Michaël et omnes sancti Dei
- 2] intercedite pro animabus omnium fidelium defunctorum.
- 3] Et me peccatricem pro eis orantem exaudire digneris.

CX

[95]

ALIA [PRO COMMUNITATE]

- 1] Christe Filii Dei vivi,
- 2] miserere animae famuli Tui Adae
- 3] et animae famulae Tuae Evae,
- 4] et animabus famulorum famularumque Tuarum,
- 5] et nostrae congregationis fratres et sorores [s],

[94]

MODLITWA DO ŚWIĘTEGO MICHAŁA ZA  
WIERNYCH ZMARŁYCH

- 1] Święty Michale i wszyscy święci Boga,
- 2] wstawcie się za dusze wszystkich wiernych zmarłych,
- 3] a mnie grzeszną, za nich modlącą się, raczcie wysłuchać.

[95]

INNA [ZA WSPÓLNOTE]

- 1] Chryste, Synu Boga żywego,
- 2] zmiłuj się nad duszą sługi Twojego, Adama,
- 3] i nad duszą służebnicy Twojej, Ewy,
- 4] i nad duszami sług i służebnic Twoich,
- 5] i nad [duszami] braci i siostr naszego zgromadzenia,

- 
- |  |   |
|--|---|
| 6] et omnium parentum nostrorum, omniumque hic et ubique in Christo quiescentium | 6] i nad [duszami] wszystkich naszych przodków, tu i wszędzie, spoczywających w Chrystusie,                                       |
| 7] et mihi indignae famulae Tuae Gertrudae                                       | 7] i nade mną, niegodną służebnicą Twoją, Gertrudą,   |
| 8] et qui bona mihi fecerint propter nomen Tuum,                                 | 8] i nad tymi, którzy wyświadczyli mi dobro dla Twojego imienia,  |
| 9] et pro quibus iussa aut debita sum, sive ipsa decrevi orare.                  | 9] i nad tymi, za których nakazano mi się modlić albo którym winna jestem modlitwę, albo za których modlić się sama postanowiłam. |

## Wykaz źródeł i opracowań

### 1. Źródła

(Edycje manuskryptu, ich recenzje oraz przekłady)

*Der Psalter Erzbischof Egberts von Trier (Codex Gertrudianus in Cividale)*, red. von H. V. Sauerland und A. Haseloff, Trier 1901.

Rec. W. Abraham: H. V. Sauerland i A. Haseloff: *Der Psalter...* „Kwartalnik Historyczny” 16(1902), 90-101.

Rec. A. Darowski: *Modlitwy księżnej Gertrudy. Kalendarz i nekrologium z XII wieku* [Rec. H. V. Sauerland i A. Haseloff: *Der Psalter...*], „Biblioteka Warszawska” 3 (1902), 148 - 153.

*Codex Gertrudianus, Sbornik Otdielenija russkago jazyka i słow*, Ross. Akademia Nauk XCIX nr 4, Petrograd 1922.

*Manuscriptum Gertrudae filiae Mesconis II, regis Poloniae*, cura V. Meysztowicz editum, „Antemurale” 2(1955), 105 - 157.

Rec. Z. Kozłowska-Budkowa: *Manuscriptum Gertrudae...* , „Nasza Przeszłość” 6(1957), 379-384.

Rec. Z. Kozłowska-Budkowa: *Manuscriptum Gertrudae...*, „Studia Źródłoznawcze” 3(1958), 271-273.

Rec. P. Szaniecki: *Manuscriptum Gertrudae...*, „Ruch Biblijno –Liturgiczny” 13(1960), 183-185.

*Liber precum Gertrudae ducissae e Psalterio Egberti cum Kalendario*, edit. M. H. Malewicz et B. Kürbis, commentavit B. Kürbis, w: Monumenta Sacra Polonorum, t. II, Academia Scientiarum et Litterarum Polona, Cracoviae 2002, p. 201. [*Modlitwy księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta z Kalendarzem*, wyd. M. H. Malewicz i B. Kürbis, opracowanie B. Kürbis, w: Monumenta Sacra Polonorum, t. II, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2002, stron 201].

Rec. A. Andrzejuk, *Liber precum Gertrudae ducissae e Psalterio Egberti cum Kalendario*, edid. M. H. Malewicz et B. Kürbis, commentavit B. Kürbis, Academia Scientiarum et Litterarum Polonia, Cracoviae 2002, p. 201, „Saeculum Christianum” 11(2004) 1, s. 247-255.

[Fragmenty przekładu A. Andrzejuka] *Modlitwy Gertrudy Mieszkówny* [wybór], „Cenobium” 9(1996) 31-41; Gertruda Mieszkówna, *Modlitewnik* (wybór), „Ogród” VIII: 2003, nr 1-2 (21-22), 39-53; *Modlitwa do Matki Bożej z Modlitewnika księżnej Gertrudy (1025-1108), córki Mieszka II, króla Polski*, „Gazeta Niedzielną” 34/2925 R. 56 z 22 sierpnia 2004, 1; *Chwała Ojcu*, „Gazeta Niedzielną” 7/2950 R. 57 z 13 lutego 2005, 2; *Modlitwa do św. Piotra*, „Gazeta Niedzielną” 8/2951 R. 57 z 20 lutego 2005, 6; *Z Modlitewnika Gertrudy Mieszkówny*, „Gazeta Niedzielną” 11/2954 R. 57 z 13 marca 2005, 6. [przekład i komentarz]; *Męka Pańska i Odkupienie w Modlitewniku Gertrudy Mieszkówny*, „Gazeta Niedzielną” 13/2955 R. 57 z 27 marca 2005, 6. [przekład i komentarz]; *O niezwykłym autorze i jego modlitwach*, „Magazyn Parafialny”. Parafia Narodzenia NMP w Komorowie, nr 52, marzec 2005, 16. [przekład i komentarz].

*Modlitwy Księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta w Cividale*, tł. B. Kürbis, Kraków 1998.

## 2. Opracowania

- [Abraham W.]: *Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Historycznego*. [Streszcz. II wykładu W. Abrahama 9 III 1900], „Kwartalnik Historyczny” 15(1901), 181-182.
- Abraham W.: *Rękopis miniaturowany w muzeum królewskim w Cividale*, „Sprawozdania PAU” 6(1901) 2, 90-101.
- Andrzejuk A.: *Filozoficzne treści w Modlitewniku Gertrudy Mieszkówny*, „Kwartalnik Filozoficzny” 33(2005) 2, 73-86.
- Andrzejuk A.: *Filozoficzne treści w modlitewniku Gertrudy Mieszkówny z XI w.* [abstrakt]. VII Polski Zjazd Filozoficzny, Szczecin, 14-18 września 2004, *Abstrakty*. Szczecin 2004, 208.
- Andrzejuk A.: *Gertruda Mieszkówna i jej Modlitewnik*. Uwagi na marginesie: Teresa Michałowska, *Ego Gertruda. Studium historycznoliterackie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, stron 292 oraz *Modlitwy księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta w Cividale*, przełożyła i opracowała Brygida Kürbis, TYNIEC Wydawnictwo Benedyktynów, Kraków 1998, stron 232, „Człowiek i teologia” 4(2004), 27-49.
- Andrzejuk A.: *Gertruda Mieszkówna i jej rękopis (Wstęp do przekładu)*, „Ogród” 8(2003) 1-2 (21-22), 19-39.
- Andrzejuk A.: *Modlitewnik Gertrudy - najstarszy polski tekst*, „Christianitas” 17/19(2004), 245-257.
- Andrzejuk A.: *Modlitewnik Gertrudy Mieszkówny – najwcześniejszy zabytek piśmiennictwa polskiego*, „Gazeta Niedzielną” 8/2847 R.55 z 23 lutego 2003, 5.
- Andrzejuk A.: *Elementy kultury religijnej w modlitewniku Gertrudy Mieszkówny*, „Ogród” 8(2003) 1-2 (21-22), 77-108.



- Bazydło J.: *Gertruda*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 5: 1989, kol. 1024.
- Cichocka E.: *Rekopis Gertrudy – dokument kultury religijnej i teologicznej XI wieku*, „Ateneum Kapłańskie” 82(1974), 120 - 129.
- Elżanowska M.: *Modlitewnik Gertrudy Mieszkówny*, w: *Pisarki polskie epok dawnych*, praca zbior., red. K. Stasiewicz, Olsztyn 1998, 47-56.
- Górski K.: *Duchowość chrześcijańska*. Wrocław 1978.
- Górski K.: *Gertruda czy Olsława*, w: *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Historia* (24), Toruń 1990, 73-77.
- Górski K.: *Modlitewnik Gertrudy Mieszkówny*, w: *Studia i materiały z dziejów duchowości*, Warszawa 1980, 111-121.
- Górski K.: *Gertruda Mieszkówna*. „List” (Pismo wewnętrzne Duszpasterstwa Kobiet) nr 10 z kwietnia 1986, 4-2.
- Górski K.: *Od religijności do mistyki. Zarys dziejów życia wewnętrznego w Polsce*, cz. 1, Lublin 1962.
- Górski K.: *Zarys dziejów duchowości w Polsce*, Kraków 1986.
- Janin W. Ł.: *Russkaja kniagini Olsława-Gertruda i jejo syn Jaropolk*, „Numizmatika i Epigrafia” 4 (1963), 142-168.
- Ketrzyński S.: *Gertruda*, Archiwum PAN w Warszawie, poz. III - 33 nr 13.
- Ketrzyński S.: *Gertruda*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 7/5, z.35, 405-406.
- Kondakov N. P.: *Uzobrażenija russkoj kniażeskoj semii w miniaturach XI wieka*, Petersburg 1906.
- Kopec J.: *Gertrudy kodeks*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 5 (1989), kol. 1026-1027.

- Kozłowska-Budkowa Z., Molè W.: *Gertrudy kodeks*, w: *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 2: 1964, 101-102.
- Kürbis B.: *Die Gertrudianischen Gebete im Psalterium Egberti. Ein Beitrag zur Geschichte der Frömmigkeit im 11. Jahrhundert*, w: *Europa Slavica – Europa Orientalis. Festschrift für Herbert Ludat zum 70. Geburtstag*, Berlin 1980, 249-261.
- Kürbis B.: *Modlitwy księżnej Gertrudy z Psalterium Egberti. Przyczynek do dziejów kultury dworu panującego w Polsce i na Rusi.. „Sprawozdania”* [Wydział Nauk o Sztuce. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk] nr 96 za 1978 r, [Poznań 1979], 3-11.
- Labuda G.: *Gertrud*, w: *Lexicon des Mittelalters*, t. IV. München 1988, kol. 1357.
- Labuda G.: *Gertrudianus Codex*, w: *Lexicon des Mittelalters*, t. IV. München 1988, kol. 1357.
- Leśniewska D.: *Kodeks Gertrudy. Stan i perspektywy badań*, „Roczniki Historyczne” 61(1995), 141-170.
- Lewicki A.: *Napis na paliuszu z XI wieku*, „Kwartalnik Historyczny” 7(1893), 447-448.
- Malewicz M. H.: *Rękopis Gertrudy Piastówny*, „Materiały do historii filozofii średniowiecznej w Polsce”, 5(1972), 23-70.
- Malewicz M. H.: *Un livre de prières d’une princesse polonaise qu XIe siècle*, „Scriptorium” 31(1977) 2, 248-254.
- Malewicz M.H.: *Wstęp edytorski* (maszynopis).
- Michałowska T.: *Ego Gertruda. Studium historycznoliterackie*, Warszawa 2001.

- Michałowska T.: *Il libro di preghiere di Gertrude. Intorno all' autobiografismo nella letteratura delle origini in Polonia*, w: *Polonia, Italia e culture slave: aspetti comparati tra storia e contemporaneità*, red. L. Marinelli, M. Piacentini, K. Żaboklicki, Varsavia-Roma 1998, 19-29.
- Michałowska T.: *Modlitwy Gertrudy*, w: *Mediaevalia i inne*, red. T. Michałowska, Warszawa 1998, 7-25.
- [Michałowska T.] *Pierwszy polski pisarz – Gertruda. Modlitewnik intymny*, z prof. dr Teresą Michałowską rozmawia Magdalena Bajer, „Tygodnik Powszechny” Nr 31 (2769) z 4 sierpnia 2002.
- Muzzioli A.: *Mostra storica delle Miniatura*. Catalogo, Firenze 1953.
- Nadolski B.: *Inspiracja liturgiczna w Modlitewniku księżnej Gertrudy*, w: *Tekst sakralny – tekst inspirowany liturgicznie*, red. G. Habrajska, Łódź 1997, 175-180, 175-180.
- Nadolski B.: *Teologiczne treści w modlitewniku Gertrudy*, „Studia Theologica Varsaviensia” 33(1995) 1, 44-56.
- Poppe A.: *Gertruda – Olsława, regina Russorum*. Materiały do życiorysu (2001 – w druku).
- Severianov S. J.: *Codex Gertrudianus*. „Sbornik russkovo jazyka i slov” 99(1922) 4, 1-140.
- Skibiński E., *Modląca się księżna Gertruda – władczyni między światem i Bogiem*, w: *Duchowość i religijność kobiet dawniej i dziś*, red. E. Pakszys i L. Sikorska, Poznań 2000, 21-28.
- Spież J.A.: *Modlitwy księżnej Gertrudy*, „Cenobium” 9(1996), 24-29.
- Wędzki A.: *Gertruda*, w: *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 2., Wrocław 1964, 101.

## Posłowie

Książka pt. *Gertruda Mieszkówna i jej „Modlitewnik”* jest swoistym podsumowaniem moich wieloletnich „kontaktów badawczych”, z manuskrytem Gertrudy. (Celowo nie mówię o wieloletnich badaniach, gdyż w czasie tych dwudziestu już lat zajmowałem się zasadniczo czym innym<sup>1</sup>.) Do studiów nad *Modlitewnikiem* „podchodziłem” kilka razy w związku z konkretnymi zadaniami. I tak, z samą Gertrudą i jej tekstem zetknąłem się po raz pierwszy na zajęciach z historii ascetyki i mistyki katolickiej w roku akademickim 1984/85, prowadzonych przez mgr. Mirosława Kaczorka. Niewątpliwą inspiracją do zainteresowań *Modlitewnikiem* Gertrudy były teksty ogłaszane raz po raz przez prof. Karola Górskiego. Do zajęcia się dziejami duchowości podczas studiów historycznych zachęcał mnie ponadto prof. Mieczysław Gogacz, który był potem, w 1989 roku, recenzentem mojej pracy dyplomowej na temat Gertrudy<sup>2</sup>. Promotorem tej pracy, której ustalenia stanowią ciągle trzon mojego studium o kulturze religijnej w *Modlitewniku*, był ks. prof. Eugeniusz H. Wyczawski OFM. Do właściwej dysertacji już wówczas dołączyłem przekład modlitw Gertrudy, dokonany na podstawie pierwszej edycji krytycznej, opublikowanej w Rzymie w 1955 roku przez ks. W. Meysztowicza.

---

<sup>1</sup> Zob. *Informator filozofii polskiej*, red. J. Jaśtał, S. Kołodziejczyk, J. Rabus, „Principia” 40 (specjalny) z 2004, 91.

<sup>2</sup> A. Andrzejuk: *Obraz kultury religijnej w modlitewniku Gertrudy Mieszkówny*, Warszawa 1989, 132 k., bibliogr. Maszynopis, sygn.111431. Biblioteka UKSW.

Zarówno promotor, jak i recenzent w swoich opiniach rekomendowali rozprawkę do opublikowania, jednakże w wyniku tzw. transformacji wydawnictwa uczelniane (w tym wypadku serie wydawnicze, takie jak np. *Opera philosophorum mediae aevii*) zawiesiły swą działalność wobec zmienionych warunków finansowych.

W 1994 roku opublikowanie niektórych wyników badań oraz fragmentów przekładu zaproponował prof. Antoni Czyż, który wcześniej zaprosił mnie z referatem na temat modlitw Gertrudy na prowadzone przez siebie konwersatorium. Na posiedzeniu konwersatorium poznałem dr Małgorzatę H. Malewicz, autorkę najbardziej wnikliwego wówczas studium historycznoliterackiego na temat Gertrudy i jej *Modlitewnika*, która skończyła wtedy przygotowywanie nowej edycji krytycznej manuskryptu i udostępniła mi ją, umożliwiając poprawienie przekładu (w stosunku do wersji opartej na edycji „rzymskiej”). Wtedy też dokonałem pierwszej rewizji studium. Gdy okazało się, że kwartalnik „Ogród”, w którym miały się ukazać „Gertrudiańskie” teksty z braku funduszy zawiesza swoją działalność, niespodziewanie przekładem zainteresowało się Wydawnictwo Benedyktynów w Tyńcu. Wysłałem tam przekład i opracowania, przygotowane do „Ogrodu”. Recenzujący te teksty dla benedyktynów, dominikanin Jan A. Spież, uznał przekład za tymczasowy, gdyż oparty na edycji Meysztowicza, i opublikował w 1986 roku jedynie kilkanaście modlitw, dołączając je do swojego artykułu<sup>3</sup>. Jednocześnie skłonił prof. Brygidę Kürbis do przetłumaczenia na nowo całego *Modlitewnika*<sup>4</sup>, który benedyktyni tynieccy wydali w 1998 roku.

<sup>3</sup> J. A. Spież: *Modlitwy księżnej Gertrudy*, „Cenobium” 9(1996), 29. Na stronach 31-41 opublikowano modlitwy z przekładu, jednak w taki sposób, że nazwisko autora tłumaczenia znaleźć można jedynie w tekście Spieża; nie ma go ani w spisie treści ani pod tekstem przekładu – nie jest więc „dostępne” do celów bibliograficznych.

<sup>4</sup> Pisz o tym sama B. Kürbis w *Słowie wstępnym* do nowej edycji krytycznej: *Liber precum Gertrudae ducissae e Psauterio Egberti cum Calendario*, edit. M. H. Malewicz et B. Kürbis, commentavit B. Kürbis, w: *Monumenta Sacra Polonorum*, t. II, Academia

W 2000 roku ukazało się monograficzne studium historycznoliterackie o Gertrudzie, pióra prof. Teresy Michałowskiej. Wreszcie w 2002 roku ujrzała światło dzienne nowa edycja krytyczna modlitw Gertrudy, podpisana przez M. H. Malewicz i B. Kürbis. W tym stanie rzeczy uznałem swoje tłumaczenie i badania za zdezaktualizowane, nie mówiąc już o priorytecie naukowym. I wtedy to otrzymałem z redakcji kwartalnika „Ogród” swoje teksty sprzed lat do korekty autorskiej. Musiałem je nie tylko skonfrontować z opublikowaną edycją krytyczną modlitw Gertrudy, lecz także uwzględnić powstałą w tym czasie literaturę. Uważne zapoznanie się zarówno z przekładem, jak i opracowaniami, doprowadziło mnie do wniosku, że moje badania nad zawartością treściową *Modlitewnika* są ciągle aktualne, bo nikt dotychczas na taką skalę ich nie podjął, oraz że mój przekład modlitw Gertrudy jest tak różny od tłumaczenia B. Kürbis, że nawet ze względu na „pluralizm” propozycji translatorskich, warto go opublikować. Niejako przy okazji opracowałem także obszernie recenzje nowej edycji krytycznej<sup>5</sup>, monografii T. Michałowskiej oraz przekładu B. Kürbis<sup>6</sup>.

Po raz kolejny więc „wróciłem” do *Modlitewnika*, gruntownie tym razem przerabiając wcześniej napisane studia. Najwięcej zmian wprowadziłem w przekładzie, i to nie tyle w jego treści, ile w redakcji, zmieniając

---

Scientiarum et Litterarum Polona, Cracoviae 2002, s. VII. Podaje ponadto, że przy wydaniu przekładu pracowała dr Danuta Zydorek, jednakże jej nazwisko nie występuje w tynieckiej publikacji.

<sup>5</sup> Rec. A. Andrzejuk: *Liber precum Gertrudae ducissae e Psalterio Egberti cum Calendario*, edid. M. H. Malewicz et, commentarit B. Kürbis, Academia Scientiarum et Litterarum Polonia, Cracoviae 2002, p. 201, „Saeculum Christianum” 11(2004) 1, s. 247-255.

<sup>6</sup> Recenzja omawiająca obydwie te publikacje: Gertruda Mieszkówna i jej *Modlitewnik*. Uwagi na marginesie: Teresa Michałowska: *Ego Gertruda. Studium historycznoliterackie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, stron 292 oraz *Modlitwy księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta w Cividale*, przełożyła i opracowała Brygida Kürbis, TYNIEC Wydawnictwo Benedyktynów, Kraków 1998, stron 232, „Człowiek i Teologia” 4 (2004), 27-49.

numerację, wprowadzając wersyfikację (i ją numerując) oraz wprowadzając tekst oryginału, dostosowany wszakże do współczesnej ortografii łacińskiej. W efekcie tego powstało – jak miemam – dość oryginalne i wielu sprawach nowatorskie opracowanie. Jego ocenę wszakże pozostawiam Czytelnikom.

Na zakończenie tych uwag pragnę podziękować panu prof. Mieczysławowi Gogaczowi, śp. ks. prof. Eugeniuszowi H. Wyczawskiemu oraz panu mgr. Mirosławowi Kaczorkowi, którzy zainspirowali moje zainteresowania *Modlitewnikiem* Gertrudy. Osobne podziękowania składam pani dr Małgorzacie H. Malewicz, która udostępniła mi kiedyś roboczą wersję przygotowywanej edycji krytycznej *Modlitewnika*. Dziękuję także kolegom, którzy przejrzeni przygotowany tekst: panu dr. Pawłowi Milcarkowi, panu mgr. Hubertowi Kaczmarowskiemu i ks. dr. Adamowi Filipowiczowi. Chciałbym także słowa wdzięczności skierować do pana rektora, prof. Tadeusza Klimskiego, który był „promotorem” wydania książki. Dziękuję także panu dyrektorowi mgr. Henrykowi Podolskiemu za niezwykle troskę o tę publikację, pani redaktor mgr. Elżbiecie Pachciarek za wielką staranność w opracowaniu tekstu, a panu Stanisławowi Stoškowi za piękną okładkę.

*Artur Andrzejuk*

Boże Narodzenie 2005.

## Streszczenia





## **Gertrude, daughter of Mieszko II, and her *Prayer-Book***

### **Summary**

Gertrude, born in about 1025, the daughter of Mieszko II, king of Poland and the son and successor of Boleslaus the Brave, was given by her mother, the German Princess Richeza, on the occasion of her marriage in 1043 to Izjaslav, son of Jaroslav the Wise, the Prince of Kiev, the valuable and richly illuminated *Codex of Egbert* which contained a Psalter and some other scripts. Gertrude, who had been brought up in a nunnery, doubtless for a time prayed from the *Psalter* but at some point began to compose her own prayers, written in the setting of the „liturgy of the hours”. From the pages of her manuscript Gertrude emerges as a deeply religious and at the same time as a strong personality. A thorough theological schooling, a high level of literary ability and even aesthetic sensibility are revealed in the text. Different prayers are indicative of changes in the Princess’s spiritual state and are linked to various phases of her life, a life which was neither easy nor safe.

### **1. Gertrude’s life**

Gertrude, as the daughter of Mieszko II and Richeza (the daughter of Henfied Ezzo and Matilda, the sister of Emperor Otto III) was on her father’s side the granddaughter of Boleslaus the Brave and the great granddaughter

of Mieszko I, while on her mother's side her great grandparents (the parents of Matilda) were the Emperor Otto II and the Empress Theophano, a Byzantine princess.

Mieszko and Richeza were married in 1013. It was said of Mieszko that he inherited from his father a proneness to loose living. Be that as it may, as long as Boleslaus the Brave was alive children were born to the couple: Casimir, Gertrude and another daughter. Mieszko II was crowned king of Poland in 1025 – in the same year that his father died. Shortly afterwards his conjugal life with Richeza began to deteriorate. Moreover, Mieszko became involved in dynastic conflicts. The proud Richeza left Poznan, taking with her both princesses; Gertrude could then have been no more than 7 years old. After handing over Polish regalia to the Emperor Conrad, Richeza first settled in her home city of Cologne and then it seems in the nunnery of St. Nicholas in Brauweiler, where she engaged from the start in extensive community work – when she died in 1063 she was honoured by being buried in a special chapel (now lies in the apse of Cologne cathedral).

In 1043 Gertrude's brother, Casimir the Restorer betrothed her to Izjaslav Jaroslavowicz, heir to the Kiev throne and the nephew of Dobronega-Maria, the spouse of Casimir. Gertrude's husband was the son of Jaroslav called the Wise and the grandson of Vladimir the Great, who was responsible for the conversion in 988 of Rus to Christianity. Izjaslav's grandmother was Anna, the daughter of a Byzantine Emperor. It seems likely that Gertrude, who had been brought up in a nunnery, felt at ease in the court of Kiev, where books and art were highly appreciated.

Izjaslav took over the reins of power in the city of Kiev after the death of Jaroslav the Wise in 1054. However, he was driven out from Kiev, for the first time, in 1068. The princely pair went to Poland where the ruler at the time was Gertrude's nephew, Boleslaus II the Bold. He helped Izjaslav and installed him again in Kiev.

The foreign intervention was undoubtedly resented by Izjaslav's subjects. After less than three years, Izjaslav was overthrown again in 1073 and forced to flee to his wife's nephew. Izjaslav was accompanied by Gertrude and their sons Sviatopelk-Michal and Jaropelk-Piotr. However, Boleslaus II considered that he had not received adequate reward for his earlier assistance; he seized the treasures brought from Kiev by the exiles and forced them to leave Poland.

The year 1075 saw the taking up of the most extreme positions in the investiture controversy – for it was then that Gregory VII promulgated, at the Synod in Rome during the Lenten Fast, the Bull *Dictatus papae* which asserted the Papacy's complete independence. After leaving Poland, Izjaslav went to Germany with his family, where thanks to the intervention of Margrave Dedi he succeeded in getting Henry IV to agree to send, in January 1075, envoys to Kiev. However, the envoys returned empty-handed. Izjaslav then (or else at the same time that the envoys were despatched to Rus) directed Jaropelk-Piotr to go to Rome, to Gregory VII. The Pope reacted vigorously: in a letter to the princely couple he informed them that Jaropelk-Piotr had put Rus under the protection of St. Peter, while in a Bull of 25 April 1075 addressed to Boleslaus II he instructed the king to hand back to Izjaslav the seized treasures and to provide him with all necessary help. If one takes into account the fact that at that time the whole of Europe was divided into two camps, the Gregorian and the anti-Gregorian, it means that during their stay in the territories of the Empire Izjaslav and Gertrude must have changed sides from the anti-Gregorian (Imperial) to the Gregorian party. This is evidence of the pragmatism of their politics and of clever diplomacy in adverse circumstances. Teresa Michalowska, the author of the most complete biography of Gertrude, is of the view that it was then that the Princess started to compose her prayers, beginning with pleadings to St. Peter the Apostle for intercession on the princely couple's behalf. This was in the context of Jaroslav-Piotr's „mission to Rome”. Below is the second of the prayers in Gertrude's compositions:

Sancte Petre, princeps apostolorum,  
qui tenes claves regni caelorum,  
per illum amorem quo tu Dominum amasti et amas,  
et per suavissimam misericordiam suam  
qua te Deus  
per trinam negationem amare flentem  
misericorditer respexit  
in me, indignam famulam Christi, clementer respice  
cunctorumque scelerum et criminum vincula meorum  
absolve et impetra mihi a pio et benigno Iesu veram humilitatem,  
caritatem Dei et proximi, non fictam benignitatem, mansuetudinem,  
bonos mores et honestos,  
castitatem et animae corporis sanitatem,  
et bonum finem, et gratiam Sancte Trinitatis sine fine. Amen.

On 15 July 1077 Boleslaus II again placed Izjaslav on the Kiev throne, for an even shorter spell this time. Izjaslav died in the course of dynastic conflicts after ruling for only a few months.

After his death, Gertrude together with Jaropelk, then the Prince of Vladimir in Volhyn settled in Turow. Several Byzantine miniatures appended to Gertrude's *Codex* are linked to the stay there and it can also be surmised that some of the prayers for her son were composed during that period; he was forced out of the principality in 1084 and had, like his father, to save himself by fleeing to Poland. Jaropelk regained the

principality in early 1086 but was murdered soon afterwards, on 22 April of that year. He was buried in Kiev, in the church of St. Peter, which he himself had endowed. He is recalled in chronicles of Rus as a lover of books and learning.

Gertrude then came under the care of her second son, Sviatopelk-Michal who was firstly the ruler of the regional principalities of Novogrod and of Turow but in 1093 became the Prince of Kiev and their overlord. The presence of Gertrude at the court in Kiev helped in maintaining cordial relations between the Izjaslav and Piast dynasties; an outcome of this was the marriage in 1103 of Boleslaus the Wrymouth to Zbyslava, Sviatopelk's daughter. She was given the *Codex*, together with her prayers, by Gertrude.

Nestor's chronicle under the date of 4 January 1108 records the death of the mother of Prince Sviatopelk. It seems reasonable to suppose that Gertrude played a significant role at the court in Rus for Nestor to make a special mention of her.

## 2. The history of the *Codex of Gertrude*

In 977 Egbert became the Archbishop of Trier. He funded, for the needs of the cathedral choir, the creation of the magnificent *Psalter*, probably commissioning it from the famous school of manuscripts and illuminations in Reichenau. The scribe Rouprecht produced the *Psalter* for the Archbishop. This information is recorded by illustrations in the *Codex* annotated by appropriate inscriptions. The Archbishop died in 993. Fighting over the archbishopric started in the early years of the eleventh century. In the course of the fighting, *Egbert's Psalter* fell into the hands of the Emperor's son-in-law, Henfried Ezzo, the Rhinish Palatine who was married to

Matilda, the daughter of the Emperor Otto III and the Empress Theophano. It seems that not long afterwards the valuable book became part of the dowry of the Emperor's granddaughter, Richeza, who was married in 1013 to Mieszko, Boleslaus's son and the heir to the Polish throne. The valuable *Codex* was then probably brought by Richeza to Poland and it is possible that the Cracow calendar was added to it at that time.

Richeza gave the *Codex* to her daughter Gertrude as a wedding present when she married Jaroslav, the Prince of Kiev in 1043. The Piast princess kept the book with her, throughout the vicissitudes of her life, until 1103 when she gave the book, enlarged by her own inscriptions, to her granddaughter, Zbyslava Sviatopelk on her marriage to Boleslaus the Wrymouth. Ten years later, after the death of Zbyslava, Boleslaus married Salomea of Berg, who gave the *Codex* to Gertrude, daughter of this marriage, who was a nun in Zwiefalten. After the death of Gertrude in 1160 the *Codex* passed to Hungary. In 1229 Elizabeth of Hungary presented the *Codex* to the cathedral in Cividale. It has remained there until the present day.

For our purposes the most important part of the *Codex* is Gertrude's manuscript, which comprises, depending on how these are numbered, from over ninety to a hundred prayers, inscribed in the margins and on inserts, specially sown in.

### 3. Gertrude's *Prayer-Book*

In compiling the *Prayer-Book* the Princess intentionally set out to create her own *Libellus precum*, with a clear theological, ascetic and to some extent political arrangement. This intention can be plainly discerned from the text and iconography of the middle inserts (II and III) of *folia Gertrudiana*. The first four miniatures

appear there, possessing a distinct iconographic „design”, as does also the first set of prayers which is clearly in keeping with this design.

The tempestuous course of the Princess's life and her changing circumstances, with the impact that these must have had on her emotional state, as well as – and this is of significance – the gradual evolution of her spiritual life resulted in modifications of the „design” of the *Prayer-Book*. On appropriate occasions, Gertrude copied into her *Libellum* „learned” texts and prayers, and also perhaps the *Calendar* and *Prognostics*. At the court in Kiev she made her *Prayer-Book* more widely accessible, using it as the basic source for communal prayer. During all that time, as well as for long afterwards, the prayers are inscribed in the same hand. The same person also added the very personal supplications for the beloved son, Jaropelk-Piotr. At times there are changes in the presentation, the size of letters, the colour of the ink and there are variations in the care with which the inscriptions are written (sometimes the text is very well presented, but sometimes the writing does not seem able to keep up with the rush of thoughts and emotions) all of which seems to point very clearly to the Princess being both the author and the scribe of the manuscript. However, that has been questioned, sometimes very strongly, in Polish historical studies.

The prayers are offered by Gertrude in the first person, with her name being specifically mentioned. Given this, it is not necessary to resort to generally accepted methods for the appraisal of historical sources; common sense suffices. For there is no known contemporary evidence which puts in question what the author says. No indications can be traced in the manuscript which might cast doubt on the author's veracity. The few historical references (e.g. the son's name) in the text point unequivocally to Gertrude as the author of the manuscript.



#### 4. The textual content of Gertrude's *Prayer-Book*

In the context of Gertrude's life, and especially of her spiritual life, the *Prayer-Book* marked a particular period – not the early years, for Gertrude began writing it as a mature woman, in her fifties, with grown up children and probably also some grandchildren. She owned the *Codex of Egbert* for over thirty years. The manuscript took some years to be written (exactly thirteen, if one accepts that the last two prayers were written in 1088). Gertrude did not add to the manuscript in her later years; the Princess lived for twenty years after inscribing the last prayer. She disposed of the *Codex* in 1103, five years before her death, handing it over to her granddaughter, Zbyslava Sviatopelk.

It seems reasonable to say, on the basis of the analysis of the spiritual development of the author of the prayers, that Gertrude ceased to feel the need to convey to parchment her dialogue with God when that dialogue became transformed into a higher form, which could dispense with words, of contemplative prayer. If, as is thought, Gertrude at the stage in question, had entered, or merely had lived in the nunnery of St. Nicholas which she had founded in Kiev, this supposition seems very likely to be right, as then the Princess would not have herself needed to arrange *officium divinum* since this was an integral part of cloistered life.

#### 4.1. Compassion as a form of the love of God

Gertrude most frequently addressed God as : „Sanctus Dominus, Pater omnipotens, eternus Deus”<sup>1</sup>, though she often also described God by using the adjective „Fortis”. She also spoke of the Creator as: „Misericordissimus Dominus”, „Rex regum”, „Dominus dominatum”, „refugium meum”, „Liberator”, „Pater et dominator...” qui es super tronos...de sede sancta...tollis peccata mundi misere nobis (XXIX).

Thus it would seem that in the *Prayer-Book* God is comprehended in two ways: simply as Himself (*quo ad se*), and also when Gertrude said that He was holy and omnipotent, everlasting and mighty Lord, and King and Ruler. The latter vision of God was expressed by the author through descriptions of Him and through regarding Him in the way He regarded mankind (*quo ad nos*). So from the second perspective, Gertrude felt free to call God the Shepherd of all orphans, the refuge of sinners, the saviour full of the sweetest grace. It is worth adding that Gertrude was at ease in comprehending God in either way and avoided any awkwardnesses on that account. Boguslaw Nadolski who has studied in depth the theology of Gertrude’s *Prayer-Book* has termed this as the immanent and transcendental vision of God.

In commenting on the way that God is understood in Gertrude’s *Prayer-Book* it is above all necessary to note that, for Gertrude, God’s love took the form of compassion. Gertrude experienced that compassion and begged

---

<sup>1</sup> There are two editions of the text of the Prayer-Book: *Manuscriptum Gertrudae filiae Mesconis II, Regis Poloniae*, cura V. Meysztowicz editum, „Antemurale” 2 (1955), and *Liber precum Gertrudae ducissae e Psalterio Egberti cum Calendario*, edit. M. H. Malewicz et B. Kürbis, Commentavit B. Kürbis, in: *Monumenta Sacra Polonorum*, vol. II, Academia Scientiarum et Litterarum Polona, Cracoviae 2002, p.201. Gertrude’s prayers have been numbered in several ways; I have used my own, set out in this study.

for the blessing of such compassion for herself, for those dear to her and for the whole Church. Her attitude to God derived directly from the Holy Scripture. This is evidenced by the Biblical examples of God's compassion, for instance for the crucified thief, for St. Peter, for St. Mary Magdalene, for the woman of Canaan or for the tax collector. That aspect was not manifested in the then prevalent ascetic theology. Gertrude did not fear hell but regarded it as a place in which God's glory was not celebrated; it was for that reason that she did not want to go to hell.

#### 4.2. Trust and longing as the expression of the love of mankind for God

Gertrude, having experienced God's constant compassion towards herself, took account of that compassion in her prayers to God; that can appropriately be called trust. Such trust in God underlay the nature of Gertrude's love for her Creator and Saviour. However, the desire to be in His presence was the prerequisite for coming closer to God. That desire took the form in Gertrude's *Prayer-Book* of sometimes overwhelming longing.

Gertrude's relationship with God was built on God's grace. Gertrude did not have the slightest doubt that mankind was incapable on its own of even so much as addressing a sigh to its Creator and Saviour. Hence she begged God for everything and seemed to be aware that she was the recipient of the favours for which she had asked. Her dialogue with God evidenced a close friendship with God, almost to the point of being with Him. This explains Gertrude's exceptional directness, sometimes importunity, which gives the impression that she occasionally wanted to force her will on God.

The dogma about the Communion of the saints particularly appealed to Gertrude. This is confirmed by the prayers for the dead. The Princess regarded the Mother of God, the angels and the saints as persons very close to her, on whom it was possible to rely completely in confiding worries and problems. Her belief in the goodwill of

the saints towards us, even when we are burdened by the most loathsome sins, was so steadfast that it is possible to describe it as friendship in a truly classical mould.

It is worth stressing that, while Gertrude was emotionally impetuous and sometimes impatient, she was characterised by wise moderation and even restraint in her beliefs. The dissertation has sought to show that the first text written by a Pole does not just take the form of a *prayer-book* but that its content consists of genuine and serious prayers, in which the presence of Christ<sup>2</sup> constitutes a real problem. Apart from the Trinitarian and Christological aspects of the prayers, there are many Biblical elements in them, for example the emphasis on God's compassion. The theological approach in the texts written by Gertrude indicates that in the theology of the eleventh century, in which the *prayer-book* undoubtedly stands as a „landmark”, there existed, despite what one might expect from a study of the history of theology, a deeper and richer vein of theological thought than just Augustinism.

## **5. The historical significance of Gertrude's *Prayer-Book***

### 5.1. A landmark in the „Ottonian renaissance”

The tenth century is generally though mistakenly considered as a „Dark Age”. The reason for this stems from the assessment of European history and culture made solely from the viewpoint of Rome or Paris. From that perspective, the tenth century does indeed mark the final end of the Carolingian renaissance and of Roman

---

<sup>2</sup> Gertrude used simply the form „Christi presentiam” in prayer CV10.

universalism. Yet it was in that century that Christianity significantly extended its borders, resulting in the inclusion in the European family of the nations of Denmark (948), Poland (966), Hungary (974), Rus (988) and Iceland (996). This points to the existence of religious, cultural and organisational vitality. One of the channels transmitting that vitality was to be found in the Empire, by then firmly bound with the Germanic peoples.

Following the Treaty of Verdun, Louis the German took no interest in learning and culture to the east of the Rhine, while his death (876) started long lasting contests for the Imperial throne, which only ended in 919 on the accession of Henry I to the throne. At first nothing indicated that this was the beginning of a period which, perhaps with a little exaggeration, is called the „Ottonian renaissance“. However, the term can reasonably stand, bearing in mind how far the achievements of the „Teacher of Germany“, Rabanus Maurus, had been dissipated and also in view of the fact that this renaissance involved the Carolingian far more than the classical cultural inheritance. The renaissance lasted throughout the whole of the reigns of Otto I (936-973), Otto II (973-983) and Otto III (983-1002). Women played an unusually prominent role in this process through Adelaide († 999) a Frenchwoman and the wife of Otto I, and her daughter-in-law, the Byzantine princess Theophano († 991), the wife of Otto II and the mother of Otto III. Married to illiterate Emperors, both acted as the true architects of the educational policies of their husbands. The Empress Theophano moreover exercised influence through her son, Otto III. It seems likely that the Empress passed down the traits – strength and imperiousness – which characterised the women in the family, to her daughter Richeza and to her granddaughter Gertrude. Thietmar wrote about Theophano: „She took care of her son’s domains almost like a man, giving full support to the just while breaking and frightening those who raised their heads.“ Similar features of character frequently emerge from the pages of the *Prayer-Book* of the granddaughter of the Empress Theophano.

## 5.2. A landmark in Polish culture

One might reasonably ask whether the document under consideration here relates in any degree to Polish culture: it was created in the Rhineland, was significantly enriched in Kiev Rus and is now in northern Italy. The basis for a positive answer is provided by Gertrude herself, for she was the link between Poland, the country with which she identified, the Rhineland, where she spent her youth and gained her education, and Kiev Rus with which she was associated throughout the mature years of her long life. One might be surprised that Gertrude, who had spent at the most the first seven years of her life in Poland and who together with her mother had left that country as a refugee, nevertheless had considered herself to be Polish. However, the *Patetyk kijowsko-pieczerski* leaves no room for doubt for it recounts that: „when our holy father Anthony was exiled by Prince Izjaslav, the Princess his wife, who was Polish, protested saying: *Do not think of doing such a thing and do not do it. For it happened in our country some time ago that monks were banished from our country for a particular reason, and that led to great ill fortune for Poland.*” In the text cited, in which Gertrude warned her husband in about 1060 against a conflict with Monaster of Pieczersk, the author first describes Gertrude as Polish and then records that she twice spoke of Poland as „our country”.

Thus Gertrude had a clear awareness of both her national and religious affiliations: much has been written already about her Catholic orthodoxy. One might even risk asserting that while considering herself to be Polish she was at the same time a member of the whole European *Christianitas*, managing effectively her affairs in Rome, Cracow and Kiev. She succeeded in finding shelter in Poland, Saxony and the Rhineland. It is also worth noting that she remained in Kiev Rus until her death, even though she had the opportunity to leave, first after her husband’s death and then after her son died (as her daughter-in-law, Kunegunda-Irena, did when she was

widowed, even at the cost of leaving her small children behind in Rus). It is surmised that Gertrude's presence at the court in Kiev helped in the maintenance of good relations between the Izjaslav and Piast families, exemplified by the so-called Brest negotiations in 1099 between Sviatopelk and Vladislav Herman and also by the marriage of Boleslaus the Wrymouth to Sviatopelk's daughter, Zbyslava, in 1103.

Thus it is clearly right to consider Gertrude's *Prayer-Book* to be the oldest Polish text and also that it provides important evidence of cultural contacts with the West as well as the East. It is also appropriate to highlight that Gertrude, while feeling herself to be Polish and while being attached to Roman Catholic orthodoxy, was at the same time receptive to the Byzantine culture of Rus and to the Greek liturgy of the Rus church. Thus she instructed that the *Prayer-Book* should be adorned with illuminations in the Rus style; it is not difficult to surmise, on perusing the *Codex of Egbert*, why that decision should have been made – the artistic standard of the „latin” miniatures in it falls way below that of the comparable Rus illuminations. The prayers contain many instances of the use of the Greek „supplication” and „akatyst” alongside the *Credo* of Nicea-Constantinople with *Filioque*.

### 5.3 A landmark in religious culture

It needs to be emphasised above all that Gertrude was well versed in the theology of her time. She understood the theology of the Holy Trinity and also Christology, developed in the fourth and fifth centuries. She was acquainted with the writings of St. Augustine dating from the turn of the fourth and fifth centuries and with „Celestial Hierarchy” of Dionysius the Pseudo-Areopagite from the sixth century. She also understood well the theological debates which had taken place at the court of Charlemagne (*Filioque*) and the subjects of the controversies of the ninth century (*futurabilia*). As regards the last, it is interesting to note that Gertrude's

wording of the problem recalls both the ninth century solutions to the disputes about predestination and also the fifteenth century debates on the question of God's foreknowledge (*praesentia Dei*). It is astonishing that there are to be found in the *Prayer-book* many elements which surface much later in European religious culture. Thus the problems of „creation” and of „renewal” appear there (in prayer LXV), while these were not to be enquired into until the twelfth century, by the learned monks of the monastery of St. Victor. The cult of Jesus, in which His humanity was emphasised, and the stress laid on humility and gentleness are associated with St. Bernard of Clairvaux, also in the twelfth century. The cult of St. Mary Magdalene, exemplified in prayer CV, did not appear until the thirteenth century, and that of the Passion of Christ, which is met with frequently in the *Prayer-Book*, owes its place in European religious culture to the Franciscans who popularised it in the thirteenth and fourteenth centuries; they also promoted the cult of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary. Gertrude's especial worship of the Body of Christ – martyred on the Cross and accessible through the Eucharist – echoes the disputes of the ninth century about the Eucharist and at the same time anticipates the cult of Corpus Christi which is linked to St. Thomas Aquinas in the thirteenth century.

It can also be said that Gertrude's texts are prayers *par excellence*, for they are conversations with God, something that Gertrude regarded as natural, confiding to Him the most important matters in her life. After studying Gertrude's prayers, Mieczyslaw Gogacz said that: „God constitutes an absolute reality for her. Gertrude is immersed in it and seeks help from it. For Gertrude, Christianity is not just a scheme of beliefs, but is an inherent part of man's nature, whose difficulties are caused by the enemies of God.”



\* \* \*

It is high time that an important change to accepted history should become generally known. The first Polish text is not, as has been believed up to now, the *Chronicle of Poland* of Vincent Kadlubek, Bishop of Cracow, but the *Prayer-Book* of Gertrude, daughter of Mieszko II, composed nearly two centuries earlier. This correction is all the more significant because the *Prayer-Book* is not a collection of illegible inscriptions or of naively embarrassing legends but because it consists of texts which turn to God seriously, have sound theological grounding and are written in enchanting psalmodic poetry. One can readily share in the very human emotions pervading them: loneliness and abandonment, concern about a son, sincere respect for the live and the dead. Gertrude speaks to us as someone very close, standing nearby, whose breathing we seem to feel besides us. The 1000 years that have passed teach us that systems and rulers pass away and that nations fall and rise again but that human love and longings remain the same.

Translated by Mieczyslaw Wasilewski

## **Gertrud, Tochter von Mieszko II. und ihr *Gebetbuch***

### **Kurzfassung**

Geboren um das Jahr 1025, Gertrud, Tochter des polnischen Königs Mieszko II. Lambert, Sohn und Nachfolger von Boleslaw I. dem Tapferen erhielt 1045 anlässlich ihrer Heirat mit Isjaslaw, Sohn des Großfürst von Kiew Jaroslaw der Weise von ihrer Mutter Richeza, der deutschen Pfalzgräfin, das wertvolle, reich illuminierte *Egbert-Psalter*, das Psalmen und einige zusätzliche Texte enthielt. Die im Kloster erzogene Gertrud betete anfangs sicherlich aus dem *Psalter*, um in gewissem Moment eigene Gebete niederschreiben zu beginnen, die sie auf der Grundlage der Stundenliturgie ordnete. Gertrud erscheint auf den Karten ihres Manuskriptes als eine tief religiöse und zugleich gebieterische Person.

Die Texte Gertruds zeichneten sich durch sorgfältige theologische Ausbildung, hohe literarische Kultur und sogar eine ästhetische Geübtheit aus. In den einzelnen Gebeten spiegelten sich verschiedene Seelenzustände der Großfürstin, die Eintragungen sind mit verschiedenen Wechselfällen ihres Lebens verbunden. Und war dieses Leben weder leicht noch gefahrenlos.

### 1. *Curriculum vitae* von Gertrud

Gertrud war seitens ihres Vaters Mieszko II. Enkelin von Boleslaw dem Tapferen und Urenkelin von Mieszko I. Seitens der Mutter Richeza, die Tochter des Pfalzgrafen bei Rhein Henfield Ezzo und seine Frau Mathilde, die Schwester des Kaisers Otto III., waren die Gertruds Urgroßeltern der Kaiser Otto II. und die byzantinische Prinzessin, die Kaiserin Theophanu.

Die Ehe von Mieszko II. Lambert und Richeza wurde 1013 geschlossen. Von Mieszko II. sagte man, dass er nach seinem Vater die Neigung zu Liederlichkeit geerbt hat. In jedem Falle, solange Boleslaw der Tapfere lebte, kamen aus dieser Ehe zur Welt Kinder: Kasimir, Gertrud und noch eine Tochter. Mieszko II. Lambert krönte sich zum König von Polen im Jahre 1025 – dem Jahre der Krönung und zugleich des Todes seines Vaters. Gleich danach begann sein Zusammenleben mit Richeza zu verderben. Mieszko II. hat sich auch in dynastische Krawalle eingelassen. Die stolze Richeza verließ Poznan und nahm mit sich die beiden Königstöchter. Gertrud konnte damals höchstens 7 Jahre alt sein. Nach der Überweisung dem Kaiser Konrads die polnischen Krönungsinsignien nahm Richeza zuerst festen Wohnsitz im heimischen Köln, und nachher vermutlich im Sankt Nikolaus Kloster in Brauweiler, wo sie anfänglich eine weitläufige gesellschaftliche Tätigkeit entwickelte. Nach ihrem Tod im Jahre 1063 wurde Richeza mit der Beerdigung in einer speziellen Kapelle verehrt. Später wurden ihre sterbliche Überreste in die Apside des Kölner Doms verlegt.

Im Jahre 1043 hat der Bruder von Gertrud, Kasimir der Erneuerer sie mit dem Neffen seiner Frau Dobroniega Maria, Isjaslaw Jaroslawitsch, den Kiewer Thronfolger verheiratet. Der Ehegatte von Gertrud war also Sohn von Jaroslaw, der Weise genannt, und Enkel von Wladimir den Großen, der die Christianisierung der Kiewer

Rus im Jahre 988 zustande gebracht hatte. Die Großmutter von Isjaslaw war die byzantinische Kaisertochter Anna. Es scheint, dass die im Kloster erzogene Gertrud sich gut auf dem Kiewer Hof fühlte, wo die Liebe zur Bücher und Kunst herrschte.

Nach dem Tode von Jaroslaw dem Weisen im Jahre 1054, übernahm Isjaslaw die Herrschaft im hauptstädtischen Kiew. 1068 wurde Isjaslaw zum ersten Mal aus Kiew vertrieben. Das fürsterliche Paar begab sich nach Polen, wo damals der Neffe von Gertruda, Boleslaw II. der Kühne regierte. Er hat Isjaslaw Hilfe geleistet und ihn wieder in Kiew eingesetzt.

Die fremde Intervention ist sicherlich den Untertanen von Isjaslaw nicht gefallen. 1073, nach fast drei Jahren, wurde Isjaslaw abermals umgestürzt und gezwungen wieder zum Neffen seiner Gattin zu fliehen. Gertrud sowie seine Söhne Swjatopolk-Michail und Jaropolk-Piotr begleiteten ihn. Boleslaw II. behauptete aber, dass er ungenügend das vorige Mal belohnt wurde und nahm weg die Schätze, die von den Vertriebenen aus Kiew mitgebracht worden waren, und sie selbst aus Polen vertrieb.

1075 kam der sogenannte Investiturstreit in die entscheidende Phase, als sich die Standpunkte der Gegner im höchsten Maße polarisierten. In diesem Jahr auf der römischen Fastensynode machte nämlich der Papst Gregor VII. die Erklärung der vollen Unabhängigkeit des Papsttums bekannt, die als „Dictatus Papae“ berühmt wurde. Nachdem Isjaslaw aus Polen verbannt wurde, begab er sich mit seiner Familie nach Deutschland, wo er bei Kaiser Heinrich IV. mit Unterstützung des Markgrafen von Meißen Dedi die Entscheidung erlangte, im Januar 1075 die kaiserliche Gesandtschaft nach Kiew zu schicken. Die Abgesandten aber kehrten mit nichts zurück. Gleichzeitig mit dieser diplomatischen Mission oder kurz danach schickte Isjaslaw seinen Sohn Jaropolk-Piotr nach Rom zum Papst Gregor VII. Der Papst reagierte unverzüglich: im Brief zum großfürsterlichen Paar benachrichtigte er, dass Jaropolk-Piotr Kiewer Rus dem Heiligen Peter in Obhut übergeben hatte. In der

Bulle vom 25. April 1075 wiederum, die zum Boleslaw II. gerichtet wurde, empfahl er alle geraubte Schätze Isjaslaw zurückzugeben und ihm jegliche notwendige Hilfe zu leisten. Bei Berücksichtigung der damaligen Situation in Europa, die auf zwei Lager: gregorianisches und antigregorianisches geteilt war, muss man Schlussfolgerung ziehen, dass während des Aufenthalts auf dem Gebiet des deutschen Kaisertums Isjaslaw und Gertrud vom antigregorianischen (kaiserlichen) ins gregorianische Lager überwechselten. Das zeugt von Flexibilität ihrer Politik und einem klugen diplomatischen Spiel, das sie in der für sie äußerst ungünstigen Lage führten. Prof. Teresa Michałowska – Verfasserin Gertruds ausführlichsten Biographie ist der Ansicht, dass gerade damals die Goßfürstin die Verfassung ihrer Gebete begann, indem sie um die Fürsprache des Heiligen Peter Apostel bat. Es konnte in Zusammenhang mit der „römischen Mission“ ihres Sohnes Jaropolk-Piotr sein. Hier ist das zweite Gebet von Gertruds Sammlung:

Sancte Petre, princeps apostolorum,  
qui tenes claves regni caelorum,  
per illum amorem quo tu Dominum amasti et amas,  
et per suavissimam misericordiam suam  
qua te Deus  
per trinam negationem amare flentem  
misericorditer respexit  
in me, indignam famulam Christi, clementer respice  
cunctorumque scelerum et criminum vincula meorum  
absolve et impetra mihi a pio et benigno Iesu veram humilitatem,

caritatem Dei et proximi, non fictam benignitatem, mansuetudinem,  
bonos mores et honestos,  
castitatem et animae corporis sanitatem,  
et bonum finem, et gratiam Sancte Trinitatis sine fine. Amen.

Am 15. Juli 1077 setzte Boleslaw II. Isjaslaw nochmals auf den Kiewer Thron. Diesmal für eine noch kürzere Frist. Nach einigen zehn Monaten Herrschaft ist Isjaslaw infolge dynastischen Streits ums Leben gekommen.

Nach seinem Tode hat sich Gertrud zusammen mit Jaropolk, der damals Fürst auf seinem Gütern in Wladimir-Wolynsk war, in Turowo niedergelassen. Genau in diesem Zeitabschnitt entstanden einige byzantinische Miniaturen, die zum Codex von Gertrud hinzugefügt wurden. Sicherlich stammte auch aus dieser Zeit ein Teil der Gebete Gertruds für ihren Sohn, der 1084 seinem Teilfürstentum entzogen wurde und ähnlich wie sein Vater sich mit der Flucht nach Polen retten musste. Jaropolk gewann sein Provinz anfangs 1086 zurück in Kürze aber, am 22. April dieses Jahres wurde er ermordet. Jaropolk wurde in Kiew beerdigt, in der orthodoxen (oder katholischen) Sankt Peter-Kirche, die er selbst gestiftet hatte. In den russischen Chroniken erwähnt man ihn als einen Liebhaber von Büchern und Wissenschaft.

Gertrud kam unter die Obhut des „mittleren“ Sohnes, Swjatopolk-Michail, der anfangs sein Teilfürstentum in Nowgorod und Turow hatte, und seit 1093 als Großfürst in Kiew regierte. Die Anwesenheit Gertruds auf dem Hofe in Kiew stützte gute Beziehungen zwischen Isjaslawitschen und dem Piasten-Geschlecht, deren Ausdruck die Ehe von Boleslaw III. Schiefmund mit Sbislaw, der Tochter von Swjatopolk, die 1105 geschlossen wurde. Eben der Schwiegertochter Sbislaw, die Schiefmund schenkte Gertrud ihren Codex samt mit eigenen Gebeten.

Die Nestorchronik gibt unter dem Datum vom 4. Januar 1108 an, dass die Mutter des Großfürsten Swjatopolk gestorben ist. Man vermutet, dass Gertruds Rolle auf dem Kiewer Hof wesentlich war, wenn Nestor sie mit einer besonderen Notiz gewürdigt hat.

## 2. Die Geschichte des *Codex Gertrudianus*

Im Jahre 977 wurde Egbert zum Erzbischof von Trier. Er stiftete für die Bedürfnisse des Chors seines Domes einen prächtigen Psalter, den er vermutlich in der berühmten Schreib- und Illuminatorenschule in Reichenau bestellt hatte. Den Psalter für den Erzbischof hat ein Schreiber namens Rouprecht angefertigt. Diese Tatsachen sind im Codex als Miniaturen vorgestellt und mit entsprechenden Aufschriften versehen. Im Jahre 993 ist der Erzbischof gestorben. Mit dem Anfang des XI. Jahrhunderts begannen die Kämpfe um das Erzbistum. Während dieser Kämpfe gelangte der *Egbert-Psalter* in die Hände des kaiserlichen Schwiegersohns, des Pfalzgrafen Henfried Ezzo von Lothringen, der mit Mathilde, der Tochter vom kaiserlichen Ehepaar Otto II. und Theophanu verheiratet war. In Kürze wurde sicherlich das kostbare Buch die Mitgift der kaiserlichen Enkelin Richeza, die 1013 den polnischen Thronfolger Mieszko Lambert heiratete. Der wertvolle Codex wurde wahrscheinlich von Richeza nach Polen gebracht und vielleicht schon damals fügte man an ihn Krakauer Kalender an.

Richeza schenkte den Codex ihrer Tochter Gertrud anlässlich ihrer Heirat mit Kiewer Großfürsten im Jahre 1043. Das Buch begleitete von nun an die Piastentochter in den nicht leichten Rheienfolgen ihres Lebens bis zum Jahre 1103, als Gertrud gab das schon damals um ihre eigenen Aufschriften erweiterte Buch ihrer Enkelin

Sbislawa Swjatopolkowna, die gerade Boleslaw Schiefmund heiratete. Als Sbislawa zehn Jahre später gestorben ist – nahm Boleslaw Salomea von Berg zur Frau. Die Letztere gab den Codex ihrer Tochter Gertrud, die aus dieser Ehe geboren wurde, der Nonne in Zwiefalten über. Nach dem Tode der Nonne Gertrud, der Tochter von Boleslaw, im Jahre 1160 gelangte der Codex nach Ungarn. 1229 schenkte Heilige Elisabeth von Ungarn den Codex dem Dom in Cividale in Italien. Dort befindet er sich bis an den heutigen Tag.

Die wichtigste „Schicht“ des Codex ist für uns das Manuskript von Gertrud, das je nach der Nummerierung von neunzig bis zu einhundert Gebeten enthält, die auf den Rändern sowie auf den speziell angenähten Blättern eingetragen wurden. Außer den Gebeten sind mit dem Namen von Gertrud 5 byzantinische Miniaturen verbunden.

### **3. *Das Gebetbuch von Gertrud***

Die Entstehung des *Gebetbuches* begleitete das bewusste Vorhaben der Großfürstin ihren eigenen *Libellus precum*, mit einer klarbestimmten theologischen, asketischen und gewissermaßen auch politischen Auffassung zu schaffen. Dieses Vorhaben ist deutlich lesbar in der Text- und ikonographischen Schicht der mittleren Beiträge (II. und III.) *folia Gertrudiana*. Es befinden sich dort auch die vier ersten Miniaturen, die einen deutlichen ikonographischen „Plan“ enthalten, sowie die erste Gruppe der Gebete, die ausdrücklich diesen „Plan“ bestätigt.

Die stürmischen Abwechslungen des Lebens von Gertrud, die sich immer wieder veränderte Lage, und was daraus folgt, Seelenzustand der Verfasserin und schließlich – was nicht ohne Bedeutung ist – die



fortschreitende Entwicklung ihres persönlichen geistlichen Lebens verursachten die Änderungen im „Konzept“ des Gebetbuches. Wenn sie dazu Gelegenheit hatte, kopierte Gertrud zu ihrem *Libellum* die „gelehrten“ Texte und Gebete, möglicherweise auch den Kalender und die Voraussagen. Auf dem Hof in Kiew verbreitete sie einigermaßen ihr Gebetbuch, indem sie es zur Grundlage gemeinsamer Gebete tat. Die ganze Zeit ihres Aufenthalts in Kiew – als auch lange danach – werden die Gebete mit derselben Hand eingetragen. Äußerst persönliche Bitten für ihren geliebten Sohn Jaropolk-Piotr, trägt auch dieselbe Person ein. Manchmal ändert sich die Handschrift, verschieden sind die Größe der Buchstaben und die Tintenfarbe, variiert die Sorgfalt der Eintragungen (einmal sind die Texte sehr sorgfältig, ein andermal aber sieht es so aus, als die Autorin mit dem Andrang der Gedanken und Gefühle nicht zurechtkommen konnte). Das alles eindeutig auf die Großfürstin Isjaslawowa (Frau von Isjaslaw) als Autorin und Ausführerin des Manuskriptes hinzuweisen scheint. Diese These war aber in der polnischen Geschichtsschreibung oftmals heftig in Zweifel gezogen.

Gertruda tritt in ihren Gebeten in der ersten Person auf und nennt dabei ihren Namen. In diesem Fall braucht man sich sogar nicht auf die allgemein in der historischen Methodologie angenommenen Grundsätze der Quellenkritik zu berufen, es genügt der gesunde Menschenverstand. Wir verfügen doch über kein Zeugnis aus der Epoche, das die Aussagen des Verfassers des Manuskriptes entkräften würde. In dem Manuskript selbst finden wir auch keinerlei Indizien, welche die Wahrhaftigkeit des Verfassers in Frage stellen könnten. Spärliche historische Daten (z. B. der Name des Sohnes), die sich im Text herausfinden, weisen eindeutig auf Gertrud Isjaslawowa als Verfasserin der Handschrift hin.

#### 4. Inhalt des *Gebetbuches von Gertrud*

Aus Perspektive des ganzen Lebens von Gertrud Mieszkowna (Mieszkos Tochter) und ihres religiösen Lebens insbesondere ist das Gebetbuch als eine gewisse Lebensphase zu betrachten – nicht die erste aber, denn sie begann es schon als eine reife fünfzigjährige Frau zu schreiben die schon erwachsene Kinder und vermutlich auch Enkel hatte. Der *Egbert-Psalter* war ihr Eigentum schon seit mehr als dreißig Jahren. Das Manuskript entstand innerhalb von einigen zehn Jahren (genau dreizehn, wenn man annimmt, dass die zwei letzten Gebete aus dem Jahre 1088 stammen). Die Arbeit über dem Gebetbuch war auch nicht die letzte Etappe im Leben von Gertrud; nach der Eintragung des letzten Gebetes lebte die Großfürstin noch zwanzig Jahre. 1105, fünf Jahre vor dem Tode wurde sie vom Codex los, indem sie ihn ihrer Enkelin Zbislawa, Tochter Swjatopolks überwiesen hat.

Aufgrund der Analyse der religiösen Entwicklung der Gebetenverfasserin, kann man sagen, dass Gertrud die Notwendigkeit der Übertragung auf das Pergament ihres Dialogs mit Gott empfinden aufzuhörte, weil dieses Dialog eine bessere Form eines kontemplativen Gebets vielleicht sogar ohne Worte erzielte. Wenn – wie man vermutet – Gertrud in der besprochenen Zeitabschnitt ins Kloster ging, oder nur ihren Wohnsitz im von ihr gestifteten Sankt Nikolaus -Kloster in Kiew nahm, dann scheint diese Hypothese desto mehr wahrscheinlich zu sein. Es geht darum, dass in diesem Fall Großfürstin sich *Officium divinum* nicht selbst organisieren musste, weil es ein immanenter Bestandteil des Klosterlebens war.

#### 4.1. Barmherzigkeit als Gestalt der Liebe Gottes zum Menschen

Gertrud verwendet am meisten folgende Titel Gottes: „Sanctus Dominus, Pater omnipotens, eternus Deus“<sup>1</sup>, und bezeichnet Gott mit dem Adjektiv „Fortis“. Sie spricht auch vom Schöpfer: „Misericordissimus Dominus“, „Rex regum“, „Dominus dominatum“, „refugium meum“, „Liberator“, „Pater et dominator...“, „qui es super tronos... de sede sancta... tollis peccata mundi miserere nobis“ (XXIX).

Es scheint also, dass Gott in ihrem Gebetbuch unter zwei Aspekten betrachtet wird: als Gott an sich (quo ad se) und in diesem Fall sagt Gertrud, dass er heilig und allmächtig, ewiger und mächtiger Herr, König und Herrscher ist. Die zweite Vorstellung Gottes in Gebeten von Gertrud beruht darauf, dass sie Ihn beschreibt und sich an Ihn bezieht als an jemanden, der in Verhältnis mit Menschen bleibt (quo ad nos). Und aus diesem Gesichtspunkt wagt Gertrud Gott als Hirt aller Waisen, die Flucht der Sünder, Befreier voller süßest Gnädigkeit zu nennen. Es ist bewundernswert, dass Gertrud mit den beiden Versionen der Erfassung Gottes mit großer Leichtigkeit operiert und in keinem Moment in irgendwelche Ungeschicklichkeiten gerät. Professor und Priester Boguslaw Nadolski, der sich weitläufig mit der Theologie im Gebetbuch von Gertrud befasste, bezeichnete sie als eine immanente und transzendente Erfassung Gottes.

---

<sup>1</sup> Es gibt zwei Ausgaben des Gebetbuchtextes: *Manuscriptum Gertrudae filiae Mesconis II, regis Poloniae*, cura V.Meysztowicz editum, „Antemurale“ 2 (1955), 105 -157 sowie *Liber precum Gertrudae ducissae e Psalterio Egberti cum Kalendario*, edit. M. H. Malewicz et B. Kürbis, Commentavit B.Kürbis, in: Monumenta Sacra Polonorum, Band II, Academia Scientiarum et Litterarum Polona, Cracoviae 2002, S. 201. Es sind auch verschiedene Nummerierungen der Gebete von Gertrud; ich führe meine eigene ein, die ich in diesem Werk vorschlug.

Wenn man Bemerkungen zum Thema der Erfassung Gottes im Gebetbuch von Gertrud Mieszkowna formuliert, muss man vor allem feststellen, dass die göttliche Liebe für Gertrud die Gestalt von Barmherzigkeit hat. Diese Barmherzigkeit erfährt Gertrud selbst und um diese Barmherzigkeit bittet sie für sich, für ihren engsten Familienkreis und für die gesamte Kirche. Ihr Verhältnis zum Gott basiert unmittelbar auf der Heiligen Schrift. Darauf weisen die biblischen Beispiele der göttlichen Barmherzigkeit hin, wie gegen den Schurken auf dem Kreuz, gegen Apostel Peter, Maria Magdalena, gegen die Kanaanäerin oder gegen den Zöllner. Dieses Motiv tauchte in der damals herrschenden asketischen Theologie nicht oft auf. Die Hölle ist für Gertrud nicht zu fürchten. Das ist eher eine Stelle, woraus Gottes Ruhm nicht emporragt und eben deshalb will Gertrud nicht in die Hölle gehen.

#### 4.2. Vertrauen und Sehnsucht als Bild der Liebe des Menschen zu Gott

Gertrud, die ununterbrochen die barmherzige Liebe Gottes gegen sie erfährt, wendet sich zu Gott im Gebet, in dem sie diese Barmherzigkeit Gottes berücksichtigt, was wir ohne weiteres als Vertrauen bezeichnen können. Das Vertrauen zu Gott scheint eine Gestalt der Liebe Gertruds zu ihrem Schöpfer und Erlöser zu sein. Die Bedingung dafür, dass sich man an Gott wendet, ist das Verlangen nach Seiner Anwesenheit. Im Gebetbuch von Gertrud nimmt dieses Verlangen Gestalt einer manchmal ungewöhnlich durchdringenden Sehnsucht an.

Das Verhältnis Gertruds zu Gott basiert auf der Gnade Gottes. Für Gertrud besteht kein Zweifel, dass niemand nur mit eigenen Kräften im Stande ist, sich sogar auf seinen Schöpfer und Erlöser zu richten. Unsere Autorin bittet also Gott um alles und scheint sich einer tiefen Überzeugung zu sein, dass sie die Günte erhält, um welche sie sich an Ihn wendet. Ihr Dialog mit Gott verrät eine grosse Befreundung, beinahe ein

Zusammenleben mit Gott. Damit kann man die ungewöhnliche Offenherzigkeit Gertruds, manchmal sogar ihre Aufdringlichkeit erklären, die den Eindruck vermittelt, dass sie ihren Willen Gott aufzwingen möchte.

Mit dem Dogma von Gemeinschaft der Heiligen war Gertrud besonders eng verbunden. Bestätigen das auch die Gebete für Verstorbenen. Die Großfürstin betrachtet Mutter Gottes, die Engel und die Heiligen als sehr nahe Personen, auf den man sich in verschiedenen Sorgen und Nöten verlassen kann. Ihr Glaube an das Wohlwollen der Heiligen uns gegenüber, sogar dann, wenn uns die ekelhaftesten Sünden belasten, ist so unerschütterlich, dass wir hier über eine klassisch verstandene Freundschaft sprechen können.

Man soll es unbedingt hervorheben, dass obwohl im Bereich der Gefühle Gertrud gewaltsam und manchmal ungeduldig ist, charakterisiert sie im Bereich der Ansichten vernünftiges Maßhalten und manchmal sogar eigentümliche Zurückhaltung. In dieser Abhandlung versuchte ich aufzuzeigen, dass der erste von einem Polen geschriebene Text nicht nur „die Form eines Gebetbuches“ hat, sondern dass er aus tiefen, authentischen Gebeten besteht, in denen das tatsächliche Problem die Anwesenheit Christi ist<sup>2</sup>. Neben den trinitären und christologischen Motiven finden wir in Gertruds Gebeten auch zahlreiche biblische Akzente, z.B. die Unterstreichung der Barmherzigkeit Gottes. Die theologische Orientierung des Textes von Gertrud zum Vorschein bringt, dass in der Theologie des XI. Jahrhunderts, deren das Gebetbuch zweifellos ein Denkmal ist, ein viel tiefer und reicher theologischer Gedanke funktionierte als der Augustianismus allein, welchen Eindruck man gewinnen könnte, wenn man die Geschichte der Theologie studiert.

---

<sup>2</sup> Gertruda verwendet offen Formulierung: „Christi praesentiam“ im Gebet CV 10.

## 5. Die historische Bedeutung des *Gebetbuches* von Gertrud

### 5.1. Das Denkmal der Ottonischen Renaissance

Das X. Jahrhundert wird allgemein aber ungerecht als ein finsternes Jahrhundert bezeichnet. Die Ursache für solche negative Beurteilung liegt darin dass man die europäische Geschichte und Kultur ausschließlich aus der Perspektive von Rom oder Paris wahrnimmt. Bei solcher Voraussetzung stellt sich das X. Jahrhundert wirklich nur als der endgültige Zusammenbruch der karolingischen Renaissance und des römischen Universalismus dar. Gleichzeitig aber erweiterte Christentum eben in diesem Jahrhundert erheblich seine Grenzen und damit hat sich eine Reihe von neuen Ländern: Dänemark (948), Polen (966), Ungarn (974), Kiewer Rus (988) und Island (996) an die Familie europäischer Völker angeschlossen. Das zeugt davon, dass in Europa doch irgendwelche Quellen der religiösen, kulturellen und organisatorischen Vitalität überdauert haben. Eine von ihnen blieb bestimmt im Heiligen Römischen Reich, das damals schon dauerhaft mit dem deutschen Volke verbunden war.

Nach dem Vertrag von Verdun (843) fielen die Länder östlich vom Rhein König Ludwig II. dem Deutschen zu, der leider nicht als Schirmer für Kultur und Wissenschaft bezeichnet werden konnte. Sein Sohn Ludwig III. der Jüngere starb ohne männliche Nachkommen (882), was die langwierigen Kämpfe um den ostfränkischen Thron verursachte. Die Unruhen endeten erst 918 als Heinrich II. der Vogler den Thron bestieg. Anfänglich wies nichts darauf hin, dass damit gerade die Periode begann, welche vielleicht ein bißchen übertrieben die „Ottomische Renaissance“ genannt wurde. Diese Bezeichnung ist aber anzuerkennen, wenn man in Erwägung zieht, wie ernst der Niedergang des Werkes von Rabanus Maurus, „erstem Lehrer Germaniens“, war. Man muss auch berücksichtigen, dass dieses Wiederaufleben vielmehr mit Karolingischer

als mit klassischer Kultur zu assoziieren ist. Die Renaissance dauerte die ganzen Herrschaft von Otto III. (956-975), Otto II. (973-985) und Otto III. (985-1002). Eine außerordentliche Rolle spielten in diesem Werk die Frauen: Adelheid von Burgund († 999) Gemahlin Ottos I. und ihre Schwiegertochter, Gattin Ottos II. und Mutter Ottos III., die byzantinische Prinzessin Theophanu († 991). An der Seite ihrer schreibunkundigen Ehemänner wirkten die beiden Frauen als wirkliche Schöpferinnen der Bildungspolitik der Ottonen. Die Kaiserin Theophanu beeinflusste auch stark ihren Sohn Otto III. Vermutlich eben von Theophanu, der Großmutter von Richeza und Urgroßmutter von Gertrud erbten Frauen in der ottonischen Familie starke und gebieterische Charaktere. Thietmar von Merseburg hat über sie geschrieben: „Mit der gänzlich männlichen Obhut umhüllte sie den Staat ihres Sohnes, indem sie in allem die gerechtigten unterstützte, und indem sie diese zerbrach und zur Furcht brachte, die den Kopf hochhoben.“ Die Eigenschaften einer ähnlichen Persönlichkeit finden wir oft auf den Blättern des *Gebetbuches* ihrer Urenkelin.

## 5.2. Das Denkmal der polnischen Kultur

Hier taucht eine begründete Frage auf, ob der besprochene Codex überhaupt in irgendwelchem Grad zur polnischen Kultur gehört. Das Buch entstand nämlich in Rheinland, dann wurde es wesentlich in Kiewer Rus bereichert und gegenwärtig befindet sich im Norden Italiens. Der Grund für eine bejahende Antwort ist Gertrud selbst. Sie stellt nämlich „das Glied“ dar, das drei Länder verband. Mit Polen identifizierte sie sich, in Rheinland verbrachte sie ihre Jugend und erwarb Ausbildung und in Kiewer Rus vergangen viele Jahre ihres Erwachsenenalters. Es kann uns die Tatsache verwundern, dass Gertrud, die in Polen höchstens erste sieben Lebensjahre verbracht hatte und die aus Polen samt ihrer Mutter fliehen musste, hielt sich selbst für Polin. *Paterikon*, die Chronik des Höhlenkloster in Kiew (Lawra Pietscherska) lass uns aber darüber nicht im Zweifel.

Es steht darin nämlich: „Als unser heilige Vater Anton durch den Fürsten Isjaslaw vertrieben war, die Fürstin, seine Gattin, die Polin war, untersagte ihm, indem sie sprach: *Weder denke so, noch tue es. So nämlich geschah es einstmals auf unserem Boden, dass aus irgendeinem Grunde aus den Grezen unseres Bodens die Ordensbrüder vertrieben wurden, und ein grosses Unglück in Polen geschehen ist*“. In dem angeführten Text, wo Gertrud ihren Gatten vor einem Konflikt mit dem Kiewer Höhlenkloster (um das Jahr 1060) warnt, nennt dessen Verfasser zuerst Gertrud als Polin und danach spricht sie selbst zweimalig von Polen „unser Boden“.

Gertrud war also sich völlig ihrer nationalen und religiösen Identität bewusst; über ihre katholische Orthodoxie ist schon recht viel geschrieben worden. Man kann sogar die Behauptung riskieren, dass indem sie sich als Polin ansah, war sie zugleich Bürgerin der ganzen europäischen *Christianitas* und konnte erfolgreich ihre Interesse in Rom, Krakau und Kiew erledigen. Sie wusste einen Unterschlupf in Polen, Sachsen und Rheinland zu finden. Es ist auch bemerkenswert, dass Gertrud bis zum Tode Kiewer Rus nicht verließ, obwohl sie dafür Gelegenheit hatte: zuerst nach dem Tode ihres Gatten und später ihres Sohnes (solche Gelegenheit nutzte ihre verwitwete Schwiegertochter, Kunegunde-Irene, die aus Kiewer Rus ausreiste, sogar ohne eigene noch kleine Kinder). Man vermutet, dass die Anwesenheit Gertruds auf dem Hofe in Kiew gute Beziehungen zwischen Isjaslawowitschen und dem Piasten-Geschlecht aufrechterhielt. Das kam zum Ausdruck in Verhandlungen zwischen Swjatopolk und polnischem Herrscher Wladyslaw I. Herman, die 1099 in Brest stattfanden, als auch in der Ehe Boleslaw Schiefmund mit der Tochter Swjatopolks Sbislawia im Jahre 1103.

Das *Gebetbuch* von Gertrud können wir also sicher als den ältesten polnischen Text und ein wichtiges Zeugnis kultureller Kontakte sowohl mit dem Westen als auch mit dem Osten anerkennen. Man soll nämlich unterstreichen, dass obwohl Gertrud polnischem Nationalbewusstsein und römisch-katholischer Orthodoxie treu blieb, war sie offen für die byzantische Kultur von Kiewer Rus und die griechische Liturgie der dortigen



Kirche. Sie ließ ihr *Gebetbuch* mit einem „russischen“ Bildzyklus schmücken, und es ist nicht schwer, die Gründe für ihre Entscheidung herauszufinden. Es reicht den *Egbert-Psalter* durchzublättern. Die in ihm enthaltenen lateinischen Miniaturen sind weit hinter den Werken von Buchmalereikünstler aus Kiewer Rus. Unter den Gebeten finden wir mehrmal die griechische „Suplikation“ und „Akatist“, ein wunderschönes Gedicht zu Ehren der Mutter Gottes, neben dem Nicäano-Konstantinopolitanischem Glaubensbekenntnis mit *Filioque*.

### 5.3. Das Denkmal der religiösen Kultur

Vor allem – man muss das unbedingt betonen – kannte sich Gertrud sehr gut mit der Theologie ihrer Zeiten aus, sie war vertraut mit Trinitätslehre und Christologie, die in IV. und V. Jh. herausgearbeitet wurden. Sie begegnete auch bestimmt Schriften Hl. Augustinus von Hippo aus der Wende des IV. zum V. Jh. sowie dem Werke *Die himmlische Hierarchie* von Pseudo-Dionysos aus dem VI. Jh. Gertrud wußte auch in den theologischen Diskussionen auf dem Hofe Karls des Großen (*Filioque*) sowie in den Themen der Streitigkeiten im IX. Jh. (*futuribilia*) Bescheid. In diesem letzten Fall ist die Auffassung des Problems bei unseren Authorin deshalb interessant, weil sie dem ähnlich ist, die sowohl in der Streit über die Vorherbestimmung aus dem IX. Jh. als auch in den Diskussionen über das Vorwissens Gottes in XV. Jh. angenommen wurden. Und schon vollkommen überrascht uns die Tatsache, dass wir im *Gebetbuch* zahlreiche Motive finden, welche in der religiösen Kultur Europas erheblich später erschienen. Eben haben wir dort das Problem der „Schöpfung“ und der „Erneuerung“ (im Gebet LXV), welches erst von den Gelehrten aus dem Sankt Victor-Kloster im XII. Jh. berührt wurde. Der Kult Jesu Christi in dem Seine Menschlichkeit stark hervorgehoben und Demut und Milde akzentuiert werden, verbindet sich mit dem Namen des Hl. Bernhard von Clairvaux, der in demselben

Jahrhundert lebte. Der Kult der Heiligen Maria Magdalena, den im Gebet CV zu merken ist, entstand erst im XIII. Jh. Und die Verehrung der Passion Jesu Christi, die ziemlich weitläufig im *Gebetbuch* auftritt, haben Franziskaner in die europäische Kultur eingeführt, was im XIII. und XIV. Jh. stattfand. Erst in dieser Epoche begann Unbefleckte Empfängnis der Allerheiligsten Maria Jungfrau verehrt zu werden. Die besondere Verehrung Gertruds für den Leib Christi, den auf dem Kreuze gefoltert wurde und in der Eucharistie real gegenwärtig ist, stellt das Echo des Abendmahlsstreits im IX. Jh. dar, und zugleich antizipiert den Kult des Fronleichnams, der mit dem Namen des Heiligen Thomas von Aquin aus XIII. Jh. verbunden ist.

Es scheint auch, dass die Texte von Gertrud *par excellence* Gebete sind. Sie stellen nämlich Gespräche mit Gott dar, der die Verfasserin ernst nimmt, indem sie Ihm die wichtigsten Angelegenheiten ihres Lebens anvertraut. Professor Mieczysław Gogacz, nach der Lektüre der Gebete von Gertrud äusserte sich: „Gott ist für sie eine reale Wirklichkeit. Gertrud verweilt in ihr und in ihr sucht sie Hilfe. Der christliche Glaube ist für Gertrud nicht nur der christliche Kult, sondern die richtige Wirklichkeit für Menschen, der wegen der Feinde Gottes Sorgen hat.“

\* \* \*

Es ist schon die höchste Zeit um ins allgemeine geschichtliche Bewusstsein eine wesentliche Berichtigung einzuführen. Also der erste Text einem polnischen Verfasser ist nicht – wie man bisher angenommen hat – *Chronica Polonorum* des Meisters Vinzenz Kadlubek, sondern das beinahe zwei Jahrhunderte früher entstandene *Gebetbuch* von Gertrud, der Tochter Mieszko II. Lambert. Den Rang dieser Korrektur gibt die

Tatsache zu, dass das *Gebetbuch* keine Sammlung unleserlicher Eintragungen, oder Legenden, die mit ihrer Naivität uns aus der Fassung bringen, ist. Es besteht aus den Texten, die ernsthaft Gott betrachten, reife theologische Auffassung vorweisen und mit ihren psalmodischen Poetik entzücken. Die Gebete Gertruds sind so wahr, dass sich jeder Leser in Zustand ihrer Authorin einfühlen kann. Vereinsamung und Verlassenheit, Angst um den Sohn, herzliche Erinnerung an die Lebenden und Verstorbenen gehören doch zu Gefühlen, die für jeden Mensch gut bekannt sind. Gertrud spricht zu uns wie ein nahestehender Freund, dessen Atem uns aus unmittelbarer Nähe zu spüren ist. Und diese 1000 Jahre, welche vergangen sind, belehren uns, dass politische Systeme und ihre Herrscher verschwinden, Staaten zugrunde gehen und aufs Neue entstehen, aber die menschliche Liebe und Sehnsucht immer dieselbe sind.

Übersetzung: Jerzy Wacek, Joanna Wojciechowska

## **Gertrude, figlia di Mieszko II, e il suo *Libro di preghiere* riassunto**

Nata attorno all'anno 1025, Gertrude, figlia del re polacco Mieszko II (figlio e successore del re Boleslao I l'Intrepido), nel 1043 in occasione del suo matrimonio con Izjasław (figlio del principe di Kiev, Jaroslav il Saggio), ricevette da sua madre, la principessa tedesca Rycheza, il prezioso, e riccamente miniato, *Codice Egbert*, contenente il *Libro dei Salmi* e alcune aggiunte. Educata in convento, Gertrude in principio certamente pregava con tale *Salterio*, fino ad iniziare a scrivere, ad un certo momento, delle preghiere proprie, compilate sulla trama della Liturgia delle Ore. Gertrude si manifesta, attraverso le carte del suo manoscritto, come persona profondamente religiosa e autoritaria nello stesso tempo. Il testo rivela un'accurata istruzione teologica, un'alta cultura letteraria, e perfino una sensibilità estetica. Le singole preghiere rappresentano diversi stati d'animo della principessa, e sono legate alle varie vicende della sua vita, che non fu né facile, e né tranquilla.

### **1. Biografia di Gertrude figlia di Mieszko II**

Gertrude, essendo figlia di Mieszko II e Rycheza (figlia di Henfied Ezzon e Matilde – sorella dell'imperatore Ottone III), era, da parte del padre, nipote del re Boleslao I l'Intrepido e pronipote di Mieszko I (che promosse la

conversione della Polonia al cattolicesimo nel 966, NdT); e da parte della madre, invece, i bisnonni di Gertrude (genitori della nonna Matilde) erano l'imperatore Ottone II e, la principessa bizantina, l'imperatrice Teofano.

Il matrimonio tra Mieszko e Rycheza venne celebrato nell'anno 1013. Di Mieszko si diceva che da suo padre ereditò, oltre al trono, anche la predisposizione alla dissolutezza. Comunque, finché visse il re Boleslao I, da questo matrimonio nacquero: Casimiro, Gertrude e un'altra figlia. Mieszko II si incoronò re di Polonia nel 1025 (lo stesso anno in cui morì suo padre Boleslao I). Subito dopo questo evento, la convivenza con Rycheza cominciò a deteriorarsi. Mieszko litigò anche per problemi dinastici. L'orgogliosa Rycheza abbandonò Poznań, portando via con sé tutte e due le figlie del re; Gertrude poteva avere allora non più di 7 anni. Dopo la consegna delle insegne reali polacche all'imperatore tedesco Corrado II, Rycheza si stabilì in un primo momento nella nativa Colonia, e poi probabilmente nel convento di San Michele a Brauweiler, svolgendo in principio un'ampia attività sociale. Quando morì nell'anno 1063, le fu reso onore seppellendola in una speciale cappella (l'attuale abside della cattedrale di Colonia).

Nel 1043 il fratello di Gertrude, Casimiro I il Rinnovatore, la diede in sposa al nipote di sua moglie Dobroniega-Maria, Izjasław (figlio del gran principe Jaroslav), erede al trono di Kiev. Il marito di Gertrude era dunque figlio di Jaroslav il Saggio, e nipote di Vladimiro I il Santo, grazie al quale la Russia si convertì al cristianesimo nell'anno 988. La nonna di Izjasław era l'imperatrice bizantina Anna. Sembra che, dopo aver ricevuto un'adeguata educazione nel convento, Gertrude dovesse sentirsi bene nella corte di Kiev, in un'atmosfera in cui si coltivava l'amore per i libri e per l'arte.

Dopo la morte di Jaroslav il Saggio, nel 1054, Izjasław assunse il potere nella capitale Kiev. Nel 1068, per la prima volta, Izjasław venne cacciato via da Kiev. La coppia principesca si diresse in Polonia, dove allora

regnava il nipote di Gertrude, Boleslao II il Generoso, che concesse il suo aiuto a Izjasław, e lo ricollocò di nuovo a Kiev.

L'intervento straniero sicuramente non piacque ai sudditi di Izjasław. Dopo poco meno di tre anni, nel 1073, Izjasław venne ancora deposto, e costretto di nuovo a fuggire, e recarsi ancora dal nipote di sua moglie: lo accompagnavano la moglie Gertrude e i figli Światopełk-Michał e Jaropełk-Piotr. Boleslao II, però, ritenne che non venne sufficientemente premiato la volta precedente; prese loro i tesori che avevano portato via da Kiev, e a loro volta li espulse dalla Polonia.

Nel 1075 ebbe inizio il periodo di massima polarizzazione delle cariche, all'interno della cosiddetta lotta per le investiture; proprio in quell'anno ci fu la proclamazione (da parte del papa Gregorio VII, al sinodo romano durante la Quaresima) dell'assoluta indipendenza della chiesa dal potere civile, chiamato *Dictatus papae*. Izjasław con la famiglia, dopo l'abbandono della Polonia, si diresse in Germania, dove, con la protezione del marchese di Meissen, Dedi, ottenne da Enrico IV la decisione di spedire una delegazione a Kiev, nel gennaio del 1075. I delegati però conclusero un nulla di fatto. Dopo ciò (o forse anche contemporaneamente alla spedizione della legazione), Izjasław mandò Jaropełk-Piotr a Roma, da Gregorio VII. Il papa reagì con vigore: nella lettera indirizzata alla coppia principesca, informò che Jaropełk-Piotr ha affidato la Russia (l'allora principato di Kiev) alla protezione di San Pietro, e nella bolla datata 25 aprile 1075, indirizzata a Boleslao II, ingiunse di restituire a Izjasław i tesori, di cui si era impadronito, e di accordargli ogni aiuto necessario. Se si prende in considerazione il fatto che, in questo periodo, si attua in tutta Europa una divisione su due campi – quelli a favore e quelli contro Gregorio VII –, questo significa che durante il soggiorno sul territorio imperiale, Izjasław e Gertrude dovettero spostarsi dallo schieramento anti-gregoriano (imperiale) a quello pro-gregoriano. Questo testimonia l'elasticità della loro politica, e il sapiente gioco diplomatico, in una situazione estremamente sfavorevole per loro. La

professoressa Teresa Michałowska – autrice di un'ampia biografia su Gertrude – ritiene che proprio allora la principessa abbia iniziato a comporre le sue preghiere, cominciando dalle suppliche di intercessione a San Pietro Apostolo. Questo si collegava con la „missione romana” di Jaropełk-Piotr. Ecco la seconda preghiera nella raccolta di Gertrude:

Sancte Petre, princeps apostolorum,  
qui tenes claves regni caelorum,  
per illum amorem quo tu Dominum amasti et amas,  
et per suavissimam misericordiam suam  
qua te Deus  
per trinam negationem amare flentem  
misericorditer respexit  
in me, indignam famulam Christi, clementer respice  
cunctorumque scelerum et criminum vincula meorum  
absolve et impetra mihi a pio et benigno Iesu veram humilitatem,  
caritatem Dei et proximi, non fictam benignitatem, mansuetudinem,  
bonos mores et honestos,  
castitatem et animae corporis sanitatem,  
et bonum finem, et gratiam Sancte Trinitatis sine fine. Amen.

Il 15 luglio 1077 Boleslao II ricondusse di nuovo Izjasław sul trono a Kiev. Questa volta per un periodo ancora più breve. Dopo alcuni mesi di regno Izjasław perì, a seguito di lotte dinastiche.

Dopo la sua morte Gertrude, insieme a Jaropełk-Piotr – che allora divenne principe di Włodzimierz Wołyński (attuale Vladimir-Volynskij, in Ucraina) – si stabilì a Turów (attuale Turijsk). È in questo periodo che vennero aggiunte al codice di Gertrude alcune miniature bizantine; e certamente in questo momento venne scritta la parte delle preghiere in suffragio del figlio che, nel 1084, fu privato del territorio e dovette, come il padre, mettersi in salvo con la fuga in Polonia. All'inizio del 1086, Jaropełk-Piotr riconquistò i territori perduti, ma di lì a poco, il 22 aprile dello stesso anno, venne assassinato. Fu seppellito a Kiev, nella chiesa di San Pietro, che lui aveva fatto erigere. Negli annali russi è rimasto nella memoria come un grande amatore dei libri e del sapere.

Gertrude passò allora sotto la protezione del figlio mezzano, Światopełk-Michał, che all'inizio era principe territoriale a Nowogród (attuale Novograd-Volynskij, in Ucraina) e a Turów (attuale Turijsk), e dal 1093 principe reggente a Kiev. La presenza di Gertrude alla corte di Kiev faceva mantenere buoni rapporti tra i discendenti di Izjasław con la dinastia polacca dei Piasti; e una chiara espressione di ciò fu il matrimonio di Boleslao III il Boccatorta con la figlia di Światopełk-Michał, Zbysława nell'anno 1103. A lei Gertrude donò il *Codice* insieme con le sue preghiere.

Il cronachista Nestor (monaco del monastero di Pečerskaja Lavra a Kiev, NdT) alla data 4 gennaio 1108, dà l'informazione che è morta la madre del principe Światopełk-Michał. Si suppone che il ruolo di Gertrude alla corte di Kiev fosse importante, considerato che Nestor l'ha citata dedicandole una speciale annotazione.



## 2. La storia del *Codice* di Gertrude

Nell'anno 977, Egbert fu nominato arcivescovo di Trier (la città di Treviri in Germania, NdT). Per il coro della sua cattedrale fece commissionare un magnifico *Libro dei Salmi*, che probabilmente ordinò alla famosa scuola di amanuensi e miniatori di Reichenau. Tale opera fu realizzata per l'arcivescovo dal copista Rouprecht. Tutti questi fatti sono illustrati nel *Codice* e sono riportati con adeguate iscrizioni. L'arcivescovo morì nel 993. Agli inizi dell'XI secolo cominciarono le lotte per l'arcivescovado. Durante questi conflitti il *Salterio* di Egbert capitò fra le mani del genero dell'imperatore, il palatino renano Henfried Ezzon, ammogliato con Matilde, figlia di Ottone II e l'imperatrice Teofano. Nel giro di breve tempo il prezioso libro venne consegnato certamente in dote alla nipote dell'imperatore, Rycheza, data in sposa nel 1013 all'erede del trono polacco Mieszko, figlio di Boleslao. Il prezioso *Codice* fu probabilmente portato da Rycheza in Polonia, e forse già allora fu aggiunto il calendario cracoviano.

Rycheza donò il *Codice* a sua figlia, Gertrude, in occasione del suo matrimonio nel 1043. Da qui in poi il *Libro* accompagnò la discendente dei Piasti nelle difficili vicende della sua vita fino al 1103, quando Gertrude lo diede in dono (allargato già allora dei suoi propri contributi scritti) a sua nipote Zbysława figlia di Światopełk-Michał, che andava sposa proprio allora a Boleslao III il Boccatorta. Dieci anni più tardi – quando Zbysława morì – Boleslao sposò Salomè della famiglia Berg, la quale offrì il *Codice* a sua figlia Gertruda, nata da quest'ultimo matrimonio, andata poi monaca a Zwiefalten. Dopo la morte della monaca Gertruda, figlia di Boleslao III il Boccatorta, nel 1160, il *Codice* giunse in Ungheria. Nel 1229 Santa Elisabetta d'Ungheria offrì il *Codice* alla cattedrale di Cividale del Friuli: dove fino ad oggi si trova.

Per noi la „parte” più importante del *Codice* è il manoscritto di Gertrude, il quale è composto (a seconda di come si considera la numerazione), da più di novanta fino a centodieci preghiere, riportate ai margini e in un fascicolo appositamente aggiunto. Oltre alle preghiere col nome di Gertrude, sono allegate cinque miniature bizantine.

### 3. Il *Libro di preghiere di Gertrude*

All'origine del *Libro di preghiere* sta la cosciente intenzione della principessa di creare un proprio *Libellus precum*, con una chiara e definita concezione teologica, ascetica e, in certo qual modo, anche politica. Questa intenzione è nettamente leggibile, a livello testuale e iconografico, nei fascicoli centrali (II e III) della *folia Gertrudiana*. Qui si trovano le prime quattro miniature, che mostrano un preciso „programma” iconografico, e il primo gruppo di preghiere, che affermano chiaramente questo programma.

Le tormentose vicende di vita della principessa e le mutanti circostanze, a cui si deve aggiungere la situazione emotiva dell'autrice, e ancor più – cosa di certo non meno importante – il crescente sviluppo della sua propria vita spirituale, determinarono il cambiamento dei „programmi” per il *Libro di preghiere*. Avendo l'opportunità, Gertrude copia nel suo *Libellum* i testi „dotti” e le preghiere, e forse anche il *Calendario* e i *Pronostici*. Alla corte di Kiev, in un certo qual modo „rende pubblico” il suo *Libro di preghiere* facendolo diventare la base delle preghiere collettive. In tutto questo periodo – ma poi ancora dopo – le preghiere sono scritte con la stessa mano; le suppliche strettamente personali in suffragio dell'amato figlio, Jaropełk-Piotr, sono annotate sempre dalla stessa persona. Varia a volte il tratto, la grandezza delle lettere, il colore dell'inchiostro; varia anche l'accuratezza del carattere (a volte i testi sono molto accurati; altre volte invece la scrittura sembra non riesca

a seguire l'affollamento dei pensieri e dei sentimenti), fatto che pare esplicitamente indicare come la principessa, moglie di Izjasław, possa essere l'autrice e la compilatrice del manoscritto. Questa affermazione, però, era stata parecchie volte energicamente messa in dubbio dalla storiografia polacca.

Gertrude esordisce nelle preghiere in prima persona, specificando vicino il suo nome. In questa situazione non occorre perfino fare riferimento ai criteri convenzionali, della metodologia storica, della critica delle fonti; basterà il buon senso. Dopotutto, non disponiamo di testimonianze dell'epoca, che possano invalidare le enunciazioni dell'autore del manoscritto; e non troviamo perfino nessun indizio, che possa inficiare la veridicità del suo autore. Gli scarsi dati storici (per esempio il nome del figlio), contenuti nel testo, indicano univocamente che Gertrude, moglie di Izjasław, ne è l'autrice.

#### **4. Il contenuto del *Libro di preghiere* di Gertrude**

Nel contesto della vita di Gertrude, figlia di Mieszko – e in particolare la sua vita religiosa – il *Libro di preghiere* fu una tappa certa della sua vita; ma non la prima, poiché lo ha cominciato a scrivere già come donna matura, come cinquantenne, con figli già adulti, e certamente già anche con nipoti. *Il codice di Egbert* era di sua proprietà già da più di trenta anni. Il suo manoscritto venne realizzato in poco più di una decina d'anni (precisamente tredici, se si considera che le due ultime preghiere sono del 1088). Il *Libro di preghiere* non rappresentò tuttavia l'ultima tappa nella vita di Gertrude; dopo aver scritto l'ultima preghiera, la principessa visse ancora venti anni. Cinque anni prima di morire, nel 1103, donò il *Codice* alla nipote Zbysława, figlia di Światopełk.

Si può affermare – sulla base delle analisi della crescita spirituale dell'autrice delle preghiere –, che Gertrude cessò di sentire il bisogno di trasferire su pergamena il suo dialogo con Dio, in quanto questo dialogo probabilmente si trasformò in una forma migliore – priva perfino forse di parole –, cioè in preghiera contemplativa. Se, come si suppone, Gertrude, nel periodo in questione, entrò – o solamente risiedette – nel convento, da lei eretto, di San Nicola a Kiev, tanto più questa ipotesi sembra probabile, giacché allora la principessa non doveva da sola organizzarsi l'*officium divinum*, poiché era un elemento integrale della vita conventuale.

#### 4.1. La pietà come forma dell'amore di Dio verso l'uomo

Gli appellativi di Dio, che più spesso riportava Gertrude, sono: „Sanctus Dominus, Pater omnipotens, eternus Deus”<sup>1</sup>, e ancora più volte definisce Dio con l'aggettivo „Fortis”. Dice anche del Creatore: „Misericordissimus Dominus”, „Rex regum”, „Dominus dominatum”, „refugium meum”, „Liberator”, „Pater et dominator...”, qui es super tronos... de sede sancta... tollis peccata mundi miserere nobis” (XXIX).

Sembra dunque che Dio, nel *Libro di preghiere*, è concepito secondo due concetti: preso in sé (*quo ad se*), e allora Gertrude dice che è santo e onnipotente, eterno e immenso Signore, o ancora Re e Sovrano. La seconda concezione di Dio, per l'autrice, consiste nel definirLo e nel riferirsi a Lui dalla posizione della Sua relazione

---

<sup>1</sup> Esistono due edizioni del *Libro delle preghiere: Manuscriptum Gertrudae filiae Mesconis II, regis Poloniae*, a cura di V. Meysztowicz, ed. „Antemurale” 2 (1955), 105-157; e il *Liber precum Gertrudae ducissae e Psalterio Egberti cum Calendario*, ed. M. H. Malewicz e B. Kürbis, commento di B. Kürbis, in: *Monumenta Sacra Polonorum*, t. II, Academia Scientiarum et Litterarum Polona, Cracoviae 2002, p. 201. Esistono anche vari modi di numerazione delle preghiere di Gertrude; applico la mia propria, che ho proposto in questo lavoro.

verso l'uomo (*quo ad nos*). E da questo punto di vista Gertrude prende coraggio e chiama Dio come Pastore di tutti gli orfani, Rifugio dei peccatori, Liberatore pieno della più soave carità. Vale la pena aggiungere che Gertrude usa questi due modi di contemplare Dio con grande facilità, e nemmeno una volta cade in errore su questa materia. Il reverendo prof. Bogusław Nadolski, che si è occupato largamente della teologia nel *Libro di preghiere* di Gertrude, ha qualificato questo come concezione immanente e trascendente di Dio.

Richiamando l'attenzione sulla concezione di Dio nel *Libro di preghiere*, bisogna innanzi tutto notare che l'amore Divino ha, per Gertrude, le sembianze della pietà. E questa pietà la sperimenta; e questa pietà la invoca per sé, per le persone a lei vicine, e per la tutta Chiesa. Il suo rapporto con Dio si fonda direttamente sulle Sacre Scritture. E si può cogliere ciò attraverso gli esempi biblici della pietà Divina, come ad esempio verso il ladrone sulla croce, oppure verso San Pietro, Santa Maria Maddalena, verso i cananei o il gabelliere. Questo accento non è posto in evidenza nell'allora dominante teologia ascetica. L'inferno per Gertrude non è argomento di apprensione, ma è luogo in cui non si eleva la gloria Divina, e per questo lei non vuole andare all'inferno.

#### 4.2. La fiducia e la nostalgia come immagine dell'amore dell'uomo verso Dio

Gertrude, avendo provato continuamente il pietoso amore di Dio verso sé stessa, si rivolge a Lui nella preghiera, accogliendo questa pietà divina, che con certezza possiamo chiamare credenza. La fiducia in Dio sembra essere l'aspetto principale dell'amore di Gertrude verso il suo Creatore e Redentore. La condizione però per rivolgersi a Dio è il desiderio della Sua presenza. Nel *Libro di preghiere* questo desiderio viene rappresentato, a volte in maniera insolitamente acuta, come nostalgia.

Il rapporto di Gertrude con Dio si fonda sulla grazia divina. Gertrude non ha nemmeno la minima ombra di dubbio che l'uomo, con le proprie forze, non sia in grado perfino di aspirare al suo Creatore e Redentore. La

nostra autrice dunque chiede tutto a Dio, e pare che abbia la coscienza che riceve le grazie, per cui si è rivolta. Il suo dialogo con Dio svela una grande amicizia, quasi una convivenza con Dio. Con questo si può tradurre la straordinaria franchezza di Gertrude – tanto da sembrare a volte insistenza –, che dà l'impressione di voler imporre la sua volontà a Dio.

Il dogma della intercessione dei santi era molto caro a Gertrude. Confermano ciò anche le preghiere per i morti. La principessa tratta la Madre di Dio, gli angeli e i santi come esseri molto vicini, sui quali senz'altro si può contare nelle varie preoccupazioni e problemi. La fede nella benevolenza dei santi nei nostri confronti, perfino quando ci pesano i più ripugnanti peccati, è così incrollabile che si può chiamarla amicizia intesa nella maniera classica.

Vale la pena sottolineare che così come nel campo dei sentimenti Gertrude è impetuosa e a volte impaziente, diversamente nel campo delle opinioni la caratterizza la sapiente moderazione, e perfino a volte la specifica riservatezza. In questa dissertazione si tenta di mostrare che il primo testo scritto da una polacca, non ha soltanto una „forma di libro per le preghiere”, ma le suppliche contenute sono profonde, autentiche, nelle quali il problema reale è la presenza di Cristo<sup>2</sup>. Accanto al carattere trinitario e cristologico delle preghiere, vi troviamo molti accenni biblici, come per esempio la sottolineatura della pietà divina. L'orientamento teologico del testo di Gertrude rivela che nella teologia dell'XI secolo – di cui tale manoscritto ne è un'indubbia „testimonianza” –, funzionava un più profondo e più ricco pensiero teologico, e non soltanto quello dell'agostinismo, come si sarebbe potuto aspettarselo studiando la storia della teologia.

---

<sup>2</sup> Gertrude usa direttamente tale formula: „Christi presentiam” nella preghiera CV 10.

## 5. Significato storico del *Libro di preghiera* di Gertrude

### 5.1. Testimonianza del „rinascimento ottoniano”

Il X secolo – unanimemente, ma a torto – è chiamato il secolo oscuro. La causa di ciò è legata alla percezione della storia e della cultura europea dalla prospettiva di Roma o di Parigi. Da una tale premessa infatti, il X secolo rappresentò la fase finale del rinascimento carolingio e dell’universalismo romano. Nel frattempo in questo secolo il cristianesimo ha notevolmente allargato i suoi confini, determinando l’inserimento alla famiglia delle nazioni europee di: Danimarca (948), Polonia (966), Ungheria (974), Russia (988), e Islanda (996). Questo indica l’esistenza di certe falde di vitalità religiosa, culturale e organizzativa. Una delle sorgenti dell’anzidetta vitalità, si riscontrava nell’Impero, collegato già abbastanza saldamente con la popolazione germanica.

Dopo il trattato di Verdun la scienza e la cultura a est del Reno non trovarono un protettore nella persona di Ludovico II il Germanico, e la sua morte (875), fa iniziare delle lunghe lotte per il trono imperiale, che finiranno soltanto nel 918 con la salita al trono di Enrico I. All’inizio nulla faceva presupporre che proprio allora cominciasse il periodo cosiddetto, forse troppo enfaticamente, „rinascimento ottoniano”. Tuttavia si può accettare tale termine, prendendo in considerazione quanto profonda fosse la decadenza dell’opera del Precettore della Germania, Hraban Mauro, e ricordando che questa rinascita interessò le culture carolingie in un grado decisamente più grande che non quella classica. Questo rinascimento durò per tutto il dominio di Ottone I (936- 973), Ottone II (973- 983) e Ottone III (983- 1002). Un ruolo straordinario in quest’opera lo svolsero le donne: la moglie di Ottone I, la francese Adelaide († 999) e sua nuora – la moglie di Ottone II, e la madre di Ottone III – la bizantina principessa Teofano († 991). A fianco dei coniugi analfabeti,

entrambe svolsero il ruolo di veri artefici della loro politica culturale. L'imperatrice Teofano influì inoltre su suo figlio Ottone III. La nonna di Rycheza, e la bisnonna di Gertrude, hanno influito sul carattere, forte e autoritario, delle donne nella loro famiglia. Ha scritto su di lei Thietmar: „Con una tutela quasi maschile, sosteneva lo Stato di suo figlio, appoggiando in tutto i giusti, annientando e conducendo alla paura quelli che tentavano di sollevare il capo”. Le caratteristiche di una simile personalità le ritroviamo spesso sulle pagine del *Libro di preghiere* della pronipote dell'imperatrice Teofano.

#### 5.2. Testimonianza della cultura polacca

Possiamo porci la comprensibile domanda, se il documento in questione, in un certo qual grado, appartiene alla cultura polacca: questo perché prima fu iniziato in Renania, poi venne sensibilmente arricchito nella Russia di Kiev, e attualmente si trova depositato nell'Italia del nord. La risposta affermativa si ritrova nella persona di Gertrude. Ella assume allora la funzione di anello „congiungente” la Polonia (paese con il quale s'immedesimava), la Renania (dove passò la giovinezza e ricevette un'istruzione), e la Russia di Kiev (alla quale ha legato tutta la sua matura e lunga vita). Ci può meravigliare il fatto che Gertrude – la quale in Polonia trascorse al massimo i primi sette anni della sua vita, e che poi abbandonò insieme alla madre come profuga – si ritenesse polacca. Ma il *Patetyk kijowsko-pieczerski* (il *Patetico* del monastero di Pečerskaja Lavra di Kiev) non lascia a questo proposito nessun dubbio, e vi leggiamo: „Quando fu esiliato il santo padre nostro Antonio dal principe Izjasław, la principessa sua moglie, che era polacca, glielo proibiva, dicendo: *Non pensare e non fare questo. Poiché accadde tempo fa che, nella nostra terra, per certi motivi, dei frati furono espulsi fuori dei confini, e poi succedettero grandi disgrazie in Polonia*”. Nel testo menzionato – in cui Gertrude mette in guardia il suo coniuge



davanti alla controversia con il convento di Ławra Pieczerska (Pečerskaja Lavra) attorno all'anno 1060 –, il suo autore prima chiama Gertrude polacca, e poi lei stessa dice della Polonia, per ben due volte, „la nostra terra”.

Gertrude aveva dunque un chiaro senso di identità, sia nazionale che religiosa; della sua ortodossia cattolica si è scritto già troppo. Si può perfino arrischiare l'affermazione che, sentendosi polacca, era nello stesso tempo cittadina di tutta la *Christianitas* europea, sbrigando efficacemente i suoi affari a Roma, Cracovia, Kiev. Riusciva a trovare rifugio in Polonia, in Sassonia, o in Renania. Vale la pena anche rivolgere l'attenzione al fatto che fino alla morte non ha abbandonato la Russia di Kiev, anche se avesse potuto farlo prima, dopo la morte del marito, e poi dopo la morte del figlio (come fece sua nuora Cunegonda-Irena, quando divenne vedova, pur pagando il caro prezzo di lasciare in terra russa i bambini ancora piccoli). Si suppone che la presenza di Gertrude nella corte di Kiev facesse mantenere buoni rapporti tra i discendenti di Izjasław con i Piasti, come possono testimoniare le cosiddette trattative di Brest, tra Światopełk e Władysław Herman nel 1099, e poi il matrimonio di Boleslao il Boccatorta con la figlia di Światopełk, Zbysława, nel 1103.

Possiamo dunque con certezza riconoscere che il libro di preghiere di Gertrude è il più antico testo polacco, e un'importante testimonianza dei contatti culturali tra Occidente e Oriente. Bisogna perciò sottolineare che Gertrude, vicino al senso nazionale polacco e all'ortodossia cattolico-romana, rimase aperta alla cultura bizantina della Russia di Kiev e alla liturgia greca della Chiesa ortodossa. E tale libro di preghiere lo fa decorare con miniature „russe”; i motivi di questa decisione non sono difficili da intuire guardando già soltanto il medesimo *Codice di Egbert*, dove possiamo trovare le miniature „latine”, che sotto l'aspetto decorativa furono di gran lunga inferiori dei loro equivalenti „russi”. Tra le preghiere troviamo più di una volta la greca „supplica” e l'„acatisto” (inno alla Vergine nella liturgia bizantina, NdT), vicino al niceno-costantinopolitano *Credo* con la formula *Filioque*.

### 5.3 Testimonianza della cultura religiosa

Bisogna sottolineare, prima di tutto, che Gertrude conosceva molto bene la teologia dei suoi tempi, e non le era nemmeno estranea la teologia della Santa Trinità e della cristologia, elaborata nel IV e V secolo. È venuta in contatto con le scritture di Sant'Agostino (a cavallo dei secoli IV e V) e con l'opera „La Gerarchia Celeste” di Pseudo-Dionigi Aeropagita (del VI secolo). Si orientava anche bene nelle discussioni teologiche alla corte di Carlo Magno (*Filioque*) e nei temi delle dispute nel IX secolo (*futuribilia*). Per quanto riguarda le „cose future” è interessante il modo in cui la nostra autrice affronta il problema, che ricorda sia la risoluzione, nel nono secolo, della controversia sul destino, sia le discussioni del quindicesimo secolo sul tema del sapere primordiale di Dio. E possiamo trovare assolutamente sorprendente il fatto che nel *Libro di preghiere* troviamo molti accenni che appariranno solo più tardi nella cultura religiosa dell'Europa. Risalta la questione della „genesì” e del „rinnovamento” (nella preghiera LXV), che venne soltanto ripreso dagli eruditi del convento di San Vittore nel XII secolo. Invece il culto di Gesù – che sottolinea la Sua natura umana, e mette in rilievo l'umiltà e la benignità –, si lega col nome di San Bernardo di Chiaravalle, sempre del XII secolo. Il culto di Santa Maria Maddalena – rappresentato dalla preghiera CV – apparve soltanto nel XIII secolo, e la passione del Signore nella cultura europea – abbastanza estesamente elaborata nel *Libro di preghiere* – è merito dei francescani (attivi nei secoli XIII e XIV), così come il culto dell'Immacolata Concezione della Santissima Vergine Maria. La particolare venerazione di Gertrude per il Corpo di Cristo – crocifisso sulla Croce e accostabile nell'Eucaristia – fa da eco ai contrasti per l'Eucaristia nel IX secolo, e nello stesso tempo da anticipazione del culto del Corpus Domini, collegato col nome di San Tommaso d'Aquino nel XIII secolo.

Sembra anche che i testi di Gertrude siano preghiere *par excellence*: e lo sono, poiché l'autrice tratta le conversazioni con Dio con profonda serietà, e vi affida le più importanti questioni della sua vita. Il professor Mieczysław Gogacz, dopo la lettura delle preghiere di Gertrude, ha detto che: „Dio è per lei una reale realtà. Gertrude vi dimora e vi cerca ausilio. Il cristianesimo per Gertrude non è soltanto il culto cristiano, ma la giusta realtà dell'uomo, il quale ha dei problemi a causa dei nemici di Dio”.

\* \* \*

È così giunto il momento per introdurre una essenziale rettifica nell'universale coscienza storica. Orbene il primo testo polacco non è – come finora si reputava – la *Cronaca della Polonia* del Maestro Wincenty Kadłubek, ma lo è invece il *Libro di preghiere* di Gertrude, figlia di Mieszko II, che ha preso origine oltre un secolo prima. L'importanza di questa correzione è confermata dal fatto che il *Libro di preghiere* non è una raccolta di iscrizioni illeggibili, o di leggende disorientanti nella loro ingenuità, ma sono testi seri con trattazioni su Dio, maturi nella loro classe teologica, incantevole nella sua poetica salmodica, che suscita empatia coi suoi umani sentimenti: solitudine e abbandono, timore per il figlio, affettuosa memoria dei vivi e dei morti. Gertrude ci parla, come qualcuno vicino, che ci sta a fianco, il cui respiro ci sembra sentirlo proprio accanto a sé. E questi 1000 anni che sono già passati ci insegnano che scompaiono i sistemi e i loro sovrani, scompaiono e sorgono nuovi stati, ma l'amore umano e la nostalgia è sempre la stessa.

Traduzione di Leonardo Salvadori

## **Gertrude, fille de Mieszko et son *Livre de prières*** Résumé

Née vers l'an 1025, Gertrude, fille du roi polonais Mieszko II, fils et successeur de Boleslas le Vaillant, en 1043, à l'occasion de son mariage avec Iziaslav, fils du grand-prince de Kiev Iaroslav le Sage reçut de sa mère, princesse germanique Rycheza, le *Code d'Egbert (Codex Egberti)*, précieux et richement enluminé, qui contenait le *Psautier* et quelques suppléments. Éduquée dans un monastère, Gertrude commença sans doute par prier avec le *Psautier*, pour se mettre, à un moment donné, à rédiger ses propres prières, aménagées sur le canevas de la „liturgie des heures”. Sur les feuilles de son manuscrit, Gertrude paraît une personne profondément croyante et autoritaire à la fois. Le texte révèle sa formation religieuse soignée, une culture littéraire élevée et même une culture esthétique. Chacune des prières correspond à un différent état d'esprit de la princesse. Elles sont liées aux différents tournants de sa vie, qui n'était ni facile, ni sûre.

## 1. Curriculum vitae de Gertrude, fille de Mieszko

Gertrude, fille de Mieszko II et Rycheza, fille d'Herenfried-Ezzo et Mathilde, soeur de l'empereur Othon III, était du côté paternel la petite fille de Boleslas le Vaillant et l'arrière-petite-fille de Mieszko I, tandis que du côté maternel, les arrière-parents de Gertrude (autrement dit les parents de Mathilde) étaient l'empereur Othon II et l'impératrice Théophano, princesse byzantine.

Le mariage de Mieszko II et Rycheza fut conclu en 1013. Selon l'opinion, Mieszko II hérita de son père une certaine inclination à la luxure. De toute façon, aussi longtemps que vivait Boleslas le Vaillant, des enfants naissaient de ce mariage: Casimir, Gertrude et encore une autre fille. Mieszko II se fit couronner roi de Pologne en 1025 – l'année du couronnement et à la fois celle de la mort de son père. Peu après cet événement sa vie conjugale avec Rycheza commença à se détériorer. Mieszko se mêla aussi des affaires dynastiques. La fière Rycheza quitta Poznań en emportant avec elle les deux princesses ; Gertrude ne pouvait alors avoir que 7 ans. Après avoir transmis les insignes royaux polonais à l'empereur Conrad, Rycheza s'installa à Cologne, sa ville natale, et ensuite assurément à l'abbaye St. Nicolas de Brauweiler, en développant d'emblée une ample activité publique. A sa mort en 1063, l'hommage lui fut rendu par l'enterrement dans une chapelle particulière, devenue actuellement l'abside de la cathédrale de Cologne.

En 1043 le frère de Gertrude, Casimir le Juste, la fit marier au neveu de son épouse Dobronega- Marie, Iziaslav Iaroslavovitch, successeur au trône de Kiev. L'époux de Gertrude était donc le fils de Iaroslav dit le Sage et petit fils de Vladimir le Grand, qui avait fait christianiser la Russie kiévienne en 988. La grand-mère d'Iziaslav était Anne, fille de l'empereur byzantin. Ainsi, nous pouvons supposer que Gertrude, éduquée dans un monastère, devait se sentir à l'aise à la cour de Kiev, dans une ambiance de prédilection pour les livres et l'art.

Après la mort de Iaroslav le Sage en 1054, Iziaslav règna à la capitale de Kiev. En 1068 Iziaslav fut expulsé de Kiev pour la première fois. Prince et Princesse se rendirent en Pologne, où régnait à l'époque le neveu de Gertrude, Boleslas II le Hardi. Il secourut Iziaslav et l'installa de nouveau au trône de Kiev.

Cette intervention ne fut pas certainement appréciée des sujets d'Iziaslav. Au bout de moins de trois ans, en 1073, Iziaslav fut encore une fois renversé et forcé de se réfugier chez le neveu de sa femme. Iziaslav fut accompagné de son épouse et ses fils Sviatopolk-Michel et Iaropolk-Pierre. Cependant, Boleslas II se crut avoir été insuffisamment récompensé la fois précédente ; il emporta les trésors apportés par les réfugiés, et les fit expatrier de la Pologne.

L'an 1075 initia la période de la plus grande polarisation des positions prises pendant la „querelle des investitures” – c'est bien la date de l'annonciation par Grégoire VII, dans le synode du Carême, à Rome, de la déclaration de l'autonomie complète de la papauté, dite *Dictatus papae*. Iziaslav avec sa famille, après avoir quitté la Pologne, se rendit en Germanie, où avec la protection du margrave Dedi de Misnie, il obtint d'Henri IV la décision d'envoyer en janvier 1075 une mission à Kiev. Toutefois, les émissaires revinrent bredouilles. Après ce fait (ou bien simultanément avec la mission en Russie) Iziaslav expédia Iaropolk-Pierre à Rome, chez le pape Grégoire VII. Le pape répondit avec une grande fermeté: dans sa lettre au prince et princesse, il déclara que Iaropolk-Pierre avait rendu la Russie kiévienne à la protection de St. Pierre, donc St. Siège, et dans sa bulle du 25 avril 1075, adressée à Boleslas II, il ordonna de rendre à Iziaslav les trésors volés et de lui garantir tout le secours nécessaire. Compte tenu de la division de l'Europe entière en deux camps: grégorien et anti-grégorien, cela signifie que pendant leur séjour au territoire de l'Empire, Iziaslav et Gertrude durent passer du camp anti-grégorien (impérial) au camp grégorien (papal). Selon la professeure Teresa Michałowska, auteur de la plus vaste biographie de Gertrude, c'était justement à ce moment-là que la princesse commença à rédiger

ses prières, en commençant par prier St. Pierre l'Apôtre pour son intercession. Cela devait être en relation avec „la mission romane” de Iaropolk-Pierre. Voici la seconde des prières dans la collection de Gertrude:

Sancte Petre, princeps apostolorum,  
qui tenes claves regni caelorum,  
per illum amorem quo tu Dominum amasti et amas,  
et per suavissimam misericordiam suam  
qua te Deus  
per trinam negationem amare flentem  
misericorditer respexit  
in me, indignam famulam Christi, clementer respice  
cunctorumque scelerum et criminum vincula meorum  
absolve et impetra mihi a pio et benigno Iesu veram humilitatem,  
caritatem Dei et proximi, non fictam benignitatem, mansuetudinem,  
bonos mores et honestos,  
castitatem et animae corporis sanitatem,  
et bonum finem, et gratiam Sancte Trinitatis sine fine. Amen.

Le 15 juillet 1077 Boleslas II restaura Iziaslav au trône de Kiev, cette fois-ci pour un temps encore plus court. Au bout d'un règne de plusieurs mois, Iziaslav périt suite à des luttes dynastiques.

Après la mort d'Iziaslav, Gertrude avec Iaropolk, qui était alors le prince de Vladimir en Volhynie, habita à Tourov. Cette période est commémorée par quelques enluminures annexées au code de Gertrude, et certaine-

ment c'est à cette époque-là que furent conçues certaines prières à l'intention de son fils qui, dépourvu de son domaine en 1084, dut, comme son père, se réfugier en Pologne. Iaropolk récupéra son domaine au début de l'an 1086, mais bientôt, le 22 avril, il fut assassiné et ensuite enterré à l'église St. Pierre qu'il avait fondée. Dans les chroniques russes il est commémoré comme passionné des livres et de la science.

Gertude se mit sous la protection de son fils cadet, Sviatopolk-Michel, qui fut d'abord le prince de Novgorod et de Tourov, et à partir de 1093 le grand-prince de Kiev. La présence de Gertrude à la cour de Kiev servait à préserver les bonnes relations des Iziaslavitch avec les Piast, dont la représentation fut le mariage de Boleslas III le Bouche-Torse avec Zbyslava, fille de Sviatopolk, en 1103. C'est à elle que Gertrude offrit le *Code* contenant ses prières. Sous la date du 4 janvier 1108, les chroniques de Nestor le Chroniqueur informent que la mère du grand-prince Sviatopolk mourut. Puisque Nestor l'avait commémorée d'une note particulière, le rôle de Gertrude était probablement important.

## 2. L'histoire du *Code de Gertrude*

En 977 Egbert devint l'archevêque de Trèves. Pour satisfaire les besoins du chœur de sa cathédrale, il fonda l'excellent *Psautier*, ordonné probablement à la fameuse école d'écriture et d'enluminure de Reichenau. Le *Psautier* pour l'archevêque fut exécuté par le scripteur Rouprecht. Ces faits sont illustrés dans le *Code* et munis d'inscriptions appropriées. L'archevêque de Trèves mourut en 993. Au début du XI<sup>ème</sup> siècle commencèrent les luttes pour l'archevêché, pendant lesquelles le *Psautier* entra en possession du beau fils de l'empereur, palatin de Rhin, Herenfried-Ezzo, marié à Mathilde, fille d'Othon II et de l'impératrice Théophano. Le livre précieux devint bientôt le dot de Rycheza, petite fille impériale, mariée en 1013 à Mieszko, successeur au trône



polonais, fils de Boleslas. Le code précieux fut probablement apporté en Pologne par la princesse et peut-être c'est à ce moment-là que le calendrier cracovien y fut attaché.

Rycheza offrit le *Code* à sa fille Gertrude, à l'occasion de son mariage en Russie en 1043. Le livre accompagna désormais la fille des Piast dans tous les événements difficiles de sa vie jusqu'en 1103, où Gertrude rendit le livre – élargi alors de ses propres fascicules et inscriptions - à sa petite fille Zbyslava, fille de Sviatopolk, qui allait juste épouser Boleslas le Bouche-Torse. Dix ans plus tard, après la mort de Zbyslava, Boleslas épousa Salomé von Berg, qui offrit le *Code* à Gertrude, fille née de ce mariage, nonne de Zwiefalten. Après la mort de la nonne Gertrude, fille de Boleslas, en 1160 le *Code* se trouva en Hongrie. En 1226 Ste Elisabeth de Hongrie offrit le *Code* à la cathédrale de Cividale, où il se trouve jusqu'à nos jours.

Pour nous, la partie la plus importante du Code est le manuscrit de Gertrude, qui est constitué, en fonction de la numérotation adoptée, de plus de quatre-vingt-dix jusqu'à cent dix prières, inscrites sur les marges où dans un fascicule spécialement ajouté. A part les prières, cinq enluminures byzantines sont liées au nom de Gertrude.

### **3. *Livre de prières de Gertrude***

La création du *Livre de prières* fut accompagnée de l'intention de la Princesse de créer son propre *Libellus Precum*, avec une claire conception théologique, ascétique et, à un certain degré, politique. Cette intention est nettement lisible aux niveaux textuel et iconographique des fascicules centraux (II i III) des *folia Gertrudiana*. S'y trouvent les quatre premières enluminures, munies d'un net „plan” iconographique et le premier groupe de prières, qui le confirme nettement.

La vie agitée de la Princesse, la situation instable, et par conséquent l'état émotionnel de l'Auteur, aussi bien que – ce qui n'est pas sans importance – l'épanouissement constant de sa vie spirituelle, entraînèrent une évolution des „plans” du *Livre de prières*. Si elle en a l'occasion, Gertude inscrit dans son *Libellum* des textes et prières „savants”, peut-être aussi le *Calendrier* et les *Prognostiques*. A la cour de Kiev, en quelque sorte elle rend son *Livre de prières* „public” en le prenant comme base de la prière commune. Pendant tout ce temps-là – et longtemps après – les prières sont inscrites par la même main ; la même personne écrit aussi des sollicitations extrêmement personnelles à l'intention de son fils bien-aimé, Iaropolk-Pierre. Parfois, le trait de plume, la taille de lettres et la couleur de l'ancre évoluent, la diligence des écrits laisse à désirer (une fois les textes sont très soignés, une autre l'écriture ne suit pas le débordement des pensées et des sentiments), ce qui semble indiquer la princesse Iziaslav comme l'auteur et le scripteur du manuscrit. Toutefois, cela a été abruptement mis en question à plusieurs reprises dans l'historiographie polonaise.

Gertude écrit les textes à la première personne, en évoquant à la fois son nom. Dans cette situation, il n'est même pas nécessaire de recourir aux principes de la critique des sources acceptés en méthodologie de l'histoire; le bon sens est suffisant. Or, nous ne disposons pas de témoignage de l'époque qui mette en question l'auteur du manuscrit. Dans le manuscrit même, nous ne trouvons aucun indice qui puisse mettre en doute la véracité de son auteur. Les données historiques minuscules (comme le prénom de son fils), contenues dans le texte, indiquent Gertrude, épouse d'Iziaslav, comme l'auteur du texte.

#### 4. Le contenu du *Livre de prières* de Gertrude

Vu toute la vie de Gertrude, fille de Mieszko, et surtout sa vie religieuse, le *Livre de prières* n'en fut qu'une étape. Ce ne fut pas la première étape, parce qu'elle commençait à l'écrire en tant qu'une femme âgée d'une cinquantaine d'années, donc d'âge mûr, ayant des enfants adultes et certainement des petits enfants. Elle avait possédé le *Code d'Egbert* depuis plus de trente ans. Le manuscrit se forma pendant plusieurs années – plus précisément 13 ans si l'on accepte que les deux dernières prières datent de 1088. Le travail sur le *Livre de prières* ne fut pas, non plus, la dernière étape de la vie de Gertrude ; après avoir inscrit la dernière prière la Princesse vécut encore vingt ans. A cinq ans avant sa mort, en 1103, elle offrit *Code* à sa petite fille, Zbyslava, fille de Sviatopolk.

En vertu des analyses du développement religieux de l'auteur des prières, on peut dire que Gertrude cessa de ressentir le besoin de verser sur le parchemin son dialogue avec Dieu, parce que ce dialogue reçut une forme meilleure, dépourvue de paroles, celle de prière contemplative. Si- comme l'on suppose – à l'époque en question Gertrude adhéra ou seulement habita dans le monastère de St Nicolas qu'elle avait fondé à Kiev, cette hypothèse paraît encore plus probable, car la Princesse ne dut pas s'organiser pour elle-même *Officium Divinum*, puisque celui-ci constitua une partie intégrale de la vie monastique.

#### 4.1. Miséricorde comme une forme de l'amour de Dieu à l'homme

C'est ainsi que Gertrude s'adresse à Dieu: „Sanctus Dominus, Pater omnipotens, eternus Deus”<sup>1</sup>, mais aussi elle décrit à plusieurs reprises Dieu avec l'adjectif „Fortis”. Elle appelle le Créateur: „Misericordissimus Dominus”, „Rex regum”, „Dominus dominatum”, „refugium meum”, „Liberator”, „Pater et dominator...”, qui es super tronos... de sede sancta.... tollis peccata mundi miserere nobis (XXIX).

Il paraît aussi que Dieu dans le *Livre de prières* est perçu sur deux plans: en tant que tel (*quo ad se*), et alors Gertrude dit qu'il est saint et tout-puissant, éternel et influent Seigneur, mais aussi Roi et Maître. L'autre attitude de l'Auteur envers Dieu consiste à le décrire et à se référer à lui en envisageant son rapport à l'homme (*quo ad nos*). De ce point de vue, Gertrude ose appeler Dieu Berger de tous les orphelins, refuge de tous les pécheurs, libérateur plein de bienveillance la plus douce. Il faut ajouter que Gertrude se sert de ces deux manières de concevoir Dieu avec une grande facilité et ne commet aucune maladresse en ce domaine. Le père prof. Bogusław Nadolski, qui a étudié plus largement la théologie dans le *Livre de prières* de Gertrude, a qualifié cela d'immanente et de transcendent conception de Dieu.

En formulant des remarques sur la conception de Dieu dans le *Livre de prières* de Gertrude, fille de Mieszko, il faut avant tout souligner que l'amour divin a pour Gertrude la forme de miséricorde. Gertrude subit cette miséricorde et l'implore pour elle-même, pour ses proches et pour toute l'Eglise. Son attitude envers Dieu est construit strictement sur l'Écriture Sainte. Cela est confirmé par des exemples bibliques de la miséricorde divi-

---

<sup>1</sup> Il existe deux éditions du texte du *Livre de prières*: *Manuscriptum Gertrudae filiae Mesconis II, regis Poloniae*, cura V. Meysztowicz editum, „Antemurale” 2 (1955), 105-157 et *Liber precum Gertrudae ducissae e Psauterio Egberti cum Kalendario*, edit. M. H. Malewicz et B. Kürbis, Commentavit B. Kürbis, w: Monumenta Sacra Polonorum, t. II, Academia Scientiarum et Litterarum Polona, Cracoviae 2002, p. 201. Il existe aussi plusieurs numérotations des prières de Gertrude; j'applique ici la mienne que j'ai proposée dans mon ouvrage.

ne, par exemple envers le larron en croix, St. Pierre, Ste Marie Madeleine, la Kananéenne ou le douanier. C'est un point qui n'est pas mis en valeur par la théologie ascétique qui régnait à cette époque-là. Pour Gertrude, l'enfer ne suscite pas de crainte, mais constitue un endroit d'où la gloire divine ne s'élève plus et pour cette raison Gertrude ne veut pas s'y trouver.

#### 4.2. Confiance et langueur comme image de l'amour de l'homme à Dieu

Gertrude, qui éprouve constamment l'amour miséricorde de Dieu à elle-même, se dirige vers Dieu dans la prière, en envisageant cette miséricorde divine, ce que nous pouvons absolument qualifier de confiance. La confiance en Dieu paraît être une forme de l'amour de Gertrude à son Créateur et Sauveur. Cependant, la condition nécessaire pour se diriger vers Dieu est de souhaiter sa présence. Ce souhait prend dans le *Livre de prières* de Gertrude la forme de langueur, parfois sensible.

La relation de Gertrude à Dieu se construit sur la grâce divine. Gertrude n'a aucun doute que l'homme ne peut même pas pousser un soupir vers son Créateur et Sauveur de sa propre force. Notre Auteur donc confie tout à Dieu et paraît être consciente de recevoir des grâces sollicitées. Son dialogue avec Dieu révèle une certaine amitié, presque vie commune, avec Dieu. C'est ainsi que nous pouvons expliquer une inhabituelle sincérité de Gertrude, parfois insistance avec laquelle elle semble imposer sa volonté à Dieu.

Gertrude trouvait particulièrement proche le dogme de la communion des saints, ce qui est confirmé aussi par les prières pour les morts. La Princesse traite Mère de Dieu, anges et saints de personnages très proches, sur lesquels on peut infailliblement s'appuyer dans tous ses problèmes et soucis. La foi dans la bienveillance des saints envers nous, même si nous sommes accusés des péchés les plus abominables, est tellement inébranlable que nous pouvons parler ici d'une classique amitié.

Il faut souligner que, si en matière des sentiments Gertrude est impulsive et parfois impatiente, en matière des convictions personnelles, elle se caractérise d'une modération sage et d'une certaine réserve. Le présent ouvrage a pour l'objectif de prouver que le premier texte polonais n'a pas seulement la forme de livre des prières, mais il est constitué de prières profondes, authentiques, où le problème réel est la présence du Christ<sup>2</sup>. Sauf le caractère trinitaire et christologique des prières nous y trouverons de nombreux accents bibliques, par exemple la mise en valeur de la miséricorde divine. L'orientation théologique du texte de Gertrude dévoile le fait que dans la théologie du XI<sup>ème</sup> siècle, dont le livre de prières est sans aucun doute „un monument”, fonctionnait une pensée théologique plus profonde et plus riche que l'augustinisme lui-même, ce qu'on pourrait supposer en étudiant l'histoire de théologie.

## 5. Signification historique du *Livre de prières de Gertrude*

### 5.1 Monument de la „renaissance othonienne”

Le X<sup>ème</sup> siècle est qualifié, d'autant unanimement qu'injustement, du siècle obscure, en raison de percevoir l'histoire et culture européenne de la perspective de Rome ou de Paris. Cette acception faite, le X<sup>ème</sup> siècle constitue véritablement une rupture de la renaissance carolingienne et de l'universalisme romain. Cependant, c'est au X<sup>ème</sup> siècle que le christainisme élargit sensiblement ses limites, en incarnant à la famille des nations européennes le Danemark (948), la Pologne (966), la Hongrie (974), la Russie (988), l'Islande (996). Cela implique l'existence de réserves de vivacité

---

<sup>2</sup> Gertrude utilise la locution: „Christi presentiam” dans la prière numéro CV 10.

religieuse, culturelle et organisationnelle. Une des réserves de vivacité évoquée se trouvait à l'Empire, déjà lié assez fortement à la nation allemande.

Après le traité de Verdun, la culture et la science à l'Est du Rhin ne trouvent plus de protecteur en personne de Louis II de Germanie et la mort sans postérité de l'empereur Louis II (875) entraîne de longues batailles pour le trône impérial, qui ne finissent qu'en 919 avec l'intronisation d'Henri I. Initialement, aucun indice ne désignait le début de la période appelée, peut-être avec un peu d'exagération, „la renaissance othonienne”. Nous pouvons quand même accepter cette désignation, compte tenu de la profonde rupture de l'oeuvre de Hraban Maur l'Apôtre de la Germanie, et sans oublier que cette renaissance touche la culture carolingienne dans une mesure beaucoup plus grande que la culture classique. Cette renaissance s'étend sur les règnes entiers d'Othon I (936-973), Othon II (973-983) et Othon III (983-1002). C'est aux femmes qu'appartient le rôle prépondérant: Adelaïde de France, épouse d'Othon I, († 999) et sa belle fille, épouse d'Othon II et mère d'Othon III, princesse byzantine Théophano († 991). A côté de leurs époux illettrés, elles, toutes les deux, jouèrent le rôle des architectes réelles de leurs politiques éducatives. L'impératrice Théophano exerça son influence aussi par son fils Othon III. Celle-ci, grand-mère de Ryksa et arrière-grand-mère de Gertrude, est chargée de responsabilité des caractères féminins dans la famille – forts et autoritaires. Thietmar de Mersebourg la décrivit: „Elle embrassait le pays de son fils d'une protection quasi masculine, en secourant les justes dans toutes leurs actions, en rompant et effrayant ceux qui osaient lever la tête”. Nous trouvons des traits d'une pareille personnalité sur les pages du *Livre de prières* de l'arrière-grand-fille de l'impératrice Théophano.

## 5.2 Monument de la culture polonaise.

Il serait justifié de savoir si le document en question appartient à un certain degré à la culture polonaise: il fut écrit en Rhénanie, ensuite sensiblement enrichi en Russie kiévienne, et se trouve à présent en Italie du Nord. La réponse affirmative est fondée sur la personne de Gertrude. C'est elle qui constitue le maillon reliant la Pologne, pays de son identification, la Rhénanie où elle passa sa jeunesse et obtint son éducation et enfin la Russie kiévienne, pays de sa longue vie longue adulte. Nous pouvons trouver étonnant le fait que Gertude, qui ne passa en Pologne que sept premières années de sa vie et qui se refugia de la Pologne avec sa mère, se fût dite Polonaise. Toutefois, la *Chronique des temps anciens (Kyivo-Pecherskyi Patetyk)* ne laisse aucun doute en cette matière. Nous y lisons: „Quand notre saint père Antoine fut chassé par le grand-prince Iziaslav, la princesse, son épouse, qui était Polonaise, le lui défendait en disant: *ni y pense , ni le fais. Il arriva, dans notre domaine, que pour une certaine raison les moines eussent été chassés des frontières de notre terre, et ensuite un grand sinistre affligea la Pologne*”. Dans le texte cité ci-dessus, où Gertrude avertit son époux du conflit avec la Laure de Petchersk vers l'an 1060, l'auteur d'abord qualifie Gertrude de Polonaise, et ensuite elle-même appelle la Pologne „notre terre”.

Gertrude avait donc une claire identité nationale et religieuse ; son orthodoxie catholique a constitué le sujet de nombreux commentaires. Nous pouvons même risquer de constater qu'en se sentant Polonaise, elle était à la fois citoyenne de toute la Christianitas européenne, en réglant avec succès ses affaires à Rome, à Cracovie, à Kiev. Elle sut trouver un asile en Pologne, en Saxe et en Rhénanie. Il convient aussi de rappeler qu'elle ne quitta pas la Russie kiévienne jusqu'à sa mort, même si elle en eut l'occasion d'abord après la mort de son époux, et ensuite celle de son fils (comme le fit d'ailleurs sa belle-fille Cunégonde-Irène lorsqu'elle devint ve-



uve, et cela au prix de laisser en Russie ses enfants mineurs). Il est supposé que sa présence à la cour de Kiev contribuait à préserver de bonnes relations de la famille Iziaslavitch avec les Piast, dont la preuve furent les pouparlers, dits de Brest, de Sviatopolk avec Ladislas Herman en 1099 et le mariage de Boleslas le Bouche-Torse avec Zbyslava, fille de Sviatopolk, en 1103.

Nous pouvons donc absolument considérer le *Livre de prières* de Gertude comme le texte polonais le plus ancien et une preuve importante des relations culturelles avec l'Occident et l'Orient. Il faut bien souligner que Gertrude, avec son identité polonaise et son orthodoxie catholique, demeura ouverte à la culture byzantine de la Russie et à la liturgie grecque de l'Eglise locale. Voilà, elle fait décorer le *Livre de prières* de peintures „russes” ; les raisons de cette décision sont faciles à deviner si nous feuilletons le *Code d'Egbert* – les enluminures „latines” qui s'y trouvent restent bien inférieures à leurs équivalents „russes” au niveau de l'art d'enluminure. Parmi les prières nous trouvons à plusieurs reprises la supplication „grecque” et «l'hymne-acathiste», à côté du Credo de Nicée-Constantinople avec la formule „Filioque”.

### 5.3 Monument de la culture religieuse

Avant tout – il faut le mettre en valeur – Gertrude connaissait très bien la théologie de son temps. Notre Auteur connaissait la théologie de la Trinité et la chrystologie. Elle rencontra les écritures de St. Augustin des IVème et Vème siècles et l'ouvrage *La hiérarchie céleste* de Denys Pseudo-Aréopagite du VIème siècle. Elle se connut aux discussions théologiques à la cour de Charlemagne (*Filioque*) et aux sujets des disputes du IXème siècle (*futuribilia*). En ce qui concerne cette dernière matière, la formule du problème chez notre Auteur est intéressante, parce qu'elle ressemble aux solutions du problème de prédestination du IXème siècle, aussi bien qu'aux discussions du XVème siècle sur le présavoir de Dieu. Il est encore plus surprenant de trouver dans

le *Livre de prières* de nombreux points qui n'apparaissent dans la culture religieuse de l'Europe que bien plus tard. Nous y avons la question de la „création” et de la „restitution” (prière numéro LXV), qui ne fut abordée par les moines du monastère de St. Victor qu'au XIIème siècle. Le culte de Jésus, y inclus la mise en valeur de sa nature humaine, et l'accentuation d'humilité et de placidité est liée au nom de Bernard de Clairvaux, du XIIème siècle aussi. Le culte de Sainte Marie-Madelaine, représenté par la prière CV, n'apparut qu'au XIIIème siècle, et celui de la Passion – assez largement soignée par le *Livre de prières* – est le mérite des franciscains qui opéraient aux XII et XIVème siècles, de même que le culte de l'Immaculée Conception de Marie. La vénération particulière de Gertrude pour le Corps du Christ – supplicé sur la croix et présent en Eucharystie – reflète les disputes sur l'Eucharystie du IXème siècle, et à la fois anticipe le culte du Corps du Christ, lié au nom de St. Thomas d'Aquin au XII siècle.

Il paraît aussi que les textes de Gertrude sont des prières par excellence. Elles constituent des entretiens avec Dieu, que l'Auteur prend au sérieux, en lui confiant les choses les plus importantes de sa vie. Après la lecture des prières de Gertrude, le professeur Mieczysław Gogacz a constaté que „ Dieu est pour elle une réalité véritable. Gertude y reste et y cherche l'aide. Le christianisme n'est pas pour Gertrude le culte chrétien, mais aussi la véritable réalité de l'homme qui a des problèmes à cause des ennemis de Dieu”.

\* \* \*

Il est temps donc de corriger sensiblement la conscience historique commune. Or le premier texte polonais n'est pas - comme l'on croyait jusqu'à l'heure actuelle – la *Chronique de la nation polonaise* du Maître Vincent Kadlubek, mais le *Livre de prières* de Gertrude, fille de Mieszko II, conçu deux siècles avant. Cette correc-

tion est d'autant plus importante que le *Livre de prières* n'est pas une collection d'inscriptions illisibles, ou de légendes embarrassantes par leur naïveté, mais il est constitué de textes sérieux par leur référence à Dieu, mûrs par leur classe théologique, éblouissants par leur poésie psalmodique, suscitant de l'empathie par leurs sentiments tellement humains: solitude et délaissement, peur pour le fils, vive mémoire des vivants et des morts. Gertrude parle comme quelqu'un de proche, juste à côté de nous, dont le souffle est presque perceptible. Et les mille années écoulées nous apprennent que les régimes et leurs souverains disparaissent, les pays périssent et se créent de nouveau, tandis que l'amour et la nostalgie humaines ne changent jamais.

Traduction: Iwona Bartnicka

## **Гертруда Мешкувна і її *Молитовник*** Анотація

Народжена близько 1025 року, Гертруда, донька польського короля Мешка II, сина і наступника Болеслава Хороброго, в 1043 році з нагоди одруження з Ізяславом, сином київського князя Ярослава Мудрого, отримала від своєї матері, німецької королеви Рихези, цінний, багато оздоблений Кодекс Егберта, який складався з Псалтиря і кількох додатків. Вихована в монастирі, Гертруда спочатку напевно молилася з Псалтиря, але з деякого часу почала записувати власні молитви, укладені на основі „літургії годин”. На сторінках свого манускрипту Гертруда постає як особистість глибоко релігійна і разом з тим владна. Її тексти виявляють ґрунтовну теологічну освіту, високу літературну культуру і навіть естетичний смак. Різні молитви відображають різноманітний духовний стан княгині і пов’язані з різноманітними періодами її життя. А те життя не було ані легким, ані безпечним.

## 1. *Curriculum vitae* Гертруди Мешкувни

Гертруда, донька Мешка II і Рихези, доньки Генфріда Еззона і Матильди, сестри імператора Оттона III, по батькові була внучкою Болеслава Хороброго і правнучкою Мешка I, а по матері прадідами Гертруди (батьками Матильди) були імператор Оттон II і візантійська імператриця Феофано.

Шлюб Мешка і Рихези був укладений у 1013 р. Про Мешка говорили, що успадкував він від батька також схильність до розпусти. В випадку будь-якому разі, доки жив Хоробрий, доти народжувалися в тому подружжі діти: Казімеж, Гертруда і ще одна донька. Мешко II коронувався на короля Польщі в 1025 р. – році коронації і одночасно смерті його батька. Відразу після цього співжиття з Рихезою починає погіршуватися. Мешко встряє також в династичні інтриги. Горда Рихеза залишає Познань, забираючи з собою обидві королівни: Гертруда могла мати тоді не більше 7 років. Після передачі імператору Конраду польських королівських регалій, Рихеза відразу осіла в рідному Кельні, а потім, ймовірно, в монастирі Св. Миколая в Браувайлер, де відразу розгортає широку суспільну діяльність – коли померла в 1063 р. вшановано її похованням в спеціальній каплиці, зараз – в абсиді Кельнського кафедрального собору.

У 1043 р. брат Гертруди, Казімеж Справедливий, видав її заміж за племінника своєї жінки Добронегі-Марії, Ізяслава Ярославовича, київського наступника трону. Таким чином, чоловік Гертруди був сином Ярослава, званого Мудрим, і внуком Володимира Великого, справою котрого було хрещення Русі, яке відбулося в 988 р. Бабою Ізяслава була візантійська імператриця Анна. Видається, що вихована в монастирі Гертруда повинна була добре себе почувати при київському дворі, в атмосфері захоплення книгами і мистецтвом.

Після смерті Ярослава Мудрого в 1054 р., Ізяслав обійняв уряд в столичному місті Києві. У 1068 р. Ізяслава вперше вигнали з Києва. Князівська пара відправилася до Польщі, де в той час правив племінник Гертруди, Болеслав II Сміливий. Він надав допомогу Ізяславу і знову посадив його в Києві.

Чуже втручання поза сумнівом не сподобалося підданам Ізяслава. Не минуло і трьох років, як у 1073 р. Ізяслав був вдруге скинутий і змушений тікати до племінника своєї дружини. Ізяслава супроводжувала Гертруда і сини Святополк-Михайло і Ярополк-Петро. Але Болеслав II вирішив, що отримав недостатню нагороду попереднього разу; забрав скарби вивезені з Києва вигнанцями, а їх самих вигнав з Польщі.

Рік 1075 розпочав період найбільшої поляризації позицій в так званій суперечці про інвеституру – оскільки він є датою проголошення Григорієм VII на римському синоді під час Великого Посту декларації про повну незалежність Папи, названої *Dictatus papae*. Ізяслав з родиною після виїзду з Польщі відправився до Німеччини, де за протекцією марграфа Мейсена Деді домігся від Генріха IV рішення вислати в січні 1075 р. послів до Києва. Однак послі повернулися ні з чим. Після цього (або одночасно з висланням послів на Русь) Ізяслав посилав Ярополка-Петра в Рим, до Григорія VII. Папа відреагував енергійно: в листі до княжої пари, інформував, що Ярополк-Петро віддав Русь під опіку св. Петрові, а в буллі від 25 квітня 1075 р. до Болеслава II наказав повернути Ізяславу загарбані скарби і надати всіляку необхідну допомогу.

Якщо прийняти до уваги факт поділу в тому часі цілої Європи на два табори: григоріанський і анти-григоріанський, то це означає, що під час перебування на території цесарства, Ізяслав і Гертруда мусили перекинутися з табору антигригоріанського (цесарського) до табору григоріанського. Свідчить це про еластичність їх політики і розважливу дипломатичну гру в надзвичайно несприятливій для них ситуації. Проф. Тереза Міхаловська – авторка найповнішої біографії Гертруди – вважає, що власне тоді княгиня

розпочала запис своїх молитов, починаючи з прохань про заступництво св. Петра Апостола. Було це пов'язане з „римською місією” Ярополка-Петра. Ось друга з молитов зі збірки Гертруди:

Sancte Petre, princeps apostolorum,  
qui tenes claves regni caelorum,  
per illum amorem quo tu Dominum amasti et amas,  
et per suavissimam misericordiam suam  
qua te Deus  
per trinam negationem amare flentem  
misericorditer respexit  
in me, indignam famulam Christi, clementer respice  
cunctorumque scelerum et criminum vincula meorum  
absolve et impetra mihi a pio et benigno Iesu veram humilitatem,  
caritatem Dei et proximi, non fictam benignitatem, mansuetudinem,  
bonos mores et honestos,  
castitatem et animae corporis sanitatem,  
et bonum finem, et gratiam Sancte Trinitatis sine fine. Amen.

Дня 15 липня 1077 р. Болеслав II знову посадив Ізяслава на троні в Києві. Цього разу на ще коротший термін. Після кільканадцяти місяців панування Ізяслав загинув під час династійної боротьби.

Після його смерті Гертруда разом з Ярополком, котрий був в тому часі князем у Володимирі Волинському, оселилася в Турові. Цей період увічнюють кілька візантійських мініатюр доданих до

кодексу Гертруди, а також мабуть в тому часі створено частину молитов в намірі сина, котрий у 1084 р. був позбавлений свого володіння і змушений, так само як батько, рятуватися втечею до Польщі. Ярополк повернув володіння на початку 1086 р., але невдовзі, 22 квітня того ж року, був вбитий. Поховано його в Києві, в церкві (або костелі) св. Петра, яку він сам заснував. В руських літописах залишив по собі пам'ять як шанувальник книг і науки.

Гертрудою заопікувався „середній” син, Святополк-Михайло, котрий був спочатку князем земель в Новгороді і Турові, а від 1093 р. – верховним князем у Києві. Присутність Гертруди при дворі в Києві допомагала підтримувати добрі контакти Ізяславовичів з П'ястами, виразом чого був шлюб Болеслава III Кривоустого з донькою Святополка, Збиславою в 1103 р. То їй Гертруда подарувала Кодекс разом зі своїми молитвами.

Літопис Нестора під датою 4 січня 1108 р. подає, що померла матір князя Святополка. Припускається, що роль Гертруди при дворі руському була значною, якщо Нестор ушанував її спеціальним записом.

## **2. Історія Кодексу *Гертруди***

У 977 р. архієпископом Тріру став Егберт. Для потреб хору свого кафедрального собору він придбав чудовий Псалтир, замовивши його, ймовірно, у відомій школі писарів і художників-ілюмінаторів в Рейхенау. Псалтир для архієпископа виконав писар Рупрехт. Ці факти проілюстровані в Кодексі і супроводжуються відповідними написами. У 993 р. архієпископ помер. А на початку XI століття розпочалася боротьба за архієпископство. Під час цієї боротьби Псалтир Егберта потрапляє до рук імператорського зятя, пфальцграфа Рейнського, Генфріда Езона, котрий оженився з Матильдою,



донькою Оттона II і імператриці Феофано. Невдовзі цінна книга, ймовірно, стала приданим імператорської внучки Рихези, яку видали в 1013 р. за наступника польського трону, Болеславового сина Мешка. Цінний Кодекс, напевно, був привезений Рихезою до Польщі і, можливо, вже тоді додано до нього краківський календар.

Рихеза подарувала Кодекс своїй доньці Гертруді з нагоди заміжжя на Русі в 1043 р. Від того часу книга супроводжувала Пястувну в нелегких життєвих ситуаціях аж до року 1103, коли Гертруда віддала книгу – вже з доданими власними написами – своїй внучці Збиславі Святополківні, котра саме виходила заміж за Болеслава Кривоустого. Через десять років – коли Збислава померла – Болеслав одружився з Саломеєю з дому Берг, котра подарувала Кодекс доньці Гертруді, народженій від цього шлюбу, монахині в Цвіфальтені. Після смерті монахині Гертруди Болеславівни в 1160 р. Кодекс потрапив до Угорщини. У 1229 р. св. Єлизавета Угорська пожертвувала Кодекс кафедральному собору в Чвідале. Там він знаходиться до тепер.

Найважливішою для нас частиною Кодексу є манускрипт Гертруди, який складається, залежно від нумерації, від понад дев'яносто до ста десяти молитов, записаних на полях, а також на спеціально дошитому аркуші. Крім молитов, з ім'ям Гертруди пов'язано ще 5 візантійських мініатюр.

### **3. Молитовник Гертруди**

Постання Молитовника супроводжувалося свідомим задумом Княгині створити власний *Libellus pgesum*, з чітко визначеною теологічною концепцією, аскетичною, а часом і політичною. Цей задум виразно помітно в текстовій частині іконографії внутрішніх аркушів (II і III) *folia Gertrudiana*. На них

знаходяться чотири перші мініатюри, котрі мають чіткий іконографічний „план”, а також перша група молитов, що виразно підтверджують цей план.

Бурхлива життєва доля Княгині і непостійна ситуація, а внаслідок цього емоційна ситуація Авторки, а також – що є теж істотним – поступовий розвиток її власного духового життя, спричинили зміну „планів” Молитовника. При можливості Гертруда копіює до свого *Libellum* „вчені” тексти і молитви, можливо, також Календар і Прогностики. При дворі в Києві робить свій Молитовник загальнодоступним, використовуючи його як основу для спільної молитви. Весь цей час – а також довго після цього – молитви записані тією самою рукою; надзвичайно особисті просьби в наміренні улюбленого сина, Ярополка-Петра, записує теж та сама особа. Інколи змінюється написання, розмір літер, колір чорнила, різною буває старанність записів (в одному місці тексти дуже старанні, в іншому ж видається, що письмо не встигає за напливом думок і почуттів), що мало б однозначно свідчити про княгиню Ізяславову, як про автора і писаря манускрипту. Це однак не раз заперечувалося в польській історіографії.

В молитвах Гертруда виступає в першій особі, називаючи при цьому своє ім'я. В цій ситуації навіть не потрібно посилатися на загальноприйняті в історичній методології принципи критики джерел; досить здорового глузду. Отже не маємо свідчень з епохи, що б підважували висловлення автора манускрипту. В самому манускрипті не знаходимо навіть найменших доказів, котрі могли б поставити під сумнів правдивість його автора. Скупі історичні дані (напр. ім'я сина), що містяться в тексті, однозначно свідчать про Гертруду Ізяславову, як про автора рукопису.

#### 4. Зміст *Молитовника Гертруди*

З перспективи життя Гертруди Мешкувни, а особливо її життя релігійного, Молитовник був певним етапом того життя – не першим, бо почала його писати вже як зріла, п'ятдесятирічна жінка, в котрій були дорослі діти і напевно вже внуки. Кодекс Egberta належав до неї понад тридцять років. Манускрипт творився на протязі кільканадцять років (докладно тринадцять – якщо прийняти, що дві останні молитви походять з 1088 р.). Праця над Молитовником не була теж останнім етапом життя Гертруди: після запису останньої молитви Княгиня ще жила двадцять років. За п'ять років перед смертю, у 1103 р. вона передала Кодекс внучці, Збиславі Святополківні.

Видається, що на підставі аналізу релігійного розвитку авторки молитов, можна ствердити, що Гертруда перестала відчувати потребу переливати на пергамент свій діалог з Богом, позаяк той діалог набрав кращої, можливо навіть позбавленої слів думки, форми контемпляційної молитви. Якщо, як припускається, Гертруда в цьому часі вступила, або лише поселилася в заснованому нею монастирі святого Миколая в Києві, то тим більше гіпотеза видається правдивою, тому що в цьому випадку Княгиня не мусила сама для себе організувати *officium divinum*, оскільки була вона інтегральною частиною монастирського життя.

#### 4.1. Милосердя як форма любові Бога до людини

Найчастіше вживані Гертрудою наймення Бога це: „Sanctus Dominus, Pater omnipotens, eternus Deus”<sup>1</sup>, а також неодноразово характеризувала Бога прикметником „Fortis”. Говорить теж про Творця: „Misericordissimus Dominus”, „Rex regum”, „Dominus dominatum”, „refugium meum”, „Liberator”, „Pater et dominator..., qui es super tronos... de sede sancta.... tollis peccata mundi miserere nobis” (XXIX).

Отже видається, що Бог в Молитовнику розуміється на два способи: сам у собі (quo ad se), і тоді Гертруда каже, що є святим, всемогучим, вічним і могутнім Господом, а також Царем і Владикою. Друге розуміння авторкою Бога полягає в описі Його і відношенні до Нього з позиції Його відношення до людини (quo ad nos). І з цієї точки зору Гертруда наслідуються називати Бога Пастирем всіх сиріт, прибіжищем грішників, визволителем сповненим найсолодшої ласкавості. Варто додати, що обома цими способами бачення Бога Гертруда орудує дуже легко і жодного разу не потрапляє в складну ситуацію в цій темі. О. проф. Богуслав Надольський, котрий глибше займався теологією Молитовника Гертруди, назвав це іманентним і трансцендентним розумінням Бога.

Аналізуючи тему розуміння Бога в Молитовнику Гертруди Мешувни, в першу чергу слід зауважити, що Божа любов для Гертруди є милосердям. Це милосердя Гертруди зазнає і про це милосердя просить для себе, для своїх близьких і для цілої Церкви. Її відношення до Бога формується безпосередньо на

<sup>1</sup> Існує два видання тексту *Молитовника*: *Manuscriptum Gertrudae filiae Mesconis II, regis Poloniae*, cura V. Meysztowicz editum, „Antemurale” 2 (1955), 105-157 і *Liber precum Gertrudae ducissae e Psauterio Egberti cum Calendario*, edit. M.H.Malewicz et V.Kürbis, Commentavit V.Kürbis, в: *Monumenta Sacra Polonorum*, t. II, Academia Scientiarum et Litterarum Polona, Cracoviae 2002, p. 201. Існує також кілька нумерацій молитов Гертруди; автор використовує власну, яку запропонував в цій праці.

Святому Письмі. На це вказують біблійні приклади милосердя Божого, напр. до розбійника на хресті, до св. Петра, св. Марії Магдалини, хананейки чи митника. Це є тема, що не наголошувалася в пануючій в тому часі аскетичній теології. Пекло для Гертруди не є об'єктом страху, тільки місцем, з котрого не возноситься хвала Богу і тому Гертруда не хоче йти до пекла.

#### 4.2. Довіра та туга як образ любові людини до Бога

Гертруда, ненастанно зазнаючи милосердної любові Бога до себе, звертається до Бога в молитві, пам'ятаючи про це Боже милосердя, що сміливо можемо назвати довірою. Здається, що довіра до Бога є формою любові Гертруди до свого Творця і Збавителя. Однак умовою звернення до Бога є прагнення Його присутності. Це прагнення має в Молитовнику Гертруди форму, часом винятково домінуючої, туги.

Відношення Гертруди до Бога опирається на ласці Божій. Гертруда не має навіть тіні сумніву, що людина власними силами не в змозі навіть зітхнути до свого Творця і Збавителя. Тому наша Авторка просить про все Бога і, здається, усвідомлює, що отримує ласки, про які просить. Її діалог з Богом свідчить про велику приязнь, майже співжиття з Богом. Цим можна пояснити надзвичайну безпосередність Гертруди, деколи настирливість, котра створює враження, що вона хоче нав'язати свою волю Богу.

Догмат про спілкування зі святими був особливо близький Гертруді. Це підтверджують також молитви за померлих. Княгиня ставить до Матері Божої, ангелів і святих, як до осіб дуже близьких, на котрих можна впевнено покладатися в різних своїх турботах та клопотах. Віра в доброзичливість святих до нас навіть тоді, коли нас обтяжують найогидніші гріхи, є настільки міцною, що можемо тут говорити про звичну приязнь.

Варто підкреслити, що якщо в сфері почуттів Гертруда є емоційною і деколи нетерплячою, то в сфері поглядів вона характеризується мудрою поміркованістю і подеколи навіть певною стриманістю. В дослідженні автор намагався показати, що перший текст написаний поляком не лише має „форму молитовника”, але також складають його глибокі, автентичні молитви, котрі зосереджені навколо проблеми присутності Христа<sup>2</sup>. Поряд з тринітарним і христологічним характером молитов, знаходимо в них багато біблійних акцентів, напр. наголошення Божого милосердя. Теологічна орієнтація тексту Гертруди свідчить, що в теології XI століття, „пам’ятником” котрої без сумніву є молитовник, існувала глибша і багатша теологічна думка, ніж лише августиновство, чого можна було сподіватися вивчаючи історію теології.

## 5. Історичне значення *Молитовника Гертруди*

### 5.1. Пам’ятник „оттонського ренесансу”

X століття настільки ж однотайно, наскільки й безпідставно, називають темним віком. Причиною цього є бачення європейської історії і культури через призму Риму або Парижу. При такому підході, справді, під час X століття відбувся остаточний занепад каролінгського ренесансу і римського універсалізму. Тим часом, саме в цьому столітті християнство значно розширило свої межі, в результаті чого до родини європейських народів приєдналися Данія (948), Польща (966), Угорщина (974), Русь (988), Ісландія (996). Це свідчить про існування якихось покладів релігійної, культурної і організаційної життєздатності. Одне з родовищ згаданої життєздатності знаходилося в Імперії, пов’язаній вже досить тривалий час з німецьким народом.

---

<sup>2</sup> Гертруда використовує безпосередньо таке формулювання: „Christi presentiam” в молитві CV 10.

Після верденського договору наука і культура на Схід від Рейну не знайшла опікуна в особі Людвіга Німецького, а в результаті його смерті (876) розпочинається тривала боротьба за імператорський трон, котра закінчується тільки в 919 р. входженням на трон Генріка I. На початку ніщо не вказувало на те, що саме тоді розпочинається період, який називається, можливо перебільшено, „оттонським ренесансом”.

Однак цю назву можна прийняти, зважаючи на те, наскільки глибоким був занепад творіння Учителя Германії, Храбана Маура і пам'ятаючи, що це є відродження культури каролінгської в значно більшій мірі, ніж класичної. Цей ренесанс триває на протязі всього панування Оттона I (936-973), Оттона II (973-983) і Оттона III (983-1002). Виняткову роль в цій справі відігравали жінки: дружина Оттона I, французенка Аделаїда († 999), а також її невістка, дружина Оттона II і матір Оттона III, візантійська імператриця Феофано († 991). Поряд з неписьменними чоловіками, обидві жінки були справжніми архітекторами їхньої просвітньої політики.

Імператриця Феофано також впливала через свого сина Оттона III. Саме на неї, бабу Рикси і прабабу Гертруди, покладають відповідальність за характери жінок в їхній родині – сильні і владні. Так писав про неї Тітмар: „Справді чоловічою опікою оточувала державу свого сина, підтримуючи в усьому справедливих, ламаючи і наганяючи страх на тих, що підносили голови”. Риси такої особистості часто знаходимо на сторінках Молитовника правнучки імператриці Феофано.

### 5.1. Пам'ятник польської культури

Можна поставити обґрунтоване питання, чи документ, який розглядається, хоча б в якійсь мірі належить до польської культури: адже з'явився він в Прирейнській області, був суттєво збагачений на Київській Русі, а тепер знаходиться на півночі Італії. Основою ствердної відповіді є особистість

Гертруди. Оскільки вона є „ланкою”, котра об’єднує Польщу, країну з котрою вона ототожнювалася, Прирейнську область, де провела молодість і отримала освіту, і Київську Русь, на котрій провела ціле своє зріле і довге життя.

Дивувати нас може той факт, що Гертруда, котра в Польщі провела не більше перших семи років життя і котра залишала Польщу разом з матір’ю як втікачка, вважала себе полькою. Однак Києво-Печерський патерик не залишає жодних сумнівів, читаємо в ньому: „коли вигнаний був святий отець наш Антоній князем Ізяславом, княгиня, дружина його, котра полькою була, забороняла йому, кажучи: Ані думай, ані чини то. Так сталося колись в землі нашій, що з певної причини вигнані були монахині з границь землі нашої і велике нещастя сталося в Польщі”. В цитованому тексті, в котрому Гертруда остерігає свого чоловіка перед конфліктом з Печерською Лаврою близько 1060 р., спочатку його автор називає Гертруду полькою, а потім вона сама про Польщу двічі каже „наша земля”.

Отже Гертруда мала виразне почуття як національної, так і релігійної тотожності; про її католицьку ортодоксію написано вже досить багато. Можна навіть наважитися ствердити, що вона, почувавши себе полькою, була громадянкою всієї європейської Christianitas, ефективно залагоджуючи свої справи в Римі, Кракові, Києві. Зуміла знайти притулок в Польщі, Саксонії, Прирейнській області. Варто також звернути увагу на те, що до смерті не залишила Київської Русі, маючи для цього можливість спочатку після смерті чоловіка, а потім сина (як напр. це зробила її невістка Кунегунда-Ірена, коли залишилася вдовою і, при цьому, залишила тоді ще малих дітей). Можна припустити, що присутність Гертруди при дворі в Києві допомагала підтримувати добрі стосунки Ізяславовичів з Пястами, виразом чого були так звані брестські переговори в 1099 р. Святополка з Владиславом Германом, а також одруження Болеслава Кривоустого з донькою Святополка, Збиславою в 1103 р.



Отже, Молитовник Гертруди можемо сміливо визнати найстаршим польським текстом і важливим свідомством культурних контактів як із Заходом, так і зі Сходом. Слід теж підкреслити, що Гертруда, попри польську національну свідомість і римсько-католицьку ортодоксію, залишилася відкритою на візантійську культуру Русі і грецьку літургію її Церкви. Ось каже оздобити молитовник „руським” живописом; про причини цього рішення не важко здогадатися після перегляду самого лише Кодексу Егберта – заміщені в ньому „латинські” мініатюри з мистецької точки зору суттєво програють своїм „руським” відповідникам. Серед молитов неодноразово знаходимо грецькі „суплікацію” і „акафіст”, поряд з ніцейсько-константинопольським *Credo* з формулою „*Filioque*”.

### 5.3 Пам’ятник релігійної культури

Перш за все, слід це підкреслити, Гертруда дуже добре знала теологію тих часів. Наша авторка володіла теологією Святої Трійці і христологією, опрацьованими в IV і V століттях. Була знайома з творами св. Августина на межі IV і V століть, а також із працею „Небесна Ієрархія” Псевдо-Діонісія Ареопагіта з VI століття. Добре орієнтувалась в теологічних дискусіях при дворі Карла Великого (*Filioque*), а також в тематиках суперечок з IX століття (*futuribilia*). У зв’язку з останніми, цікавою у нашої авторки є формула проблеми, котра нагадує як вирішення суперечки про призначення з дев’ятого століття, так і дискусії на тему передзнання Бога з п’ятнадцятого століття.

А вже цілком несподіваним виявляється той факт, що в Молитовнику знаходимо багато тем, котрі в релігійній культурі Європи з’явилися значно пізніше. Отже, маємо там проблематику „створення” і „оновлення” (в молитві LXV), котрою зайнялися вчені з монастиря св. Віктора лише

в XII столітті. Культ Ісуса, з підкресленням його людськості, а також акцентування покорі і лагідності, пов'язані з ім'ям св. Бернарда Клервоського, також з XII століття. Культ св. Марії Магдалини, присутній в молитві CV, з'явився тільки в XIII столітті, а Мук Господніх, досить широко культивованих в Молитовнику, в культурі європейській це заслуга францисканців, що діяли в XIII і XIV століттях, так само, як культ Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії. Особлива пошана Гертруди Тілу Христа – замученого на хресті і присутнього в Євхаристії – є відлунням суперечок про Євхаристію в IX столітті, і разом з цим є передвісником культу Божого Тіла, пов'язаного з іменем св. Фоми Аквінського в XIII столітті.

Також видається, що тексти Гертруди є молитвами *par excellence*. Їх становлять розмови з Богом, котрого Авторка сприймає поважно, довіряючи йому найважливіші справи свого життя. Професор Мечислав Гогач після прочитання молитов Гертруди сказав, що „Бог є для неї справжньою дійсністю. Гертруда в ній перебуває і в ній шукає допомоги. Християнство для Гертруди це не лише християнський культ, але властива дійсність людини, котра має клопоти через ворогів Бога”.

\* \* \*

Прийшов нарешті час, щоб ввести до загальної історичної свідомості певну історичну поправку. Отож, першим польським текстом є не Хроніка Великопольська Магістра Вінцентія Кадлубка, як вважалося до цього часу, а створений майже на два століття раніше Молитовник Гертруди, дочки Мешка II. Ця поправка тим більше значима, що Молитовник не є збіркою нечитабельних написів, чи легенд, що присоромлюють своєю наївністю, але складають його тексти поважні у своєму відношенні до Бога,

зрілі за своїм теологічним класом, чудові у своїй псалмодичній поезиці, що збуджують емпатію своїми такими людськими почуттями: самотністю і покинутістю, страхом за сина, сердечною пам'яттю про живих і померлих. Гертруда промовляє до нас як хтось близький, що стоїть поряд, чий подих здається відчуваемо коло себе. А ті 1000 років, котрі минули, вчать нас, що зникають системи і їх правителі, гинуть і повстають на ново держави, а людська любов і туга є завжди така сама.

Переклала Леся Савицька